

Napredak u realizaciji

MILENIJUMSKIH RAZVOJNIH CILJEVA

u Bosni i Hercegovini

2013

Napredak u realizaciji

MILENIJUMSKIH RAZVOJNIH CILJEVA

u Bosni i Hercegovini

2013

Napredak u realizaciji
MILENIJUMSKIH RAZVOJNIH CILJEVA
u Bosni i Hercegovini
2013

Izveštaj su pripremili Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine i
Tim Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini

VODITELJI TIMA ZA IZRADU IZVJEŠTAJA

Envesa Hodžić-Kovač (Ured rezidentnog koordinatora Ujedinjenih nacija u BiH)
Dušanka Basta (Ministarstvo finansija i trezora BiH)

AUTOR/UREDNIK

Envesa Hodžić-Kovač

SARADNICI

Dalila Šadinlija, Tuya Altangerel, Elena Danilova-Cross, Ben Slay, Žarko Papić,
Fahrudin Memić, Aris Seferović, Irena Jankulov, Lejla Hadžimešić, Amina
Omičević, Sabina Žunić, Rankica Bahtijarević, Džanela Babić, Arijana Drinić i Tim
Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini: UNDP, UNICEF, ILO, WHO, UNESCO, UN
Women, IOM, UNFPA, UNHCR, IMF, SB i UNEP

Sadržaj

6 Lista grafikona i tabela

8 Skraćenice i akronimi

13 Uvod

- 14 BiH specifičnosti i MRC
- 15 Milenijumska deklaracija i milenijumski razvojni ciljevi (MRC)
- 16 MRC odrednice za Bosnu i Hercegovinu

19 MRC 1: Iskorijeniti krajnje siromaštvo i glad

- 23 Dinamika siromaštva
- 24 Mit o urbanoj / ruralnoj podjeli
- 29 Sistem socijalne zaštite
- 29 Socijalna pomoć
- 31 Penzioni sistem
- 32 Tržište rada i neformalni sektor
- 35 Ranjive grupe, nejednakosti i socijalna isključenost
- 36 Romska populacija
- 40 Osobe sa invaliditetom
- 42 Mladi
- 45 Starije osobe
- 47 Izbjegllice i raseljene osobe
- 49 Stečena iskustva i pouke
- 49 Nedovršeni procesi i preporuke

51 MRC 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja

- 54 Analiza stanja i napredak
- 55 Predškolski odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu
- 56 Osnovno obrazovanje
- 57 Srednjoškolsko obrazovanje
- 58 Visoko obrazovanje
- 59 Pismenost među muškarcima i ženama dobi između 15 i 25 godina
- 60 Stečena iskustva i pouke: ranjive grupe i inkluzivno obrazovanje
- 61 Nedovršeni procesi i preporuke

63 MRC 3: Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena

- 66 Pregled stanja i napredak
- 67 Obrazovanje
- 67 Rad i zapošljavanje
- 68 Učešće u političkom i javnom životu
- 70 Socijalna isključenost
- 72 Nasilje u porodici

- 75 Seksualno nasilje i borba protiv trgovine ljudima
- 75 Stečena iskustva i pouke
- 76 Nedovršeni procesi i preporuke

77 MRC 4: Smanjiti smrtnost djece

- 80 Pregled stanja
- 82 Prehrana
- 83 Dojenje i ishrana djece
- 83 Mala porođajna težina
- 84 Obuhvaćenost imunizacijom
- 85 Dječja zaštita
- 86 Alarmantno stanje vezano za romsku djecu
- 87 Stečena iskustva i pouke
- 88 Nedovršeni procesi i preporuke

89 MRC 5: Unapređenje zdravog materinstva

- 92 Analiza stanja
- 93 Stanje u Bosni i Hercegovini
- 94 Prenatalna skrb
- 95 Stope fertiliteta i demografija
- 97 Znanje o metodama kontracepcije i korištenje kontracepcijskih sredstava
- 98 Druga pitanja vezana za zdravlje
- 99 Stečena iskustva i pouke
- 99 Nedovršeni procesi i preporuke

101 MRC 6: Suzbijati HIV/AIDS i tuberkulozu

- 104 Stanje po pitanju HIV/AIDS-a
- 105 Prevalenca HIV-a
- 108 Stanje po pitanju tuberkuloze
- 111 Problematična područja i izazovi
- 112 Stečena iskustva i pouke
- 112 Nedovršeni procesi i preporuke

113 MRC 7: Osigurati održivost okoliša

- 116 Analiza stanja
- 117 Dostupnost podataka o okolišu
- 118 Okolišno upravljanje
- 119 Pokrivenost šumom, biološka različitost, prijetnje od klimatskih promjena
- 120 Potencijali obnovljive energije i biomase
- 121 Održiv pristup pitkoj vodi i sanitarnim uslugama
- 122 Upravljanje otpadom
- 123 Problem prisustva mina i proces deminiranja
- 125 Nedovršeni procesi i preporuke

127 MRC 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

- 130 Bruto domaći proizvod
- 131 Industrijska proizvodnja i građevinarstvo
- 132 Tekući račun, trgovina i direktna strana ulaganja
- 135 Zvanična pomoć za razvoj (ODA) namijenjena BiH
- 138 Vanjski javni dug
- 140 Korupcija
- 141 Dostupnost informacijske i komunikacijske tehnologije
- 142 Zaključci
- 143 Preporuke

145 Nedovršeni procesi Milenijumskih razvojnih ciljeva i agenda za BiH nakon 2015. godine

- 147 Procjena postizanja indikatora u odnosu na postavljene ciljne vrijednosti
- 148 Napredak u ostvarivanju MRC 1: Iskorjeniti krajnje siromaštvo i glad
- 149 Napredak u ostvarivanju MRC 2: Postizanje sveobuhvatnosti osnovnog obrazovanja
- 150 Napredak u ostvarivanju MRC 3: Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena
- 151 Napredak u ostvarivanju MRC 4: Smanjiti smrtnost djece
- 151 Napredak u ostvarivanju MRC 5: Unapređenje zdravog materinstva
- 152 Napredak u ostvarivanju MRC 6: Suzbijanje HIV/AIDS-a i tuberkuloze
- 152 Napredak u ostvarivanju MRC 7: Osigurati održivost okoliša
- 153 Napredak u ostvarivanju MRC 8: Razvijati globalno partnerstvo za razvoj
- 153 Budući prioriteta i agenda za BiH nakon 2015.

157 ANEKS 1: Indikatori za praćenje Milenijumskih razvojnih ciljeva Bosne i Hercegovine

181 Aneks 2: Korišteni izvori

Lista grafikona i tabela

- 23 **Grafikon 1:** Svako šesto domaćinstvo u BiH je siromašno
- 25 **Grafikon 2:** Gustoća stanovništva i stope nezaposlenosti u BiH
- 26 **Grafikon 3:** Ruralno stanovništvo, ovisnost o poljoprivredi, disparitet u razvoju i prioriteta ruralnog razvoja
- 28 **Grafikon 4:** Pet najrazvijenijih i najnerazvijenijih područja u BiH
- 38 **Grafikon 5:** Duboka nejednakost: romska populacija u odnosu na opštu populaciju
- 59 **Grafikon 6:** Nejednakosti u obrazovanju
- 69 **Grafikon 7:** Rodne nejednakosti
- 81 **Grafikon 8:** Pad stope smrtnosti djece
- 82 **Grafikon 9:** Procenat djece mlađe od 5 godina koja su pothranjena, niskog rasta, mršava ili preuhranjena u BiH (2011-2012)
- 84 **Grafikon 10:** Procenat djece u dobi od 18 do 29 mjeseci koja su primila preporučene vakcine do navršene godine dana života (do 18 mjeseci za MMR) u BiH, 2011-2012
- 93 **Grafikon 11:** Stopa smrtnosti trudnica i porodilja na 100.000 živorođenih
- 95 **Grafikon 12:** Stope nataliteta i mortaliteta u BiH 2000-2011
- 96 **Grafikon 13:** Stopa prirodnog priraštaja stanovništva BiH od 2000. do 2011.
- 96 **Grafikon 14:** Stopa fertiliteta u BiH od 2000. do 2011.
- 98 **Grafikon 15:** Pregled zdravlja majki
- 106 **Grafikon 16:** Stopa prevalence HIV-a na 100.000 stanovnika u regiji i prosjek u EU/EEA
- 106 **Grafikon 17:** Novi slučajevi HIV-a i ukupni iznosi u regiji na godišnjoj osnovi
- 109 **Grafikon 18:** Prevalenca opterećenja TB-om na 100.000 stanovnika u regiji
- 109 **Grafikon 19:** Stopa mortaliteta od TB-a na 100.000 stanovnika u regiji
- 110 **Grafikon 20:** Pregled stanja - HIV/AIDS i TB
- 118 **Grafikon 21:** Okolišno upravljanje u Bosni i Hercegovini
- 124 **Grafikon 22:** Pregled stanja okoliša
- 130 **Grafikon 23:** Stope rasta nominalnog i stvarnog BDP-a u periodu od 2008. do 2012.
- 133 **Grafikon 24:** Izvoz, uvoz i trgovinski deficit u periodu od 2008. do 2012. (u milijardama KM)
- 134 **Grafikon 25:** Direktna strana ulaganja u periodu od 2008. do 2012.
- 135 **Grafikon 26:** Zvanična pomoć za razvoj (ODA) namijenjena BiH iskazana kao procent BDP-a
- 136 **Grafikon 27:** Udio ODA po sektorima u 2011. i 2012.
- 138 **Grafikon 28:** Vanjski javni dug (iskazan u nominalnim vrijednostima i kao procent BDP-a)
- 139 **Grafikon 29:** Pregled stanja globalnog partnerstva
- 141 **Grafikon 30:** Rast upotrebe interneta u BiH u periodu od 2002. do 2011.

17	Tabela 1: Kratak pregled 20 ključnih indikatora za Bosnu i Hercegovinu
21	Tabela 2: Indikatori za MRC 1
53	Tabela 3: Indikatori za MRC 2
55	Tabela 4: Broj djece koja pohađaju predškolske institucije u BiH
58	Tabela 5: Broj studenata koji pohađaju visokoškolske ustanove u BiH
58	Tabela 6: Diplomirani studenti BiH
65	Tabela 7: Indikatori za MRC 3
79	Tabela 8: Indikatori za MRC 4
86	Tabela 9: Stanje zdravlja djece – opšta populacija u poređenju s romskom populacijom u BiH
91	Tabela 10: Indikatori za MRC 5
103	Tabela 11: Indikatori za MRC 6
115	Tabela 12: Indikatori za MRC 7
129	Tabela 13: Indikatori za MRC 8
147	Tabela 14: Napredak u postizanju 68 indikatora MRC za BiH
155	Tabela 15: Razvojni prioriteti u BiH prema rezultatima UN ankete

Skraćenice i akronimi

- BCG** Bacillus Calmette–Guérin vakcina protiv tuberkuloze
- BD** Brčko distrikt BiH
- BDP** Bruto domaći proizvod
- BH MAC** Centar za uklanjanje mina u Bosni i Hercegovini
- BHAS** Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
- BiH** Bosna i Hercegovina
- CBBH** Centralna banka Bosne i Hercegovine
- CBD** Konvencija o biološkoj raznovrsnosti
- CCM** Državno koordinacijsko tijelo za borbu protiv HIV/AIDS-a i tuberkuloze
- CDS** Državna razvojna strategija
- CEDAW** Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama
- CoM** Vijeće ministara BiH
- CSW** Centar za socijalni rad
- DCF** Donatorski koordinacijski forum
- DEI** Direkcija za evropske integracije
- DEP** Direkcija za ekonomsko planiranje
- DFID** UK Department for International Development - Odjel Vlade Ujedinjenog Kraljevstva za međunarodni razvoj
- DOTS** Direktno nadziran kratkotrajni terapijski tretman (tuberkuloze)
- DPSIR** Međunarodno priznati metodološki okvir za izvještavanje o stanju okoliša (koji identifikira pokretačke snage – pritiske- stanje- utjecaj i odgovor)
- DPT** Vakcina protiv difterije, velikog kašlja i tetanusa
- DST** Testiranje osjetljivosti na lijekove
- EBRD** Evropska banka za obnovu i razvoj
- ECA** Evropa i Centralna Azija
- ECDC** Evropski centar za prevenciju i kontrolu bolesti
- ECE** Obrazovanje u ranom djetinjstvu
- ECHR** Evropski sud za ljudska prava
- ECTS** Evropski sistem prenosa kredita u obrazovanju
- EEA** Evropski ekonomski prostor
- EIB** Evropska investicijska banka
- EIONET** Evropska informacijska i posmatračka mreža za okoliš
- EK** Evropska komisija

- EPI** Prošireni program imunizacije
- EU** Evropska unija
- EUROSTAT** Statistički ured Evropske unije
- FBiH** Federacija Bosne i Hercegovine
- FBiH PHI** Zavod za javno zdravstvo FBiH
- FDI** Direktne strane investicije
- FIGAP** Finansijski mehanizam za implementaciju Gender akcionog plana
- FMAC** Federalni centar za uklanjanje mina
- FMH** Federalno ministarstvo zdravstva
- FZS** Federalni zavod za statistiku
- GAP** Gender akcioni plan
- GBV** Rodno zasnovano nasilje
- GFAP** Opšti okvirni sporazum za mir (Dejtonski sporazum)
- GFATM** Globalni fond za borbu protiv HIV/AIDS-a, TBC-a i malarije
- GTZ** Deutsche Gesellschaft fur Technische Zusammenarbeit/ Njemačka organizacija za tehničku saradnju
- HAART** Visoko aktivna antiretrovirusna terapija
- HBS** Anketa o potrošnji domaćinstava
- HDI** Indeks humanog razvoja
- HDR/MDG** Izvještaj o humanom razvoju/ Izvještaj o milenijumskim ciljevima
- HIV/AIDS** Virus humane imunodefijencije / Sindrom stečene imunodefijencije
 - HPI** Indeks siromaštva
 - HSEI** Indeks socijalne isključenosti
 - IBBS** Biobihevioralna studija
 - IBHI** Inicijativa za bolju i humaniju inkluziju
 - IBRD** Međunarodna banka za obnovu i razvoj
- ICITAP** International Criminal Investigative Training Assistance Program (Međunarodni program pomoći u obuci u oblasti kriminalističkih istraga)
 - ICT** Informacijsko-komunikacijske tehnologije
 - IDA** Međunarodna razvojna asocijacija
 - IDP** Interno raseljeno stanovništvo
 - IDU** Intravenski korisnici droga
 - ILO** Međunarodna organizacija rada
 - IMF** Međunarodni monetarni fond
 - IOM** Međunarodna organizacija za migracije
 - IPA** Instrument pretpristupne pomoći
- IPPC EU** Direktiva o integriranoj prevenciji i kontroli zagađenja
- ISCED** Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja

- IUCN** Međunarodna unija za očuvanje prirode
- LFS** Anketa o radnoj snazi
- LiBiH** Anketa-Živjeti u BiH
- LSMS** Anketa o mjerenju životnog standarda
- MDRTB** Multirezistentna tuberkuloza (otporna na više vrsta lijekova)
- MHRR** Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
- MHSW RS** Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske
- MICS** Istraživanje višestrukih pokazatelja
- M&E** Monitoring i evaluacija
- MIPAA** Međunarodni akcioni plan o starenju
- MIPD** Višegodišnji indikativni planski dokument - Multi-Annual Indicative Planning Document
- MMR** Stopa smrtnosti majki
- MMR vaccine** Vakcina protiv malih boginja, zaušnjaka i rubeole
- MoFT/SCIA** Ministarstvo finansija i trezora BiH/Sektor za koordinaciju međunarodne ekonomske pomoći
- MoFTER** Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH
- MOR** Memorandum o razumijevanju
- MRC** Milenijumski razvojni ciljevi
- MSM** Muškarci koji imaju seks sa muškarcima
- MTCT** Prijenos sa (zaražene) majke na dijete (vertikalna transmisija infekcije)
- MTDS** Srednjoročna strategija razvoja
- NAP** Nacionalni akcioni plan
- NBSAP** Nacionalna strategija i akcioni plan za biološku različitost
- NCSA** Samoprocjena nacionalnih kapaciteta
- NEAP** Akcioni plan za zaštitu okoliša BiH
- NGO** Nevladina organizacija
- NHDR** Izvještaj o nacionalnom humanom razvoju
- NRL** Nacionalna referentna laboratorija
- NTP** Nacionalni program za suzbijanje tuberkuloze
- ODA** Službena razvojna pomoć
- OECD** Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
- OSCE** Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
- OSF** Fond otvoreno društvo (Open Society Fund)
- PABIH** Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine
- PDV** Porez na dodatnu vrijednost
- PLHIV** Osobe koje žive s HIV-om
- PPP** Paritet kupovne moći (stope)
- PRSP** Strategija smanjenja siromaštva

RAK	Regulatorna agencija za komunikacije
R&D	Istraživanje i razvoj
RS	Republika Srpska
RSMAC	Centar za uklanjanje mina RS
RS PHI	Institut za javno zdravstvo RS
RSIS	Republički zavod za statistiku RS
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SEE	Jugoistočna Evropa
SFOR	Stabilizacijske snage u BiH (pod vodstvom NATO-a)
SIDA	Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju
SIS	Strategija socijalnog uključivanja
SNRL	Supranacionalna referentna laboratorija za mikobakterije iz Borstela
SOER	Izveštaj o stanju okoliša
STI	Spolno prenosive bolesti
SW	Seksualni radnici
TB i TBC	Tuberkuloza
TransMonEE	Baza podataka za transformativno praćenje unapređenja jednakosti
UN	Ujedinjene nacije
UNCCD	Konvencija Ujedinjenih nacija za suzbijanje dezertifikacije
UNCRPD	Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija
UNECE	Ekonomska komisija UN-a za Evropu
UNECE EPR	Pregled stanja okoliša UNECE
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNFCCC	Okvirna konvencija Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama
UNFPA	Populacijski fond Ujedinjenih nacija
UNHCR	Visoki komesarijat UN-a za izbjeglice
UNICEF	Fond Ujedinjenih nacija za djecu
UNMAC	Centar za uklanjanje mina Ujedinjenih nacija
UNSDC	Konvencija Ujedinjenih nacija o održivom razvoju
UNODC	UN ured za droge i kriminal
VAC	Nasilje nad djecom
VCCT	Centri za dobrovoljno povjerljivo savjetovanje i testiranje
WB	Svjetska banka
WDI	Svjetski razvojni indikatori (World Development Indicators)
WHO	Svjetska zdravstvena organizacija
WRI	Svjetski institut za resurse

Uvod

Izveštaj o napretku u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva (MRC) u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu se nadovezuje na Izveštaj o napretku iz 2010. godine. Izveštaj je pripremljen od strane Ministarstva finansija i trezora BiH, Sektora za koordinaciju međunarodne ekonomske pomoći i Tima Ujedinjenih nacija u BiH.

U pripremi izvještaja korišteni su brojni dokumenti i analize institucija BiH i međunarodnih organizacija, a posebno analize Svjetske banke i UN agencija. Brojni doprinosi i komentari na nacrt izvještaja od strane institucija BiH, nevladinog sektora i UN agencija su uvršteni u ovaj dokument koji nudi solidan pregled stanja mnogih razvojnih pitanja s kojima se BiH suočava i omogućava regionalnu i globalnu usporedbu razvoja kroz perspektivu globalnih MRC.

MRC indikatori i ciljne vrijednosti za BiH identificirani su tokom izrade UNDP-ovog Izveštaja o humanom razvoju 2003. godine pod nazivom 'Milenijumski razvojni ciljevi u BiH', dok su dodatne ciljne vrijednosti elaborirane tokom izrade Izveštaja o napretku u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva 2010. godine. U ovom izdanju Izveštaja o napretku u realizaciji MRC za 2013. godinu, posmatra se napredak u ostvarivanju MRC indikatora u odnosu na podatke i vrijednosti iz 2000/2001. godine, 2007. godine (iz Strategije smanjenja siromaštva/PRSP), 2009/2010. godine, te u odnosu na najnovije dostupne podatke za 2011/2012. i 2013. godinu. Ovakav pristup omogućava adekvatno identificiranje i praćenje trendova u odnosu na planirane ciljne vrijednosti koje bi se trebale postići do kraja 2015. godine.

Uz univerzalne MRC indikatore, posmatrani su i dodatni indikatori koji su definisani u skladu sa razvojnim kontekstom BiH. S obzirom da neki od univerzalnih indikatora nisu relevantni za BiH, izvještaj pokriva i probleme navedene u Milenijumskoj deklaraciji, koji nisu direktno obuhvaćeni kroz MRC ali su od posebnog značaja za BiH; na primjer socijalna inkluzija u okviru MRC 1, izbjeglice i interno raseljena lica. U situacijama kada su za BiH nedostajali zvanični podaci, korišteni su uvaženi međunarodni izvori i procjene.

Najnoviji popis stanovništva u Bosni i Hercegovini je sproveden u oktobru 2013 godine. Popisni podaci su u procesu obrade i trebali bi biti zvanično dostupni u 2014. godini. Prethodni popis je proveden još prije rata, 1991. godine. Nepostojanje popisa stanovništva više od 20 godina je ograničavalo mogućnosti planiranja politika i precizno kreiranje (targetiranje) socijalne politike, koja se u ovom dugom periodu zasnivala na procjenama stanovništva. Praćenje demografskih trendova, siromaštva i socijalnih indikatora je u nedostatku popisnih podataka bilo složeno i otežano.

Indikatori za svaki od MRC, te napredak u njihovoj realizaciji analizirani su unutar pojedinačnih MRC poglavlja. Detalji o nivou napretka za svaki indikator prikazani su kroz sistem 'semafora' kojim se dodjeljuju sljedeće boje: zelena/žuta/narandžasta/crvena. Zelena označava indikatore kojima su ciljne vrijednosti postignute, dok crvena boja označava indikatore kojima ciljne vrijednosti neće biti postignute do kraja 2015. godine. Pored tabele na početku svakog MRC poglavlja koja sadrži indikatore za taj MRC, kompletna tabela sa informacijama o izvorima, metodologiji i drugim napomenama je prikazana u Aneksu 1 ovog izvještaja. Pregled nezavršenih MRC procesa u BiH, kao i razvojna agenda za period nakon 2015. godine, sadržan je u posljednjem poglavlju izvještaja zajedno sa glavnim zaključcima i porukama.

Izveštaj je pripremljen od strane Ministarstva finansija i trezora BiH, Sektora za koordinaciju međunarodne ekonomske pomoći i Tima Ujedinjenih nacija u BiH.

BiH specifičnosti i MRC

BiH je bila srednje razvijena evropska zemlja prije rata 1992-1995, koji je uzrokovao ogromne ljudske i materijalne gubitke¹. Tokom poslijeratne obnove i rekonstrukcije, BiH je dobila znatnu međunarodnu finansijsku i stručnu pomoć, a u tom periodu je prolazila kroz trostruku tranziciju; od rata ka miru; od međunarodne finansijske pomoći ka održivom razvoju; i od planske ekonomije ka tržišnoj ekonomiji.

Danas je BiH zemlja u razvoju koja pripada grupi zemalja sa visokim humanim razvojem; u UNDP-ovom Izveštaju o humanom razvoju za 2013. godinu BiH se prema indikatorima koji čine indeks humanog razvoja (HDI) nalazi na 81. mjestu. HDI nudi komparativno mjerenje kvalitete života u smislu očekivanog životnog vijeka, pismenosti, obrazovanja i životnog standarda za zemlje širom svijeta. Iako zauzima 81. mjesto na listi od ukupno 186 zemalja BiH ipak, mjereno kroz HDI, zaostaje za zemljama u regionu: Hrvatskom koja se nalazi na 47. (i pripada grupi zemalja sa veoma visokim humanim razvojem), Crnom Gorom na 52., Srbijom na 64., Albanijom na 70. i BJR Makedonijom na 78. mjestu.

I u drugim međunarodnim poređenjima BiH ne zauzima dobre pozicije: BiH je na 98. mjestu od 167 zemalja u pogledu demokratije², 126. od 185 zemalja u smislu lakoće poslovanja³ te 72. mjestu od 176. zemalja prema percepciji korupcije⁴. Time je BiH smještena iza svake od trenutnih i potencijalnih budućih zemalja članica EU i to po svakom od indikatora s izuzetkom korupcije, gdje zauzima bolje mjesto nego Srbija i Albanija, ali je i dalje za 30% lošija od prosjeka u EU.

Okvirni mirovni sporazum za BiH (Dejtonski sporazum) zaključen 1995. godine uspostavio je BiH kao decentralizovanu državu, sačinjenu od dva entiteta: Republike Srpske i Federacije BiH. Ustavom Bosne i Hercegovine je uspostavljena decentralizovana i asimetrična politička struktura koju čine BiH i entitetska razina kao i Brčko distrikt BiH, te definisane kompetencije i odgovornosti za svaku razinu vlasti. BiH razinu čini tročlano Predsjedništvo čiji se članovi rotiraju na mjestu predsjedavajućeg, Vijeće ministara (izvršna vlast), te dvodomna Parlamentarna skupština koju čine Predstavnički dom i Dom naroda. Republika Srpska je uspostavljena na republičkom principu sa centralnom vladom na entitetskoj razini i lokalnom samoupravom na opštinskoj razini, dok je Federacija BiH uspostavljena na federalnom principu sa vladom na entitetskoj razini, 10 kantona i lokalnom samoupravom na opštinskoj razini. Kompetencije na razini BiH su primarno koordinacijskog karaktera i izvršenja međunarodnih obaveza BiH, dok je, prema Ustavu, veći dio izvršnih kompetencija dodijeljen entiteskim razinama, s tim što su u slučaju Federacije BiH entitetske kompetencije dalje podijeljene između entitetske i kantonalne

1 Procjene ljudskih i materijalnih gubitaka date su u UNDP, *HDR 2003 Milenijumski razvojni ciljevi u BiH*, 2003.

2 Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2012: Democracy at a standstill – Indeks demokratije za 2012: Demokratija u zastoju, 2012* (rang zemalja u regiji: 50. Hrvatska, 66. Srbija, 73. BJR, 76. Crna Gora i 90. Albanija)

3 IFC/WB *Ease of Doing Business 2013 – Lakoća poslovanja u 2013.* (rang zemalja u regiji: 23. BJR, 51. Crna Gora, 84. Hrvatska, 85. Albanija i 86. Srbija)

4 Transparency International, *Corruption Perception Index 2012 – Indeks percepcije korupcije za 2012.* (rang zemalja u regiji: 62. Hrvatska, 69. BJR, 80. Srbija i 113. Albanija)

razine. Složena i asimetrična politička struktura BiH se u određenoj mjeri odražava kroz relativno spor razvojni proces BiH, kompleksnu koordinaciju između različitih razina vlasti u BiH kao i kroz složeni proces odlučivanja. BiH trenutno nema sveobuhvatnu strategiju razvoja. Nacrt Strategije razvoja i socijalnog uključanja za period 2008-2013. nije usvojen.

BiH je potencijalni kandidat za članstvo u EU. Pristupanje BiH u EU je od ključnog strateškog interesa za BiH. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) koji je potpisan između EU i BiH u julu 2008. su ratificirale sve zemlje članice EU, međutim zbog neispunjavanja određenih preduslova od strane BiH, on još uvijek nije stupio na snagu. Pored napora koje su vlasti u BiH uložile u rješavanje odluke Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Sejdić-Finci i pronalaženje efikasnog modaliteta koordinacije po pitanjima evropskih integracija, koji su postavljeni kao preduslovi od strane EU za stupanje na snagu SAA-a i dobivanje kandidatskog statusa za BiH, konačno rješenje još nije usvojeno. U drugoj polovini 2013. godine, razgovori o rješavanju ovih pitanja su intenzivirani sa ciljem pronalaska prihvatljivih rješenja.

Milenijumska deklaracija i milenijumski razvojni ciljevi (MRC)

Usvajanje Milenijumske deklaracije od strane 189 članica Ujedinjenih nacija u septembru 2000. predstavlja važan trenutak za globalnu saradnju u 21. vijeku. Milenijumska deklaracija⁵ stavlja jak fokus na međunarodnu agendu za novi milenijum – kako u smislu humanog razvoja, tako

⁵ Usvojena od strane Generalne skupštine UN u okviru Rezolucije 55/2, 8. septembra 2000., vidjeti: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>.

GLOBALNI MILENIJUMSKI RAZVOJNI CILJEVI (MRC)

1 Iskorjenjivanje
krajnjeg siromaštva
i gladi

2 Dostizanje
sveobuhvatnosti
osnovnog
obrazovanja

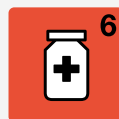
3 Unapređenje
jednakosti polova i
osnaživanje žena

4 Smanjenje
smrtnosti
djece

5 Unapređenje
zdravog
materinstva

6 Suzbijanje HIV/
AIDS-a, malarije i
drugih bolesti

7 Osiguranje
održivosti okoliša

8 Uspostavljanje
globalnog
partnerstva za
razvoj

i u smislu ljudskih prava. Predanost promoviranju humanog razvoja i zaštiti ljudskih prava rezultirala je dogovorom UN članica o osam mjerljivih i vremenski ograničenih globalnih ciljeva: Milenijumskih razvojnih ciljeva. Ovi ciljevi se fokusiraju na nastojanjima da se smanji siromaštvo i predstavljaju zajedničku osnovu za praćenje napretka.

Nakon trinaest godina, svjetski lideri su se ponovno sastali u Ujedinjenim nacijama kako bi procijenili razinu napretka, dali preporuke i dogovorili se o konkretnim strategijama i mjerama koje je potrebno preduzeti kako bi se osigurala realizacija osam MRC-ova do 2015. godine i odredile smjernice za izradu globalne agende za period nakon 2015. godine. Utvrđivanje svega što je dosad postignuto i što treba definirati kao nastavak djelovanja nakon MRC počelo je 2010. godine. Agenda za razdoblje nakon 2015. počela se oblikovati još od 2011. godine putem okruglih stolova i učešća građana u diskusijama o razvojnim prioritetima na globalnom i nacionalnom nivou u brojnim zemljama kroz 2012. i 2013. godinu.

MRC odrednice za Bosnu i Hercegovinu

Postizanje MRC je od posebnog značaja za BiH i njene građane, prvenstveno zbog posljedica rata i aktivnosti koje su potom uslijedile da osiguraju održivi razvoj. U 2003. godini, BiH je u prvu Srednjoročnu strategiju razvoja za period 2004-2007. (PRSP) ugradila MRC indikatore kako bi se mogla pratiti implementacija ove Strategije⁶.

UNDP je 2004. pripremio „Kratki osvrt na status Milenijumskih razvojnih ciljeva u BiH, PRSP, Evropa i dalje perspektive“ koji je predstavljao korak ka povezivanju MRC u BiH sa procesom evropskih integracija. Izvještaj o analizi napretka ostvarenog na postizanju ovih ciljeva iz 2010. godine dodatno je povezo MRC sa razvojnom agendom zemlje, kroz prizmu pristupanja EU. Izvještaj za 2013. godinu ističe napredak ostvaren na realizaciji MRC u poređenju sa globalnim, regionalnim i EU trendovima. Kao jedan od dokumenata za praćenje, izvještaj posmatra ključne razvojne procese u BiH u periodu od 2000. godine do danas i nudi opšte preporuke koje zahtijevaju pažnju i djelovanje BiH institucija i njihovih partnera.

⁶ Pritom su korišteni indikatori za srednjoročni period iz UNDP; HDR 2003.

Tabela 1: Kratak pregled 20 ključnih indikatora za Bosnu i Hercegovinu

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto					
a	b	c	d	e	f	g	h	
CILJ 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad								
1.1. Procenat stanovništva koji živi ispod apsolutne linije siromaštva	19,5	16,0	14,0	14,4 (2007)	14,4 (2007)	9,0	neizvjesno	
1.8. Stopa nezaposlenosti u %	ILO definicija	22,9	22	29,0	24,1 (2009)	28,0 (2012)	22,0	neizvjesno
	registrirana	43,4	30	44,1	42,7	44,5 (2013)	30,0	neizvjesno
1.12. Stopa nezaposlenosti za starosnu grupu 15-24 godine u %	34,8	30	58,4	48,7 (2009)	63,1 (2012)	12	neizvjesno	
CILJ 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja								
2.1. Neto stopa upisa u osnovnu školu u %	97,0	95	98,4 (2005/6)	96	97,6 (2011/12)	100	moгуće	
2.4. Stopa upisa u srednje škole u %	68,3	75	79,3 (2005/06)	77	91,8 (2011/12)	85	postignuto	
2.5. Stopa upisa u visoko obrazovanje u %	23,0	25	33,5 (2007)	34 (2008)	38 (2011)	35	postignuto	
2.6. Stopa djece koja pohađaju ustanove za predškolski odgoj u %	4,3	12	6,4	9,9	13,1 (2011/12)	25,0	neizvjesno	
CILJ 3: Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena								
3.3. Udio žena zaposlenih u nepoljoprivrednom sektoru u %	39,2	40,0	33,8	34,9	42 (2011)	45	izvjesno	
3.4. Procenat žena na zastupničkim mjestima u Parlamentu BiH	14,3	16	10,5(2008)	10,5 (2008)	19 (2011)	25	moгуće	
CILJ 4: Smanjiti smrtnost djece								
4.1. Stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina, na 1000 živorođenih	9,6	9,3	8,5	8,1 (2009)	7,7 (2011)	7,0	izvjesno	
4.2. Stopa smrtnosti novorođenčadi (mlađih od jedne godine) na 1000 živorođenih	7,6	7,0	6,6	6,5 (2009)	5,0 (2012)	5,0	postignuto	
CILJ 5: Unapređivanje zdravog materinstva								
5.1. Smrtnost majki (na 100.000 živorođenih)	5,05	4,0	1 (2007)	2,9 (2009)	3,0 (2010) 6,3 (2011)	2,5	moгуće	
5.2. Procenat rođenih uz stručnu pomoć u %	99,6	100	99,5	99,9	99,9 (2011/12)	100,0	postignuto	
5.3. Stopa prevalencije kontracepcije	49 (2001)	55	35,7(2006)	35,7 (2006)	46 (2011/12)	65	neizvjesno	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto				
a	b	c	d	e	f	g	h
CILJ 6: Suzbijati HIV/AIDS, malariju i druge zarazne bolesti							
6.1. Odrasli sa HIV/AIDS-om, broj novih AIDS slučajeva /broj smrtnih slučajeva	111/5/3 (2004)	n/a	n/a	164/2/1 (2009)	164/2/1 (2009)	< 50 (annual)	postignuto
6.3. Prevalenca i smrtnost od tuberkuloze /100.000	slučajevi	50	30	55	30	66 (2011)	neizvjesno
	smrtnost	4	0	8	<6	6,8 (2011)	
CILJ 7: Osigurati održivost okoliša							
7.1. Procenat zemlje prekriven šumama u %	b1) 44,6 b2) 55,6 b3) 42,8	52	42,7	53	42,8 (2011)	60	neizvjesno
7.5. Procenat stanovništva priključenog na sistem vodosnabdjevanja	53	58	65 (2008)	65 (2008)	61,7 (2011)	67	moгуće
7.6. Procenat stanovništva priključenog na sistem kanalizacije	33	36	36 (2008)	36 (2008)	36 (2008)	40	izvjesno
CILJ 8: Razviti globalno partnerstvo za razvoj							
8.4. Učešće zvanične razvojne pomoći (ODA) u BDP-u u %	11,1	n/a	2,97	2,6	2,3 (2011)	1,0	izvjesno
8.8. Telefonske linije na 100 stanovnika	22,6	15,0	28,2	27 (2008)	25 (2011)	26,0	postignuto
8.10. Korisnici interneta na 100 stanovnika	1,11	4,0	27,9	34,7 (2008)	60 (2011)	15,0	postignuto

Napomena: Za više detalja i izvore podataka, vidjeti glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

MRC 1

Iskorijeniti krajnje siromaštvo i glad

MRC 1

Iskorijeniti krajnje siromaštvo i glad

Tabela 2: Indikatori za MRC 1

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto				
a	b	c	d	e	f	g	h
CILJ1: Iskorijeniti krajnje siromaštvo i glad							
1.A Zadatak: Prepoloviti, između 1990. i 2015, udio ljudi sa prihodom ispod jednog dolara dnevno							
1.1. Procenat stanovništva koje živi ispod apsolutne linije siromaštva	19,5	16,0	14,0	14,4 (2007.) Ruralno 17,78 Urbano 8,23	15,0 (2011.) Ruralno 19,0 Urbano 9,2	9,0	neizvjesno
1.2. Relativna stopa siromaštva u %	18,3 (2004)	n/a	18,2	18,2 (2007.)	17,9 (2011.) FBiH: 17,1 RS: 19,5 DB: 14,7	14,0	neizvjesno
1.3. Učešće najsiromašnije petine u nacionalnoj potrošnji u %	9,5	n/a	7,2	7,2 (2007.)	7,2 (2007.)	>10	neizvjesno
1.B Zadatak: Postići puno i produktivno zapošljavanje i pristojan posao za sve, uključujući žene i mlade							
1.4. Stopa zaposlenosti u odnosu na radno sposobno stanovništvo u %	36,1	n/a	31,2	33,1 (2009.) 32,5 (2010.)	31,7 (2012.)	37,3	neizvjesno
1.C Zadatak: Prepoloviti, između 1990. i 2015, udio ljudi koji gladuju							
1.5. Neuhranjenost djece do 5 godina u %	4,2 (2000.)	n/a	1,5 (2006.)	1,5 (2006.)	1,6 (2011./12.)	0	moгуće
1.6. Udio stanovništva koji živi ispod nivoa minimalne potrebne kalorične vrijednosti ishrane u %	Ispod 5 (2002.)	n/a	d1) 0,52 (2007.) d2) Ispod 5 (2004-06.)	e1) 0,52 (2007.) e2) Ispod 5 (2004-2006)	5 (2011.)	Blizu nuli	neizvjesno

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto					
a	b	c	d	e	f	g	h	
Dodatni indikatori za BiH								
1.7. Ginijev indeks	26,0	25,0	33,3	33,3 (2007.)	33,3 (2007.)	20,0	neizvjesno	
1.8. Stopa nezaposlenosti u %	Definicija ILO	22,9	22	29,0	24,1 (2009.) 29,9 (2010.)	27,6 (2011.) ... F BiH 29,2 RS 24,5 DB 39,0 ... M 29,9 Ž 26,1 28,0 (2012.)	22,0	neizvjesno
	registrirana	43,4	30	44,1	42,7	43,8 (2012.) 44,5 (2013.)	30,0	neizvjesno
1.9. Učešće neformalnog sektora u ukupnoj zaposlenosti u %	36,5	n/a	33,6 (2006.)	33,6 (2006.)	F1) 36,3 F2) 33,4 (2010.)	25	neizvjesno	
1.10. Odnos najbogatije i najsiromašnije petine stanovništva (najbogatiji:najsiromašnji 20%)	3,8	n/a	5,7	5,7 (2007.)	4,9 (2011.)	-	Nema podataka za ovaj zadatak	
1.11. Stvarna godišnja stopa rasta BDP-a u %	4,1	5,5	6,2	-3,2	1,6 (2011.) -0,5 (2012.)	5,0	neizvjesno	
1.12. Stopa nezaposlenosti za starosnu grupu 15-24 godine u %	34,8 (dobna grupa 19-24)	30	58,4	47,5 (2008.) 48,7 (2009.)	57,5 (2010.) 57,9 (2011.) F BiH 59,7 RS 53,2 DB 70,9 M 56,4 Ž 60,5 63,1% (2012.)	12	neizvjesno	
1.13. Prosječna godišnja stopa inflacije u %	3,1	2,2	1,5	-0,4	3,7 (2011.) 1,8 (2012.)	Ispod 4	postignuto	

Napomena: Za više detalja i izvore podataka, vidjeti glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Dinamika siromaštva

Siromaštvo se najčešće mjeri indikatorima koji su vezani za prihode⁷ dok se multidimenzionalnost siromaštva posmatra kroz dugotrajni ili stalni nedostatak resursa, sposobnosti, mogućnosti izbora i sigurnosnih uvjeta koji su potrebni za uživanje adekvatnog životnog standarda i realizaciju ekonomskih, političkih, kulturnih i socijalnih prava.

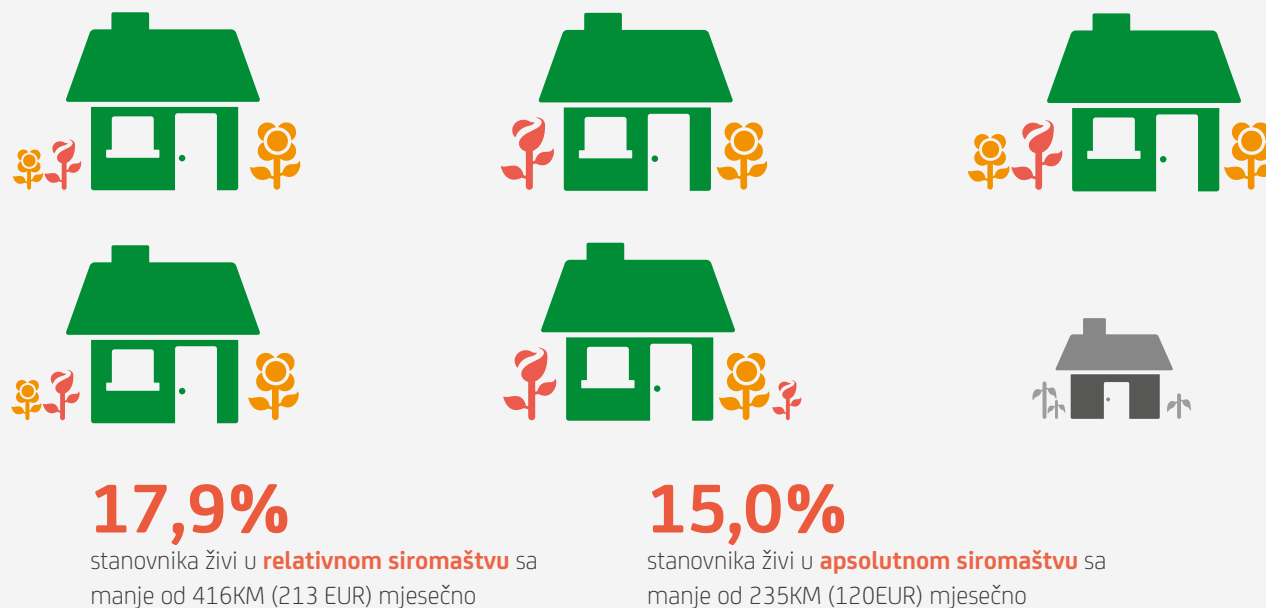
Prema procjenama Agencije za statistiku BiH zasnovanim na Anketi o potrošnji domaćinstava koja je provedena za 2011. godinu⁸, **17,9% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu, a svako šesto domaćinstvo je siromašno**. Prag relativnog siromaštva je iznosio 416,40 KM (212,9 EUR) mjesečno po ekvivalentnoj odrasloj osobi. Siromaštvo je izraženije u Republici Srpskoj gdje je gotovo svaki peti stanovnik siromašan. Najniži nivo siromaštva ustanovljen je u Distriktu Brčko gdje skoro svaki sedmi stanovnik živi u relativnom siromaštvu. Prema metodologiji Svjetske banke (WB), 15% stanovništva živi ispod apsolutne linije siromaštva, što predstavlja povećanje siromaštva u odnosu na 2007. godinu.⁹

7 EUROSTAT-ova metodologija definira siromaštvo u relativnom smislu i mjeri relativnu liniju siromaštva. Relativno siromaštvo se definira kao 60% medijane potrošnje po članu domaćinstva, gdje je veličina porodice prilagođena u skladu sa OECD skalom. Metod Svjetske banke računa apsolutnu stopu siromaštva na način da su uzete dvije linije siromaštva u razmatranje: linija siromaštva mjerena minimalnom kalorijskom vrijednosti hrane (linija hrane) i opšta linija siromaštva. Kako bi se odredile ove dvije linije, prvo se utvrdio minimalni kalorijski sadržaj hrane i onda se troškovi računaju sukladno tome.

8 Anкета je provedena tijekom perioda 01.01.-31.12.2011. godine, koristeći uzorak od 7.400 domaćinstava.

9 U okviru projekta Development, Testing and Guidance for Implementation of New Methodology(ies) for the Targeting of Non-contributory Cash Benefits in Bosnia and Herzegovina – Razvijanje, testiranje i smjernice za implementaciju nove metodologije(a) za novčane naknade koje se ne zasnivaju na doprinosima i na osnovu HBS-a za 2011, IBHI je izračunao apsolutnu liniju siromaštva za BiH za 2011., koristeći metodologiju Svjetske banke iz 2007. i ranijih godina (205 KM po glavi stanovnika u cijenama iz 2007).

Grafikon 1: Svako šesto domaćinstvo u BiH je siromašno

Prosječni izdaci za potrošnju siromašnih domaćinstava u Bosni i Hercegovini su u prosjeku za 25,2% ispod praga siromaštva. Raspodjela ekvivalentnih izdataka za potrošnju bila je prilično nejednaka jer su 20% najbogatijih domaćinstava u prosjeku 4,9 puta više trošila u odnosu na 20% najsiromašnijih. Nejednakost je veća u Federaciji BiH u odnosu na druge dijelove države (5,2 u odnosu na 4,4)¹⁰. U 2011. godini prosječna potrošnja domaćinstava bila je 1.569,33 KM, dok je neto prosječna plata u BiH bila 816 KM. Najveći udio prosječne mjesečne potrošnje domaćinstava bio je za hranu i piće sa 31,4%, dok je za stanovanje, struju, plin i druge energente iznosio 24%. Veliki dio troškova (11%) vezan je za prevoz, koji je uključivao kupovinu i korištenje prijevoznih sredstava i troškova korištenja javnog prijevoza. Prosječna mjesečna potrošnja bila je 20% veća u urbanim nego u ruralnim/poluurbanim područjima. Razlika između urbanih i ruralnih/poluurbanih sredina u smislu potrošnje hrane i pića nisu vidljive kao kod potrošnje neprehrambenih proizvoda i usluga. Kada se pogleda na potrošnju po grupama za neprehrambene proizvode očito je da urbana područja troše više od ruralnih/poluurbanih domaćinstava u gotovo svim kategorijama. S druge strane, ruralna/poluurbana područja imala su znatno veću potrošnju proizvoda koje su sama proizvela, posebno prehrambene proizvode (128,36 KM prema 23,19 KM).

Mit o urbanoj / ruralnoj podjeli

Bosna i Hercegovina je jedna od najruralnijih zemalja u Evropi, sa 61% stanovništva koje živi u ruralnim područjima, bilo da su definirana kao sela ili rijetko naseljene opštine. U Evropi samo Crna Gora, Irska i Finska imaju veći udio ruralnog stanovništva. Izvještaj o humanom razvoju (NHDR) UNDP BiH za 2013. godinu¹¹ pokazuje, kroz pregled ruralnih područja i usporedbu urbanih i ruralnih koristeći cijeli niz pokazatelja, da su mnoge pretpostavke o ruralnom životu više mit nego realnost. Ruralna područja, na primjer, su dosta sličnija i više povezana sa urbanim područjima nego što se uobičajeno pretpostavlja; poljoprivreda ima marginalnu ulogu u ekonomskom životu, iako je kulturološki i dalje veoma važna. Ruralna područja ne egzistiraju izolirano, već su usko povezana sa sudbinom obližnjih većih mjesta i gradova i sa ekonomskim, socijalnim i političkim životom zemlje u cjelini. Glavna tri razvojna prioriteta za ruralno stanovništvo su posao, usluge i infrastruktura, uključujući transportnu infrastrukturu koja im omogućava pristup poslovima i uslugama u obližnjim većim centrima i gradovima. Stoga pristup ruralnom razvoju mora se gledati više kao ekonomski nego poljoprivredni izazov.

Demografski, ruralne zajednice pokazuju tendenciju da su starije od gradskih i imaju manje ljudi koji bi radili i vodili lokalnu ekonomiju. Također je prisutna i postepena migracija ljudi iz ruralnih u urbana područja; udio stanovništva koji živi u ruralnim područjima smanji se za 10% u svakoj generaciji.¹² **Ekonomski, velika podjela ne postoji između urbanih i ruralnih područja nego ustvari između 6 velikih gradova i ostatka BiH.** Službena statistika pokazuje da Sarajevo, Banja Luka, Tuzla, Zenica, Mostar i Bijeljina, koji svi imaju preko 100.000 stanovnika, imaju skoro 40% manju nezaposlenost (6 velikih gradova 31% spram manjih gradova i sela sa 50%), 25% veće plate (6 velikih gradova 895 KM spram manjih gradova i sela sa 715 KM) i više nego dvostruk BDP

¹⁰ BHAS, Anketa o potrošnji domaćinstava za 2011. godinu

¹¹ UNDP BiH NHDR za 2013. godinu – Rural Development in Bosnia and Herzegovina: Myth and Reality - Ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini: mit i stvarnost, juli 2013. godine

¹² Ibid.

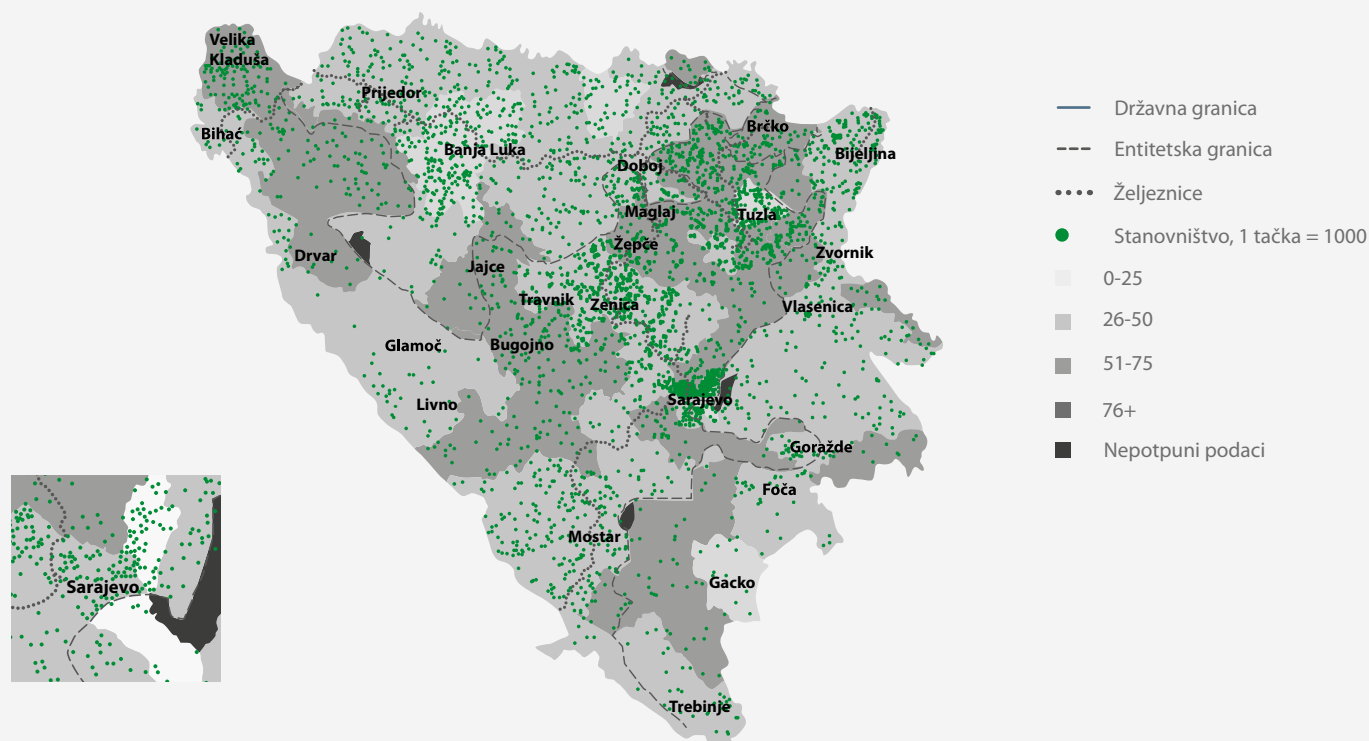
po glavi stanovnika od ostatka zemlje (6 velikih gradova 10.460 KM spram manjih gradova i sela sa 4.730 KM) što sve stimulira prelazak ljudi u gradove. Izvan ovih glavnih centara ekonomske aktivnosti, urbane opštine, kojima dominiraju gradovi srednjih veličina, ustvari su u lošijem stanju nego ruralna područja, po gotovo svim indikatorima.¹³

Prema istraživanju i dostupnim podacima, **pretpostavka da je siromaštvo dublje i raširenije u ruralnim područjima nije u potpunosti tačna. Multidimenzionalni indeks siromaštva iz 2010. godine¹⁴ pokazuje da porodice iz ruralnih područja imaju bolje rezultate od onih iz urbanih u smislu prehrane, a lošije u smislu zdravlja te otprilike iste u smislu obrazovanja.** Ukupno, siromaštvo je 9% teže u ruralnim područjima ali se cijela ova razlika može pripisati uobičajenoj praksi da se u ruralnim područjima kuha i grije na drva, što je označeno kao indikator siromaštva. Analiza odnosa ruralnog/urbanog kroz MICS4 studiju to potvrđuje: 83% domaćinstava u ruralnim područjima koristi čvrsto gorivo za kuhanje - u odnosu na 43% u urbanim područjima. Zagađenje zraka u unutrašnjem prostoru povećava rizik obolijevanja od respiratornih bolesti, poput upale pluća, hronične opstruktivne bolesti pluća i raka, čemu je ruralno stanovništvo izloženo dvaput više nego urbano stanovništvo.

13 Ibid.

14 Oxford Poverty i Human Development Initiative (2013. godina), Country Briefing: Bosna i Hercegovina - Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu (bazirano na podacima istraživanju MICS3 iz 2006. godine)

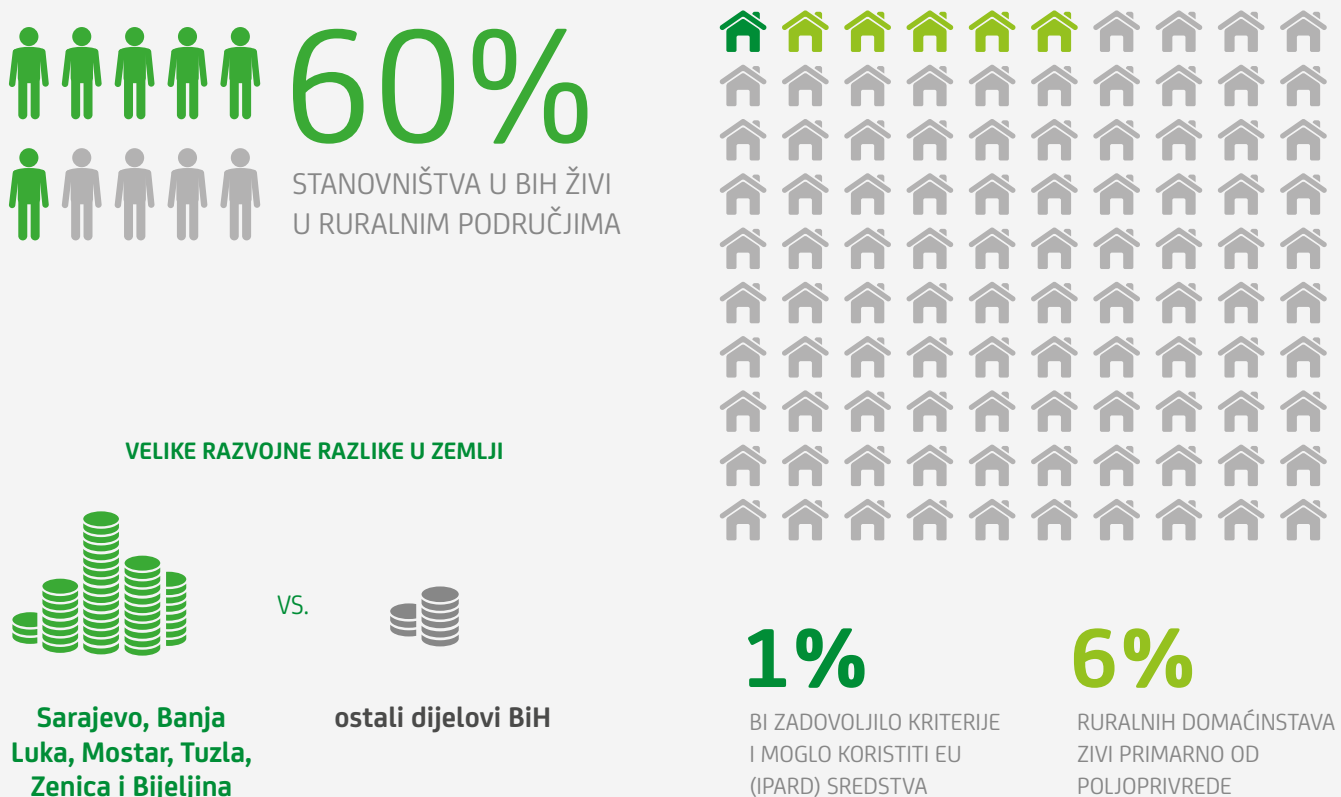
Grafikon 2: Gustoća stanovništva i stope nezaposlenosti u BiH

Većina ruralnih domaćinstava generiraju prihode na jedan od dva načina: od redovnog zaposlenja (52%) ili od socijalnih naknada (36%) sa relativno malim brojem onih koji ovise o poljoprivredi, samozaposlenju ili prihodima od investicija. Nekoliko indikatora ukazuju na to da ruralno stanovništvo nije posebno poduzetno i da ih većina preferira stalan posao u odnosu na pokretanje vlastitog biznisa. Porodice čiji su članovi zaposleni su imale veće prihode od onih koji su samozaposleni. Više od pola domaćinstava bilo je malo ili nimalo angažirano u poljoprivredi, iako ih trećina posjeduje „mala gospodarstva“ gdje proizvode voće, povrće i životinjske proizvode i to uglavnom za vlastite potrebe. Oko 16% bi se moglo nazvati „poljoprivrednim proizvođačima/farmerima“, ali većina ovih manjih zemljoposjednika i farmera i dalje većinu svojih prihoda ostvaruje kroz zaposlenje i socijalne naknade. **Svega 6% ruralnih domaćinstava bilo je, u smislu većine svojih prihoda, ovisno o poljoprivredi, a manje od 1% domaćinstava bi se moglo smatrati tipičnim „komercijalnim farmama“ i biti korisnici IPARD mjera** (EU Instrument za pretprijetnu pomoć u ruralnom razvoju) za unapređenje poljoprivredne proizvodnje i marketinga.

BiH je zemlja čiji teritorij većinski pokrivaju brda, planine i šume, sa manje od 20% površine pogodne za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju i sa strukturom vlasništva nad zemljom takvom da ometa razvoj. Udio poljoprivrede u BDP je u konstantnom padu: sa 10,3% u 2006. godini, na 8,2% u 2011. godini. Ako uporedimo sa drugim sektorima, vidimo da je doprinos sektora kulture, koji

Grafikon 3: Ruralno stanovništvo, ovisnost o poljoprivredi, disparitet u razvoju i prioriteti ruralnog razvoja

još uvijek nije dovoljno razvijen i ima znatan neiskorišteni potencijal, u ukupnom BDP-u u 2009. godini iznosio 6,7%.¹⁵ Malo je vjerovatno da bi velike investicije u poljoprivredi pokrenule privredni oporavak u BiH, te stoga razvoj ruralnih područja zahtjeva širi i slojevit pristup.

Stanovništvo ruralnih područja mora prelaziti veće udaljenosti da bi mogli dobiti usluge npr. banaka, bolnica i srednjih škola, iako većina ovih područja ima male prodavnice, osnovne škole i možda ambulante na prihvatljivoj udaljenosti. Dok su struja i telefonske linije dostupni gotovo svugdje, mnogi mještani seoskih naselja koriste za grijanje drva i imaju septičke jame umjesto priključka na glavnu kanalizacijsku mrežu te često crpe vodu iz izvora i bunara. Većina seoskih domaćinstva nisu uključena u edukaciju ili savjetodavne usluge iz oblasti poljoprivrede, te je ovim aktivnostima obuhvaćeno manje od trećine najvećih farmi. Polovina ruralnih domaćinstava posjeduje računar, obično sa internet konekcijom, ali im je glavni izvor informacija i dalje gledanje televizije.¹⁶ Dalja istraživanja pokazuju da stanovnici sela ne trpe neki veći nedostatak u pogledu formalnog obrazovanja i većina uspijeva svoju djecu dovesti u školu, uprkos udaljenosti. Ipak, za one porodice koje već imaju visok rizik od prestanka školovanja, posebno romska manjina, činjenica da moraju putovati može biti 'posljednja kap' koja potiče djecu da odustaju od školovanja. Rani odgoj i obrazovanje je malo drugačije gdje djeca iz ruralnih područja imaju nešto manju podršku kod kuće, a samo trećina ima pristup vrtićima u odnosu na djecu iz urbanih područja.¹⁷

Prema drugoj nedavnoj analizi¹⁸ koju je napravio UN u 2010. godini na osnovu podataka iz Ankete o potrošnji domaćinstava iz 2007. godine i Ankete o radnoj snazi iz 2008. godine, **postoje značajne geografske nejednakosti u društvu BiH**. Analiza rezultata provedena je na regionalnom nivou u 7 specifičnih oblasti: (1) demografija, (2) obrazovanje, (3) dostupnost komunalnih usluga (struja, voda, kanalizacija), (4) kvalitet i standard življenja, (5) transportna infrastruktura i zdravlje, (6) zaposlenost i (7) ekonomske razlike, prihodi i siromaštvo, i socijalna inkluzija i ugrožene skupine. Za regionalno je rangiranje korišteno ukupno 19 indikatora, a 5 za nivo opština. Procjena regionalnih razlika također je pokazala da je od **142 opštine u BiH, njih 89 ili 62% nerazvijeno ili veoma nerazvijeno**.

Pet najbolje rangiranih geografskih područja

- Kanton Sarajevo
- Hercegovačko-neretvanski kanton
- Područje Istočnog Sarajeva
- Područje Banja Luke
- Zeničko-dobojski kanton

Pet najlošije rangiranih geografskih područja

- Kanton 10
- Unsko-sanski kanton
- Bosansko-podrinjski kanton
- Posavski kanton
- Bijeljinsko područje

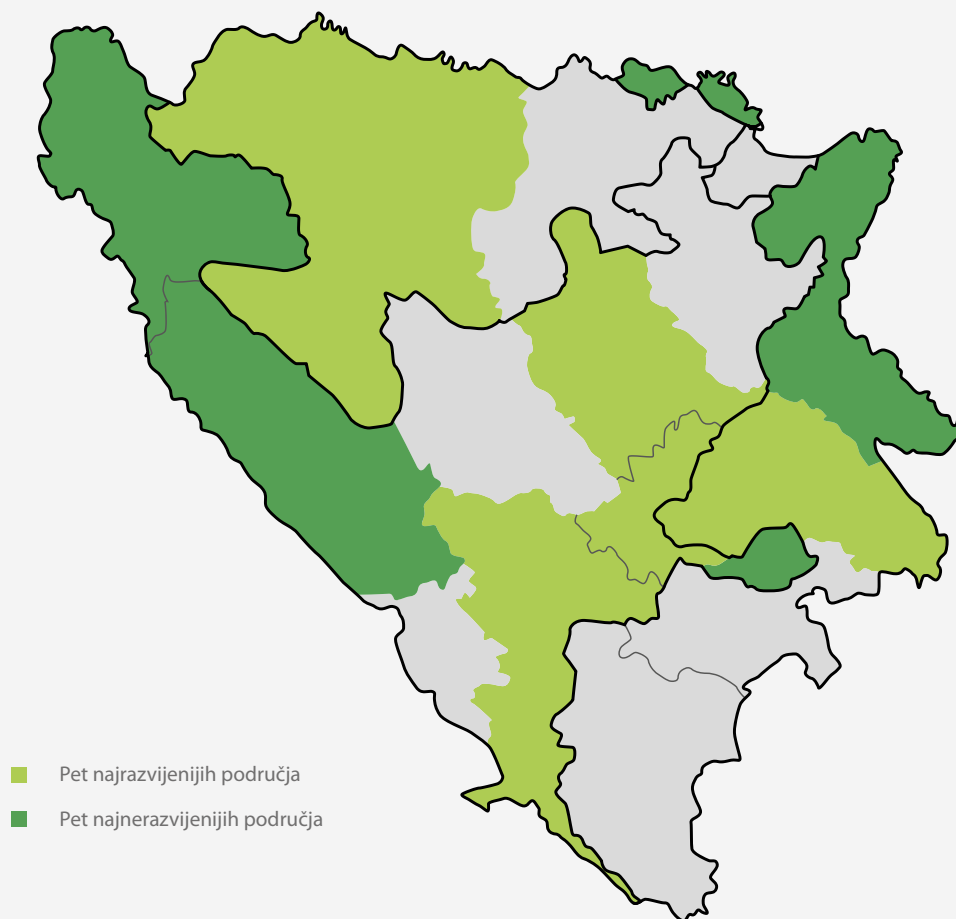
15 UNESCO-ov set indikatora za mjerenje doprinosa kulture razvoju za Bosnu i Hercegovinu za 2011. godinu, (Prema istraživanju, doprinos od kulturnih aktivnosti BDP-u je bio 1,6 milijardi KM, dok su troškovi za kulturu na svim nivoima vlasti u BiH u 2009. godini bili 123,4 miliona KM ili 36 KM po glavi stanovnika). <http://www.sustcult.eu/news-26-unesco-s-culture-for-development-indicator-suite-for-bosnia-and-herzegovina-presented.html>

16 UNDP BiH NHDR za 2013. godinu: *Rural Development in Bosnia and Herzegovina: Myth and Reality - Ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini: Mit i realnost, juli 2013.*

17 UNICEF MICS za 2013. godinu na: http://www.unicef.org/bih/media_21363.html

18 BiH Regional Disparity Assessment 2010 - Procjena regionalnih razlika u BiH 2010. godina, Ujedinjene nacije, 2010. godina

Grafikon 4: Pet najrazvijenijih i najnerazvijenijih područja u BiH

Izvor: Procjena regionalnih razlika u BiH za 2010. godinu, Ujedinjene nacije, 2010. godina.

Lokalne vlasti izgledaju najbolje pozicionirane za upravljanje razvojnim procesom u BiH, ali se i dalje suočavaju s brojnim izazovima, od pravnog i institucionalnog okvira i nedostatka reforme funkcionalne i fiskalne decentralizacije do nedovoljnih prihoda, slabog organizacijskog upravljanja i partnerskih kapaciteta i nedostatka znanja i vještina da se bave složenim teritorijalnim, ekonomskim i socijalnim razvojnim procesima. Također se rijetko upuštaju u formalne aranžmane suradnje za privlačenje investicija, stvaranje radnih mjesta, poticanje regionalne konkurentnosti i poboljšanje pružanja usluga. Značajan neiskorišteni potencijal leži u regionalnoj i saradnji između opština koji bi mogao podržati pristup razvoju od najnižeg ka najvišem nivou.

Sistem socijalne zaštite

Sistem socijalne zaštite u BiH potječe iz sistema socijalnog osiguranja koji je uspostavljen u bivšoj Jugoslaviji u 20-im godinama prošlog stoljeća, a proširen je i razvijen u okviru Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.¹⁹ Sastoji se od komponente socijalnog osiguranja²⁰ i komponente socijalne pomoći.²¹

Odgovornost za legislativu, planiranje i provedbu politika socijalne zaštite u sistemu vlasti u BiH leži na raznim nivoima: na entitetskom nivou u slučaju RS, na nivou distrikta u slučaju Brčko distrikta BiH i na kantonalnom nivou u slučaju FBiH. Činjenica da su nadležnosti za socijalnu zaštitu na nivou entiteta i kantona dovodi do znatnih teritorijalnih razlika i nejednakosti kod pružanja naknada i usluga, ovisno o tome gdje određena osoba živi. Na primjer, stope dječijeg doplatka veoma se razlikuju između kantona u FBiH i to stvara osjećaj nepravde. Zbog postojeće administrativne strukture u BiH, pojedinci širom zemlje ostvaruju različite novčane naknade, iako imaju dijagnostičiran isti stepen invaliditeta. Osim toga, stepen zaštite varira ovisno o tome da li invaliditet ima veze sa ratom ili nesretnim slučajem, bolesti ili od činjenice da postoji od rođenja što ima za rezultat pružanje nejednake i manje zaštite za drugospomenute.

BiH izdvaja nekih 24% BDP-a ukupno na programe socijalne zaštite, uključujući programe socijalnog osiguranja i socijalne pomoći, ali bez naknada za nezaposlenost.²² Najveći udio ukupnih troškova na programe socijalne zaštite odlazi na programe zasnovane na doprinosima tj. programe zdravstvene zaštite (10,2%) i penzije (10,1%). Na programe socijalne pomoći odlazi 3,9% BDP-a, što ih u poređenju sa EU i drugim zemljama zapadnog Balkana čini najskupljima.

Socijalna pomoć

Izdaci za različite vrste novčanih transfera/socijalne pomoći²³ trebali bi odgovoriti na kritične socijalne potrebe najugroženijih članova društva. Takvi transferi u BiH trenutno tome ne odgovaraju, a njihov kapacitet za ublažavanje siromaštva i za prevenciju hroničnog i privremenog siromaštva ostaje zanemariv. **Sistem pomoći i naknada u BiH treba reformu kako bi se povećala preciznost kod određivanja ciljnih grupa i proširio obuhvat. To bi BiH omogućilo da obuhvati najsiromašnije i najugroženije i poboljša njihov pristup minimalnoj socijalnoj pomoći, kao i da raspodjelu potrošnje učini i pravednijom i fiskalno održivom.**

¹⁹ Vaughan, E. J. (1965) *Social insurance in Yugoslavia - Socijalno osiguranje u Jugoslaviji*, The Journal of Risk and Insurance – Žurnal rizika i osiguranja, 32(3): 385-393.

²⁰ Socijalna sigurnost/osiguranje: Programi socijalne zaštite koji se oslanjaju na novčane doprinose pojedinca da bi garantirali sigurnost prihoda i pristup osnovnim socijalnim uslugama definiraju se kao socijalno osiguranje. To uključuje programe kao što su zdravstveno osiguranje, osiguranje od nezaposlenosti i doprinose za mirovine.

²¹ Socijalna pomoć: Iako se koristi na nešto drugačiji način, ovisno o organizaciji, socijalna pomoć se općenito odnosi na javno finansiranje u novcu ili transfere u naturi, koji se ne baziraju na doprinosima, što može biti dugoročno, kao u slučaju porodica i dječijeg doplatka, ili na kraći rok, kao u slučaju porodiljne naknade za nezaposlene majke.

²² World Bank Public Expenditure and Institutional Review Report for 2012 - Pregled javnih rashoda i institucija za 2012. godinu, Svjetska banka

²³ Nedoprinodne beneficije (socijalna pomoć) su one koje se finansiraju iz javnih rashoda i nisu zasnovane na doprinosima socijalnog osiguranja. U BiH postoje slijedeće vrste nedoprinodnih beneficija: (i) minimalna/socijalna pomoć minimalnog dohotka, (ii) invalidska naknada za civilne invalide i civilne žrtve rata, (iii) naknade za zaštitu djece i porodice, i (iv) naknade borcima i porodicama poginulih boraca.

U prvom desetljeću ovog vijeka u entitetima BiH raspoređeno je između 3,4 i 4,1% BDP-a za novčane naknade/socijalnu pomoć. Nivo potrošnje u ove svrhe bio je na vrhuncu 2006. godine i iznosio je 4,1% BDP-a, a nakon toga stabilizirao se na nešto nižem nivou od 3,9% BDP-a. Ipak, taj nivo potrošnje ostao je najviši među svim zemljama Zapadnog Balkana, kao i cijele regije Evrope i Centralne Azije (ECA). Ovaj nivo potrošnje je više nego dvostruko veći od prosjeka u ECA od 1,7% BDP-a. Navedena izdvajanja se odnose samo na programe novčanih transfera na entitetskom nivou. Osim njih, kantonima u FBiH, kao i opštinama u FBiH i RS-u, dopušteno je dizajnirati, implementirati i finansirati vlastite programe naknada koje dopunjuju ili dupliciraju one na entitetskom nivou. Kad se ti izdaci zbroje, ukupni rashodi socijalne pomoći u BiH mogli bi doseći i 7% BDP-a.²⁴

Do sada su novčanim transferima/socijalnom pomoći dominirali programi dizajnirani za demobilisane borce i/ili članove njihovih porodica. Istovremeno, civilne naknade, a posebno novčani transferi za siromašne (minimum socijalne pomoći) i programi zaštite djece, ostale su male i nedostatno finansirane, pružajući samo ograničenu i neravnomjernu pokrivenost u entitetima. Tako naknade za borce u Republici Srpskoj čine oko tri četvrtine ukupnih nedoprinosih novčanih transfera i dvije trećine u FBiH. U 2010. prosječan udio rashoda vezanih za borce iznosio je 62,6% (2,4% BDP-a) od svih rashoda za socijalnu pomoć u BiH.²⁵

Entiteti imaju dva zasebna sistema beneficija/naknada za boračku populaciju, ali su vrste beneficija i strukture potrošnje prilično slične. U oba entiteta se smatra da su beneficije vezane za boračku populaciju drugačije od obične socijalne pomoći, upravo zbog njihovog dvostrukog cilja: naknada za gubitak radne sposobnosti osobe kao hranitelja porodice i priznanje za službu. FBiH i RS izdvajaju preko 90% svoga budžeta koji se odnosi na naknade borcima za dvije glavne kategorije: naknade za borce invalide i naknade za porodice/preživjele. Osobne invalidnine su u 2010. proširene na oko 54.000 boraca u FBiH, podijeljeno u 10 kategorija zavisno od nivoa invalidnosti. Slično tome, oko 36.000 veterana u RS dobilo je deset različitih prava, zavisno od stepena invaliditeta u 2010. Naknade za preživjele članove porodica poginulih boraca (porodične invalidnine/naknade) su slične tome. U 2010. RS je isplatila takve naknade 30.000 ljudi što je manje u odnosu na 2008. kad je isplaćeno 33.000 naknada. U FBiH je oko 42.000 korisnika dobilo porodične invalidnine/naknade.²⁶

Potrošnja na sve vrste naknada za civile iznosila je oko 1,5% BDP-a, uključujući potrošnju na naknade za civilne invalide i civilne žrtve rata koji su iznosili oko 0,8% BDP, dok su potrošnja na socijalnu pomoć siromašnima, naknade za zaštitu porodice i djece i ad hoc jednokratne finansijske pomoći sveukupno iznosile oko 0,6-0,7% BDP-a.²⁷

Najsiromašnijih 20% stanovništva prima svega 36,8% od ukupnog budžeta socijalne pomoći.

Ovakvo usmjeravanje sveukupne socijalne pomoći je vrlo slabo u odnosu na regionalne i ECA standarde. Najslabije je u regiji Zapadnog Balkana, gdje je targetiranje socijalne pomoći u većini

²⁴ Svjetska banka, Bosna i Hercegovina – Izazovi i uputstva za provođenje reforme – Javna potrošnja i institucionalni pregled, februar 2012.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ovo uključuje 0,19% BDP-a za minimalnu socijalnu pomoć (trajna socijalna pomoć), 0,33% BDP-a za dječiji i porodični doplatnik, te 0,07% BDP-a za ostale novčane i nenovčane pomoći.

slučajeva dobro (Albanija, Kosovo²⁸, Srbija i Crna Gora) sa više od 60% i čak blizu 80% transfera koji odlaze na najsiromašnju petinu stanovništva u toj zemlji. Targetiranje transfera u BiH je među najslabijim u ECA regiji i lošije od BiH su rangirani samo programi socijalne pomoći u Rusiji i Bjelorusiji.²⁹

U relativnom smislu, najbolje tergetiran socijalni transfer je program trajne socijalne pomoći i ostalih novčanih naknada koje isplaćuju centri za socijalni rad (CSR), a na koji se također primjenjuje imovinski cenzus – ali na 46% najsiromašnije petine, što znači da čak i ovi programi 'rasipaju' preko polovine budžetskih izdvajanja na porodice koje ne spadaju u grupu najsiromašnijih. Naknade u BiH koje su podložne imovinskom cenzusu su manje precizno ciljane u poređenju sa programima minimalne pomoći sličnog tipa. Ostale zemlje Evrope i Centralne Azije (ECA), uključujući zemlje Zapadnog Balkana, uspijevaju postići tačnost targetiranja preko 70%, a u nekim slučajevima i 80% ovakvih naknada.³⁰ Osim fiskalnih pritisaka i slabog uticaja na smanjenje siromaštva, dominacija kategoriziranih ('statusnih') programa socijalne pomoći u BiH također može oslabiti ponudu radne snage i time povećati zapošljavanje u neformalnom sektoru. Postoje i dokazi da je loše targetiranje naknada u BiH koje primaju oni koji ih uistinu ne trebaju, destimulirajuće i stvara distorzije na tržištu rada.³¹

Penzioni sistem

Penzioni sistemi u Bosni i Hercegovini djeluju na entitetskom nivou. Broj penzionera u 2012. bio je 381.704 u FBiH i 238.576 u RS-u, čineći ukupan broj od 620.280. Potrošnja na penzije u FBiH bila je 9,4% BDP-a, a u RS-u 10,3% BDP-a; ove stope su više nego u zemljama poput Švedske, Japana, Njemačke, Portugala, Grčke, Austrije, Francuske i Italije.³²

Ključna karakteristika penzionog sistema FBiH jeste vrlo visoka stopa zavisnosti od 73,3 %, odnosno, svaka zaposlena osoba koja plaća doprinose, izdržava 0,73 penzionera. Kao i FBiH, RS ima visoku stopu zavisnosti od 75,6% što znači da svaka zaposlena osoba koja plaća doprinose treba izdržavati 0,76 penzionera. Broj zaposlenih koji doprinose penzionom sistemu, kao postotak radno sposobnog stanovništva, na međunarodnom nivou definiran u starosnoj grupi 15-64 godine, iznosio je 28,6% FBiH i 29,1% u RS, što spada među najniže u Evropi. U poređenju sa drugim zemljama u tranziciji, nizak broj zaposlenih koji doprinose penzionom sistemu odgovara samo onom u Albaniji, te Armeniji i Azerbejdžanu. Odnos doprinosilaca i penzionera nije povoljan i prijeti kolapsom penzionog sistema, koji zasad odgađaju mali iznosi penzija. **Trenutno na jednog penzionera dolazi 1,3 doprinosilac, a da bi postojeći penzioni sistem funkcionisao, na svakog penzionera bi trebala dolaziti 4 doprinosioca penzionog sistema.**³³

Stopa zavisnosti u BiH premašuje one u zemljama kao što su Grčka, Španija i Portugal i premašuje je samo ona u Italiji i Francuskoj. Zemlje u tranziciji imaju tendenciju nešto više stope zavisnosti nego

28 Ovaj naziv je bez predrasuda prema stavovima o statusu, i u skladu je sa Rezolucijom 1244 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija i Odlukom Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji nezavisnosti Kosova.

29 Svjetska banka, Bosna i Hercegovina – *Challenges and Directions for Reform - A Public Expenditure and Institutional Review - Izazovi i uputstva za provođenje reforme – Javna potrošnja i institucionalni pregled*, februar 2012.

30 Ibid.

31 IBHI: "Politička, ekonomska i socijalna kriza u BiH 2012/2013. - Put ka novim politikama", izvještaj, Sarajevo, 2013.

32 Svjetska banka, Bosna i Hercegovina – *Challenges and Directions for Reform - A Public Expenditure and Institutional Review - Izazovi i uputstva za provođenje reforme – javna potrošnja i institucionalni pregled*, februar 2012.

33 Ibid.

zemlje koje nisu u tranziciji i to iz nekoliko razloga - kao što je niža starost penzionisanja odnosno tendencija povećanja broja korisnika penzionog sistema. Nešto velikodušnije definicije invalidnosti dodatno povećavaju broj korisnika. U slučaju BiH, ratna historija također je uticala na povećanje broja invalida. Ipak, stope zavisnosti u tranzicijskim zemljama također su mjerene brojem doprinosilaca, visokim stopama nezaposlenosti i porastom tržišta rada u neformalnom sektoru. Ovi faktori obično smanjuju broj doprinosilaca, dok istovremeno raste broj korisnika penzionog sistema.

Tržište rada i neformalni sektor

Ključne karakteristike tržišta rada u BiH su visoka stopa neaktivnosti i visoka stopa nezaposlenosti, kao i visok nivo zaposlenosti u neformalnom sektoru. Jedna od značajnih karakteristika tržišta rada u BiH jeste izuzetno **veliki broj radno sposobnog stanovništva koje ne učestvuje u tržištu rada i koji se smatraju 'neaktivnima'**.³⁴ Učešće radne snage u BiH je značajno ispod nivoa zemalja regiona. Nadalje, ono već godinama stagnira i pokazuje vrlo malo znakova mogućeg oporavka. Strategija zapošljavanja u BiH za period 2010-2014., usvojena sredinom juna 2010., definira kao ključne izazove potrebu za unapređenjem sveukupne stope zaposlenosti, povećanje broja zaposlenih žena i smanjenje nezaposlenosti mladih. Cilj je osigurati 2% godišnjeg povećanja stope zaposlenosti, 2,5% povećanja godišnje stope zaposlenosti žena i smanjenje stope nezaposlenosti mladih, kako bi se do 2014. doseglo željenih 30%.³⁵

Uprkos blagom poboljšanju ekonomskih izgleda u 2011. spor oporavak vodećih industrija u kombinaciji sa skromnim rastom poslovnih aktivnosti u privatnom sektoru, ne mogu preokrenuti negativne trendove u smislu stope nezaposlenosti. Prema podacima iz 2012. iz ankete o radnoj snazi, **stopa nezaposlenosti (prema ILO metodologiji) dosegla je 28%** (26,4% za muškarce i 30,7% za žene) u 2012. Prosječan broj nezaposlenih osoba u 2011. je dosegao 529.690, što znači porast od 11.850 ili 2,3% u odnosu na prosjek u 2010. Broj nezaposlenih je nastavio rasti i u 2012. na 545.881, sa 16.191 novih nezaposlenih, što predstavlja porast od 3%. Postotak registriranih nezaposlenih, u aprilu 2013. je dosegao 44,5%.³⁶

Najveći broj zaposlenih radio je u proizvodnji (132.989), trgovini na veliko i malo, popravci motornih vozila i motocikala, te predmeta za ličnu upotrebu i kućanstvo (129.554), javnoj upravi i odbrani (72.071), obrazovanju (59.797) i zdravstvenoj zaštiti i socijalnoj zaštiti (47.334), dok je u poljoprivredi, lovu i šumarstvu bilo zaposleno 16.260.

Podaci pokazuju da je **nezaposlenost najvećim dijelom dugoročna**: polovina od svih nezaposlenih je bez zaposlenja već zadnjih pet godina, a četvrtina njih već deset godina. Dugotrajna nezaposlenost vodi ka gubitku radnih vještina i motivacije, te postaje negativan indikator potencijalnim budućim poslodavcima. Očito je i da je nezaposlenost u BiH više strukturalna nego sporadična, što ukazuje da su mnogi, ako ne i većina nezaposlenih u stvarnosti već izvan tržišta rada.³⁷ Čini se da mnogi

³⁴ Neaktivne osobe su sve osobe starije od 15 godina koje još nisu u radnom odnosu, te ne poduzimaju nikakve korake da bi pronašle zaposlenje i osobe koje ne bi bile spremne započeti raditi ukoliko bi im se ponudilo zaposlenje.

³⁵ Vijeće ministara BiH: Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014., juli 2010.

³⁶ BHAS, LFS 2012. i informacije sa web stranice kojima je pristupljeno u aprilu 2013.

³⁷ Međunarodna organizacija rada (ILO), 2011, *Employment diagnostic analysis: Bosnia and Herzegovina - Dijagnostička analiza zapošljavanja: Bosna i Hercegovina*.

od registriranih nezaposlenih stvaraju prihode u neformalnom sektoru, naročito u slučajevima dugotrajne nezaposlenosti. Visoke stope nezaposlenosti imaju implikacije na sistem socijalnog osiguranja i javne penzije sisteme, koji se uglavnom finansiraju kroz socijalne doprinose i, prema tome, na njih ozbiljno utiče visoka stopa nezaposlenosti i nepovoljan odnos uposlenik-penzioner.³⁸

U pogledu učešća žena u radnoj snazi, **rodne razlike u stopama zaposlenosti su visoke i taj nesrazmjer između muškaraca i žena u zapošljavanju postoji u svim dobnim grupama. Zapošljavanje mladih je također od važnosti jer je stopa nezaposlenosti mladih izuzetno visoka - nezaposlenost je u 2012. godini dosegla 60%.** Nadalje, podjela podataka po spolu otkriva nerazmjernu spolnu raspodjelu u zaposlenosti mladih i sugerira nejednak pristup tržištu rada. Presjek dijela stanovništva koji se suočava sa izazovima vezanim za neravnopravan pristup tržištu rada tu ne završava, jer isti pogađa i druge ranjive skupine, kao što su osobe sa invaliditetom, povratnici, interno raseljene osobe i Romi.³⁹

Obrazovanje je usko vezano sa zapošljavanjem i učešćem u radnoj snazi: što je viši nivo obrazovanja, to su bolje šanse za pronalaženje zaposlenja. Ankete provedene na nivou preduzeća pokazuju da osobe koje su nedavno maturirale u srednjim školama ne posjeduju odgovarajuću vrstu obuke, kvalifikacija ili iskustva koje su potrebne poslodavcima. Indikator rizika od siromaštva sugerira veliku međusobnu korelaciju između niskog nivoa kvalifikacija i nezaposlenosti. Isto tako oni sa višim obrazovanjem imaju bolje šanse za pronalaženje dobro plaćenog posla u inostranstvu. Takozvano 'otjecanje mozгова' iscrpljuje bazu kvalificiranih ljudskih resursa u državi i predstavlja dodatni izazov za tržište rada. Da bi se ova tendencija obrnula, potrebno je značajno unaprijediti mogućnosti u ekonomiji BiH za visokokvalificirane osobe.⁴⁰

Visok nivo poreza koji plaćaju poslodavci, nedostatak adekvatnih i produktivnih mogućnosti zapošljavanja, sporo otvaranje radnih mjesta u formalnoj ekonomiji i nedostatak kvalifikacija kako bi se odgovorilo zahtjevima tržišta rada rezultirali su rastom tržišta neformalnog sektora. Veličina tržišta neformalnog sektora u BiH varira u skladu sa korištenom metodologijom. Na temelju faktorske analize⁴¹ u 2002 – 2003. godini je udio neformalnog sektora procijenjen na 36,7 % od ukupnog BDP-a. Svjetska banka je 2005. godine,⁴² koristeći podatke iz ankete mjerenja životnog standarda (LSMS), došla do podataka da je neformalni sektor u 2001. godini obuhvatao 37% od ukupnog zaposlenja, a da je u 2002. godini udio tržišta neformalnog sektora iznosio 40%. Prema analizi ILO-a, zapošljavanje u neformalnom sektoru u BiH čini oko jedne trećine svih zaposlenja.⁴³ Procijenjeno je da se oko 5% ukupnih doprinosa na plate u potpunosti izgubi kroz nelegalno zapošljavanje.⁴⁴

38 IBHI: "Politička, ekonomska i socijalna kriza u BiH 2012/2013. - Put ka novim politikama", izvještaj, Sarajevo, 2013.

39 DWCP Bosne i Hercegovine 2012-2015

40 Međunarodna organizacija rada (ILO): *Employment diagnostic analysis: Bosnia and Herzegovina - Dijagnostička analiza zapošljavanja: Bosna i Hercegovina*, 2011.

41 Schneider: *Ekonomije iz sjene iz 145 zemalja svijeta - Prvi rezultati u periodu od 1999 do 2003*, <http://ftp.iza.org/dp1431.pdf>; Dell'Anno i Piirisild: *Procjena nepračene ekonomije u Bosni i Hercegovini*, USAID, Novembar 2004. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadg958.pdf

42 Svjetska banka (2005), *Bosnia and Herzegovina Country Economic Memorandum* - Ekonomski memorandum Bosne i Hercegovine, izvještaj br. 29500-BA, Svjetska banka, Washington, DC.

43 Rosas, G, Corbanese, V, O'Higgins, N, Roland D i Tanovic, L, (2009), *Employment Policy Review Bosnia and Herzegovina - Pregled politike zapošljavanja Bosne i Hercegovine*, Strasbourg: Vijeće Evrope.

44 Kamenica, A. (2009), *Strengthening Social Partnership in Bosnia and Herzegovina: Addressing the Problem of Undeclared Work in the Construction Sector through Social Partnership - Jačanje socijalnog partnerstva u Bosni i Hercegovini: Rješavanje problema neprijavljenog rada u sektoru građevinarstva kroz socijalno partnerstvo*.

Rad u neformalnom sektoru (rad na crno) često nudi mogućnost opstanka i preživljavanja, s obzirom na nedostatak alternativnih izvora za ostvarivanje prihoda u domaćinstvu. Kratkoročno, ono pruža sigurnosnu mrežu ranjivim grupama stanovništva, pomažući im da se izbave iz siromaštva. Međutim, zbog svoje neregulirane prirode, zaposlenost u neformalnom sektoru često nudi neizvjesno zaposlenje, loše uslove rada i nikakvu socijalnu sigurnost. Rad na crno također postoji i u okviru formalne ekonomije i uglavnom se ogleda kroz takozvane platne kovertе.⁴⁵

Ukupan udio žena i mladih među zaposlenim u neformalnom sektoru je veći je nego u formalnom zapošljavanju. Primjećuje se jaka međusobna povezanost starosne dobi i neformalnog sektora. Mladi ljudi su posebno visoko zastupljeni. **Većina slučajeva neformalnog zapošljavanja u BiH je evidentna među pripadnicima dobne grupe 15-24, čak za 30% više u poređenju s drugim, starijim dobnim grupama.**⁴⁶ Neformalni sektor zapošljava veliki dio niskokvalifikovane radne snage, dok osobe sa višim stepenom obrazovanja ili visokom stručnom spremom imaju bolje šanse za izlazak iz neformalnog sektora i prelazak u formalnu ekonomiju.

Poljoprivreda je važan izvor zapošljavanja u neformalnom sektoru i za radnike u poljoprivredi je najmanje vjerovatno da će uspjeti preći iz neformalnog sektora u formalnu ekonomiju. Stoga se radnici u ruralnim područjima suočavaju sa većom vjerovatnoćom ostanaka u neformalnom sektoru mnogo duže nego radnici iz urbanih područja. Zaposleni u sektoru usluga su skloniji prelasku u formalno zaposlenje u tom sektoru.⁴⁷

Socijalni dijalog u BiH se uglavnom odvija na nivou entiteta i distrikta Brčko. Socijalni dijalog je reguliran Zakonom o radu, Zakonom o štrajku i Zakonom o udruženjima i fondacijama. FBiH, RS i Brčko Distrikt imaju svoje vlastite komplete zakona iz ove oblasti i formirali su svoja ekonomska i socijalna vijeća za tripartitnu saradnju, dok sporazum o osnivanju ekonomskog i socijalnog vijeća BiH, koji je izrađen 2006. godine, još uvijek čeka odobrenje od strane Vijeća ministara.

Bolja koordinacija i saradnja između relevantnih vladinih agencija, kao što su agencije za zapošljavanje, inspektorati rada, agencije za statistiku, poreske uprave i drugi, mogu doprinijeti boljoj organizaciji rada između institucija i dati svakoj instituciji priliku da ima koristi iz njihove zajedničke snage. Konkretno, razmjena informacija, znanja i stručnosti treba biti bolje kanalisana i sinhronizovana. Aktivne mjere tržišta rada trebaju biti usmjerene prema unapređenju kvalifikacija koje će omogućiti osobama u potrazi za poslom da uđu na formalno tržište rada. Analiza je dalje pokazala da veliki dio radnika koji su zaposleni u neformalnom tržištu rada prima i naknadu za nezaposlene. Zbog toga bi se pasivne politike tržišta rada trebale udružiti sa aktivnijim mjerama, jer same pasivne mjere generalno nisu efikasne u smanjivanju zaposlenosti u neformalnoj ekonomiji.⁴⁸

⁴⁵ Međunarodna organizacija rada (ILO): *A comparative Overview of Informal Employment in Albania, Bosnia and Herzegovina, Moldova and Montenegro - Komparativni pregled neformalnog zapošljavanja u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Moldaviji i Crnoj Gori* (Budimpešta), 2011.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Međunarodna organizacija rada (ILO): *Employment Diagnostic Analysis: Bosnia and Herzegovina -Dijagnostička analiza zapošljavanja: Bosna i Hercegovina*, 2011.

⁴⁸ Međunarodna organizacija rada (ILO): *A comparative Overview of Informal Employment in Albania, Bosnia and Herzegovina, Moldova and Montenegro - Komparativni pregled neformalnog zapošljavanja u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Moldaviji i Crnoj Gori* (Budimpešta), 2011.

Ranjive grupe, nejednakosti i socijalna isključenost

Siromaštvo u BiH je usko povezano sa socijalnom isključenosti koja je, u nacrtu Strategije socijalne uključenosti BiH (SIS), definisana kao "proces kojim se određeni pojedinci ili grupe stavljaju na margine društva ili su spriječeni u svojim nastojanjima da pristojno žive svoje živote i da sudjeluju u društvu zbog svog etničkog porijekla, dobi ili rodne različitosti, invaliditeta, finansijskih problema, formalne nezaposlenosti ili nedostataka obrazovanja"⁴⁹.

Prema Izvještaju UNDP-a iz 2007. godine⁵⁰ **preko 50% stanovništva pogođeno je nekim od oblika socijalne isključenosti. Romi su među najranjivijim grupama uz osobe s invaliditetom, raseljene osobe i porodice s dvoje ili više djece, starije osobe, nezaposlene i niskokvalificirane mlade osobe.** Stvarna diskriminacija odraslih i djece na osnovu etničkog/manjinskog porijekla, invaliditeta ili socijalnog statusa postoji, kao i značajne urbane/ruralne i rodne nejednakosti. Problem dodatno pogoršava neefikasan, neujednačen i fragmentisan sistem socijalne zaštite koja ne služi siromašnima i onima kojima je najpotrebniji.

Posebna pažnja treba biti posvećena ranjivosti djece koja odrastaju u siromaštvom pogođenim domaćinstvima i pripadaju socijalno ugroženim grupama. Kada se siromaštvo djece procjenjuje na osnovu prihoda, stambenih uslova, te lišenosti zdravstvene njege i obrazovanja **više od polovine djece koja žive u BiH je izloženo višestrukim dimenzijama siromaštva. U slučaju romske djece, gotovo ih 80% živi u siromaštvu.**⁵¹ Romi su neproporcionalno zastupljeni među interno raseljenim i osobama bez državljanstva⁵² koje čine jednu od najsiromašnijih grupacija u BiH.

Pored romske djece, djece s invaliditetom i djece bez roditeljskog staranja, djeca koja su u najvećoj mjeri pogođena siromaštvom i socijalnom isključenošću su ona koja dolaze iz domaćinstava sa sljedećim obilježjima: domaćinstva s troje i više djece, gdje je najmlađe dijete mlađe od pet godina, domaćinstva s četiri ili više odraslih osoba, domaćinstva sa dvije ili tri starije osobe, domaćinstva čiji su nositelji žene, domaćinstva u kojima je glava domaćinstva neudat/a ili razveden/a, domaćinstva koja vode osobe bez škole ili sa samo završenom osnovnom školom, domaćinstva bez zaposlenih članova i ona koja žive u ruralnim područjima.⁵³ Analiza jasno pokazuje da su djeca koja žive u domaćinstvima koja vode žene daleko više izložena riziku od siromaštva i deprivacija u odnosu na djecu koja žive u domaćinstvima koja vode muškarci (23% u odnosu na 18%). Najvažniji razlog za ovu razliku je nejednakost u visini prihoda među spolovima.

49 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Direkcija za ekonomsko planiranje, Strategija socijalnog uključivanja (nacrt)

50 UNDP, *Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini* – Izvještaj o humanom razvoju 2007

51 Podaci od UNDP/WB/EC, Regionalno istraživanje o Romima iz 2011. – Podaci o ugroženosti Roma: Bosna i Hercegovina

52 Vidi UNHCR: *They see us but they don't see us - Vide nas, ali nas ne vide*, Izvještaj o raseljenim Romima i Romima povratnicima u sjevernoj Bosni i Hercegovini, Tuzla, 2004.

53 Analiza ankete o potrošnji domaćinstava

Romska populacija

Mnogi od procjenjenih 10 do 12 miliona⁵⁴ Roma u Evropi se i dalje suočavaju sa predrasudama, netolerancijom, diskriminacijom i socijalnom isključenošću u svojim svakodnevnim životima. Analiza iz 2010. godine⁵⁵ o obrascu socijalne, ekonomske i političke isključenosti koju doživljavaju Romi pokazuje da je njihov životni vijek i životni standard ispod prosječnog. Također, ranije počinju i njihovi zdravstveni problemi. Većina romske djece nikada ne završi osnovnu školu, vrlo malo ih pohađa srednju školu, a samo rijetki studiraju. Romi gotovo da uopšte ne postoje u politici, njihove organizacije civilnog društva su obično slabe i često kao manjina nemaju službenih predstavnika. Stavovi prema Romima su negativniji nego prema bilo kojoj drugoj grupi. Oni su i dalje najjasnije diskriminirana grupa na tržištu rada, postoji široko rasprostranjena diskriminacija u stambenom sektoru i velika diskriminacija u javnim prostorima kao što su trgovine i restorani. Tu je i institucionalna diskriminacija u javnom sektoru, uključujući i socijalni i sektor pravosuđa.

Od pokretanja Dekade uključivanja Roma 2005-2015. dvanaest evropskih vlada je zajedno s nevladinim organizacijama, međuvladinim tijelima i romskim civilnim organizacijama radilo na unapređivanju socio-ekonomskog i političkog položaja Roma. Dnevni red Dekade je usko povezan s UN-ovim Milenijumskim razvojnim ciljevima i Politikom socijalnog uključivanja EU, kao i Okvirom EK. Bit Dekade je opredjeljenje vlada da rade na uspostavljanju institucionalnih mehanizama za uklanjanje diskriminacije i prevazilaženju jaza između Roma i ostatka stanovništva kroz usvajanje i provođenje nacionalnih akcionih planova koji se odnose na siromaštvo, diskriminaciju i ravnopravnost spolova u četiri ključna područja: obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i stanovanju.

Nizom zakonodavnih inicijativa i programa pokušala se riješiti teška i neprihvatljiva situacija u kojoj se nalazi romska manjinska zajednica u BiH. Tako je u 2003. godini usvojen Zakon o zaštiti nacionalnih manjina, a nakon dvije godine uslijedilo je donošenje Nacionalne strategije BiH za rješavanje problema Roma. Nakon toga usvojeno je 15 specifičnih programa iz različitih oblasti koji će imati utjecaj na poboljšanje cjelokupnog društvenog položaja romske populacije u BiH. U 2004. godini pripremljen je „Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika drugih etničkih manjina“, a usvojen je i Akcioni plan BiH kako bi se riješili problemi s kojima se susreću Romi u oblasti zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite. Istovremeno, Vijeće ministara BiH usvojilo je Odluku o osnivanju Koordinacijskog odbora za praćenje provođenja ovog Akcionog plana.⁵⁶ Od posebne važnosti je da su predstavnici romskih nevladinih organizacija sudjelovali u izradi ovih dokumenata i da brojne međunarodne vladine i nevladine organizacije pružaju tehničku i finansijsku pomoć u izradi ovih planova. Kroz usvajanje tih akcionih planova Bosna i Hercegovina je ispunila uslove potrebne za uključivanje u međunarodnu inicijativu Dekade uključivanja Roma 2005-2015.⁵⁷

54 Evropska komisija: *An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020- EU okvir za nacionalne strategije za integraciju Roma do 2020. godine*

55 Švedska delegacija za pitanja Roma, *Romers rätt – en strategi for romer i Sverige*, Statens Offentliga Utredningar, Stockholm, 2010

56 Romski informativni centar Udruženja Kali Sara: „BiH pristupila Dekadi uključivanja Roma 2005 – 2015“, na: http://bhric.ba/?page_id=50, i <http://www.oscebih.org/public/cro/default.asp?d=6&article=show&id=2298>.

57 Ibid, *Advancing Education of Roma in Bosnia and Herzegovina - Unapređivanje obrazovanja Roma u Bosni i Hercegovini* Analiza stanja u zemlji i upute iz Strategije Romskog fonda za obrazovanje: http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ca_bosnia_english_2010.pdf

Pridruživanjem inicijativi Dekade uključivanja Roma (2005-2015) u 2008. godini BiH se obavezala da će rješavati ove probleme i već je načinjen značajan korak ka poboljšanju u okviru programa Dekade za BiH. Međutim, naponi na unapređenju položaja Roma su otežani zbog fragmentiranosti sistema uprave i administracije u BiH. UN trenutno pruža podršku za reviziju postojećeg Akcionog plana za Rome kako bi se bolje adresirali problemi romske populacije u BiH.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, Romi su najbrojnija od 17 nacionalnih manjina u BiH. Posljednji dostupni službeni podaci potječu iz popisa stanovništva 1991. godine kada se kao Romi izjasnilo 8.864 osoba, iako ih je 10.422 izjavilo da im je materinji jezik romski.⁵⁸ Međutim, došlo je do značajne migracije iz i u BiH od rata, a ove brojke su se značajno promijenile u dva desetljeća otkako su prvi put objavljene.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH započelo je sa registracijom romske populacije i domaćinstava u periodu od novembra 2009. godine i februara 2010. godine i nastavilo u jesen 2010. godine s pregledom koji je proveden u 40 centara za socijalni rad (CSR) širom zemlje. Na osnovu podataka dobivenih u anketama MHRR, procjenjuje se da postoji najmanje 25.000 do 30.000 Roma sa prebivalištem u BiH, i procjenjuje se da do 39% Roma nije sudjelovalo u registraciji u nekim dijelovima.⁵⁹ Kali Sara i druga lokalna romska udruženja procjenjuju da je broj Roma u BiH između 80.000 i 100.000, dok je u EK Okviru procijenjeno oko 50.000 što se temelji na podacima Vijeća Europe koji prate broj romske populacije već nekoliko godina. U skladu s demografskim kretanjima u susjednim zemljama, podaci MHRR-a pokazuju da je oko 42% romske populacije u BiH mlađe od 19 godina.

Prema istraživanjima koje je provelo MHHR, romske porodice se nalaze širom BiH i žive u 67 od 142 opštine. Prijave centrima za socijalni rad pokazuju da 10% romskih porodica nema stalnu adresu, a da se broj porodica i članova zajednice mijenja zbog migracija, iako brojke nisu uspoređivane sa kretanjima u opštoj populaciji. Oko 7% obuhvaćenih anketom nisu upisani u matične knjige rođenih. Podaci iz MICS4 pokazuju da 4,2% rođenja romske djece ispod 5 godina nije upisano u matične knjige.⁶⁰

Istraživanje višestrukih pokazatelja (2012) potvrđuje da je, prema gotovo svim pokazateljima, položaj Roma znatno lošiji nego u općoj populaciji. U sektoru obrazovanja MICS rezultati su pokazali da je pohađanje programa ranog odgoja i obrazovanja udvostručen u odnosu na 2006. godinu, sa 6 na 13%. Ipak, među Romima je ovaj procent tek 1,5%, što jasno ukazuje na značajnu nejednakost. Stopa upisa romske djece u osnovno obrazovanje je 69%. Kada je u pitanju srednjoškolsko obrazovanje izuzetno je mali broj romske djece koja pohađaju srednju školu, svega 22,6% u odnosu na 91,8% djece iz opšte populacije.

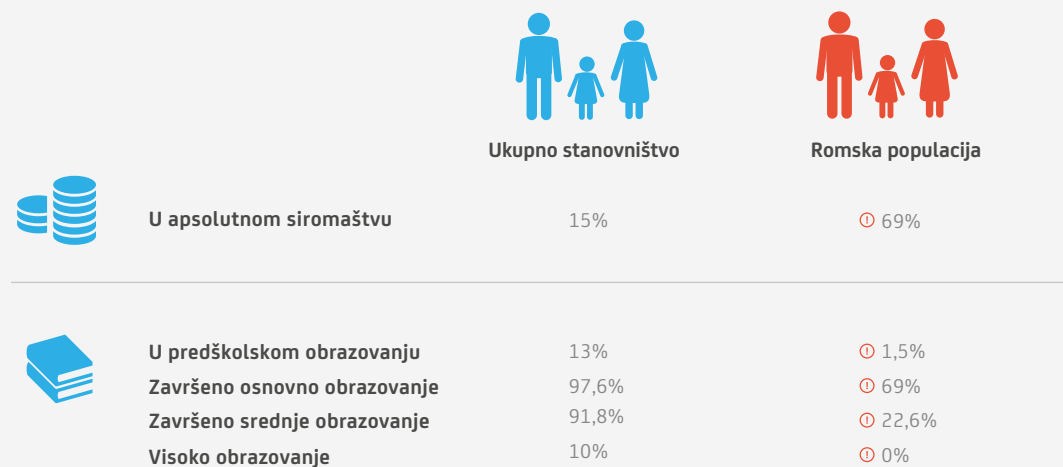
Stopa pismenosti među Romkinjama u dobi od 15-24 godine bila je svega 68,9% u odnosu na 99,3% kod žena iste dobi u opštoj populaciji. Prosječan broj godina školovanja kod Roma u dobi od 16 do 24 bio je 5,3 dok je kod opšte populacije 11,1 godina. Nadalje, kada se radi o obrazovanju nakon

⁵⁸ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Analize: Registracija romske populacije i romskih domaćinstava, citirajući Agenciju za statistiku BiH, Statistički bilten 233, 1993.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine: Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) 2011–2012, Bosna i Hercegovina: Istraživanje o Romima, završni izvještaj.

Grafikon 5: Duboka nejednakost: romska populacija u odnosu na opštu populaciju

! Romska populacija

10%

BEZ ADRESE

7%

BEZ REGISTRACIJE/
IDENTIFIKACIJE/DOKUMENATA

! Romska djeca

IZLOŽENA PROSJAČENJU, RADNOJ EKSPLOATACIJI I TRGOVINI LJUDIMA

3x

VIŠE PODLOŽNA SMRTNOSTI
PRIJE 5. GODINE

2x

ČEŠĆE NEUHRANJENA

5x

ČEŠĆE ZAOSTALA
U RASTU

5x

ČEŠĆE ROĐENA SA MANJE OD
2.500 GRAMA

srednje škole (ISCED 4+) jaz između Roma i opšte populacije bio je očit: 10% opšte populacije je završilo ovaj stepen obrazovanja u odnosu na 0% romske populacije. Visina prihoda Roma odražava duboko siromaštvo Roma u BiH i to generalno zbog njihove isključenosti s tržišta rada i 'niske kvalitete' vrste poslova koje obavljaju. CARE istraživanjem, provedenom u Tuzlanskom kantonu u 2010. godini, utvrđeno je da 69% romskih porodica ima mjesečni prihod ispod 200 KM, a 24,6% između 200 i 500 KM (u odnosu na ukupnu prosječnu platu od 700 KM u BiH u tom periodu).⁶¹

Svega 49% registriranih Roma bili su vlasnici ili suvlasnici svojih domova, pa je neregistracija (neupisivanje u matične knjige) i nedostatak sigurnog zakupa posebno akutan problem za Rome koji žive u neformalnim naseljima ili u iznajmljenom smještaju.⁶² Nedostatak identifikacijskih i drugih dokumenata mnogim romskim obiteljima ograničava pristup zdravstvenim uslugama i

⁶¹ Dušanić, S.: *Analiza obrazovanja i zapošljavanja Roma u Tuzlanskom kantonu*: Istraživačko izvješće, CARE, 2010, citirano u Müller, S. *Nacionalne politike u odnosu na Romkinje na Zapadnom Balkanu*, CARE, Sarajevo, 2011.

⁶² Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, *Analize: Registracija romske populacije i romskih domaćinstava*

zdravstvenoj zaštiti i doprinosi njihovom lošem zdravstvenom stanju. Prema istraživanju MHRR iz 2010. godine, samo je 27% Roma imalo zdravstvene knjižice. Većina Roma u BiH je izjavilo da su imali problema u pristupu zdravstvenim uslugama uglavnom zbog nedostatka zdravstvenog osiguranja. Oni Romi kojima je pružena medicinska njega u bolnicama su liječeni na ravnopravnoj osnovi s drugim skupinama, iako je prijavljeno nekoliko slučajeva gdje se osoblje zdravstvenih ustanova loše odnosilo prema Romima.⁶³

Pothranjenost beba i male djece je problem u BiH, posebno među romskom djecom. Rezultati MICS4 pokazuju da je među romskom djecom ispod 5 godina ukupno 21,1% bilo umjereno, a 8% ozbiljno zaostalo u rastu (visina za dob), dok je 8,8% Roma mlađih od pet godina bilo umjereno, a 2,4% ozbiljno pothranjeno (težina za dob). Za usporedbu, u opštoj populaciji 8,9% je bilo umjereno i 3,8% ozbiljno zaostalo u rastu. Sveukupno, romska djeca su pet puta češće pothranjena i dvostruko češće zaostaju u rastu.⁶⁴

Prosjačenje i rad djece su, u velikoj mjeri, posljedica nedostatka pristupa, pogotovo romskih majki, društvenoj pomoći (čak i kad na to imaju pravo) i nedostatka kvalitetnih obrazovnih mogućnosti za njihovu djecu. Isti ovi faktori također čine romsku djecu posebno ranjivom za trgovinu ljudima. Rezultati nedavne studije Evropskog centra za prava Roma⁶⁵ pokazuju da su romska djeca izložena nerazmjerno visokom riziku za trgovinu ljudima zbog svog niskog socio-ekonomskog statusa, niskih obrazovnih dostignuća, visokog stepena nezaposlenosti i sveprisutnosti rasizma i diskriminacije. Kada se radi o zaštiti djece od zlostavljanja, izrabljivanja i nasilja, MICS4 (2012) ukazuje da je više od polovine romske djece doživjelo neki oblik nasilne discipline tokom mjeseca koji je prethodio anketi (57,6%, gotovo isto kao i 55% za opštu populaciju BiH), a da je 45% doživjelo fizičko kažnjavanje (40% za BiH). Također je istaknuto da su strožije metode kažnjavanja korištene u domaćinstvima s niskim stepenom obrazovanja i/ili iz petine sa najslabijim imovinskim statusom. Prijava rođenja za romsku populaciju iznosi 96%, međutim, tokom MICS4 istraživanja rodni listovi nisu prikazani za 20% djece.

Razlika po pitanju stava o nasilju u porodici i rodni nejednakosti razlike između Romkinja i žena iz opšte populacije je izuzetno velika. Gotovo polovina Romkinja (44%) u dobi od 15 do 49 godina vjeruje da suprug/partner ima pravo da tuče svoju ženu/partnerku iz bilo kojeg od razloga navedenih u MICS4, dok samo 4,8% žena iz opšte populacije ima isto mišljenje.

63 UNHCR: *They see us but they don't see us - Vide nas, ali nas ne vide* - Izvještaj o raseljenim Romima i Romima povratnicima u sjevernoj Bosni i Hercegovini.

64 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine: Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) 2011–2012, Bosna i Hercegovina: Istraživanje roma, Završno izvješće.

65 Vidi ERRC: *People in Need, Breaking the Silence: Trafficking in Roma Communities - Ljudi u potrebi, prekid šutnje, trgovina ljudima u romskoj zajednici*, ERRC, 2010.

Osobe sa invaliditetom

Prema procjenama WHO i WB, otprilike 15% svjetske populacije ima neku vrstu invaliditeta. Procijenjeno je da više od 10% stanovništva BiH ima problema sa vidom, sluhom, govorom, pamćenjem ili otežanim kretanjem i da žive ispod granice siromaštva tri puta češće nego ljudi koji nemaju invaliditet;⁶⁶ 30% ukupnog stanovništva je direktno ili indirektno izloženo posljedicama invaliditeta, što samo za sebe predstavlja rizik za socijalnu isključenost.

Osobe sa invaliditetom čine jednu od najugroženijih i najmanje osnaženih grupa u BiH i izložene su diskriminaciji, siromaštvu i isključenosti. Izloženi su nejednakosti u zdravstvu, nižem stepenu obrazovanja i većim stopama nezaposlenosti. Osobe sa invaliditetom dobijaju različite naknade i imaju različita prava, ovisno o uzroku njihovog invaliditeta i mjestu življenja. UN Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (UNCRPD) i Opcionalni protokol usvojeni su 13.12.2006. godine u sjedištu Ujedinjenih nacija u New Yorku i otvorena za potpisivanje 30.03.2007. godine. BiH je potpisala Konvenciju i njen protokol 29.07.2009. godine i oba dokumenta su ratificirana 12.03.2010. godine. BiH je tako prihvatila obavezu pripreme Akcionog plana za provedbu Konvencije koji reflektira specifičnu situaciju i prioritete osoba sa invaliditetom, u skladu sa Akcijskim planom za osobe s invaliditetom Vijeća Europe za period 2006-2015. za promicanje prava osoba s invaliditetom i njihovog potpunog sudjelovanja u društvu.

Socijalna zaštita za osobe sa invaliditetom je uglavnom bazirana na mjerama vezanim za novčane naknade i institucionalnu skrb. Pristup zavisi o sistemu kategorizacije osoba sa različitim poteškoćama. Podaci i evidencije nisu adekvatno regulisane na institucionalnom nivou i stoga se programi socijalne zaštite ne mogu planirati za mnoge ljude koji imaju neki oblik invaliditeta. Novčane naknade su nedovoljne u odnosu na stvarne potrebe osoba sa invaliditetom i njihovih porodica. Porodica je glavna i u mnogim slučajevima jedina podrška osobama sa invaliditetom, s obzirom da društvo nije uspjelo razviti mehanizme podrške bilo za porodice ili za osobe s invaliditetom. Pomagala i oprema, usluge interpretacije, njega i pomoć, podrška i uređaji za podršku koji su na raspolaganju osobama s invaliditetom su ograničeni i oni sami moraju izdvajati značajna sredstva za njihovu kupovinu. Alternativni oblici skrbi u zajednici su nerazvijeni, a i tamo gdje postoje su ograničenog kapaciteta i obuhvata.⁶⁷

Osobe s invaliditetom često su isključene iz redovnih zdravstvenih usluga i sistematično ih se usmjerava prema specijaliziranim zdravstvenim ustanovama. Postoji 60 centara u zajednicama u BiH (38 u FBiH i 22 u RS) u okviru osnovne zdravstvene zaštite kroz koje ljudi sa invaliditetom imaju pristup nekim medicinskim uslugama i centrima za rehabilitaciju. Usluge mentalnog zdravlja pružaju se kroz mrežu 55 centara za mentalno zdravlje: 38 u FBiH, 16 u RS i jedan u Brčko Distriktu. Životni uvjeti, smještaj, prehrana, odjeća, zdravstvena zaštita, obrazovanje, slobodne aktivnosti, sport, kulturne i druge aktivnosti su na veoma niskom nivou i čak ispod minimalnih standarda. Ustanove imaju premalo zaposlenih stručnjaka, tako da se ne mogu ispuniti ni osnovni uslovi za pružanje neophodne podrške. Trenutno zaposleni stručnjaci su fokusirani na podršku velikom broju ljudi i ne mogu usklađivati svoju podršku individualnim potrebama i zahtjevima.⁶⁸

⁶⁶ Inicijalni izvještaj o provedbi CRPD u Bosni Hercegovini: http://www.mhrr.gov.ba/Javni_poziv/INICIJALNI%20%20IZVJESTAJ%20BIH.pdf

⁶⁷ SIDA: *Analiza trenutnih i mogućih budućih modela za podršku osobama sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini*, decembar 2011. godine

⁶⁸ Ibid.

Osobe sa invaliditetom ne mogu uživati svoje pravo na zdravstvenu zaštitu ako nisu osigurani. U većini kantona ne mogu se osigurati samo na osnovu svog invaliditeta, a kao posljedica toga veliki broj ostane bez zdravstvenog osiguranja i bilo kojeg načina da koriste zdravstvene usluge; to predstavlja dalju opasnost za njihovo zdravlje i može pogoršati njihov stepen invaliditeta. Medicinska rehabilitacija je samo djelimično dostupna ili prilagođena osobama s invaliditetom i to samo u urbanim područjima. Većina postojećih medicinskih ustanova za rehabilitaciju su loše opremljene i zapošljavaju nedovoljno obučeno osoblje u odnosu na specifične potrebe. Ne postoji sistemska podrška za osobe sa invaliditetom koja bi im pomogla da ostvare intimni i porodični život, što se posebno odražava kroz (ne)ostvarenje roditeljstva. To se posebno odnosi za žene sa invaliditetom. Ne postoje programi koje finansiraju institucije vlasti koji bi podržali samostalni život osoba sa intelektualnim poteškoćama. Što se tiče prava o porodičnim pitanjima, zakon se ne bavi pogodnostima za porodice osoba s invaliditetom, s izuzetkom vojnih invalida.⁶⁹

Osobe s invaliditetom, posebno one s teškim invaliditetom ili s osjetilnim ili intelektualnim teškoćama, gotovo su u cijelosti isključene iz glavnih tokova života i informiranja. Odjeli u organima vlasti nemaju tumače znakovnog jezika, dok osobe s oštećenjem vida mogu imati poteškoće u dobivanju informacija u pisanom obliku, jer se printeri na Brailleovom pismu ne koriste nigdje. Broj objavljenih knjiga na Brailleovom pismu ili u audio ili velikim štampanim formatima je nedovoljan za potrebe slijepih osoba i njihove organizacije nemaju uticaja na način upravljanja institucija ili na izbor knjiga koje će se objavljivati. Problem pristupa informacijama posebno je očit za ljude koji su slijepi, slabovidni, imaju oštećenje sluha ili intelektualni invaliditet. Ni javni ni privatni emiteri ne osiguravaju prevođenje na znakovni jezik niti prilagođavaju svoje programe da bi bili pristupačniji slijepim osobama ili kako bi se omogućilo onima s oštećenjima vida ili sluha da imaju više koristi od različitih programskih sadržaja.⁷⁰

Djeca sa invaliditetom i dalje su jedna od najmarginaliziranijih grupa u BiH. U istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) iz 2006. godine procijenjeno je da 6,5% djece u BiH, od 2 do 9 godina starosti, ima neki oblik invaliditeta. Ova djeca su marginalizirana od početka ranog djetinjstva. To počinje kada djeca sa invaliditetom nemaju pristup osnovnom obrazovanju u redovnim obrazovnim institucijama zbog nekoliko faktora: nedostatka ili samo ograničenih osnovnih uslova i prijevoznih usluga potrebnih da bi se osigurala dostupnost vrtićima i školama, nastavnog osoblja koje nije pripremljeno za rad s njima i školskih programa koji nisu fleksibilni ili prilagođeni posebnim obrazovnim potrebama ove djece. U mnogim slučajevima se djeca s invaliditetom izdvajaju iz redovne nastave i premještaju u posebne razrede ili zasebne institucije, što će vjerovatno za rezultat imati niži ishod učenja, a osim toga veća je vjerovatnoća da će biti izloženi stigmatizaciji i diskriminaciji.

Procjenjuje se da su 67% djece u institucionalnoj skrbi u BiH djeca sa invaliditetom, a ta brojka stalno raste u posljednjoj deceniji (Transmonee 2010. godina). Mnoga od ove djece imaju jednog ili oba roditelja i veoma malo njih treba 24-satnu institucionalnu skrb. Osim što je to vrlo skupa opcija i crpi sredstva iz održivijih oblika skrbi, ovakve institucije su štetne za razvoj djeteta i njegove izgleda u budućnosti. Djeca u institucijama često ne uspijevaju ostvariti dosljednu povezanost sa njihovim njegovateljima, što je neophodno za emocionalni razvoj pogotovo mlađe djece. Djeca u institucijama su također ranjivija na zlostavljanje i nasilje. Nadalje, djeca u institucionalnoj skrbi

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ibid.

obično steknu slabije obrazovne kvalifikacije, što u kombinaciji sa stigmom odrastanja u instituciji može značajno ugroziti njihove izgleda za obrazovanjem i zapošljavanjem u kasnijem životu.

Prema podacima UNICEF-ove ankete o znanjima, stavovima i praksama koja je provedena u 2013. godini jasno je da se osobe sa invaliditetom u BiH suočavaju sa ozbiljnim predrasudama i raznim oblicima diskriminacije. U BiH 40% stanovništva ne bi dopustilo djetetu sa socio-emocionalnim poteškoćama da pohađa isti razred sa njihovim djetetom i gotovo 60% stanovništva ne bi dopustilo svojoj djeci da stupe u brak sa osobom sa fizičkim invaliditetom. Preko 40% smatra da bi djeca sa poteškoćama trebala ići u specijalne obrazovne institucije, dok je samo 20% prepoznalo pozitivan razvojni utjecaj inkluzije.⁷¹

Mladi

Mladi ljudi u BiH se suočavaju sa mnogim izazovima u različitim aspektima života. Troje od četvero mladih ljudi je nezaposleno. Većina njih nisu u braku, nemaju djecu i nisu riješili svoje stambeno pitanje. Često su pesimistični o svojoj budućnosti i svoje životne uvjete smatraju „osrednjim“ u najboljem slučaju. Sve više tehnološko tržište rada traži vještine koje mnogi mladi ljudi ne posjeduju. U odnosu na opštu populaciju mladih, osjetljive skupine mladih su pod još većim pritiskom svakodnevnih izazova života u BiH.⁷²

Možda najizrazitiji problem mladih je nezaposlenost i poteškoće s kojima se suočavaju u pronalasku smislenog zaposlenja. Mladi (dobi 15-24 godina) čine 16%⁷³ ukupnog stanovništva BiH. Stopa aktivnosti ove populacije u 2012. godini bila je 29,4%, stopa zaposlenosti 10,8% (u odnosu na 16,7% u 2009. godini), a stopa nezaposlenosti zabrinjavajućih 63,1% (u odnosu na 48,7% u 2009. godini, 57,1% u 2010. godini i 57,7% u 2011. godini)⁷⁴, što je gotovo tri puta više od prosječne stope nezaposlenosti mladih u EU-27 sa 23,5%⁷⁵. Stopa nezaposlenosti mladih osoba u EU u 2012. godini kretala se od 7,9% u Njemačkoj do 55,2% u Španiji i 57,9% u Grčkoj.⁷⁶

Globalne brojke pokazuju da je ekonomska kriza naglo prekinula postupni pad globalne stope nezaposlenosti mladih osoba, koji se pojavio tijekom perioda 2002-2007. Od 2007. godine globalna stopa nezaposlenosti mladih počela se ponovo povećavati i kao rezultat povećanja koje se dogodilo između 2008. godine i vrhunca ekonomske krize u 2009. godini, efektivno poništila mnoge napretke ostvarene u prethodnim godinama. Konkretno, veliki rast stope dogodio se u razvijenim ekonomijama i Evropskoj uniji, srednjoj i jugoistočnoj Evropi i Savezu nezavisnih država (bivšim sovjetskim republikama), Latinskoj Americi i Karibima, i Južnoj Aziji. Srednjoročna predviđanja (2012-2016.) ukazuju na malo poboljšanje na tržištima rada mladih: stopa nezaposlenosti mladih će vjerovatno ostati na istom visokom nivou do 2016. godine.⁷⁷

⁷¹ UNICEF Bosna i Hercegovina: Knowledge, Attitude, Practice research on children with disabilities - Istraživanje o znanjima, stavovima i praksama spram djece s invaliditetom, 2013. godina

⁷² Glasovi mladih – Istraživanje o mladima u BiH – Rezultati kvantitativnog istraživanja, UN/MDG-F publikacija, 2012. godina

⁷³ BHAS, LFS BiH, 2012. godina

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ web stranica Eurostata na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ ILO Global Employment Trends for Youth 2012 - Globalni trendovi zaposlenosti mladih 2012. godina, maj 2012. godine

Kako bi bolje razumjeli pitanja mladih u BiH, UN je proveo opsežno istraživanje 'Glasovi mladih – Istraživanje o mladima u BiH u 2011. godini' sa rezultatima objavljenim u 2012. godini. Anketa je provedena na reprezentativnom uzorku od 2.360 mladih starosti 15-30 godina, uključujući uzorak od 353 mladih iz osjetljivih kategorija: mladi bez roditeljske skrbi (100), mladi Romi (88), mladi sa posebnim potrebama (100) i mladi povratnici (65). Teme kojima se bavilo istraživanje bile su obrazovanje, zapošljavanje i tržište rada, socijalna zaštita, životni standard i učešće, i pogledi na budućnost. To je bio drugi val ankete koja je prvobitno provedena u 2008. godini, a time je osigurana i analiza trendova odgovora mladih na osnovu dva vala. Opšti zaključak nakon uporedbe odgovora iz dva vala je da su stavovi dobijeni u prvom valu bili pesimistični i negativni, ali su oni iz 2012.godine bili još i više.

U uzorku obuhvaćenom u anketi, od ukupne populacije mladih, 3,3% nije imalo formalno obrazovanje, 6,4% je imalo samo osnovno obrazovanje i 11,4% je imalo univerzitetsku diplomu ili magisterij. U smislu stepena obrazovanja, mladi Romi imaju najlošije rezultate sa 54,7% onih koji nisu završili osnovnu školu (nemaju formalno obrazovanje), 21,5% je završilo srednju školu, a 0% je imalo univerzitetsku diplomu ili magisterij. Mladi sa posebnim potrebama također imaju niže obrazovanje u usporedbi sa opštom populacijom sa 11,4% bez formalnog obrazovanja i samo 1,3% onih koji su imali dvogodišnje visoko obrazovanje.⁷⁸

Stavovi mladih o obrazovanju bili su prilično kritični sa 79% onih koji ne vjeruju da im obrazovanje može pomoći da se zaposle, 84% je tvrdilo da nije bilo volonterskih aktivnosti organiziranih u školi, 52% je navelo da nisu imali nikakvih praktičnih iskustava u školi, 75% nikad nije bilo uključeno u bilo koji oblik neformalnog obrazovanja, 28,6% je smatralo da je obuhvat nastavnog plana previše opširan, a 27,2% smatralo je da nedostatak praktične primjene znanja nakon škole predstavlja ozbiljnu prepreku. Istraživanje dalje pokazuje da je 56,7% mladih upoznato sa konceptom cjeloživotnog učenja i 51,2% bi bilo spremno promijeniti karijeru, ako bi to bilo potrebno.⁷⁹

Prosječno vrijeme provedeno u traženju zaposlenja nakon završetka škole je bilo 16 mjeseci (naspram 11 mjeseci 2008. godine), 35% mladih aktivno je tražilo posao (naspram 23% u 2008. godini), prosječan period nezaposlenosti bio je 26 mjeseci (naspram 36 u 2008. godini), 58% je bilo registrirano kao nezaposleno (naspram 35% u 2008. godini) a 55% je smatralo da posjeduje sve vještine potrebne za pronalaženje posla. Minimalna neto mjesečna plata za koju su mladi bili spremni raditi bila je 614 KM (naspram 467 KM u 2008. godini), dok je prosječna plata u BiH u 2012. godini bila 826 KM.⁸⁰

Od svih mladih u uzorku 22,6% ih je bilo zaposleno. Stanje je nešto bolje nego 2008. za zaposlene mlade, s njih 55% stalno zaposlenih (naspram 50% u 2008.), 27% zaposlenih na određeno vrijeme (naspram 18% u 2008.), 89% poslodavaca zaposlenih mladih osoba je plaće isplaćivalo redovno (sram 81% u 2008.) i poslodavci su redovno plaćali doprinose za 78% zaposlenih mladih (naspram 64% u 2008.).⁸¹

78 Glasovi mladih – Istraživanje o mladima u BiH – rezultati kvantitativnog istraživanja, UN/MDG-F publikacija, 2012. godina

79 Ibid.

80 web stranica BHAS-a na: <http://www.bhas.ba/>

81 Glasovi mladih – Istraživanje o mladima u BiH – rezultati kvantitativnog istraživanja, UN/MDG-F publikacija, 2012. godina

Samo 8% mladih bili su korisnici programa za zapošljavanje i 27% ih je upoznato sa postojanjem državnih programa za zapošljavanje namijenjenih mladima. U skladu sa stepenom obrazovanja mladih koje je obuhvatila anketa, 59% mladih je preferiralo posao u maloprodaji, ugostiteljstvu, turizmu i sektoru transporta (naspram 35% u 2008. godini). Percepcije mladih u vezi s korupcijom i u javnom i u privatnom sektoru bile su porazne: čak 96% mladih je čulo za slučajeve davanja mita za dobivanje posla u javnom sektoru i 93% u privatnom sektoru (u odnosu na 74% i za privatni i javni sektor u 2008. godini).⁸²

Generalno, ekonomski status mladih pogoršao se u odnosu na 2008. godinu. Prosječni mjesečni iznos na raspolaganju mladima bio je 232 KM (u odnosu na 236 KM u 2008. godini), 61,7% nije doprinosilo kućnom budžetu na redovnoj osnovi (naspram 53,3% u 2008. godini), 4,3% su korisnici stipendije (3,9% u 2008. godini), ali je prosječni iznos stipendije drastično smanjen na 167 KM u odnosu na 317 KM u 2008. godini. Uz to, 9% mladih već je imalo kredit u banci.⁸³ Mladi u BiH nisu zainteresirani za politiku (83% naspram 75% u 2008. godini) i smatraju da nemaju nikakav utjecaj na školu/fakultet (88%), porodična pitanja (70%), malo ili nimalo utjecaja u svojim lokalnim zajednicama (97%) i malo ili nimalo utjecaja na političke i nevladine organizacije (99%). Ipak, uprkos veoma slaboj percepciji njihovog utjecaja, njih 60% (naspram 57% u 2008. godini) ipak je glasalo na posljednjim izborima (32% mladih dobi od 18-21 godina, 62% mladih starosti od 22-25 godina i 78% mladih starosti od 26-30 godina).⁸⁴

Pogledi mladih na budućnost su dosta sumorni - 43% (naspram 26% u 2008. godini) je onih koji vjeruju da će životni standard ostati u budućnosti isti ili gori, 66% (naspram 55% u 2008. godini) bi ih bilo spremno napustiti zemlju radi privremenog rada, 43% (naspram 30% u 2008. godini) bi se odselilo u inostranstvo na duži period, ali bi se vratilo i 38% (naspram 37% u 2008. godini) bi napustilo zemlju zauvijek.⁸⁵ Pitanja vezana za mlade u BiH su složena i imaju višestruke i dugoročne efekte na društvo u cjelini i stoga zahtijevaju sveobuhvatnu strategiju i holistički pristup. Presudno je rješavanje problema nezaposlenosti, ali i drugih pitanja kao što su pristupačna stambena rješenja za mlade, kvalitetnije obrazovanje, pristup neformalnoj edukaciji, te sudjelovanje u donošenju odluka. Ovo je jako važno ukoliko se mladim ljudima želi dati prilika da započnu samostalan život, zasnuju porodicu, postignu osjećaj ispunjenja i doprinose društvu. Najosjetljivije skupine mladih trebaju i još više pažnje i brige i namjenskih intervencija. Ne postoji jednostavna formula za rješavanje problema mladih, ali ono što je zabrinjavajuće je da nema niti ozbiljnih aktivnosti ili pokušaja od strane institucija vlasti da se počnu adekvatno rješavati mnogi problemi s kojima se ova generacija suočava.

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid.

Starije osobe

Ljudi žive duže nego prije i globalno starenje populacije predstavlja jedan od uspjeha razvoja jer ljudi žive duže zahvaljujući poboljšanim uslovima zdravstva, naprecima u medicini, ishrani, zdravstvenoj njezi, obrazovanju i ekonomskom blagostanju. Opadajuće stope fertiliteta i više stope preživljenja u starijoj dobi su također doveli do povećanog broja starijeg stanovništva. Očekivani životni vijek pri rođenju je značajno porastao širom svijeta. U periodu 2010-2015. očekivani životni vijek iznosi 78 godina u razvijenim zemljama i 68 godina u regijama u razvoju. Do 2045-2050. novorođenčad mogu očekivati da će živjeti do 83 godine života u razvijenim zemljama i 74 u zemljama u razvoju.⁸⁶ Broj ljudi na svijetu sa 60 ili više godina u 2012. godini iznosio je 810 miliona; do 2050. godine biti će 2 milijarde ljudi na svijetu starosne dobi 60 ili više godina ili 22% svjetske populacije. Iako fenomen starenja zahvaća sve regije na svijetu, najveći procent starijeg stanovništva se očekuje u Evropi, te se predviđa da će dostići stopu od 34% do 2050. godine.⁸⁷

Raspad socijalističkih sistema državnog planiranja u Istočnoj i Centralnoj Evropi od 1989. godine pa nadalje predstavljalo je katalizator za dalekosežne promjene koje zahvaćaju gotovo svaki aspekt života običnih građana. Prijelaz na tržišne ekonomije je donio finansijsku nestabilnost, nezaposlenost i krizu u javnom finansiranju. Opadajuća vrijednost penzija je dovela do ekonomskih poteškoća, a obim usluga koje je nekada pružala država je umanjen ili skroz ukinut. Starije osobe se osjećaju nesigurnim, ogorčenim promjenama koje su učinile njihove živote mnogo težim i nepredvidljivijim. Pored toga, sukob u regiji je ostavio mnoge starije osobe bez porodice, domova ili drugih sredstava za izdržavanje. Međugeneracijska solidarnost, koju je država nekada razvijala je sve manja, sa manje kontakta između starije i mlađe populacije. Širok jaz između percepcije koju društvo ima o starijim ljudima i stvarnosti njihovog ključnog doprinosa društvu doprinosi njihovom osjećaju da su zaboravljeni. Starije osobe se, uprkos njihovoj sposobnosti da pruže doprinos, osjećaju podcijenjeno.⁸⁸

Osobe u dobi od 65 godina i više u BiH čine 14,19% ukupne populacije. Na penzije se prosječno izdvaja stopa od 10,3% BDP-a i kao takva predstavlja jednu od najviših u poređenju sa zemljama EU i regije Zapadnog Balkana. Međutim, oko 60% ljudi preko 65 godina nisu obuhvaćeni redovnim primanjima na osnovu starosne penzije ili neke druge sheme, dakle ruralno stanovništvo, poljoprivrednici, itd. Ovako nizak nivo pokrivenosti penzijskim sistemom predstavlja ozbiljan socijalni problem za BiH i čini ovu grupu stanovništva izloženom rizicima siromaštva i socijalne isključenosti. Drugi veliki problem je taj što su penzije koje prima veliki dio korisnika toliko male da su nedovoljne da pokriju osnovne životne troškove; gotovo polovina svih korisnika dobija minimalnu penziju.⁸⁹

Odsustvo opšte strategije o demografskom starenju i starijim osobama ograničava usvajanje holističkog pristupa, uključujući i sva pitanja i aspekte koji su ključni za blagostanje starijeg stanovništva. Starije osobe u BiH nisu zakonom prepoznate kao ugrožena populacijska grupa.

⁸⁶ UNFPA: *Starenje u dvadeset i prvom vijeku: Napredak i izazov - Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and a Challenge*, 2012.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ HelpAge International, *Generacija u tranziciji: Stanje starijih ljudi i reakcija društva na to stanje u Istočnoj i Središnjoj Evropi - A generation in transition: Older people's situation and civil society's response in East and Central Europe*, maj 2002

⁸⁹ Izvještaj misije UNDESA-e u Bosni i Hercegovini, 2013

MIPAA⁹⁰ se ne primjenjuje u BiH. Strategije i akcioni planovi koji bi se bavili potrebama starije populacije nisu izrađeni, iako je postojao pritisak od strane nevladinog sektora od usvajanja MIPAA-e u 2002. godini. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je 2010. godine započelo sa aktivnostima predviđenim MIPAA-om kada je, uz podršku UNFPA-e, okvirna politika za starije osobe u BiH izrađena u skladu sa preporukama iz MIPAA-e.⁹¹

U 2012. godini, a na osnovu uzorka od 610 osoba starijih od 65 godina, uočeni su alarmantni nalazi o kvalitetu života starije populacije u BiH. Prema rezultatima studije, samo 47,95% osoba preko 65 godina starosti je ostvarilo svoje pravo na starosnu penziju. Od tog broja, 87,7% je imalo primanja koja su jednaka ili ispod iznosa garantiranog minimuma, dok je njih 12,6% primalo penzije do garantiranog iznosa od 413,30 KM. Svaki drugi penzioner (48%) je živio od prosječnog iznosa mjesečne penzije od 310,72 KM. Oko 23.000 (3,6%) starijih osoba u BiH je živjelo od primanja koja su manja od 100 KM (50 EUR) mjesečno. Samo 3,3% starijih preko 65 godina je primalo socijalnu pomoć na redovnoj osnovi, dok je samo 5% njih primalo povremenu socijalnu pomoć. Čak 13% starijih u BiH nije ostvarivalo nikakva primanja te su zavisili od javnih kuhinja, prosjačenja i kopanja po kontejnerima u potrazi za hranom.⁹²

Iako na to imaju zakonsko pravo, 8,9% starijih ili nije imalo ili nije znalo kako da ostvari pravo na zdravstvenu zaštitu. Svaka druga starija osoba je imala nekoga iz svoje porodice na koga se mogla osloniti i zatražiti pomoć, 29,5% njih su naveli da im je potrebna pomoć u obavljanju svakodnevnih poslova kao što je kupovina, posjeta ljekaru ili plaćanje računa; 18% su trebali pomoć u održavanju vlastite higijene, 22,2% starijih je trebalo pomoć sa čišćenjem životnog prostora, 19,4% pomoć oko kuhanja i hranjenja, 18,5% njih je navelo potrebu za pomoći oko kretanja unutar njihovog životnog prostora, dok je 22,6% starijih imalo potrebu za redovnim društvenim kontaktom.⁹³

Esencijalna lista lijekova se razlikuje u različitim dijelovima zemlje i ova činjenica jača nejednakost na osnovu mjesta življenja. Svaka šesta starija osoba je morala kupovati lijekove koji nisu bili na esencijalnoj listi i plaćati mjesečno 50 KM u prosjeku za ove lijekove. Polovina starije populacije nije bila u poziciji da kupi potrebne lijekove, a ti lijekovi nisu bili uključeni u esencijalnu listu lijekova. Većina domova za starija lica nije htjela primiti osobe kojima je potrebna palijativna njega, što je te osobe često dovodilo do situacije da se briga o njima vodi unutar njihove porodice koja često nije imala sredstava, znanja ili neophodnu finansijsku podršku za adekvatnu njegu nad članovima svoje rodbine. Istraživanje dalje pokazuje da je 8,2% starijih osoba koje su obuhvaćene uzorkom bilo žrtva nasilja, od čega je 3,3% njih pretrpjelo fizičko nasilje, dok je 1% bilo žrtva nemara od strane primarnog pružaoca njege. Većina ljudi nije bila u dovoljnoj mjeri

90 Druga svjetska skupština o starenju, održana u Madridu, Španija, 2002. godine, sazvana je kako bi se razgovaralo o izazovima rapidnog starenja stanovništva, kojom prilikom je i usvojen Madridski međunarodni akcioni plan za starenje (MIPAA) koji se fokusirao na uvođenje starijih osoba u razvoj, napredno zdravstvo i blagostanja u stariju dob i osiguravanje okruženja koje nudi mogućnosti i podršku. Madridski plan poziva na promjene stavova, politika i praksi kako se na starije osobe ne bi više gledalo samo kao na korisnike socijalne skrbi, nego kao na aktivne učesnike u razvojnom procesu čija se prava moraju poštovati.

91 Kepes, N. *Utvrđivanje i etiologija trenutnog stanja i položaja starijih osoba u Bosni i Hercegovini - Identification and Etiology of the Current Status and Position of Older Persons in Bosnia and Herzegovina*, 2012 (studija finansirana od Age UK i EU)

92 Ibid.

93 Ibid.

upoznata sa načinom ostvarivanja svojih prava, dok je 68% njih izrazilo želju da budu članovi društva koji istom doprinose, ali da društvo nije nudilo adekvatne mogućnosti za takvo nešto.⁹⁴

Izbjegllice i raseljene osobe

Povratak i dalje ostaje jedan od glavnih izazova ove zemlje nekih sedamnaest godina nakon završetka rata sa 103.000 raseljenih osoba i manjinskih povratnika, uključujući i oko 8.600 osoba koje još uvijek žive u centrima kolektivnog zbrinjavanja u jako lošim uslovima i koje još uvijek čekaju rješavanje svog statusa.⁹⁵ Od stotine hiljada koji su se vratili svojim domovima od kraja rata, desetine hiljada njih (procjene nisu pouzdane) nije ostalo u svojim domovima, nego se ili vratilo u mjesto u kojem su bili raseljeni ili se preselilo na neko drugo mjesto. Značajan broj (procjene ni u ovom slučaju nisu pouzdane) onih koji su se vratili i ostali u svojim domovima se suočava sa siromaštvom i teškim životom.

Ova tri tipa raseljenih osoba u BiH – raseljene osobe, stanovnici kolektivnih centara i ‘neuspješni povratnici’ – predstavljaju posljednji veliki izazov u rješavanju direktnih posljedica ratova iz 1990-ih na ljude. Situacija u kojoj se nalaze prva dva tipa raseljenih osoba je dobro poznata jer se njihov status dokumentira. ‘Neuspjeli povratnici’, s druge strane, nemaju dokument koji potvrđuje njihov status i kao cjelina se ubrajaju samo među siromašnu i ugroženu populaciju u BiH ili, što je još vjerovatnije, sistematski nisu nigdje ni uvršteni. Uspješan povratak i lokalna integracija ostavljaju dubok uticaj na one koji su još uvijek raseljeni, jer činjenica koja govori o tome da li su njihove porodice i bivše komšije uspješno realizovale svoj povratak ili ne ih ili ohrabruje ili odvraća od pokušaja da ponovo izgrade svoje živote u mjestima svog porijekla ili raseljenja.

Neslužbene procjene ukazuju na to da je u 2012. godini moglo biti oko 9.000 ljudi, raseljenih i neraseljenih, koji žive u 160 kolektivnih centara. Svi ovi kolektivni centri nisu kao takvi i službeno priznati niti dobijaju pomoć države. Nadalje, dodatnih 15.000 ljudi je živjelo u ‘alternativnom smještaju’. Napori koji su do danas uloženi s ciljem zatvaranja kolektivnih centara su generalno bili fokusirani na osiguravanje boljeg smještaja, obično u vidu ‘socijalnog stambenog zbrinjavanja’ i premještanja osoba i/ili domaćinstava u ove bolje uslove stanovanja. Međunarodne nevladine organizacije, kao što su Catholic Relief Services i Hilfswerk, su razvile zavidnu ekspertizu o ovoj oblasti.

Ipak, izazovi prisutni u procesu zatvaranja kolektivnih centara su veliki. Kolektivne centre finansiraju ministarstva nadležna za pitanja izbjeglica, a kada se domaćinstvo premjesti u bolje uslove stanovanja, ono postaje odgovornost lokalnih vlasti, ali bez prijenosa ikakvih budžetskih sredstava. Lokalne vlasti, koje se ionako već suočavaju sa budžetskim ograničenjima, nisu spremne da preuzmu veći nivo odgovornosti prema ugroženim osobama. Domaćinstva koja žive u kolektivnim centrima ne plaćaju komunalne usluge i korisnici su posebnih izdvajanja za medicinske usluge. Stoga iseljavanje iz kolektivnih centara, bez obzira na bolje uslove ili energetske efikasnost nove građevine, iziskuje veće troškove za domaćinstvo, što se može pokazati neodrživim.

Veliki broj ljudi u kolektivnim centrima su izrazito ugroženi i ne bi bili u stanju da sami žive u objektima socijalnog stanovanja, i trebali bi neki vid kućne njege ukoliko dođe do zatvaranja

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Informacija UNHCR-a iz juna 2013. godine

kolektivnog centra. Usluge kućne njege su oskudne i skupe, te pomoć lokalnoj integraciji i zatvaranje kolektivnih centara sa sobom nose velike rizike. Ukoliko se ne osigura adekvatna socijalna sigurnost i socijalna zaštita za one koji se presele u objekte socijalnog stanovanja, u slučaju da ne budu u stanju da plaćaju troškove rente i komunalnih usluga, takve osobe bi se našle u gorjoj situaciji nego da ostanu da žive u objektima kolektivnog smještaja. Program socijalnog stanovanja zahtijeva čvrst regulatorni okvir i institucionalnu odgovornost. Ovo se donekle može riješiti na opštinskom ili kantonalnom nivou; međutim, bez sveobuhvatnijeg okvira na nivou entiteta (ne postoji relevantno tijelo na nivou BiH), sistem socijalnog stanovanja koji ne definira jasne odgovornosti bi funkcionirao na ad hoc osnovi, bio bi nebalansiran, a najvjerojatnije i neodrživ.

Vijeće ministara BiH i Vlade entiteta su u junu 2010. godine usvojili revidiranu Strategiju za provedbu Aneksa VII koja predstavlja ključno strateško opredjeljenje BiH o načinu rješavanja problema izbjeglica. Revidiranom Strategijom utvrđen je sveobuhvatan paket mjera potrebnih za rješavanje preostalih izazova izbjegličke situacije. Ove mjere obuhvataju povrat i obnovu imovine, elektrifikaciju objekata i ključna pitanja vezana za zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu, obrazovanje, pravo na zaposlenje, sigurnost i deminiranje i, u konačnici, rješavanje pitanja prava na kompenzaciju.

Prema procjenama iz revidirane Strategije, obnova je potrebna za 34.918 stambenih jedinica za što su potrebna sredstva od skoro 662 miliona eura. Od 2008. godine (godine kada je revidirana Strategija izrađena) obnovljeno je oko 5.000 domova, što ostavlja između 29.000 i 30.000 dodatnih stambenih jedinica za koje su potrebna sredstva finansiranja.⁹⁶ Međunarodna zajednica je prepoznala izazove s kojima se suočavaju raseljene osobe na području Balkana. Sarajevski proces potaknuo je niz diplomatskih sporazuma što je rezultiralo s donatorskom konferencijom održanom u aprilu 2012. godine i na kojoj je prikupljeno skoro 300 miliona eura za realizaciju Regionalnog programa stambenog zbrinjavanja. Ova sredstva će biti namijenjena za 5.400 domova u BiH, čime će se riješiti jedan značajan dio problema. Još jedan veliki program koji će biti finansiran iz sredstava očekivanog kredita Razvojne banke Vijeća Evrope (CEB) će također osigurati zbrinjavanje 2.600 raseljenih domaćinstava. Kreditnim sredstvima OPEC-a i Saudijskog fonda za razvoj može se osigurati dodatnih 1.700 stambenih jedinica. Ovi programi stambenog zbrinjavanja predstavljaju glavni oblik pomoći koji je trenutno na raspolaganju osobama koje su još uvijek raseljene.

Uprkos sveobuhvatnoj analizi izazova sa kojima se suočavaju preostale raseljene osobe, sadržanoj u revidiranoj Strategiji, donesene politike su se uglavnom fokusirale na individualnu pomoć kao što su stambeno zbrinjavanje i grantovi namijenjeni izdržavanju. Ipak, da bi se na izazove adekvatno odgovorilo potrebno je napraviti promjenu pravca politika sa fokusa na individualnu pomoć prema sveobuhvatnom rješavanju problema. U 2012. godini Delegacija Evropske unije u BiH zatražila je izradu izvještaja koji će detaljno analizirati ostvareni napredak u odnosu na ciljeve postavljene Strategijom.⁹⁷ Ovim izvještajem opisane su oblasti u kojima je ostvaren napredak u odnosu na strateške ciljeve, navode se one gdje napretka nije bilo i analiziraju se razlozi sporog napretka. Izvještaj na kraju daje preporuke upućene BiH, EU i međunarodnoj zajednici.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Pilot projekat o socijalnom zbrinjavanju i Strategija za provedbu Aneksa VII: Izvještaj o analizi napretka u provedbi Aneksa VII, Delegacija EU, Sarajevo, juni 2012.

Stečena iskustva i pouke

Ukupni napredak prema ostvarenju MRC1 u BiH je bio ograničen te nema većih izgleda za postizanje većine MRC1 indikatora i ciljnih vrijednosti postavljenih za 2015. godinu. Svako šesto domaćinstvo u zemlji je siromašno, stope nezaposlenosti rastu, a nejednakost između opšteg stanovništva i ugroženih grupa je sve veća. Ne čini se izglednim da će se održivi i inkluzivni razvoj postići bez holističkog pristupa rješavanju kompleksnih i međusobno povezanih pitanja, uključujući značajna ulaganja u obrazovanje i zdravstvo, inkluzivne politike tržišta rada koje će omogućiti rast produktivnog zapošljavanja neophodnog za poticanje budućeg ekonomskog razvoja i blagostanja zemlje. U isto vrijeme, potrebno je izvršiti sveobuhvatnu reviziju postojećih sistema penzionog osiguranja i socijalne zaštite kako bi se na adekvatan način pristupilo rješavanju trenutnih problema izloženih u ovom poglavlju i planiranju za budućnost.

Stanovništvo u BiH izloženo je mnogim rizicima na koje sistemi socijalne zaštite i inkluzije trebaju odgovoriti. Ovi rizici uključuju dugoročnu nezaposlenost, nezaposlenost mladih, loše zdravlje, niske obrazovne standarde, nasilje u porodici, socijalno ugroženu djecu, stariju populaciju sa sve većom potrebom za adekvatnim uslugama pružanja njege i daljnju marginalizaciju ugroženih grupa poput Roma i osoba sa invaliditetom.

Prepoznavši postojeće nedostatke i izazove, vlasti BiH su od 2000. pokretale određene mjere usmjerene ka smanjenju siromaštva, ugroženosti i nejednakosti, te harmonizaciji ostvarivanja prava u zemlji i time dijelom doprinijele usklađenosti sa EU standardima. Međutim, kontinuirane strukturalne promjene su neophodne na nivou politika, zakonodavstva i budžetiranja, skupa sa direktnim intervencijama na lokalnom nivou, a sve s ciljem generiranja konkretnih rezultata za najugroženije. Pitanje regionalne nejednakosti je također potrebno rješavati i naći rješenja za ujednačeniji i pravičniji razvoj u zemlji u pogledu infrastrukture, usluga, ekonomskih mogućnosti i socijalne pomoći/zaštite.

Nedovršeni procesi i preporuke

Smanjenje siromaštva i socijalno uključivanje/rješavanje problema nejednakosti i dalje predstavljaju ključna razvojna pitanja za BiH i zahtijevaju preduzimanje niza intervencija i mjera. Kako bi se ova pitanja na adekvatan način i riješila, potrebni su sveobuhvatan pristup i odlučna posvećenost ekonomskom razvoju i strukturalnim reformama. Generalne preporuke date u nastavku ukazuju na kompleksnost i veličinu zadatka koji je potrebno obaviti kako bi se unaprijedili životni uslovi i smanjilo siromaštvo i nejednakost građana u BiH.

- Svako šesto domaćinstvo u zemlji je siromašno i nije bilo većeg pomaka u smanjenju siromaštva u zemlji od 2000. godine. Kako bi se pristupilo uklanjanju ove glavne prepreke i osigurao nivo humanog razvoja kao u regiji i isti približio kvalitetu života u zemljama EU, BiH treba definirati i obavezati se na utvrđivanje opsežnih dugoročnih ciljeva strateškog razvoja do 2020 godine. Ovi ciljevi se trebaju fokusirati na realan razvoj prioriternih i održivih sektora, stvaranje novih radnih mjesta i mjere socijalne inkluzije.
- Podjelu na ruralno/urbano potrebno je sagledati iz novog ugla. Odgovarajućim životnim standardom živi se u 6 velikih gradova u BiH, dok ostatak zemlje stagnira i propada. Potrebno je razviti adekvatne strategije i osmisliti programe kako bi se podržao razvoj malih i srednjih gradova u pogledu infrastrukture, usluga i ekonomskih mogućnosti. To bi dovelo do

ujednačenijeg razvoja, povećanja životnog standarda i umanjenja demografskog odliva u veće gradove koji trenutno predstavljaju jedina ekonomska središta sa adekvatnim nivoom raspoloživih usluga.

- Potrebno je detaljno preispitati sisteme penzionog osiguranja i socijalne zaštite jer trenutni sistemi nisu socijalno ujednačeni. Ovo će zahtijevati donošenje teških, ali neophodnih odluka koje je potrebno donijeti što prije.
- Razvoj novih modela za targetiranje i njihova primjena su najznačajniji dio reforme sistema socijalne zaštite i praksi kao cjeline, i ovo se posebno odnosi na novčane naknade.
- Stope nezaposlenosti iz godine u godinu nastavljaju rasti; ovo je dijelom posljedica ekonomske krize, ali je većim dijelom rezultat nedostatka sveobuhvatnih, efikasnih i aktivnih mjera zapošljavanja i odsustva poslovnog okruženja koje pruža mogućnosti neophodne za promjenu negativnog trenda i poticanje rasta, investicija i stvaranja novih radnih mjesta. Potrebno je sprovesti cijeli paket mjera obrazloženih u velikom broju politika, dokumenata i strategija, a čije provođenje zagovaraju EU, Svjetska banka i ostali donatori i partneri. Neophodni su ubrzani i inovativni pristupi ukoliko BiH želi da se približi ostvarivanju prihvatljivih stopa nezaposlenosti (koje se kreću do 10%), koje nisu zabilježene od rata, pa čak i prije toga, još od 1970-tih.
- Djeca i omladina u BiH su posebno podložni negativnim uticajima postojeće socio-ekonomske situacije, čak i više ukoliko pripadaju ugroženim kategorijama: romska djeca/mladi i djeca/mladi sa invaliditetom, djeca/mladi bez roditeljske njege i djeca/mladi iz siromašnih porodica. Vrijednosti jednog društva se manifestuju kroz način na koji to isto društvo tretira najranjivije. U BiH danas ima dosta prostora za poboljšanja kada su u pitanju njega, pristup uslugama i mogućnostima inkluzivnog i ujednačenog razvoja djece i omladine; međutim, čak je i više potrebno uraditi na polju dugoročnog planiranja kako bi se blagovremeno i adekvatno odgovorilo i na njihove buduće potrebe.
- Svaka populacijska grupa ima vlastite specifičnosti, potrebe i probleme na koje BiH vlasti trebaju odgovoriti mjerama koje će izraditi u skladu sa potrebama date grupe stanovništva. Zbog složene situacije u zemlji, gotovo svi građani i sve generacije su pod rizikom i negativnim uticajem nedostatka napretka i razvoja. Mladi su razočarani i suočavaju se sa izuzetno visokom stopom nezaposlenosti (većina se suočava i sa rizikom od dugoročne nezaposlenosti), dok je radno sposobna populacija suočena sa teškim uslovima rada, malim primanjima za posao koji rade i neizvjesnošću posla. Sadašnji penzioni sistem doprinosi opštoj neizvjesnosti u budućnosti i osjećaju nesigurnosti po pitanju primanja u starijoj dobi; starija populacija se već suočava sa ovim osjećajem nesigurnosti i niskim penzijama. Problemi vezani za zdravstvenu njegu, sistem socijalne zaštite i socijalne izoliranosti stvaraju međugeneracijsku tenziju jer se očekivanja svake populacijske grupe ne ispunjavaju već decenijama. Stoga je neophodan značajniji stepen razvoja kako bi cjelokupna populacija mogla živjeti boljim životom u kojem će se suočavati sa manje nesigurnosti i u kojem će im na raspolaganju biti više mogućnosti.
- Ugrožene grupe nalaze se u još većoj potrebi za adekvatnom njegom i proaktivnim, adekvatno usmjerenim uslugama. I dok za običnog građanina život u BiH nije lagan i sa ograničenim je mogućnostima, situacija sa romskom populacijom, osobama sa invaliditetom i povratnicima u pogledu izlaska iz siromaštva, zarade za dostojanstven život i postajanja aktivnim članovima društva je višestruko teža. BiH treba da, kao potpisnica konvencija o ljudskim pravima, razvija, osmišljava i izdvaja za adekvatne planove, mehanizme implementacije i budžete.

MRC 2

Dostići sveobuhvatnost osnovnog
obrazovanja

MRC 2

Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja

Tabela 3: Indikatori za MRC 2

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto				
a	b	c	d	e	f	g	h
CILJ 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja							
2.A Zadatak: Osigurati da, do 2015, djeca svugdje, dječaci i djevojčice, mogu završiti osnovno obrazovanje							
2.1. Neto stopa upisa u osnovnu školu u %	b1) 97,0 b2) 98,9	95	98,4 (2005./6.)	96	97,6 (2011./12.)	100	moguće
2.2. Stopa učenika koji dopiju do završnog razreda u odnosu na broj onih koji su se upisali u prvi razred	ukupno	99	99,8	99,8	99,5	100	izvjesno
	muškarci		99,6	99,6	99,0		
	žene		100,0	100,0	100		
2.3. Stopa pismenosti dobi od 15 – 24 godine u %	ukupno	99	n/a	99,2	99,6	100	izvjesno
	muškarci		n/a	99,7	99,9		
	žene		99,6	98,7	99,3		
Dodatni indikatori za BiH							
2.4. Stopa upisa u srednje škole u %	b1) 56,8 b2) 72,6 b3) 68,3	75	79,3 (2005./06.) M 77,9 Ž 81,1	77	91,8 (2011./12.) M 90,4 Ž 93,1	85	postignuto
2.5. Stopa upisa u visoko obrazovanje	b1) 19,8 b2) 24,2 b3) 23,0	25	d1) 25 (2004.) d2) 33,5 (2007.)	e1) 34 (2008.) e2) 50 (2009.)	38 (2011.)	35	postignuto
2.6. Obuhvat djece predškolskim obrazovanjem u %	4,3	12	6,4 M 4,7 Ž 8,0	9,9	13,1 (2011./12.)	25,0	neizvjesno
2.7. Procenat BDP-a za obrazovanje	b1) 5,2 b2) 6,0 b3) FBIH 6,8 RS 3,6	FBIH 5,6 RS 4,5	4,14	4,51 (2008.)	4,88 (2011.)	7,5	neizvjesno
2.8. Stopa pismenosti stanovništva iznad 15 godina starosti u %	b1) 85,9 b2) 88,9	90	98	97,6	97,9 (2010.)	99,0	izvjesno

Napomena: Za više detalja i izvore podataka, vidjeti glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Analiza stanja i napredak

Sektor za obrazovanje u Ministarstvu civilnih poslova na nivou BiH je zadužen za koordinaciju, provedbu međunarodnih obaveza u području obrazovanja, usklađivanje entitetskih planova i razvoj strategija u pogledu nauke i obrazovanja. Institucije zadužene za obrazovanje u Federaciji BiH obuhvataju 10 kantonalnih ministarstava obrazovanja, dok Federalno ministarstvo obrazovanja ima koordinirajuću ulogu na nivou FBiH. U RS institucija zadužena za obrazovanje je Ministarstvo prosvjete i kulture. U Brčko distriktu tijelo nadležno za obrazovanje je Sektor za obrazovanje Vlade Brčko distrikta. Konferencija ministara obrazovanja BiH omogućava koordinaciju rada svih 14 ministarstava u BiH. Fragmentirana administrativna struktura se reflektuje u u mehanizmima finansiranja: u BiH postoji 13 budžeta za obrazovanje (2 entitetska, 10 kantonalnih i jedan u Brčko distriktu) koji se finansiraju iz javnih sredstava. Postotak BDP-a utrošenog na obrazovanje u BiH u 2011 bio je 4,88% i jedan je od indikatora identificiranih za praćenje postizanja obrazovnog MRC za BiH. Postizanje nerealno visoko postavljenog postotka od 7,5% kao ciljne vrijednosti do 2015. godine podrazumijeva značajno povećanje izdvajanja za obrazovanje i dodatno taj postotak nije u skladu s postavljenim ciljevima entiteta od 5,6% u FBiH i 4,5% u RS.

I dok je javna potrošnja za obrazovanje u skladu s usporedivim zemljama i ne postoje velike razlike u izdvajanjima u različitim dijelovima zemlje (4% BDP-a za RS i Brčko distrikt, a 5% za FBiH), složena administracija i finansijski sistem za obrazovanje dovodi do dupliciranja troškova i neefikasnosti: 77,7% budžeta za obrazovanje u BiH troši se na plate.⁹⁸ Ovaj problem je posebno izražen kod nekih od siromašnijih kantona u FBiH gdje na troškove za plate odlazi još veći udio izdvajanja za obrazovanje.⁹⁹ Vrlo složena administrativna i upravljačka struktura predstavlja izazov u smislu usklađivanja zakonodavstva o obrazovanju u BiH. Također, standardi kvalitete i pristup obrazovanju koji su navedeni u strategiji reforme obrazovanja se ne primjenjuju sistemski. Efikasno provođenje postojećih planova i propisa dodatno je ograničeno zbog nedostatka pouzdanih službenih statistika o broju marginalizirane djece u BiH.

U posljednje vrijeme došlo je do određenih pomaka u izgradnji legislative u sektoru obrazovanja, kao što su Strateški plan Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje 2012-2016, koji je napravljen i dostavljen Vijeću ministara BiH u 2012. godini. Institucije su također počele da podstiču kvalitetu obrazovanja kroz usvajanje Standarda za menadžere, pedagoge i nastavnike predškolskog odgoja, koji su usvojeni u novembru 2011. godine, i Standarda za postignuća učenika u matematici, jeziku i nauci za treći i četvrti razred osnovne škole (2012. godine). Akcioni plan za uvođenje sistema za praćenje kvalitete u osnovnim školama je Upravni odbor Agencije odobrio u 2012. godini, zajedno s pratećim setom dokumenata: etičkim kodeksom, interkulturalnim indikatorima i instrumentima za samoocjenjivanje škola. Revidirani Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma je usvojen u 2011. godini, s ojačanim operativnim i planom monitoringa.

⁹⁸ Svjetska banka, Education Report for BiH - Izvještaj o obrazovanju za BiH, 2006.

⁹⁹ Ibid.

Predškolski odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu

Strategija za predškolski odgoj i obrazovanje na nivou BiH usvojena je 2004.godine. Još jedan važan korak naprijed u reformi zakonodavstva vezanog za obrazovanje u ranom djetinjstvu dogodio se u oktobru 2007. godine, kada je Parlamentarna skupština BiH usvojila Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju. Ovaj zakon je temelj za usklađivanje zakonodavstva o predškolskom obrazovanju u BiH. To znači da 12 relevantnih zakona treba biti revidirano i usvojeno u skladu s Okvirnim zakonom (u 10 kantona, Republici Srpskoj i Brčko distriktu). Najznačajnija promjena uvedena ovim zakonom definirana je u članu 16. i odnosi se na obavezno predškolsko obrazovanje u godini prije osnovnog obrazovanja za 5-godišnju djecu. Pohađanje obrazovnih ustanova u ranom djetinjstvu je povećano sa 6,4% u 2006. godini na 13,1% u 2011/2012. u BiH, što je još uvijek niska stopa i predstavlja najnižu stopu u regiji. Samo 2% djece iz najsiromašnije petine stanovništva je pohađalo predškolske obrazovne programe, a samo 1,5% romske djece (za usporedbu, u Srbiji je taj postotak 43,8% za opštu i 8,2% za romsku populaciju).¹⁰⁰ U školskoj 2012/2013. godini na teritoriju BiH su postojale 243 predškolske ustanove koje je pohađalo 18.817 djece. U odnosu na prethodnu školsku godinu broj predškolskih ustanova je povećan za 8,9%, broj djece u predškolskim ustanovama povećan je za 8,8%, a broj zaposlenih je veći za 4,3%.¹⁰¹

Tabela 4: Broj djece koja pohađaju predškolske institucije u BiH

2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
15.004	11.692	13.548	13.135	12.989	13.384	14.517	16.260	16.784	17.028	17.293	18.817
godišnje povećanje u %	-22,07	15,84	-3,04	-1,11	3,04	8,46	12	3,22	1,45	1,55	8,81

Izvor: Agencija za statistiku BiH.

UNICEF se zalagao za veći upis u predškolske obrazovne institucije te je u tu svrhu prezentirao modele najboljih praksi i osigurao tehničku pomoć za razvoj standarda za obrazovanje u ranom djetinjstvu (ECE). Zajedno s Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH, UNICEF je osigurao podršku za uključivanje više od 300 romske djece u programe obrazovanja u ranom djetinjstvu i provođenje pripremnih programa za školu. To predstavlja značajan prvi korak prema rješavanju socio-ekonomskih i kulturnih barijera koje uskraćuju romskoj i ostaloj manjinskoj djeci priliku za pravovremen upis u školu i pripremljenost za učenje.

Prema analizama koje su proveli Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH i UNICEF,¹⁰² glavne prepreke za obrazovanje u ranom djetinjstvu u BiH uključuju:

- nedostatak jasnih strategija i nedovoljna pripremljenost za provedbu Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, osobito na lokalnoj razini;

¹⁰⁰ MICS4 nalazi

¹⁰¹ BHAS - Statistika obrazovanja, 2013

¹⁰² U maju 2012.godine UNICEF je proveo Analizu determinanti ranog odgoja i obrazovanja u BiH, kako bi identificirao šta je to što omogućuje funkcioniranje i šta su to uska grla u četiri kategorije: poticajno okruženje, ponuda, potražnja i kvaliteta.

- ograničena svijest donosilaca odluka i roditelja o važnosti ECE-a i toga koliko rano učenje i poticanje male djece predstavlja najbolju moguću investiciju u razvoj djece i društva;
- ograničena sredstva i fondovi izdvojeni za ECE (ulaganje u rano učenje se još uvijek posmatra kao dodatno opterećenje za ograničene proračune);
- nedostatak dostupnih ECE usluga (dostupnost usluga predškolskog odgoja je otežana neujednačenim ekonomskim razvojem u različitim dijelovima BiH i u većini opština se obrazovanje u ranom djetinjstvu najčešće finansira iz opštinskih budžeta, što doprinosi nejednakom pristupu istima u cijeloj zemlji, jer su opštine s manjim ekonomskim sredstvima u mogućnosti izdvojiti vrlo ograničena sredstva za predškolsko obrazovanje);
- postojeće usluge ne zadovoljavaju potrebe djece s invaliditetom, romske djece i drugih ugroženih grupa koje imaju vrlo ograničen pristup ECE-u;
- troškovi ECE usluga (iako su upisnine niže u najsiriromašnijim opštinama, ono još uvijek nije besplatno i to predstavlja prepreku za postizanje veće stope upisa za djecu iz porodica s niskim socio-ekonomskim statusom (osobito romske djece, djece iz ruralnih područja, djece s invaliditetom, povratnika)); i
- veliki broj raštrkanih naselja i nedostatak sredstava za prijevoz nastavnika u udaljena područja, nedostatak prostora za predškolsko obrazovanje i ograničen broj kvalificiranih i obučanih radnika (prvenstveno odgojitelja u vrtićima).

Kako bi se stope pohađanja predškolskih ustanova značajno povećale, nadležne institucije trebaju raditi na uklanjanju istaknutih prepreka.

Osnovno obrazovanje

U BiH djeca polaze u osnovnu školu sa 6 godina i u srednju školu sa 15 godina. Postoji 8 ili 9 razreda osnovne škole u FBiH i 9 razreda u RS i BD. Školska godina traje od septembra do juna sljedeće godine. Sistem devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja uveden je akademske 2003/2004. godine u RS-u i BD-u i 2004/2005. u FBiH. Na početku školske 2012/2013. godine na teritoriji BiH ukupno 304.972 učenika upisano je u 1.883 škole, što predstavlja smanjenje u odnosu na prethodnu godinu od 11.685 učenika ili 3,7%. Na početku 2012/2013. školske godine bilo je 24.484 nastavnika uključenih u obrazovni proces, od čega su 17.089 (69,8%) žene. Odnos spolova u osnovnim školama u BiH bio je 0,99 (0,99 u FBiH i 1,00 u RS-u), što pokazuje da nema razlike u pohađanju osnovne škole između djevojčica i dječaka.¹⁰³

Upis u osnovno obrazovanje je zadovoljavajući za opštu populaciju sa 97,6%, ali je još uvijek niži kod romske populacije i iznosi tek 69,3%¹⁰⁴. Zabrinjavajuće je da je 46,2% romske djece u nekom trenutku prekinulo s pohađanjem osnovne škole.¹⁰⁵ Stopa završenog osnovnog obrazovanja u BiH iznosi 92%. Ova stopa je niža među djecom koja žive u ruralnim područjima (89%) u odnosu na djecu u urbanim sredinama (97%).¹⁰⁶

¹⁰³ BHAS - Statistika obrazovanja za 2013.

¹⁰⁴ To je još uvijek ispod prosječne stope zemalja u Europi (93%), gdje je srednjoškolsko obrazovanje najčešće obavezno; u BiH ono nije obavezno, osim u Kantonu Sarajevo.

¹⁰⁵ UNICEF *Studija o neupisivanju i napuštanju školovanja* (YERP), 2011.

¹⁰⁶ MICS4 nalazi - Napomena: ovaj procenat uključuje djecu koja ponavljaju razred i koji na kraju i dolaze do posljednjeg razreda.

Bilo je teško pronaći institucije koje pružaju dodatnu nastavu učenicima koji su odustali od osnovnoškolskog obrazovanja. Zakon kaže da za djecu mlađu od 15 godina koja nisu završila osnovno školovanje, a ne mogu pohađati redovnu nastavu, treba osigurati besplatno podučavanje i dopustiti im da polažu vanredne (hitne) ispite. Ipak, to se događa vrlo rijetko, a one škole koje su pokrenule takve aktivnosti dobijaju vrlo malo pomoći. Uz pomoć UNICEF-a, uspostavljene su baze podataka upisanih osnovnoškolaca u 23 opštine. Oko 20% osnovnih škola u zemlji sada primjenjuje barem neke od principa pristupa 'škola po mjeri djeteta', a 15% svih osnovnih škola u BiH sudjeluje u inkluzivnim i interkulturalnim obrazovnim projektima od kojih je koristi imalo oko 70.000 djece.

Srednjoškolsko obrazovanje

Na početku školske 2012/2013. godine na području BiH je upisano 166.122 učenika u 313 škole, što je 2.838 učenika ili 1,7% više u odnosu na prethodnu godinu. Na početku 2012/2013. školske godine u obrazovni proces je bilo uključeno 13.045 nastavnika, od čega su 7.643 ili 58,6% žene.¹⁰⁷ **Stopa pohađanja srednje škole nešto je niža u odnosu na osnovnu školu (92%); u poređenju, svega 22,6% romske populacije pohađa srednjoškolsko obrazovanje,** što pokazuje izuzetnu nejednakost između romske i opšte populacije. Samo jedan posto djece srednjoškolske dobi pohađalo je osnovnu školu, dok ih 7% uopšte ne pohađa školu. Generalno, što je slabije imovinsko stanje domaćinstva to je manji postotak djece u srednjoj školi: najmanji postotak djece je utvrđen među onima koji dolaze iz najsiromašnijih sredina (84%). Indeks odnosa spolova u srednjim školama je 1,02 (1,00 u FBiH i 1,06 u RS-u).¹⁰⁸

Stopa nezaposlenosti mladih u BiH je visoka djelomično i zbog generalno lošeg ishoda obrazovanja i nedostatka odgovarajućih kvalifikacija. Čak i kada mladi muškarci i žene odaberu odgovarajuće karijere često nemaju potrebne "meke vještine" (soft skills) za uspjeh, kao što su preduzetništvo i komunikacijske vještine. UNICEF je u razdoblju 2009-2012. pružao podršku Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH u definiranju 10 ključnih kompetencija koje su relevantne za srednje obrazovanje u BiH, a to je rezultiralo i uključivanjem obuke za životne vještine u program 17% srednjih škola u BiH.¹⁰⁹

Kako bi se poboljšalo zapošljavanje mladih, BiH i dalje treba poticati preduzetničko učenje među učenicima osnovnih i srednjih škola, te podržavati inicijative koje osposobljavaju mlade ljude. To može uključivati i kvalitetniju saradnju između obrazovnog sektora i tržišta rada u svrhu usklađivanja zvanja s potrebama tržišta rada, povećanja i podrške preduzetništvu mladih i stvaranja uslova za pružanje usluga profesionalne orijentacije od osnovne škole nadalje.

¹⁰⁷ BHAS - Statistika obrazovanja za 2013.

¹⁰⁸ Nalazi iz MICS4

¹⁰⁹ Kroz MDG-F Program kultura za razvoj 1.000 učenika srednjih škola i nastavnici stekli su vještine i poduzetničko učenje i 500 mladih povratnika obuku o vještinama i kompetencije vezane za tržište rada: 5% se zaposlio kao rezultat ova akcije.

Visoko obrazovanje

Stopa upisa u visokoškolske ustanove u 2001. godini bila je 19,8%. U razdoblju 2001-2012. broj studenata u visokoškolskim ustanovama gotovo se udvostručio (vidi tablicu). **Cilj od 35% stope upisa do 2015. godine je ostvaren** (38% u 2011. godini).

Tabela 5: Broj studenata koji pohađaju visokoškolske ustanove u BiH

Godina	2002/03.	2003/04.	2004/05.	2005/06.	2006/07.	2007/08.	2008/09.	2009/10.	2010/11.	2011/12.	2012/13.
Ukupno	70.956	77.033	84.422	91.263	99.557	104.938	105.488	109.579	107.537	107.083	102.357
Žene	39.411	43.177	47.075	50.352	55.155	58.298	59.032	61.396	59.886	57.632	56.420
%	(55,54)	(56,05)	(55,76)	(55,17)	(55,40)	(55,55)	(55,96)	(56,02)	(55,68)	(53,81)	(55,12)

Izvor: Agencija za statistiku BiH.

U periodu od 2000. do 2012. se broj studenata koji diplomiraju povećao za oko pet puta, pri čemu u smislu obrazovnih postignuća, žene nadmašuju muškarce (vidjeti sljedeću tabelu).

Tabela 6: Diplomirani studenti BiH

Godina	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Ukupno	4.444	4.319	6.039	6.848	8.127	10.003	12.199	15.013	16.851	18.177	17.955	18.279
Žene	2.419	2.572	3.536	4.007	4.747	5.773	7.168	8.907	9.988	11.229	10.911	11.037
%	(54,43)	(59,55)	(58,55)	(58,51)	(58,41)	(57,71)	(58,75)	(59,32)	(59,27)	(61,77)	(60,76)	(60,38)

Izvor: Agencija za statistiku BiH.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH, stepen obrazovanja sveukupnog radno sposobnog stanovništva u BiH je nizak u usporedbi s EU standardima. Podaci za 2012. godinu pokazuju da je 42,6% (32% muškaraca i 52,5% žena) niskokvalifikovanih (osnovno obrazovanje ili manje), 48,6% (58,3% muškaraca i 39,5% žena) srednjekvalifikovanih (srednja škola), dok je 8,8% (9,7% muškaraca i 8% žena) visokokvalifikovanih (fakultet, univerzitetski stepen, master/magisterij ili doktorat).¹¹⁰ Obrazovanje žena generalno u BiH je, u poređenju s EU standardima, izuzetno nisko. Ovo su, iz rodne perspektive, alarmantni pokazatelji. Grupama sa lošim obrazovanjem nedostaju neke od osnovnih vještina, stručnih sposobnosti i osnova za cjeloživotno učenje. Iako su evidentna značajna postignuća u visokom obrazovanju, čini se da je BiH još uvijek daleko od postizanja EU standarda i pomaci koji su napravljeni posljednjih godina tek se trebaju odraziti na području rada i zapošljavanja, posebno među mladima, koji su sve bolje obrazovani u usporedbi s prethodnim generacijama.

¹¹⁰ BHAS, Anketa o radnoj snazi 2012. godina

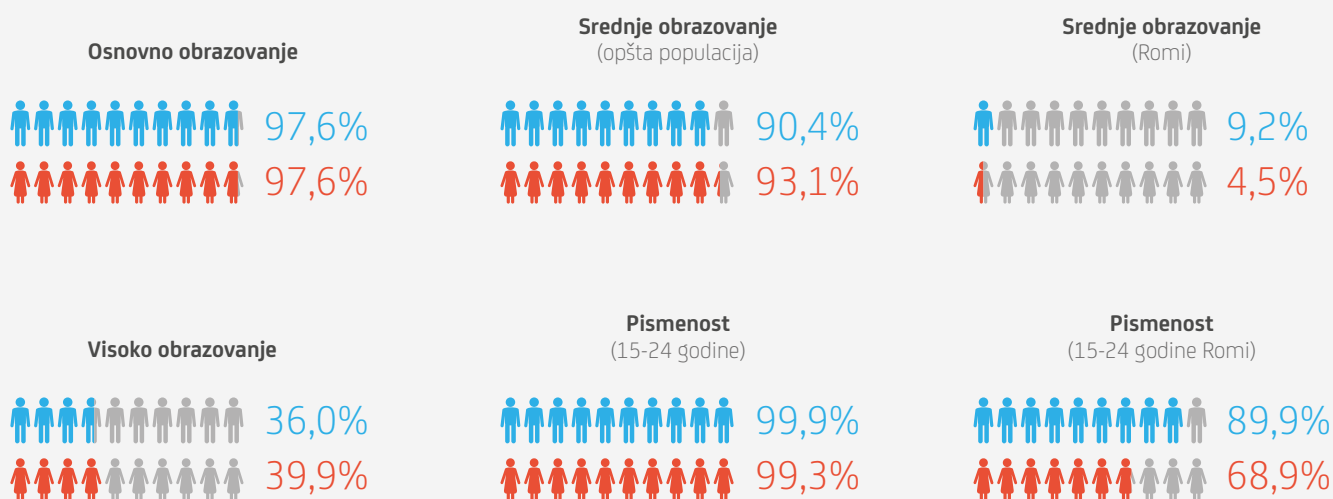
Pismenost među muškarcima i ženama dobi između 15 i 25 godina

Pismenost odraslih je važan MRC indikator vezan za obrazovanje - i za muškarce i žene. Anketa MICS4 procjenjuje stopu pismenosti za muškarce i žene u dobi od 15-24¹¹¹ godine i taj podatak pokazuje da su većina žena (99,3%) i muškaraca (99,9%) u dobi od 15-24 godine u BiH pismeni. Od žena koje su izjavile da im je najviši nivo obrazovanja osnovna škola, 88% je bilo u mogućnosti uspješno pročitati izjavu koja im je pokazana, dok je među muškarcima taj postotak bio veći, 98%. Međutim, visok je postotak nepismenih žena u ruralnim područjima. Osim toga, **pismeno je tek 68,9% Romkinja u dobi od 15 do 24 godine.**¹¹²

111 Pismenost se procjenjuje u skladu sa sposobnošću ispitanika da pročita jednostavnu kratku rečenicu ili na osnovu pohađanju škole.

112 Rezultati MICS4

Grafikon 6: Nejednakosti u obrazovanju

Univerzalno osnovno obrazovanje 97%

Upis u predškolske ustanove tek 13%

Pristup obrazovanju - nejednakosti

Kvaliteta obrazovanja

Neodgovarajuće stručno obrazovanje-vještine za tržište rada

Stečena iskustva i pouke: ranjive grupe i inkluzivno obrazovanje

Najugroženije skupine iz perspektive obrazovanja i siromaštva su manjinske skupine (posebno djevojčice Romkinje), djeca s posebnim potrebama i raseljene osobe.

Neophodno je uložiti adekvatne napore za provođenje načela inkluzivnosti koje propisuju zakoni o obrazovanju. Postojeća praksa i predrasude i dalje utiču na veliki broj djece s invaliditetom. Ova djeca su marginalizirana još od početka, od ranog djetinjstva, zbog nedostatka pristupa osnovnom obrazovanju u redovnim obrazovnim institucijama, nastavnog osoblja koje nije pripremljeno za rad s njima i školskih programa koji nisu fleksibilni ili prilagođeni posebnim obrazovnim potrebama ove djece.

Postojeće mreže škola ne olakšavaju povratak izbjeglica i raseljenih osoba. Činjenica da u selima/manjim gradovima u kojima su živjeli prije rata često nema škole ili da je najbliža škola daleko, je jedan od razloga sporog povratka.¹¹³ Znatno broje djece povratnika prelazi dug put do škola i zbog teških uvjeta veliki broj završi samo osnovnu školu.¹¹⁴ Važno je stvoriti uslove za uključivanje djece povratnika u škole širom BiH i osigurati rješenja koja će garantirati jednaka prava među svim konstitutivnim narodima u BiH u pogledu pristupa obrazovanju.

Strategije reforme obrazovanja, zakoni i razni dokumenti politika promoviraju principe jednakog pristupa, raspoloživosti, prihvaćanja, djelotvornosti i službenog prepoznavanja, nediskriminacije i odsustva segregacije u obrazovanju. Međutim, u praksi, učenici i učitelji su i dalje izloženi etničkoj i religijskoj segregaciji u školi, netoleranciji i podjeli. Postojanje jednonacionalnih škola i dalje je ozbiljan problem i mnogo je širi od pitanja 'dvije škole pod jednim krovom'. To pokazuje rastući trend razdvajanja djece prema njihovoj etničkoj pripadnosti i upisivanje u škole gdje uče različite programe. Drugi oblici segregacije, iako manje primjetni, događaju se romskoj djeci i djeci sa invaliditetom. To uključuje diskriminatorne stavove druge djece, njihovih učitelja i lokalne zajednice, što obeshrabruje djecu da pohađaju školu i povećava rizik da ih njihovi roditelji neće slati u školu.

Kako pokazuju posljednje studije i analize koje je proveo UN¹¹⁵, obrazovanje može poslužiti kao odskočna daska za dijalog i pomirenje u BiH. Dugoročna stabilnost i prosperitet BiH ovisit će o otvorenosti mladih ljudi i njihovoj sposobnosti da prevladaju razlike i pronađu zajednički jezik o pitanjima koja će utjecati na sve građane i zajednice u BiH. Mladi, roditelji i nastavnici su izrazili otvorenost prema dijalogu i angažmanu. Stoga rješavanje pitanja odvojenog školovanja za učenike različitih nacionalnosti i pružanje prihvatljivog i kulturološki relevantnog obrazovanja za sve učenike u svim dijelovima BiH mora ostati prioritet za zemlju. Presudno je promicati međukulturalno obrazovanje među kreatorima politika, provoditeljima u praksi i zajednicama. BiH treba nastaviti napore kako bi se osiguralo uključivanje djece s invaliditetom i romske djece u redovno obrazovanje.

¹¹³ UNHCR – Studija o raseljenim licima smještenim u Kantonu Tuzla, a koja potiču iz područja Podrinja, istočna Republika Srpska.

¹¹⁴ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH – *Revidirana strategija za provedbu Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma*.

¹¹⁵ MDGF program Jačanje međukulturalnog razumijevanja u Bosni i Hercegovini proveli su UNESCO, UNDP i UNICEF. Sprovedene su dvije ankete o znanju, stavovima i iskustvima i to u 2010. i 2013. godini. Istraživanje je pokazalo da se u deset ciljnih opština stav o međukulturalnom dijalogu i pomirenju promijenio nabolje.

Nedovršeni procesi i preporuke

Dobro obrazovanje je preduslov dobrom životu ispunjenom prilikama i stoga je postizanje ovog cilja važno jer je ono odskočna daska za većinu ostalih MRC i razvojnih ciljeva. Važno je da BiH kontinuirano mjeri svoj napredak u odnosu na standarde EU jer će proširivanje jaza u smislu opšteg obrazovanja, vještina i obrazovanja radne snage utjecati na dugoročni napredak u zemlji, s obzirom da to u velikoj mjeri ovisi o dobrim rezultatima ostvarenim u sektoru obrazovanja. Nejednakosti kojima su izložene ugrožene skupine u obrazovanju treba hitno rješavati, jer nedostatak obrazovanja ili nizak stepen obrazovanja predstavlja prepreku blagostanju, kvaliteti života i sposobnosti za izlaz iz siromaštva.

- Riješiti problem prepreka u obrazovanju u ranom djetinjstvu (ECE) i povećati stopu pohađanja predškolskog obrazovanja za svu djecu, uključujući i djecu iz ugroženih skupina.
- Povećati pristup osnovnom i srednjem obrazovanju za cjelokupno stanovništvo i osigurati posebno dizajnirane programe-aktivnosti koji su potrebni da bi se bavili problemima specifičnih skupina (posebno Roma i osoba sa invaliditetom).
- Učiniti srednje obrazovanje obaveznim u cijeloj zemlji i potaknuti još veći upis na više obrazovanje i, posebno, predanost mladih za cjeloživotno učenje.
- Nastaviti intervencije u praksama u obrazovanju koje škole čine tolerantnijima, inkluzivnijima i koje promiču multikulturalnost i dijalog.
- Razviti statistički sistem obrazovanja u skladu sa EUROSTAT-om i jačati statističke institucije u BiH, FBiH i RS, kako bi proizvodile statističke podatke koji su uporedivi i u skladu sa EU standardima.
- Reformirati finansiranje sistema obrazovanja kako bi se osiguralo efikasnije obrazovanje: podaci pokazuju da je BiH među zemljama koje imaju najveći procenat BDP-a koji se izdvaja za obrazovanje u regiji, no većina tih sredstava troši se na plate, a ne na razvoj sistema ili materijalne resurse.
- Uskladiti obrazovni sistem sa potrebama tržišta rada i potrebama ekonomskog i društvenog razvoja i razviti učinkovit sistem certifikacije i prekvalifikacije.
- Sveobuhvatni cilj za obrazovanje u BiH bi trebao biti potpuno usklađivanje obrazovnog sistema sa evropskim sistemom obrazovanja i pružanja mobilnosti znanja, i kreiranje moderne i dobro obučene radne snage.

MRC 3

Unapređenje jednakosti spolova i
osnaživanje žena

MRC 3

Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena

Tabela 7: Indikatori za MRC3

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto					
a	b	c	d	e	f	g	h	
CILJ 3: Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena								
3.A Zadatak: Eliminirati rodne nejednakosti u osnovnom i srednjem obrazovanju, po mogućnosti do 2005. a na svim nivoima obrazovanja najkasnije do 2015.								
3.1. Odnos broja djevojčica i dječaka u obrazovanju (Broj djevojčica na 100 dječaka)	osnovnom	94,7	n/a	94,9	95,0	101 (2011.)	100	postignuto
	srednjem	99,4	n/a	99,0	99,2	103 (2011.)	100	
	visokom	122,2	n/a	126,6	127,4	129 (2011.)	100	
3.2. Omjer pismenosti žena i muškaraca, 15-24 godina u %		1,01	n/a	0,99 (2008.)	0,99 (2008.)	1,00 (2011/12.)	1	postignuto
3.3. Udio žena zaposlenih u nepoljoprivrednom sektoru u %		39,2	40,0	33,8	34,9	42 (2011.)	45	izvjesno
3.4. Procenat žena na zastupničkim mjestima u Parlamentu BiH		14,3	16	10,5 (2008.)	10,5 (2008.)	19 (2011.)	25	moguće
3.5. Stopa registrirane nezaposlenosti žena u %		49,4	n/a	49,2	48,1	50,2 (2013.)	40,0	neizvjesno
3.6. Stopa zaposlenosti žena (učešće zaposlenih žena u ženskoj populaciji) u %		17	13	20,7	23,7	23 (2011.)	20	postignuto
3.7. Udio žena među zaposlenim stanovništvom %		37,2	38,0	34,4	37,1	40,8 (2013.)	40,0	postignuto
3.8. Učešće žena u izvršnoj vlasti u %		2,38	4	15	10 (2008.)	30 (2013.)	10	postignuto

Napomena: Za više detalja i izvore podataka, vidjeti glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Pregled stanja i napredak

Proces uključivanja rodne ravnopravnosti u sve sfere društvenog života u BiH zahtijeva, iznad svega, djelovanje usmjereno na podizanje svijesti i znanja o uzrocima i posljedicama rodne diskriminacije. BiH se suočava sa nizom izazova u pogledu rodne ravnopravnosti koje se kreću od goruće potrebe za podizanjem nivoa učešća žena u političkom i ekonomskom životu kao ključnog instrumenta za poticanje razvoja, do potreba za pristupanjem problemu stalnog kršenja ljudskih prava žena u zemlji, uključujući i bolne posljedice seksualnog nasilja koje se u nedavnoj prošlosti koristilo kao oružje rata.

BiH je učinila značajne korake u smjeru razvijanja institucionalnih kapaciteta za rad na rodnoj ravnopravnosti i zakonskih odredbi uvedenih s ciljem garantiranja prava žena i rodne ravnopravnosti. Zakon o ravnopravnosti spolova je stupio na snagu 2003. godine, a sa njim i formiranje gender centara u FBiH i RS i Agencije za ravnopravnost spolova BiH. Naknadno je, u 2006. godini, usvojen i Gender akcioni plan (GAP, 2006 – 2010), a Zakon o ravnopravnosti spolova je, u svjetlu ispunjenja standarda EU i Vijeća Evrope, izmijenjen 2009. godine. Sveobuhvatan zakon o zabrani diskriminacije usvojen je također 2009. godine. Izborni zakon (sa izmjenama i dopunama iz 2006. godine) zahtijeva da na izbornim kandidatskim listama bude zastupljeno najmanje 30% žena. Postoji nekoliko strategija koje definišu mjere koje institucije vlasti, u saradnji sa organizacijama civilnog društva, treba da poduzmu u cilju prevencije i odgovora na nasilje nad ženama i djevojčicama: BiH Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za period 2009-2011., Strategija Republike Srpske za borbu protiv nasilja u porodici 2009-2013., Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za Federaciju BiH 2009-2010. i treći Akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini 2008-2012.

Finansijski mehanizam za implementaciju Gender akcionog plana (FIGAP) postao je operativan u 2010. godini, a iste godine BiH je postala prva zemlja Zapadnog Balkana koja je usvojila Akcioni plan za implementaciju UN Rezolucije 1325 o ženama, miru i sigurnosti (2010 – 2013). Stvoreni su institucionalni mehanizmi za postizanje ravnopravnosti spolova u izvršnim i zakonodavnim granama vlasti na nivou BiH, entiteta, kantona i opština, uključujući entitetske gender centre (FBiH i RS) i Agenciju za ravnopravnost spolova BiH.

Stalno prisutne prepreke za postizanje rodne ravnopravnosti u BiH se ogledaju u diskriminatornim društvenim normama i sveprisutnom nedostatku znanja i svijesti šire javnosti o ključnoj povezanosti rodne ravnopravnosti i socio-ekonomskog razvoja. Jedna od glavnih prepreka u djelovanju u cilju postizanja rodne ravnopravnosti je nedostatak podataka. Odsustvo statističkih i analitičkih istraživanja dovodi do nedostataka i nedosljednosti u procesu izrade politika i zakonskih akata, a često i do pogrešnog usmjeravanja raspoloživih sredstava finansiranja. Prema četvrtom i petom periodičnom izvještaju po CEDAW konvenciji (2011), žene u BiH su suočene sa posebno neizvjesnom stvarnošću, s obzirom da su isključene iz političkih procesa i procesa donošenja odluka, imaju nesrazmjerno ograničen pristup zapošljavanju, a mnoge od njih su i žrtve rodno zasnovanog nasilja.

Obrazovanje¹¹⁶

Prvi indikator za praćenje napretka u ostvarivanju rodne ravnopravnosti i unapređivanju položaja žena mjeri učešće muškaraca i žena u obrazovanju, od osnovnog do univerzitetskog. Ovaj indikator u BiH ukazuje da je **nivo učešća dječaka i djevojčica u osnovnom i srednjem obrazovanju gotovo jednak, dok broj studentica nadmašuje broj njihovih kolega kada je u pitanju upis i diplomiranje na institucijama višeg obrazovanja**. Za školsku 2012/2013. godinu, registrovani broj studenata koji pohađaju studije višeg obrazovanja bio je 102.357, od čega su 56.420 bile studentice (55,12%). U 2012. godini diplomiralo je ukupno 18.279 studenata, od čega je 11.037 bilo ženskog roda (60,4%).¹¹⁷ I dok ženska populacija u zemlji kontinuirano nadmašuje mušku u pogledu višeg obrazovanja već nekoliko decenija, ova prednost se ipak ne odražava na poziciju žena u radu i zapošljavanju.

Rad i zapošljavanje

Rodna ravnopravnost u polju zapošljavanja je neminovna ukoliko se želi stvoriti pravično i produktivno tržište rada koje nudi dostojanstven posao i za muškarce i za žene. U kontekstu programa dostojanstvenog rada Međunarodne organizacije rada (ILO), rodna ravnopravnost obuhvata sljedeće: jednake mogućnosti i tretman, jednakost u pogledu naknada za izvršeni rad i pristupa sigurnom i zdravom radnom okruženju, jednakost u udruživanju i kolektivnom pregovaranju, jednakost u ostvarivanju značajnog razvoja karijere, zaštita materinstva i ravnoteža između poslovnog i privatnog života koja je pravična i za muškarce i za žene.¹¹⁸ ILO promovira cilj rodne ravnopravnosti kao pitanje ljudskih prava, socijalne pravde i održivog razvoja. Ekonomski napredak sam po sebi automatski ne dovodi do unapređenja u pogledu postizanja veće rodne ravnopravnosti.

Jaka veza između socijalnih uloga žena i njihovog obrazovanja, zanimanja i položaja unutar tržišta rada je još uvijek prisutna u BiH, uprkos dostizanju boljeg položaja žena u oblasti višeg obrazovanja. Muškarci su i dalje brojnija skupina u odnosu na žene u kategoriji zaposlene populacije. Analiza tržišta rada¹¹⁹ pokazuje postojanje tipičnih muških i tipičnih ženskih profesija, te ukazuje na prisustvo blagih razlika u nivoima plata između spolova u privatnom sektoru gdje su muškarci donekle više plaćeni od žena.¹²⁰ Diskriminacija je također vidljiva iz činjenice da je pravo žena na porodiljsko odsustvo različito regulirano u različitim dijelovima BiH (kantoni i entiteti), kao i iz činjenice da porodiljsko odsustvo nije uvijek plaćeno i da neke žene ostaju bez posla nakon što ostanu u drugom stanju. Ova pitanja je potrebno riješiti putem implementacije postojećih zakona u kombinaciji sa intenzivnijim praćenjem provođenja Zakona.

¹¹⁶ Više informacija u poglavlju MRC2.

¹¹⁷ Internet stranica Agencije za statistiku BiH na: <http://www.bhas.ba/>

¹¹⁸ Međunarodni ured rada Ženeva: *'Osnove radničkih prava žena i rodna ravnopravnost - 'ABC of women workers' rights and gender equality'* (drugo izdanje), 2007.

¹¹⁹ Godišnji izvještaj Vijeću Bosne i Hercegovine o statusu spolova u Bosni i Hercegovini za 2008. godinu, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Agencija za ravnopravnost spolova BiH.

¹²⁰ Izvještaj o ljudskim pravima 2009: Bosna i Hercegovina, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad, Izvještaji o praksama zemalja u oblasti ljudskih prava 2009, 11. mart 2010. Izvještaj pokriva period od juna 2009. do početka 2010. godine

Prema podacima Agencije za statistiku BiH¹²¹, opšta stopa zaposlenosti je 31,9% (muškarci 41,3% i žene 23%). Stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini u 2011. godini bila je 27,6% (26,1% muškarci i 29,9% žene). **Sveukupno gledajući, žene dobne skupine 16-64 činile su samo 32,8% aktivne radne snage u Bosni i Hercegovini u 2011. godini, što je najniži stepen zastupljenosti žena na tržištu rada u Jugoistočnoj Evropi.**

Globalna ekonomska i finansijska kriza imala je negativan uticaj na žensku populaciju, kako u svijetu tako i u Bosni i Hercegovini, a posebno na stope zaposlenosti žena koje su se snižavale iz godine u godinu od 2008/2009. Mjere za ublažavanje efekata ekonomske krize nisu rodno osjetljive, zbog čega ovo pitanje izbija u prvi plan; stoga je neophodno podići uključenost žena u procese donošenja odluka u političkim, ekonomskim i finansijskim sferama. Čak i u sektorima kao što su obrazovanje i zdravstvena zaštita u kojima prevladavaju žene, njih faktički nema u rukovodećim strukturama i strukturama u okviru kojih se donose politike, a koje upravljaju navedenim sektorima.

Ukupno, 26% žena i 19% muškaraca je radilo u sektoru poljoprivrede. U sektoru obrazovanja, 98,3% žena je bilo zaposleno u oblasti predškolskog obrazovanja, 69,8% u oblasti osnovnog, 57,1% srednjeg i 39,8% u oblasti višeg obrazovanja. Od ukupnog broja zdravstvenih radnika u javnom sektoru BiH u 2011. godini, tri četvrtine su bile žene. Najveća razlika u pogledu rodne raspodjele zdravstvenih radnika uočena je kod farmaceuta od kojih su 90% bile žene, dok je kod medicinskih tehničara zabilježeno više od 80% žena. Visoka stopa zaposlenih žena uočena je i u institucijama socijalne skrbi i onima koje se bave bolesnom i/ili napuštenom djecom. Više žena nego muškaraca također je zabilježeno i u sektoru pravosuđa (posebno u kantonalnim, okružnim i opštinskim sudovima 60-68%).¹²²

Učešće u političkom i javnom životu

Procenat zastupljenosti žena u organima zakonodavne i izvršne vlasti na svim nivoima ostaje nezadovoljavajući, iako je situacija mnogo bolja nego 1996. godine kada je procenat žena u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine bio samo 2%. **U 2011. godini je tek 19% žena bilo zastupljeno u Parlamentu BiH, 21,4% u Predstavničkom domu BiH i 13,3% u Domu naroda BiH.**¹²³ Na izborima 2008. godine biračko tijelo je činilo 49% žena i 51% muškaraca; registrirane kandidatice je činilo 64,8% muškaraca i 35,2% žena, dok je među izabranim zvaničnicima bilo 85% muškaraca i samo 15% žena. **Procenat žena koje su izabrane na poziciju načelnica je bio najniži, sa samo 2,86% žena izabranih na ovo mjesto.** U 2011. godini bilo je samo 9 (15,5%) ambasadorica i generalnih konzulica od 58 pozicija u diplomatsko-konzularnim uredima BiH.¹²⁴

Raspoloživi podaci o omjeru muškaraca i žena zaposlenih u javnoj upravi u Bosni i Hercegovini pokazuju otprilike isti omjer državnih službenika i u Republici Srpskoj i u Federaciji Bosne i Hercegovine; međutim, veći broj muškaraca bio je raspoređen na višim i važnijim pozicijama kao što su rukovodioci samostalnih upravnih organa, pomoćnici ministara, glavni inspektori i drugo. Evidentno je da u sektoru pravosuđa u Bosni i Hercegovini broj žena među sudskim osobljem

¹²¹ BHAS, Tematski bilten, Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini, decembar 2011.

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

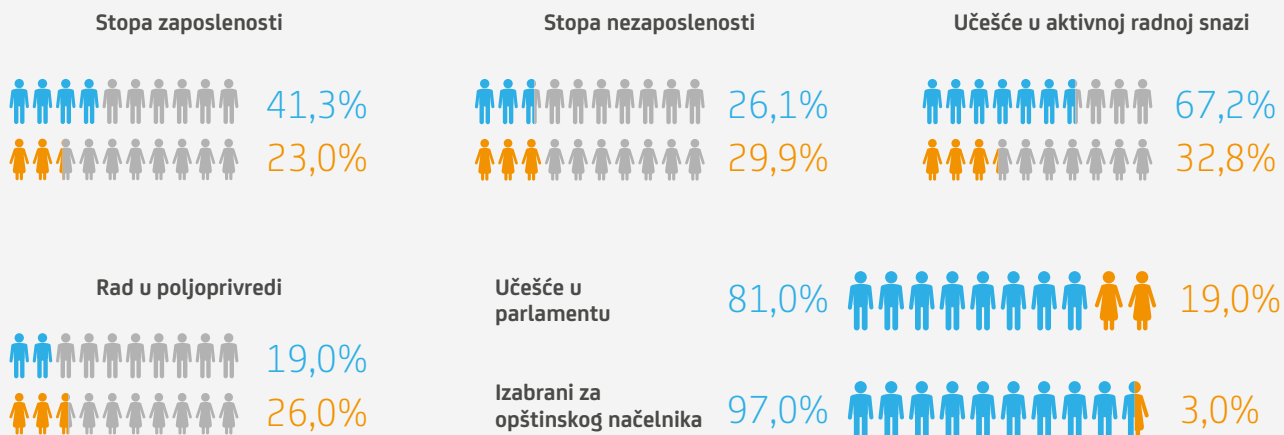
¹²⁴ Ibid.

nadmašuje broj muškaraca. Procenat žena se kretao od 43,1% u Sudu BiH, do 67,5% u opštinskim sudovima. U međuvremenu, ukupan procenat žena među policijskim službenicima u 2009. godini iznosio je svega 6,3%.¹²⁵ I dok učešće žena ostaje na nezadovoljavajućem nivou i postoji potreba da se taj nivo podigne, zagovarači takve promjene često izvještavaju da društvo vjeruje da je policijska služba 'muški posao'. Pri procjeni stepena participacije žena u policijskoj službi, potrebno je u obzir uzeti da se zapošljavanje žena u policijskim službama aktivno promovira tek od sredine devedesetih.

Politika rodne ravnopravnosti uključuje redovne predizborne aktivnosti s ciljem razvijanja svijesti o učešću žena kako u zakonodavnoj, tako i u izvršnoj vlasti. Izborni zakon BiH propisuje kvotu od 30% žena zastupljenih u izabranim tijelima. Mehanizmi rodne ravnopravnosti su počeli da pružaju aktivnu podršku i obuku političkim strankama, međutim tek kada dođe do promjena u političkim strankama, njihovim strukturama unutar kojih se donose odluke, propisima i programima, će učešće žena u političkom životu biti istinski promovirano.

¹²⁵ Agencija za ravnopravnost spolova BiH i EUPM (2010): *Žene u politici: stanje u Bosni i Hercegovini - Women in Politics: Condition in Bosnia and Herzegovina.*

Grafikon 7: Rodne nejednakosti

Nejednakosti u
političkom učešću

Nejednakosti u učešću
na vodećim pozicijama

Nejednakosti u
primanjima

Socijalna isključenost

I dok su žene suočene sa višestrukim oblicima socijalne isključenosti u BiH, najistrajniji su oni sa kojima se suočavaju Romkinje, žene sa invaliditetom i interno raseljene osobe.

Položaj žena i djevojčica Romkinja u društvu BiH je izrazito težak. Romkinje su diskriminirane i kao žene i kao članovi romske zajednice. Generalno nizak nivo obrazovanja među Romkinjama, njihova stopa nezaposlenosti i patrijarhalni stav koji prevladava u romskim zajednicama dodatno usložnjavaju tešku situaciju u kojoj se nalaze.¹²⁶ Zaključak Evropske komisije u Izvještaju o napretku za 2012. godinu je da je veoma mali napredak ostvaren po pitanju unapređenja stanja romskih žena i djece koji i dalje trpe diskriminaciju i nasilje u porodici.¹²⁷ Drugo istraživanje ukazuje na veliku socijalnu isključenost Roma u BiH generalno, a posebno romskih žena. Oko 90% Romkinja nema pristup zdravstvu, socijalnoj zaštiti ili zapošljavanju.¹²⁸ Alternativni izvještaj CEDAW-a za 2010. godinu navodi istraživanje koje je provedeno širom zemlje, a koje pokazuje da je gotovo 82% Romkinja nezaposleno, 9% zaposleno u neformalnom sektoru, dok njih 7% prosjači kako bi preživjelo.¹²⁹ Veoma mali procent Roma (2-3%) bio je zaposlen u javnom sektoru.¹³⁰

Studija UNDP-a¹³¹ navodi da **skoro 80% Romkinja ne završi čak ni osnovnu školu, a samo 4,5 % njih završi srednju školu, u poređenju sa 9,2% romskih muškaraca**. Svega 47 % romskih djevojčica je bilo upisano u osnovnu školu. Činjenica da je stopa pismenosti romskih žena konstantno ispod stope pismenosti romskih muškaraca je posebno zabrinjavajuća, jer je dobrobit porodice, a posebno djece, usko povezana sa nivoom obrazovanja majke.¹³² Ovo se u BiH odražava u stopama pismenosti mladih Romkinja u dobi između 15 i 24 koja iznosi 68,9 % u poređenju sa stopom od 90,4 % koja se odnosi na njihove vršnjake. I dok je prilagođena neto stopa pohađanja osnovne škole prema MICS4 indikatorima bila otprilike jednaka sa 70,9% za dječake i 67,8% za djevojčice, ova se stopa za srednje obrazovanje podigla do 18% za djevojčice, u poređenju sa 26,6% za dječake.¹³³

Potrebe Romkinja nisu zauzele posebno mjesto unutar Akcionog plana za obrazovanje Roma niti u okvirnom dokumentu Bosne i Hercegovine za promociju obrazovanja: 'Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini 2008–2015'. Gender akcioni plan (GAP) Bosne i Hercegovine se dotiče ovog pitanja u nekim poglavljima, npr. 'Obrazovanje i učešće žena Romkinja', ali ne i u poglavljima koja se bave zapošljavanjem. Pored toga, prijedlog sadržan u GAP-u za izradu

¹²⁶ UNICEF: *Status romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini - The Status of Roma Children and Families in Bosnia and Herzegovina* (nacrt, juli 2013.).

¹²⁷ Evropska komisija, osoblje Komisije, Radni dokument: Bosna i Hercegovina 2012, Izvještaj o napretku

¹²⁸ BH-HCHR (2007): Izvještaj o ljudskim pravima u BiH, Helsinški komitet za ljudska prava u BiH.

¹²⁹ Sehić, D.: *Položaj i promoviranje ljudskih prava Romkinja - Status and Promotion of Women's Human Rights of Roma Women*, str. 53 – 64, Prava za sve/Helsinški parlament građana, Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW konvencije i ženskim ljudskim pravima u BiH, CARE International, Sarajevo, 2010.

¹³⁰ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Akcioni plan za zapošljavanje, stambeno zbrinjavanje i zdravstvenu zaštitu, Sarajevo, 2008.

¹³¹ UNDP, Pod rizikom (UNDP, At Risk) – *Socijalna ugroženost Roma, izbjeglih i raseljenih lica u Jugoistočnoj Evropi - The Social Vulnerability of Roma, Refugees and Displaced Persons in Southeast Europe*, Bratislava, 2006.

¹³² Milić, S.: *Romi u široj Evropi: Izazovi za budućnost - Roma in an Expanding Europe: Challenges for the Future* – Studija o procjeni potreba za Romski obrazovni fond, Crna Gora, 2004.

¹³³ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i drugi: Istraživanje višestrukih indikatora (Multiple Indicator Cluster Survey - MICS) 2011–2012, Bosna i Hercegovina: Romska populacija, Završni izvještaj.

strategije za povećanje broja žena iz ruralnih područja i Romkinja u organima odlučivanja na lokalnom nivou još uvijek nije sproveden.

Žene sa invaliditetom su svakodnevno suočene sa diskriminacijom, i kao žene i kao osobe sa invaliditetom. Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije, procjenjuje se da najmanje 10% populacije BiH ima fizičke, senzorne, razvojne, mentalne ili emocionalne vrste invaliditeta, a da je 30% populacije direktna ili indirektna žrtva posljedica invaliditeta. Gotovo dvije trećine svih osoba sa invaliditetom u BiH žive blizu ili ispod praga siromaštva. Osobe sa invaliditetom, a posebno žene, često nemaju pristup adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti, uslugama i podložne su socijalnoj izoliranosti. Vijeće ministara BiH je dokument 'Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini' usvojilo 2008. godine. Ovaj dokument sadrži principe koji daju mogućnost entitetskim vlastima da unaprijede stanje u oblasti prava osoba sa invaliditetom, sa posebnim naglaskom na žene sa invaliditetom. Dokumentom su također predviđene i potrebne budžetske raspodjele, budžetsko planiranje, priprema i implementacija, smjernice za izradu strategija i akcionih planova u oblasti invalidnosti; dokument nadalje promovira harmonizaciju zakona i nudi preporuke za unapređenje "jednakih prava" na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine.¹³⁴

Najozbiljniji i najčešći oblici kršenja prava osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini zabilježeni su u oblastima socijalne zaštite, zdravstva, obrazovanja, prava na pristup informacijama, rada i zapošljavanja, te u polju organiziranog djelovanja osoba sa invaliditetom. Čak i tamo gdje postoje zakoni koji reguliraju ovu oblast u praksi su evidentirani slučajevi diskriminacije. Ovo je dijelom posljedica toga što je pitanje invalidnosti predmet različitih zakona i politika koji obuhvataju oblasti zdravstvene zaštite, rada, zapošljavanja, pitanja koja se tiču veterana rata, zaštite civilnih žrtava rata, kao i toga da se oblašću socijalne zaštite bave različita ministarstava. Prisutan je također i nedostatak opštih kriterija na osnovu kojih bi se ostvarivala prava, što dovodi do diskriminacije osoba sa invaliditetom prema uzroku njihovog invaliditeta i mjestu njihovog prebivališta; to dovodi i do nejednakosti u traženju prava, dobijanju ličnih naknada za invaliditet, finansijske kompenzacije za pomoć i njegu koju pruža neka druga osoba i kompenzacije za kupovinu pomagala. Nepostojanje statističkih i drugih informacija o stepenu, prirodi i karakteristikama osoba sa invaliditetom je još jedna velika prepreka onima koji nastoje unaprijediti stanje ovih osoba. Centralni registar osoba sa invaliditetom također nije uspostavljen. Nisu dostupni jasni podaci o broju osoba sa invaliditetom, nego se stalno koriste procjene, a broj ovih osoba obično se prati kroz sistem socijalne zaštite i penzione fondove. Podaci razdvojeni po spolovima također nisu na raspolaganju. Zabrinjavajuće je, što je vidljivo i iz narednog poglavlja, da žene sa invaliditetom imaju više izgleda da postanu žrtvama nasilja u porodici.

Domaćinstva sa ženama na čelu čine skoro jednu trećinu ukupnog broja interno raseljenih osoba u BiH. Trenutno je 7.500 ljudi smješteno u kolektivnim centrima i isti su često izloženi višestrukim neizvjesnostima u pogledu njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja, dobi i odsustva osnovne životne i porodične podrške, kao i nemogućnošću da se vrate svojim domovima zbog lične sigurnosti. Tokom 2008. i 2009. godine UNHCR je koordinirao aktivnosti nadležnih državnih institucija i međunarodnih organizacija kao podršku ženama – interno raseljenim osobama – koje su ujedno bile i civilne žrtve rata ili žrtve seksualnog nasilja tokom rata. Cilj je bio osigurati im odgovarajuće i stalno prebivalište i unaprijediti njihovu sveukupnu kvalitetu života kroz različite vidove pomoći.

¹³⁴ Vijeće ministara BiH je 2008. godine usvojilo Politiku u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini.

Nasilje u porodici

Istraživanja pokazuju **da je pet puta veća vjerovatnost da će žrtvama nasilja u porodici biti žene i djeca nego muškarci.**¹³⁵ Podaci koje su dale nevladine organizacije specijalizirane za rješavanje problema nasilja u porodici (SOS linije, sigurne kuće i centri za pravnu pomoć) pokazuju da je između 2007. i 2009. porastao broj žena koje koriste takve usluge.¹³⁶

Vrlo je teško odrediti razmjere nasilja u porodici u BiH. Ključni razlozi za to su prije svega skrivena priroda problema, neprijavlivanje slučajeva nasilja u porodici, nedostatak jedinstvene statističke evidencije i tretiranje nasilja u porodici kao "privatnog problema". Posljednjih nekoliko godina, prije svega kroz predani rad civilnog društva u BiH, percepcija porodičnog nasilja se polako počela mijenjati i sve više i više ljudi počinje shvaćati da je nasilje u porodici ozbiljan društveni problem. Nasilje u porodici polako postaje područje od interesa za zakonodavstvo, javnost i istraživanja. Ovo je vidljivo i u izmjenama i dopunama koje su napravljene za postojeće zakone, kao i usvajanju novih zakona koji reguliraju ovu oblast, a vidljivo je i u povećanom interesu javnosti i medija za ovo pitanje, kao i naporima da se unaprijede prikupljanja statističkih podataka i istraživanja o razmjerima problema.

Kako bi se riješio taj problem, UNWomen, UNFPA i UNICEF su udružili sredstva dobivena iz FIGAP-a sa Agencijom za ravnopravnost spolova BiH i sproveli prvo istraživanje o prevenciji rodno zasnovanog nasilja u BiH.¹³⁷ Prema rezultatima istraživanja, skoro polovina ispitanih žena (47,2% u FBiH i 47,3% u RS) je do 15-e godine doživjela barem jedan od oblika nasilja. Tokom 12 mjeseci prije anketiranja, 11,9% žena u BiH je doživjelo neki od oblika nasilja (FBiH 12,7% i 10,6% u RS). Istraživanja pokazuju da je najčešći oblik nasilja psihološki, s ukupnom učestalosti od 41,9% tokom života i 10,8% tokom prošle godine. Drugi najčešći oblik nasilja je fizički sa stopom učestalosti od 24,3% tokom života i 2,4% tokom prošle godine. Seksualno nasilje tokom svog odraslog života doživjelo je 6% žena, dok je 1,3% žena bilo žrtvom seksualnog nasilja tokom prošle godine.

Počinitelji nasilja nad ženama najčešće su njihovi bivši ili sadašnji partneri (71,5% slučajeva). Mlade žene su izložene nasilju više od starijih žena (učestalost nasilja među ženama u dobi od 18-24 godine bila je 56,38% i u slučaju žena starijih od 65 godina 44,2%). Nadalje, žene lošeg zdravstvenog stanja i invalidi nisu bile pošteđene od nasilja: stope učestalosti su iste kao kod uzorka zdravih žena i žena bez invaliditeta. Podaci o učestalosti nasilja ukazuju da pojave nasilja nisu pojedinačni slučajevi, već da se ovakve prakse ponavljaju sistematično.¹³⁸

Prevalenca nasilja u porodici bila je veća u ruralnim, nego u urbanim područjima (49,2% prema 44,3%) i materijalna neimaština značajno povećava rizik od nasilja u porodici: 26,3% žena koje žive u neimaštini su doživjele nasilje u odnosu na 19,7% žena koje ne žive u neimaštini. U porodicama gdje je bilo registrirano nasilje nad ženama također su bili izraženi i patrijarhalni stavovi prema rodnim ulogama, iako je to općenito bilo visoko izraženo u uzorku. Nadalje, kultura 'tolerancije prema nasilnom rješavanju sukoba' i prisutnost raznih problema, kao što su bolestan ili nepokretan član porodice, alkoholizam ili agresivno ponašanje od strane člana/ova porodice,

¹³⁵ UNDP, 2007, Izvještaj o humanom razvoju za BiH

¹³⁶ Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW konvencije i ženskim ljudskim pravima u BiH, oktobar 2010, str. 42-43.

¹³⁷ Agencija za ravnopravnost spolova BiH i MHR: *Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u BiH*, 2013.

¹³⁸ Ibid.

bili su faktori koji povećavaju rizik od nasilja nad ženama. Na primjer, rezultati pokazuju da u domaćinstvima u kojima je bilo teško bolesnih ili nepokretnih članova, više od trećine (33,4%) je doživjelo nasilje, dok je postotak nasilja nad ženama u porodicama bez takvih teškoća bio 19%. U domaćinstvima u kojima su identificirani problemi s alkoholom gotovo 60% žena je doživjelo nasilje, dok je taj postotak bio niži (20%) u domaćinstvima bez takvih problema.

Žene koje su bile žrtve nasilja tokom protekle godine su češće bile lošeg raspoloženja i imale su osjećaje tuge, tjeskobe i straha, anoreksije, poteškoća u koncentraciji, jasnoći razmišljanja, učenju i slične poteškoće. Osim različitih psiho-somatskih žalbi, teške posljedice nasilja su i povrede koje žene zadobiju u slučaju fizičkog ili seksualnog zlostavljanja. Najčešći oblici povreda su ogrebotine, modrice i neodređena fizička bol, ali tu je i značajan udio žena koje su doživjele gubitak svijesti, teške modrice, upale i slično. Neke žene su također bile podvrgnute vrlo teškim oblicima nasilja i kao posljedica toga zadobile su prijelome, pa čak i rane nanesene oružjem.¹³⁹

Jedno od važnijih rezultata istraživanja je **da mnoge žene propuštaju da prepoznaju nasilje**. Postoji opšti nedostatak svijesti o različitim oblicima nasilja, kao i prepoznavanju vlastitih iskustava nasilja. Iako je veliki broj žena prijavio različita individualna iskustva nasilja, one se same nisu doživjele kao žrtve nasilja. Na primjer, 58,4% žena koje su doživjele fizičko nasilje u proteklih godinu dana je reklo da se ne vidi kao žrtva fizičkog nasilja; još manji postotak je priznao izloženost fizičkom, ekonomskom i seksualnom nasilju. Osim toga, vrlo mali broj žena koje su bile žrtve nasilja je poduzeo potrebne korake da se izvuče iz te situacije. Oko 17% žena koje su doživjele nasilje je pokušalo rastanak, razvod ili napuštanje domaćinstva kao rješenje za njihov problem; samo oko 4% je pokušalo sa savjetovanjem.

Također je značajna razlika između onoga što žene misle i onoga što su radile. U većini slučajeva žene su mislile da žrtve porodičnog nasilja trebaju tražiti neki oblik podrške od nadležnih institucija, ali je samo 5,5% žena koje su pretrpjele nasilje zapravo tražilo ovakvu pomoć. Posebno su zabrinjavajući razlozi zbog kojih žene ne kontaktiraju takve institucije. U većini slučajeva te žene ne kontaktiraju relevantne institucije ili organizacije, jer ne misle da im je pomoć potrebna. Ostali razlozi uključuju činjenicu da one ne znaju kome se obratiti, strah, sram i nizak stepen povjerenja u nadležne ustanove.

Nadalje, rezultati istraživanja pokazuju da usluge koje su pružene ženama koje su tražile pomoć kao žrtve nasilja nisu uvijek u skladu s načelom potpune zaštite žena. Dakle, bilo je slučajeva u kojima policija i zdravstveni radnici nisu tretirali žene na adekvatan način, nego su ih tretirali kao provokatore nasilja. Počinitelji nisu bili udaljeni, incidenti nisu prijavljeni, a žene nisu upućivane na odgovarajuće institucije ili organizacije. Ipak, treba napomenuti da su žene u većini slučajeva izjavile da su imale relativno pozitivna iskustva u kojima im je pružena podrška pomogla, barem djelomično, u rješavanju problema izloženosti nasilju.¹⁴⁰

U istraživanju iz 2010. godine¹⁴¹, koje je provedeno među više od 600 Romkinja širom BiH, otkriveno je stanje rasprostranjenog nasilja. MICS4 podaci pokazuju da 21,1% Roma i 43,5% Romkinja u dobi između 15 i 49 godina još uvijek vjeruje da suprug opravdano tuče svoju suprugu/partnericu iz

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Podaci iz: *Prava za sve, stop nasilju! Izvještaj o nasilju u porodici nad Romkinjama u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2010.

različitih razloga.¹⁴² Teško stanje Romkinja u odnosu na nasilje je usložnjeno njihovim nepovjerenjem u institucije za provedbu zakona zadužene za zaštitu žrtava porodičnog nasilja, bilo je i slučajeva u kojima su im te institucije odbile pružiti zaštitu. Posebni odnosi unutar zajednice također doprinose toj situaciji. Žrtve nasilja u romskim porodicama najčešće ne traže ljekarsku pomoć, jer često nemaju zdravstveno osiguranje; često ne traže pomoć, jer se srame ili čak i boje da će ponovno postati žrtve nasilja od strane supruga ili drugih muških članova njegove porodice. U mnogim slučajevima one ne dobijaju pomoć od svojih porodica.¹⁴³ Istraživanje je pokazalo da su glavni razlozi zbog kojih žene ne traže ljekarsku pomoć bili "stid" (54%), "muž zabranjuje" (14%) i "nema zdravstveni karton"/"ne očekuje pomoć".

Posebna mjera zaštite od porodičnog nasilja je smještaj u sigurnu kuću. Trenutno u BiH postoji devet takvih skloništa. Međunarodne organizacije i agencije UN-a su podržavale i nastavljaju podržavati rad ovih skloništa, a i finansiranje iz budžeta institucija BiH se svake godine povećava. Primjer toga je uvođenje zakonske obaveze u Republici Srpskoj za finansiranje tekućih troškova skloništa kroz budžet RS (70%) i kroz budžete lokalnih zajednica (30%), podržano od strane UN Women-a. Dalji napredak u tom smislu očekuje se od izmjena i dopuna Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji BiH.

Seksualno nasilje i borba protiv trgovine ljudima

Ostali oblici rodnog nasilja, naročito seksualno nasilje i trgovina ljudima, također utiču na izgled žena da uživaju svoja prava i punu ravnopravnost s muškarcima. Procesuiranje ratnih zločina koji uključuju seksualno nasilje i dalje je nisko;¹⁴⁴ dok je u razdoblju nakon rata BiH po prvi put suočena s problemom trgovine ljudima i smatra se i kao izvor i tranzitna zemlja za zapadnu Evropu i kao odredište za žrtve iz srednje i istočne Europe. Niz pravnih, administrativnih i operativnih mjera je poduzet za rješavanje ovog problema. Prema Izvještaju o trgovini ljudima za 2010. godinu, 60 žrtava je identificirano u 2010. godini, što je 19 više nego u 2007. godini. Od tog broja, 52 su bili državljani BiH, četvero iz Ukrajine i četvero iz Srbije.¹⁴⁵

Kao odgovor na sve veći broj domaćih žrtava, BiH je uspostavila pravne i administrativne mjere kako bi žrtvama pružila potrebnu rehabilitaciju i pomoć za reintegraciju u društvo. To uključuje i fond za pomoć žrtvama trgovine ljudima u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH. Fond je finansiran od strane BiH i međunarodnih donatora, kao i regionalni monitoring timovi, kako bi se osigurali standardi zaštite u skladu s pravnim standardima koji se primjenjuju na slučajeve trgovine ljudima. BiH je 2009. godine usvojila izmjene i dopune Krivičnog zakona koji određuje minimalnu kaznu od tri godine zatvora za trgovinu ljudima. Iako su vlasti BiH istraživale i procesuirale ovakve slučajeve, donesene su samo tri presude u posljednjih 10 godina,¹⁴⁶ što ukazuje na veliku potrebu jačanja veze između pravosuđa i policije.

¹⁴² Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i drugi: Istraživanje višestrukih indikatora (Multiple Indicator Cluster Survey - MICS) 2011–2012, Bosna i Hercegovina: Romska populacija, Završni izvještaj.

¹⁴³ Šehić, D. "Položaj i ostvarivanje ženskih ljudskih prava Romkinja u BiH", str. 53–64 u *Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW konvencije za Bosnu i Hercegovinu*, op. cit., str. 60.

¹⁴⁴ EU - Izvještaj o napretku, oktobar, 2011.

¹⁴⁵ Napredak u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini, MFT BiH i UNCT, juli/august 2010. godin

¹⁴⁶ Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW konvencije za Bosnu i Hercegovinu

Stečena iskustva i pouke

U periodu od 2000. godine značajan napredak je postignut u pogledu razvoja pravnog i institucionalnog okvira potrebnog za unapređivanje ravnopravnosti spolova i osnaživanje uloge žena u BiH. S druge strane, u stvarnom životu potrebne promjene u praksama zapošljavanja, mogućnosti ostvarivanja prihoda i dalje predstavljaju izazov.

Iako su žene u BiH izjednačene s muškarcima u odnosu na osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, i čak nadmašuju muškarce u pogledu visokog obrazovanja već nekoliko desetljeća, ova prednost se ne odražava kroz povoljniji položaj žena u području rada i zapošljavanja. Čak u sektorima kao što su obrazovanje i zdravstvo gdje žene čine većinu, one skoro da i nisu prisutne u upravljačkim strukturama i razvojnim političkim strukturama koji uređuju te sektore. Politička participacija je poboljšana u odnosu na prethodne godine u izvršnoj vlasti; u okviru Vijeća ministara BiH niti jedno ministarsko mjesto ne zauzimaju žene. Međutim, zacrtani cilj za ovaj indikator je postignut zbog činjenice da su ipak šest zamjenika ministara u Vijeću ministara žene.

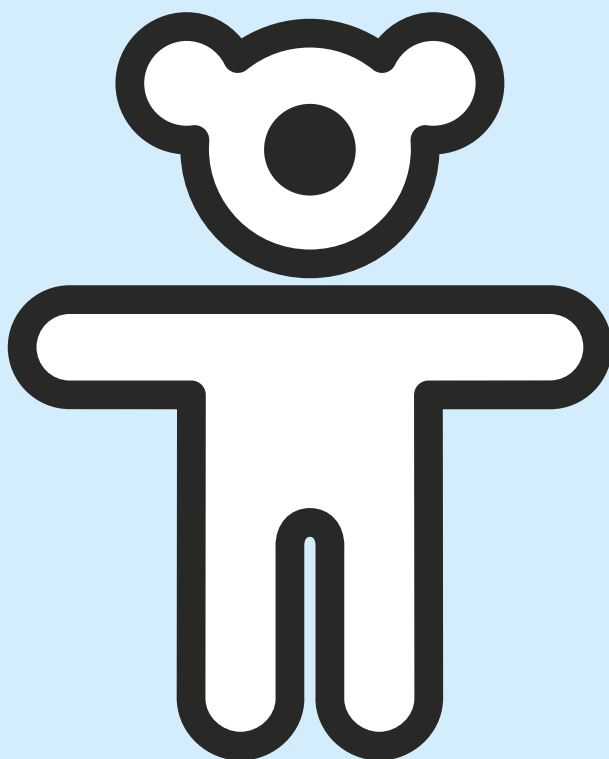
Bosna i Hercegovina se još uvijek mora nositi s duboko ukorijenjenim patrijarhalnim stereotipima o ulozi i odgovornosti muškaraca i žena u porodici i društvu u cjelini. Dalji razvoj politika i ubrzana provedba usvojenih zakona predstavljaju važne strukturalne promjene neophodne za ostvarenje ravnopravnosti spolova. Nadalje, kompleksna podjela uloga i odgovornosti unutar različitih razina vlasti predstavlja značajan izazov kod primjene jedinstvenog holističkog pristupa promoviranju ravnopravnosti spolova u različitim sektorima. Napredak je potreban kako u jačanju institucionalnih kapaciteta tako i u unapređenju suradnje između gender mehanizama i ključnih ministarstava i organizacija civilnog društva u cilju povećanja ravnopravnosti spolova u svim aspektima rada uprave.

Nedovršeni procesi i preporuke

- Povećati napore kako bi se marginalizirane žene i djevojčice uključile u obrazovni sistem, posebno romske žene i djevojčice, i žene i djevojčice s invaliditetom.
- Primjeniti odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova u odnosu na rad i pitanja zapošljavanja u slučaju kršenja prava žena.
- Smanjiti i premostiti jaz u plaćama između muškaraca i žena za podjednako obavljen posao.
- Povećati broj žena - predstavnica u okviru izabranih i imenovanih pozicija i tijela, te na mjestima gdje se donose odluke unutar administracije kroz primjenu posebnih privremenih mjera.
- Intenzivirati napore u borbi protiv trgovine ženama i djevojčicama.
- Prepoznati i zaštititi žene koje su bile civilne žrtve seksualnog nasilja tokom oružanog sukoba.
- Unaprijediti politike i mjere za borbu protiv nasilja nad ženama kroz uspostavu sistema za praćenje nasilja nad ženama, unapređenje prevencije i usluga podrške za žene žrtve nasilja i podizanje svijesti i osjetljivosti javnosti na pitanja kako prepoznati i reagirati u slučajevima kada se neko suočava s porodičnim nasiljem ili nasiljem nad ženama.

MRC 4

Smanjiti smrtnost djece

MRC 4

Smanjiti smrtnost djece

Tabela 8: Indikatori za MRC4

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto				
a	b	c	d	e	f	g	h
CILJ 4: Smanjiti smrtnost djece							
4.A Zadatak: Smanjiti za dvije trećine, između 1990. i 2015., smrtnosti djece do 5 godina							
4.1. Stopa smrtnosti djece do pet godina, na 1000 živorođenih	9,6	9,3	8,5	8,3 (2008.) 8,1 (2009.)	7,9 (2010.) 7,7 (2011.)	7,0	izvjesno
4.2. Smrtnost novorođenčadi (mlađe od 1 godine) na 1000 živorođenih	7,6	7,0	6,6	6,9 (2008.) 6,5 (2009.)	6,4 (2010.) 5,8 (2011.) 5,0 (2012.)	5,0	postignuto
4.3. Procenat djece vakcinisane protiv boginja (measles) do 1. godine starosti %	80,7 do 95,1	98	75 (2006.)	75 (2006.)	79,9 (2011/12.)	100	neizvjesno
Dodatni indikatori za BiH							
4.4. Procenat novorođenčadi težine 2.500 grama i manje %	4	3	4,5 (2006.)	4,5 (2006.) 4,7(2009.)	3,1 (2011/12.)	1	moguće
4.5. Djeca mlađa od 6 mjeseci hranjena isključivo dojenjem %	2,1	5	17,6 (2006.)	17,6 (2006.)	18,5 (2011/12.)	15	postignuto

Napomena: za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Pregled stanja

Sveukupno posmatrajući, na globalnom nivou je učinjen značajan napredak prema postizanju MRC 4. Broj smrtnih slučajeva djece ispod pet godina starosti u svijetu je smanjen s gotovo 12 miliona u 1990. godini na 6,9 miliona u 2011. godini. I dok to znači da je 2011. godine svaki dan umiralo 14.000 manje djece u odnosu na 1990. godinu, to također znači i da je 2011. svakodnevno umiralo 19.000 djece mlađe od pet godina.¹⁴⁷

U Bosni i Hercegovini je, prema službenim statističkim podacima, stopa smrtnosti novorođenčadi smanjena za 35%, sa 7,6 u 2000. godini na 5,0 u 2012.¹⁴⁸ pa je time cilj smanjenja stope smrtnosti dojenčadi do 5,0 (na 1000 živorođenih) u BiH postignut. To predstavlja značajno i kontinuirano poboljšanje u odnosu na poslijeratne godine, kada je stopa smrtnosti novorođenčadi iznosila 14,0 (1996. godina). Procjena stope smrtnosti djece mlađe od pet godine u BiH je također pala za 20%, sa 9,6 u 2000. godini na 7,7 u 2011. godini.¹⁴⁹

U 2011. godini je zabilježeno ukupno 211 smrtnih slučajeva djece ispod pet godina, od čega se u 184 (87,2%) slučaja radilo o djeci mlađoj od 12 mjeseci i 27 (12,8%) o djeci u dobi od 1 do 4 godine¹⁵⁰. Glavni uzroci smrti novorođenčadi bili su stanja iz prenatalnog perioda (64,1%), i kongenitalne anomalije (19%), dok se 76% od svih smrti novorođenčadi desilo pri rođenju ili u prvoj sedmici života. Vodeći uzroci smrti u periodu 2010/2011. godina, kod djece od jedne do četiri godine starosti, bili su kongenitalne malformacije (28,5%), ozljede (19%) i neoplazme (12,6%). Zarazne i parazitske bolesti, uključujući upalu pluća, bile su uzrokom 4% od ukupnog broja u skupini ispod pet godina.¹⁵¹ Uz pretpostavku da su uzroci smrti djece u BiH tačno prijavljeni, može se zaključiti da će dalje smanjenje smrtnosti djece u zemlji ovisiti o rješavanju pitanja neonatalnog mortaliteta kojeg je moguće spriječiti. Niska porođajna težina novorođenčadi je među ključnim faktorima rizika povezanim s povećanim morbiditetom i mortalitetom kod djece. Prema Istraživanju višestrukih indikatora (MICS4), postotak djece sa težinom manjom od 2.500 grama smanjio se sa 4% u 2000. godini na 3,1% u 2011/2012. godini.

Veliki broj važnih zdravstvenih podataka u BiH je prikupljen kroz četvrto Istraživanje višestrukih indikatora¹⁵² (MICS4) koje je uključivalo i poseban dio kojim se ispitivao način života i zdravlje romskih porodica i djece. Primarni cilj MICS-a je ponuditi pokazatelje za praćenje nivoa napretka prema postizanju Milenijskih ciljeva razvoja, Akcionog plana „Svijet po mjeri djeteta“, kao i drugim preuzetim međunarodnim i nacionalnim obvezama BiH. MICS4 BiH istraživanje za 2011-

¹⁴⁷ UN-ova Međugencijska grupa za procjenu smrtnosti djece (2012), Izvještaj nivoa i trendova u smrtnosti djece za 2012. godinu - Levels & Trends in Child Mortality Report 2012

¹⁴⁸ BHAS demography bulletins and demography releases.

¹⁴⁹ Procjene nivoa i trendova smrtnosti djece razvila je UN-ova Međugencijska grupa za procjenu smrtnosti djece (UNICEF, WHO, World Bank, UN DESA, UNPD, 2012)

¹⁵⁰ BHAS 2011 Bilten - Demografija (2012).

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Istraživanje je provelo Federalno ministarstvo zdravstva (FMH) i Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske (MHSW RS) u saradnji sa Zavodom za javno zdravstvo FBiH (PHI FBiH) i Agencijom za statistiku BiH (BHAS). Finansijska i tehnička potpora je osigurana od strane UNICEF-a, a dodatnu finansijsku potporu pružile su UN Women, za pripremu okvira master uzorka, i UNFPA i UNHCR. MICS4 2011-2012. godina bazirao se na reprezentativnom uzorku od 6.838 domaćinstava u BiH (4.107 u FBiH, 2.408 u RS i 32 u Brčko Distriktu). Ukupna stopa odziva bila je 91% (ukupno je anketirano 5.778 domaćinstava). Podaci su prikupljeni u periodu od novembra 2011. godine do marta 2012. godine.

2012. godinu provedeno je na reprezentativnom uzorku kako bi se dobile procjene za veliki broj pokazatelja o stanju djece, žena i muškaraca, kao i uslovima života domaćinstava na nivou BiH, Federacije BiH i Republike Srpske, kako za urbana, tako i za ruralna područja.

Grafikon 8: Pad stope smrtnosti djece

SMRTNOST DJECE

STOPA SMRTNOSTI NOVOROĐENČADI

STOPA SMRTNOSTI DJECE MLAĐE OD PET GODINA

Imunizacija u 2011. - 68% opšte populacije nasuprot 4% romske populacije

Trudnoće u mlađoj dobi/adolescentske trudnoće u 2011. – 0,9% opšte populacije nasuprot 31% romske populacije

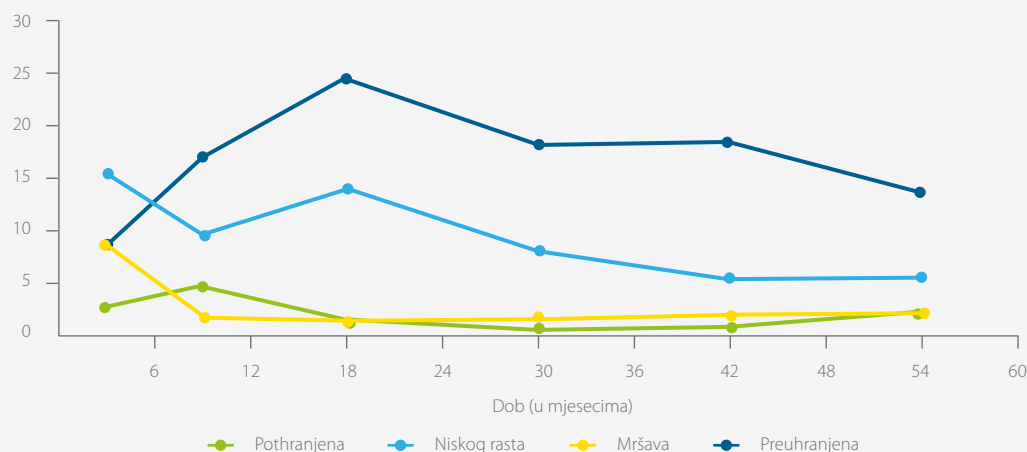
Prehrana

U okviru MICS4, antropometrijskom opremom, koju preporučuje UNICEF, mjerene su težina i visina sve djece ispod pet godina starosti. Prevalenca pothranjene djece bila je niska i prisutna tek kod oko 2% (2% u FBiH, a manje od 1% u RS) djece ispod 5 godina starosti u BiH, ali je polovina ove djece bila ozbiljno pothranjena. Najveći postotak pothranjene djece pronađen je među djecom u dobi od 6 do 11 mjeseci. Jedno od jedanaestero djece te dobi (9%) je bilo prenisko za svoju dob (10% FBiH i 6% u RS), a 4% ih je ozbiljno zaostajalo u rastu (5% u FBiH i 2% u RS). Određene su razlike uočene u poređenju urbanih i ruralnih područja: 6% djece u urbanim područjima ozbiljno zaostaje u rastu u odnosu na 3% djece ispod 5 godina u ruralnim područjima. Podaci pokazuju da je procenat nedovoljno razvijene djece bio oko 2% (3% u FBiH i 2% u RS). Najviši postotak djece koja su zaostajala u rastu (16%) i djece koja su zaostajala u težini u odnosu na uzrast (9%) je pronađeno među djecom u dobi do 5 mjeseci, dok je najveći postotak pothranjene djece (5%) bio među djecom u dobi od 6 do 11 mjeseci. Posebno je alarmantna situacija po pitanju romske djece. Umjereno i teško zaostajanje u rastu i razvoju kod romske djece do 5 godina iznosilo je je 21,1%, u odnosu na 8,9% za opštu populaciju, a 8,8% romske djece bilo je pothranjeno – u poređenju sa 1,9 posto takve djece u opštoj populaciji.¹⁵³

U ukupnoj populaciji djece ispod pet godina glavni prehrambeni problem otkriven MICS4 anketom je prekomjerna tjelesna težina: 17% djece u BiH je imalo prekomjernu težinu. Za 16% djece u dobi ispod pet godina koja žive u ruralnim područjima je utvrđeno da su preuhranjena, dok je u urbanim područjima taj procenat iznosio 21%. Iznenadujuće, udio preuhranjene djece je rastao s nivoom obrazovanja majke i imovinskim stanjem domaćinstva i bio je najviši među djecom čije su majke imale visoko obrazovanje (22%) i kod djece koja žive u dvije najbogatije petine domaćinstava (21% svaki). Prekomjerna tjelesna težina djece bila je prisutna u svim dobnim skupinama; postotak je rastao od najmlađe dobnе skupine, najviši je bio među djecom u dobi od 12 do 23 mjeseca (25%) nakon čega je uslijedio pad postotka preuhranjene djece (vidi grafikon ispod).

¹⁵³ BiH Izvještaj MICS4 2011-2012. (2013)

Grafikon 9: Procenat djece mlađe od 5 godina koja su pothranjena, niskog rasta, mršava ili preuhranjena u BiH (2011-2012)

Izvor: Izvještaj BiH MICS4 2011.-2012. godina.

Dojenje i ishrana djece

Dojenje u prvih nekoliko godina života štiti djecu od infekcija, pruža idealan izvor hranjivih tvari, ekonomično je i sigurno. Međutim, mnoge majke prerano prestaju dojit, a često postoje pritisci da se prebace na umjetno hranjenje (mliječne formule) što može doprinijeti neizvjesnosti u smislu rasta i neuhranjenosti na mikronutritivnoj osnovi, a ako nije dostupna čista voda, onda je i nesigurno.

Ne postoje velike razlike između FBiH i RS u postotku djece koja su ikad dojena (95%) ili u postotku djece koja su dojena unutar jednog dana od rođenja (87%) i djece koja su dobila drugu vrstu hrane prije započinjanja dojenja (21%). Oko 19% djece mlađe od šest mjeseci u BiH je isključivo dojeno¹⁵⁴, dok je gotovo polovica te djece u BiH uglavnom dojila (46%). Petnaest posto djece u FBiH su isključivo dojena, dok je u RS taj postotak bio oko 32%. Postotak uglavnom dojene djece u dobi mlađoj od šest mjeseci iznosio je 42% u FBiH i 63% u RS-u.¹⁵⁵

Postotak djece koja su dobila drugu vrstu hrane prije započinjanja dojenja rastao je sa nivoom obrazovanja majke: od 10% među majkama sa završenom osnovnom školom do 29% kod majki koje imaju visoku stručnu spremu. Srednje trajanje dojenja je bilo kraće kod djece čije su majke imale visoko obrazovanje (4,2 mjeseca) u odnosu na djecu čije su majke imale osnovno ili srednje obrazovanje: oko 8 mjeseci u oba slučaja. Prosječno trajanje isključivog dojenja u mjesecima se smanjivalo, iako ne jednoobrazno, s boljim imovinskim stanjem domaćinstva (s 5,2 mjeseci za najsiromašnija na 0,4 mjeseci za najbogatija).¹⁵⁶

Mala porođajna težina

Mala porođajna težina (manje od 2.500 grama) nosi cijeli spektar teških zdravstvenih rizika po djecu te je stoga za svu djecu važno da budu izvagana po rođenju. Za gotovo svu djecu rođenu u dvije godine prije provođenja istraživanja težina je mjerena na porodu (98%), pri čemu ih je 3% težilo manje od 2.500 grama. Procenat djece s malom porođajnom težinom ne razlikuje se znatnije između FBiH i RS, između ruralnih i urbanih područja, a niti u smislu blagostanja porodice. Međutim, 14% djece romske populacije pri rođenju ima težinu manju od 2.500 grama, što je četiri puta više nego u opštoj populaciji. Težina pri rođenju je dobar indikator ne samo zdravstvenog stanja majke i stanja u pogledu uhranjenosti, već i šansi novorođenčeta u smislu preživljavanja, rasta, dugoročnog zdravlja i psihosocijalnog razvoja. Mala porođajna težina nosi cijeli niz ozbiljnih zdravstvenih rizika po dijete, dok se bebe koje su nedovoljno ishranjene već u materici suočavaju s izuzetno uvećanim rizikom od oboljevanja i umiranja tokom prvih mjeseci i godina života. Mala porođajna težina se najčešće povezuje s lošim zdravljem majke i neadekvatnom prehranom kao i s pušenjem, posebno tokom trudnoće. Tinejdžerke koje rađaju u vrijeme kada njihova tijela tek treba da završe vlastiti

¹⁵⁴ 'Isključivo dojena' se odnosi na djecu koja su hranjena samo majčinim mlijekom (i vitaminima, dodacima minerala ili lijekovima po potrebi). 'Pretežno dojena' odnosi se na djecu koja su hranjena majčinim mlijekom i nekim drugim tekućinama (voda, pića bazirana na vodi, voćni sokovi, oralne rehidracijske otopine, kafi, vitamini, minerali i lijekovi), ali ničim drugim, a posebno bilo kojim drugim mlijekom, hranom na bazi tekućine ili polučvrstom ili krutom hranom.

¹⁵⁵ Izvještaj MICS4 za BiH 2011-2012. godina (2013)

¹⁵⁶ Ibid.

rast i razvoj u još većem su riziku od donošenja na svijet djece nedovoljne porođajne težine.¹⁵⁷ Romske djevojčice 30 puta češće rađaju u ranim godinama života negoli one iz opšte populacije, što doprinosi problemu romske djece koja se rađaju s malom porođajnom težinom.

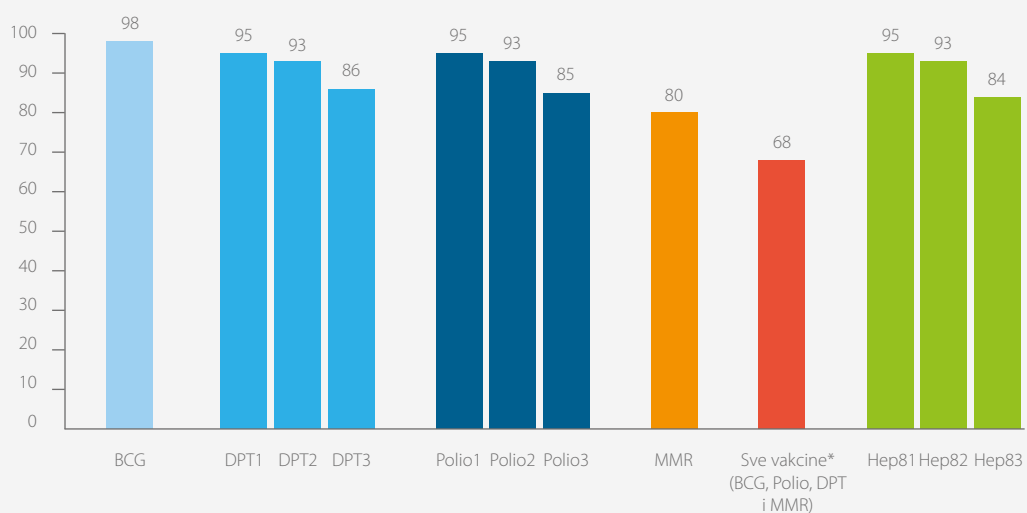
Obuhvaćenost imunizacijom

Imunizacija igra izuzetnu ulogu u postizanju cilja smanjenja smrtnosti djece i spasila je živote miliona djece u tri desetljeća od pokretanja Proširenog programa imunizacije (EPI) 1974. godine. Prema podacima UNICEF-a, još uvijek se širom svijeta rutinskom imunizacijom ne obuhvaća 27 miliona djece pa tako bolesti koje je moguće spriječiti vakcinacijom svake godine odnose više od 2 miliona života. Prema smjernicama UNICEF/WHO-a, djeca bi do navršениh 12 mjeseci života trebala dobiti BCG vakcinu za zaštitu od tuberkuloze, tri doze DTP vakcine za zaštitu od difterije, velikog kašlja i tetanusa, tri doze polio vakcine, tri doze vakcine protiv hepatitisa B (HepB) te vakcinu protiv boginja, zaušnjaka i rubeole (MMR). Cilj „Svijeta po mjeri djeteta (A World Fit for Children)“ je osigurati puni obuhvat imunizacijom za djecu mlađu od godine dana sa 90% na nacionalnom, a najmanje 80% obuhvata na nivou svake administrativne jedinice.¹⁵⁸ Tokom MICS4 istraživanja za 91% djece mlađe od pet godina su vakcinacijske kartice ili zdravstvene knjižice bile dostupne. Procenat djece u BiH koja su tokom novorođenačkog uzrasta dobila sve vakcine koje preporučuju UNICEF i WHO iznosio je 68% (67% u FBiH i 72% u RS). Ovaj indikator uključuje procent djece koja su dobila BCG vakcine kao i tri doze DTP-a, tri doze polio vakcine do 12 mjeseci starosti, te MMR vakcinu do navršениh 18 mjeseci starosti (vidjeti sljedeći grafikon).

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Ibid.

Grafikon 10: Procenat djece u dobi od 18 do 29 mjeseci koja su primila preporučene vakcine do navršene godine dana života (do 18 mjeseci za MMR), BiH, 2011-2012. godine

* Procenat za 'sve vakcine' ne uključuje vakcine protiv hepatitisa B.

Izvor: Izvještaj o MICS4 za 2011-2012. za BiH.

Dječja zaštita

Milenijumska deklaracija poziva na zaštitu djece od iskorištavanja, zloupotrebe i nasilja. Svako drugo dijete u dobi od 2 do 14 godina u BiH je bilo predmetom bilo psihološkog maltretiranja kao kazne ili fizičkog kažnjavanja od strane odrasle osobe u domaćinstvu tokom mjeseca koji je prethodio MICS4 istraživanju (55%): jedno od svakih 20 djece u dobi od 2 do 14 godina je bilo izloženo teškom fizičkom kažnjavanju, dok je jedna trećina djece bila disciplinirana isključivo korištenjem nenasilnih metoda. Muška su djeca u većoj mjeri bila izložena nasilnim disciplinskim metodama u poređenju sa ženskom djecom (60% u odnosu na 50%). Djeca u domaćinstvima u kojima glava domaćinstva nije imala nikakvo obrazovanje su imala pet puta veće izgleda da će biti predmetom teškog fizičkog nasilja kao oblika kažnjavanja u poređenju s djecom gdje je glava domaćinstva imala završeno osnovno, srednje ili viši stepen obrazovanja.

Šira javnost nasilje nad djecom smatra privatnom stvari i to predstavlja prepreku u iskorjenjivanju ovog ozbiljnog problema. Lokalne pak vlasti nasilje nad djecom prepoznaju kao opasnost po društvo u cjelini, te su stoga u većoj mjeri zabrinute zbog povećanja nasilja među vršnjacima.

U BiH je udio djece smještene u alternativnu porodičnu skrb (na staranje u drugu porodicu) u odnosu na onu koja su smještene u ustanove bio 1:1,75. Ovakav trend daje razloga za zabrinutost kada se ovi omjeri uporede sa standardima koji su postavljeni UN-ovim Smjernicama za alternativnu skrb o djeci.¹⁵⁹ Od 2012. godine, otprilike je 16% djece smještene u ustanovama bilo mlađe od tri godine (drugi najgori postotaku regiji, poslije Bugarske).¹⁶⁰ Pored toga, 67% djece smještene u ustanovama bila su djeca s invaliditetom;¹⁶¹ ova djeca su u većem riziku od dužeg boravka u ustanovama te više podložna zanemarivanju i zlostavljanju. Iako je porodična skrb bolja i jeftinija opcija za djecu bez roditeljske skrbi, u poređenju sa skrbi za djecu organiziranu u ustanovama, broj djece u porodičnoj skrbi se smanjuje. Stopa djece u institucionalnoj skrbi (u hiljadama) porasla je sa 1,8 u 2000. na 2,3 u 2010., dok je stopa djece na skrbi kod udomitelja ili staratelja (u hiljadama) pala sa 2,5 na 1,3 u 2010. Ovaj je trend posebno alarmantan u pogledu djece mlađe od 3 godine kod koje se smještanje u institucije povećalo sa 68 na 100.000 stanovnika u 2000. na preko 83,3 u 2010. Glavne prepreke predstavljaju nedovoljna budžetska sredstva namijenjena jačanju i razvijanju alternativa institucionalnoj skrbi, kao i nizak stepen svijesti među donosiocima odluka o ovim alternativama. Pored toga su djeca s invaliditetom obilježena generalnom stigmom poduprijetom i činjenicom da pružaoci usluga, zbog tradicionalnog pristupa, podstiču roditelje da djecu s invaliditetom smještaju u ustanove.

BiH je usvojila Strategiju borbe protiv nasilja nad djecom za period od 2011. do 2014., te je pojačala praktične obuke za profesionalce koji rade sa djecom i za djecu kako bi odgovorili na slučajeve porodičnog nasilja nad djecom. Pored toga je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH usvojilo i odobrilo detaljne protokole koji se odnose na referalne mehanizme, a isti se trenutno testiraju u deset opština. Centri za socijalni rad predstavljaju najvažniju kariku u identifikaciji, izvještavanju i odgovoru na nasilje u koje su uključena djeca, ali je njihov kapacitet za pružanje ovih usluga i dalje nedovoljan. Glavne izazove predstavljaju: (a) nedostatak kapaciteta centara za socijalni

¹⁵⁹ Vijeće za ljudska prava UN-a: Smjernice za alternativno zbrinjavanje djece na: http://www.unicef.org/aids/files/UN_Guidelines_for_alternative_care_of_children.pdf

¹⁶⁰ Transmonee baza podataka: <http://www.transmonee.org/>

¹⁶¹ Ibid.

rad za pružanje podrške onima koji su izloženi nasilju nad djecom, (b) nedovoljno prikupljanje podataka u vezi sa nasiljem nad djecom, premda se po ovom pitanju situacija počinje polako mijenjati, te (c) nepostojanje percepcije o nasilju u porodici kao nasilju nad djecom.¹⁶²

Postignut je određeni napredak u jačanju sistema dječje zaštite na lokalnom nivou pri čemu su više od 33 opštine primile podršku za unapređenje kapaciteta centara za socijalni rad i uspostavu referalnih mehanizama (mehanizama upućivanja) potrebnih za odgovor na slučajevne nasilja, zloupotrebe, zanemarivanja i iskorištavanja. Ukupni procenat opština koje djecu referiraju osiguravajući kontinuitet usluga unaprijeđen je sa 15 na 23%. Porodični zakoni FBiH, RS i Brčko distrikta usklađeni su sa odredbama Konvencije o pravima djeteta, ali nisu blizu implementacije. FBiH i deset kantona su izradili akcione planove, uključujući i budžete za implementiranje nove Strategije BiH za djecu bez roditeljske skrbi. Još jedan pozitivan znak da se pojačava interes vlasti u smislu posvećenosti osiguravanju da djeca mlađa od 3 godine ne budu smještena u ustanove je poziv na djelovanje kako bi se osigurala deinstitucionalizacija djece mlađe od 3 godine. Ovaj zahtjev je dio novog zakona u RS i nacrtu zakona u FBiH. Ovi će zakoni osigurati mehanizam za osiguravanje njihove implementacije.

Alarmantno stanje vezano za romsku djecu

Poseban fokus u okviru MICS4 je bio usmjeren na romsku populaciju i na površinu je iznio alarmantno stanje romske djece koje je u BiH potrebno hitno i sistematski riješiti. Romi su višestruko isključena populacija u BiH, pogođena mnogobrojnim dimenzijama siromaštva što se prevodi u sumorne brojke po pitanju zdravlja romske djece u poređenju s djecom u opštoj populaciji. Kroz neke od ključnih indikatora u tabeli ispod naglašava se stepen hitnosti za rješavanje pitanja neuhranjenosti, imunizacije, liječenja, bolesti, te dobrostanja romskih djevojčica koje su u trideset puta većem riziku od rađanja u ranoj životnoj dobi od ostalih adolescentkinja i učinaka koje isto ima na njih i na djecu koju nose.

Tabela 9: Stanje zdravlja djece – opšta populacija u poređenju s romskom populacijom u BiH

ZDAVLJE DJECE	OPŠTA POPULACIJA U BIH	ROMSKA POPULACIJA
Smrtnost djece	8/1.000	24/1.000
Smrtnost djece mlađe od pet godina	8/1.000	27/1.000
Zaostajanje u rastu	9%	21%
Mala porođajna težina	3%	14%
Obuhvaćenost imunizacijom (DPT, BCG, Polio i MMR)	68%	4%
Rađanje u ranoj životnoj dobi	0,9%	31%

Izvor: Podaci iz MICS4 za BiH.

¹⁶² UNICEF-ova tematska studija: "How to Improve Responsiveness of Service Providers in Identifying, Reporting and Referring Cases of Violence Against Children – Kako unaprijediti odgovor pružalaca usluga u slučajevima identificiranja, prijavljivanja i referiranja nasilja nad djecom", 2012.

Stečena iskustva i pouke

Nastavak predanog djelovanja na rješavanju ključnih problema koja se odnose na djecu na globalnom nivou doprinio je opadanju stope smrtnosti kroz programe imunizacije, poboljšane zdravstvene prakse, ulaganja u obrazovanje i posvećenost vlada i organizacija civilnog društva. BiH je prihvatila obavezu, u skladu s Konvencijom o pravima djeteta, da osigura sva prava za svako dijete. Iako BiH nije jedna od onih zemalja koje izvještavaju o visokoj stopi smrtnosti, još uvijek je dosta toga što se može uraditi kako bi se spriječila kršenja dječijih prava. Brojni su izazovi koji predstoje u pogledu jednakosti djece i iako je stopa smrtnosti u BiH u opadanju, ona je i dalje tri puta veća među romskom populacijom.

Konkretna politika i programi usmjereni na unapređenja zdravlja djece u BiH bi trebale demonstrirati i unaprijediti svoju orijentaciju na pravičnost i u korist siromašnih. Postojeći podaci iz evropske regije koju promatra WHO ukazuju da je vidljiva tendencija da se djeca koja su rođena i žive u ruralnim područjima, koja dolaze iz siromašnih porodica i čiji roditelji imaju niži stepen obrazovanja nalaze u znatno nepovoljnijem položaju u smislu kapaciteta da ostvare korist od ukupnog napretka na ostvarenju MRC 4.¹⁶³ Kako bi se problem ovakvih nejednakosti na adekvatan način riješio, potrebno je odlučno djelovati na socio-ekonomske i okolišne determinante zdravstvenog stanja koje moraju biti ugrađene u sve programe vezane za zdravlje djece u BiH. Odluke o izdvajanju resursa je potrebno prilagoditi tome, a potrebno je i usvojiti konkretne, ciljne strategije usmjerene na one ugrožene populacije koje 'propadaju' kroz mrežu sistema obuhvata zdravstvenom zaštitom djece u BiH.

Važno je osigurati održivost povezanih programa i usluga poput imunizacije, promoviranja zdravlja i obrazovanja, zdravstvenih usluga namijenjenih zaštiti zdravlja majki i djece, itd., pogotovo u vrijeme globalne finansijske krize i ekonomskog pada koje mogu predstavljati prijetnju, zaustaviti ili čak obrnuti već postignuti napredak i zdravstvene dobrobiti za djecu u BiH. Konkretni okviri/strategije koje su razvili WHO i UNICEF mogu biti od posebne koristi za zdravstvene institucije vlasti i tvorce odluka u BiH u smislu kapitaliziranja ostvarenih postignuća u oblasti dječjeg zdravlja i osiguravanja održive implementacije konkretnih intervencija i aktivnosti koje će najviše doprinijeti ostvarivanju MRC 4 za svu djecu u BiH.

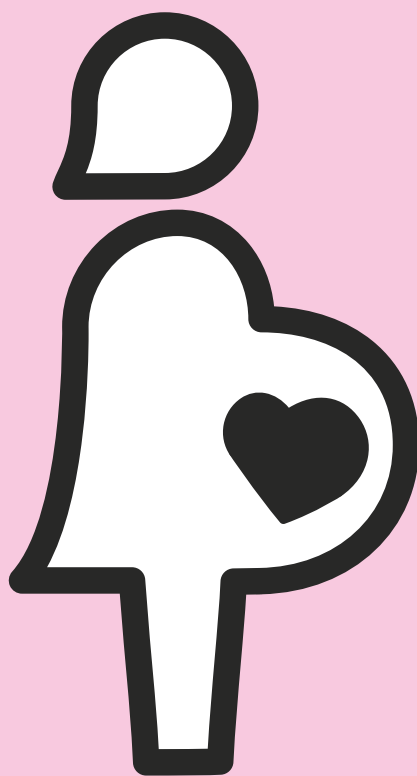
¹⁶³ World Health 2013 Report, WHO – Svjetski izvještaj o zdravlju

Nedovršeni procesi i preporuke

- Ojačati zdravstvene sisteme u BiH kako bi adekvatno odgovarali na zdravstvene potrebe stanovništva i osigurali izbalansirano izdvajanje resursa kako bi se postigli najveći učinci po zdravlje stanovništva.
- Osmisliti i uložiti u namjenske zdravstvene intervencije kojim bi se zadovoljile potrebe djece iz marginaliziranih i ugroženih grupa, a posebno romske i djece s invaliditetom.
- Potrebno je uložiti dodatne napore kako bi se osigurala opšta vakcinacija za svu djecu uključujući i posebne aktivnosti usmjerene na obuhvaćanje romske populacije, povećavajući zahtjeve za imunizacijom kroz osiguravanje druge prilike za imunizaciju, te aktivnosti namijenjene doseganju ukupne populacije kako bi se borilo protiv bolesti.
- Potrebno je uložiti dodatne napore kako bi se promoviralo isključivo dojenje tokom prvih šest mjeseci, te implementirale nedavno usvojene politike prehrane dojenčadi i male djece u oba entiteta.
- Ojačati kapacitete sistema za prevenciju razdvajanja djece od njihovih porodica, osigurati alternative institucionalizaciji i zagovarati i podržavati provođenje zakona koji zabranjuju institucionalizaciju djece mlađe od tri godine.
- Podizati svijest o zaštiti djece i dalje jačati djelovanje usmjereno na prevenciju nasilja nad djecom.
- Poboljšati promociju i podizanje svijesti o značaju i koristima imunizacije i dojenja, podsticati izbjegavanje adolescentskih trudnoća i podržavati adekvatnu ishranu za dojenčad, bebe i djecu.

MRC 5

Unapređenje zdravog materinstva

MRC 5

Unapređenje zdravog materinstva

Tabela 10: Indikatori za MRC 5

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto					
a	b	c	d	e	f	g	h	
CILJ 5: Unapređenje zdravog materinstva								
5.A Zadatak: Smanjiti za tri četvrtine, između 1990. i 2015, stopu smrtnosti trudnica i porodilja								
5.1. Smrtnost majki (na 100.000 živorođenih)	5,05	4,0	3 (2006.) 1 (2007.)	1 (2007.) 2,9 (2009.)	3,0 (2010.) 6,3 (2011.)	2,5	moгуće	
5.2. Procenat rođenih uz stručnu pomoć u %	b1) 99 b2) 99,6	100	99,5	99,9	99,9 (2011./12.)	100,0	postignuto	
5.A Zadatak: Dostići do 2015. univerzalni pristup reproduktivnom zdravlju								
5.3. Stopa prevalence kontracepcije	49 (2001.)	55	35,7 (2006.)	35,7 (2006.)	46 (2011./12.)	65	neizvjesno	
Dodatni indikatori za BiH								
5.4. Stopa fertiliteta (ukupan broj živorođenih na jednu ženu (%))	1,4	1,5	1,17	1,19 (2008.)	1,21 (2011.)	1,7	neizvjesno	
5.5. Stopa nataliteta (%)	9,9	11,5	8,8	8,9 (2008.)	8,3 (2011.)	13,5	neizvjesno	
5.6. Stopa prirodnog priraštaja (%)	1,9	3,7	-0,3	0,0	-0,8 (2011.)	7,0	neizvjesno	
5.7. Očekivani životni vijek pri rođenju	ukupno	73	73,5	75	75,2 (2008.)	75 (2011.)	74	postignuto
	muškarci	71	n/a	72,4	72,1 (2008.)	72,4 (2011.)		
	žene	76	n/a	77,7	77,5 (2008.)	77,7 (2011.)		

Napomena: Za više detalja i izvore podataka, vidjeti glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Analiza stanja

Problemi reproduktivnog zdravlja i dalje predstavljaju vodeći uzrok lošeg zdravstvenog stanja i smrti među ženama u reproduktivnoj dobi širom svijeta. Osiromašene žene, posebno one koje žive u zemljama u razvoju, nose nesrazmjerni teret neželjenih trudnoća, smrtnosti trudnica i porodilja, invaliditeta, spolno prenosivih bolesti, uključujući i HIV, rodno zasnovanog nasilja i drugih problema koji se odnose na njihov reproduktivni sistem i seksualno ponašanje. Globalno gledano, procjenjuje se da je u 2010. godini umrlo 287.000 trudnica i porodilja, što predstavlja pad od 47% u odnosu na nivo smrtnosti iz 1990. Na nivou država pojedinačno, u dvije zemlje umire trećina svih trudnica i porodilja u svijetu: u Indiji, sa stopom od 19% (56.000) i Nigeriji, sa stopom od 14% (40.000). Globalna stopa smrtnosti trudnica i porodilja (MMR) u 2010. iznosila je 210 slučajeva smrti na 100.000 živorođenih, što predstavlja pad u odnosu na 400 takvih slučajeva u 1990. Svakoga dana gotovo 800 žena umre u trudnoći ili pri porodu. Na svaku ženu koja umre, njih 20 ili više dožive ozbiljne komplikacije. Od stotina hiljada žena koje umru tokom trudnoće ili poroda svake godine, njih 90% je u Africi i Aziji. Većina ovih žena umre od teškog krvarenja, infekcije, eklampsije, opstruiranog poroda ili posljedica nestručno izvedenih pobačaja.

Prema nedavnom izvještaju organizacije Save the Children,¹⁶⁴ u Demokratskoj Republici Kongo žene imaju šansu od 1 naprema 30 da umru pri porodu, dok je u Finskoj ovakav rizik jedan naprema 12.200. Izvještaj nadalje ukazuje da je prvi dan života najopasniji dan za majke i bebe. Indeks rizičnosti dana poroda koji je izradio Save the Children upoređuje stope smrtnosti na prvi dan poslije poroda u 186 zemalja. Prvi dan je jednako tako i dan neprevaziđene prilike da se spase životi i na taj način postave osnove za zdravu budućnost. Četiri su proizvoda koja bi mogla biti od velike pomoći zdravstvenim radnicima širom svijeta u spašavanju života brojne novorođenčadi (gotovo milion beba godišnje) proizvodima od kojih svaki košta od 13 centi do 6 američkih dolara: (1) injekcije steroida za žene u prijevremenim porodima (kako bi se smanjili smrtni slučajevi zbog problema s disanjem kod prerano rođenih beba), (2) oprema za oživljavanje (kako bi se spašavale bebe koje pri porodu ne prodišu), klorheksedinski preparati za čišćenje pupčane vrpce (kako bi se spriječile infekcije pupčane vrpce) i (4) antibiotici u obliku injekcija (kako bi se liječila sepsa i upala pluća kod novorođenčadi).

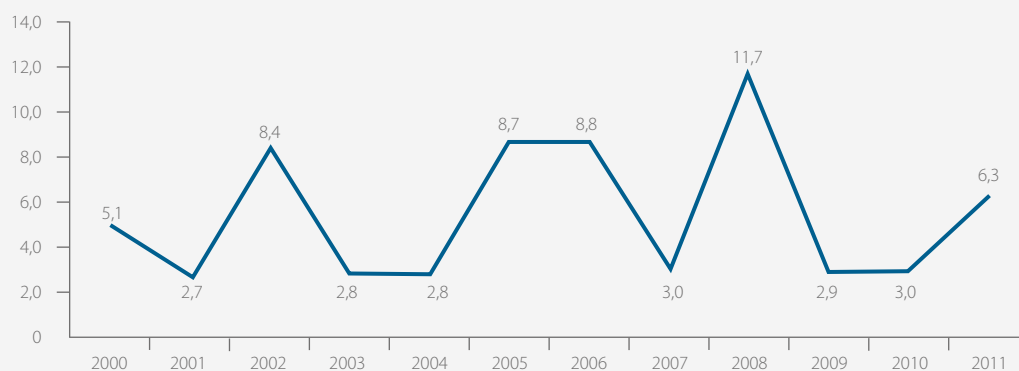
Spolno prenosive infekcije (STI – Sexually Transmitted Infections) nastavljaju uzimati danak po zdravlje, posebno po reproduktivno zdravlje žena. U stvari, ove bolesti, pored komplikacija u trudnoći i pri porodu, predstavljaju vodeći uzrok zdravstvenih problema kod žena u reproduktivnoj dobi. One mogu izazvati komplikacije povezane s trudnoćom, uključujući i spontane pobačaje, prijevremene porode, mrtvorodenost i kongenitalne infekcije. Pored toga, mogu dovesti i do upalnih oboljenja zdjelice i raka grlića materice.

¹⁶⁴ Save the Children, *Surviving the First Day, State of the World's Mothers 2013 Report* - Preživjeti prvi dan, stanje majki u svijetu, izvještaj za 2013. godinu

Stanje u Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini se, prema podacima WHO, UNICEF-a i UNFPA, broj žena koje umiru od komplikacija povezanih s trudnoćom i porođajem u proteklih 20 godina prepolovio. Procijenjena stopa smrtnosti trudnica i porodilja u 1990. je iznosila 18 na 100.000, dok je u 2010. iznosila 8 na 100.000 živorođenih, što predstavlja smanjenje od 56%.¹⁶⁵ Prema podacima Transmonee, ova stopa je u 2011. iznosila 6,3 na 100.000 živorođenih.¹⁶⁶

Grafikon 11: Stopa smrtnosti trudnica i porodilja na 100.000 živorođenih

Izvor: Baza podataka Transmonee 2013.

Prema tzv. 'Majčinom indeksu' organizacije Save the Children, Bosna i Hercegovina se nalazi na 47. mjestu od ukupno 176 zemalja. BiH je rangirana lošije od Slovenije (14), Hrvatske (34), Srbije (36), BJR Makedonije (40) i Crne Gore (42), ali bolje od Mađarske (52), Turske (60), Rumunije (61), Ukrajine (74), Albanije (81) i Moldavije (84). U izračunavanju 'Majčinog indeksa' koristi se sljedećih pet indeksa: (1) zdravlje majke (rizik u pogledu životnog vijeka), (2) stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina, (3) očekivane godine zvaničnog školovanja, (4) bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika i (5) učešće žena u državnoj vlasti.¹⁶⁷ Indeks ukazuje u kakvom su međusobnom odnosu zemlje u smislu kvalitete života i društvenih i ekonomskih uslova koji djeluju ili kao prepreka ili kao podsticaj za majčinstvo. Seksualna i reproduktivna prava spadaju u osnovna ljudska prava prepoznata u domaćim i međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima. Pristup uslugama iz oblasti reproduktivnog zdravlja za žene u BiH je zakonski zagarantiran kroz sheme javnog zdravstvenog osiguranja, u skladu s entitetskim zakonima o zdravstvenom osiguranju. To uključuje redovne preglede tokom trudnoće i postporođajnu skrb. Međutim, s obzirom da je zdravstveno osiguranje uvelike povezano sa zaposlenošću, žene često za ove usluge moraju plaćati.

¹⁶⁵ *Trends in Maternal Mortality: 1990 to 2010 – Trendovi u mortalitetu/smrtnosti majki od 1990. do 2010.* WHO, UNICEF, UNFPA i procjene Svjetske banke, Izvještaj za 2010. godinu.

¹⁶⁶ Transmonee 2011

¹⁶⁷ Save the Children, *Surviving the First Day, State of the World's Mothers 2013 Report* - Preživjeti prvi dan, stanje majki u svijetu, izvještaj za 2013. godinu

Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH¹⁶⁸ regulira neosporiva prava na dostupne zdravstvene usluge standardne kvalitete i jednakog sadržaja, dok Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH¹⁶⁹ garantira pravo, u okviru obaveznog pokrivača zdravstvenim osiguranjem, na potpunu zdravstvenu zaštitu po pitanju trudnoće i materinstva, pravo na liječenje i medicinska sredstva, te pravo na umjetnu oplodnju. Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH svim ženama (državljanicama BiH) garantira pravo na besplatan porod, post-porođajnu skrb za majku u narednih šest mjeseci i besplatnu zdravstvenu skrb za djecu do 18 godina starosti. Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS¹⁷⁰ propisuje da se zdravstvena zaštita i skrb pruža pod istim uslovima za opštu populaciju i grupe od posebnog socio-medicinskog značaja. To obuhvata pravo žene na planiranje porodice, skrb tokom trudnoće i poroda, zdravstvenu zaštitu majke do 12 mjeseci nakon poroda i djece do 15 godina starosti, te učenika i studenata u toku trajanja njihovog školovanja maksimalno do navršene 26 godine.

U BiH su, kroz politiku na nivou BiH i entitetske strategije, osigurane politike reproduktivnog zdravlja i prava. U oba entiteta zaštita zdravlja žena predstavlja strateški prioritet koji ima za cilj osigurati dostupnu i kvalitetnu prenatalnu skrb za svaku majku, i siguran porod i opštu post-natalnu zaštitu i skrb. Još jedan od strateških prioriteta je i smanjenje stope prekida trudnoće – ima za cilj eliminirati ilegalne abortuse i promovirati pristup zdravstvenim uslugama. Međutim, implementacija u ovom smislu je i dalje tek djelimična i u početnoj fazi, dok još poprilično nedostaju kapaciteti za monitoring i evaluaciju, kao i budžetiranje, potrebni za adekvatnu implementaciju.

Prenatalna skrb

Prenatalni period predstavlja značajnu priliku da se trudnice dosegnu kroz brojne intervencije koje mogu biti od vitalne važnosti za zdravlje i dobrostanje kako njih samih, tako i njihove djece. Kvalitetnije razumijevanje rasta i razvoja fetusa i veze sa zdravljem majke rezultirala je sve većom pažnjom koja se pridaje potencijalima prenatalne skrbi. Ukoliko se prenatalni period iskoristi kako bi se žene i porodice informirale o znakovima i simptomima opasnosti, te o rizicima vezanim za porod, može se omogućiti put za osiguravanje da trudnice rađaju uz podršku i pomoć educiranih pružalaca zdravstvenih usluga. Tretiranje i držanje pod kontrolom anemije tokom trudnoće te tretman spolno prenosivih bolesti (STI) u značajnoj mjeri može poboljšati fetalne ishode i zdravlje majki. Neželjeni ishodi poput niske porođajne težine mogu se smanjiti kombinacijom intervencija usmjerenih na poboljšanje stanja žena u pogledu ishranjenosti i prevencijom infekcija (npr. STI) tokom trudnoće.¹⁷¹

UNICEF/WHO preporučuju najmanje četiri prenatalna pregleda tokom trudnoće; u BiH je 84% majki dobilo prenatalnu skrb u četiri ili više navrata (97% u RS i 79% u FBiH), dok je manji dio majki imao jedan, dva ili tri prenatalna pregleda (2%). Podaci pokazuju da 13% žena u BiH nije primilo prenatalnu skrb: manje od 1% u RS-u, te oko 18% u FBiH. Prenatalnu skrb u najvećem dijelu pružaju profesionalni djelatnici, najčešće ljekari (86%). Gotovo svim ženama u RS prenatalnu skrb su pružali ljekari (skoro 100%), dok je ova brojka u FBiH niža (81%). Istraživanje također pokazuje da je 79,1% Romkinja u BiH imalo prenatalnu skrb jednom, a 62% 4 puta tokom trudnoće.¹⁷²

¹⁶⁸ Službene novine FBiH, broj 29/97

¹⁶⁹ Službene novine FBiH, broj 30/97, 7/02 i 70/08

¹⁷⁰ Službeni glasnik RS: 106/09

¹⁷¹ BiH MICS4 – Izveštaj za 2011-2012. godinu (2013)

¹⁷² Ibid.

Povećanje udjela poroda koji se odvijaju u medicinskim ustanovama predstavlja važan faktor u smanjenju zdravstvenih rizika po majku i dijete. Gotovo se svi porodi u BiH obavljaju u javnim zdravstvenim ustanovama, zanemariv je broj porođaja koji se dešavaju kod kuće ili na drugim mjestima, a gotovo sve ih obavljaju educirani profesionalci. Ljekari su asistirali kod 86% poroda, a medicinske sestre/babice (primalje) u 14% slučajeva, uz zanemariv broj slučajeva u kojima je pri porodu pomagao neko od rodbine/prijatelja. U RS je veći procent žena koje su pri porodu imale asistenciju ljekara (91%), u poređenju sa FBiH (84%), dok je situacija bila obrnuta po pitanju poroda kojima su asistirale medicinske sestre/babice.¹⁷³ Jedna od sedam žena u BiH rodila je carskim rezom (14%), 15% u FBiH i 12% u RS. Utvrđena je korelacija između carskih rezova i blagostanja domaćinstva pri čemu je ovakav porod najbrojniji među ženama koje dolaze iz najbogatijih domaćinstava.¹⁷⁴

Stope fertiliteta i demografija

Prema raspoloživim podacima, BiH je 2000. godine ušla u duži period negativnog rasta populacije, uz opadajuću stopu nataliteta i rastuću stopu mortaliteta. Stanovništvo BiH također i stari: tek 14% stanovništva mlađe je od 15 godina.¹⁷⁵ Nedavno objavljeni, u 2012. revidirani, izvještaj Populacijskog odjeljenja UN-a pod nazivom *Procjene svjetskog stanovništva (World Population Prospects)* procjenjuje broj stanovnika u BiH na 3,829 miliona i predviđa postepeno opadanje na 3,751 milion do 2025., 3,332 miliona do 2050. godine, te 2,374 miliona do kraja vijeka. Procenat starijeg stanovništva u BiH, u dobi od 60 i više godina, za 2012. iznosila je 20,9% dok se očekuje da ovaj broj do 2050. dosegne 34,9%.¹⁷⁶ Očekivani pad broja stanovnika će vjerovatno povećati opterećenje na penziona i sisteme zdravstvene i socijalne zaštite.

Glavni razlog očekivanog pada broja stanovnika je niska stopa fertiliteta koja iznosi 1,21 dijete po ženi.

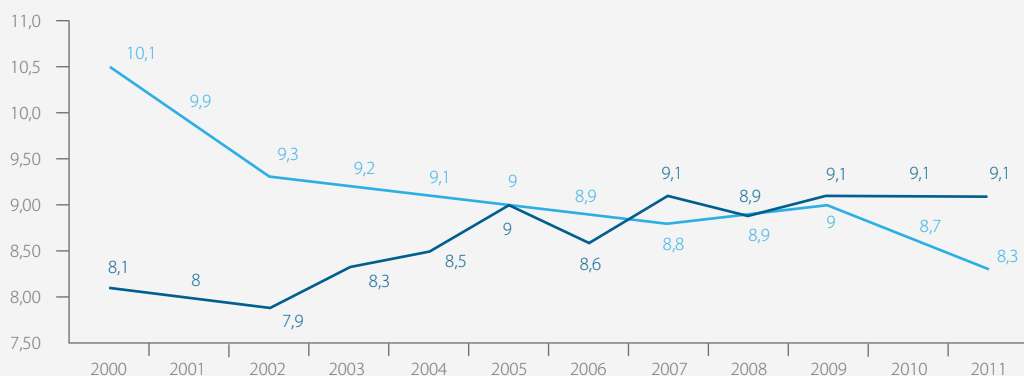
¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Ibid

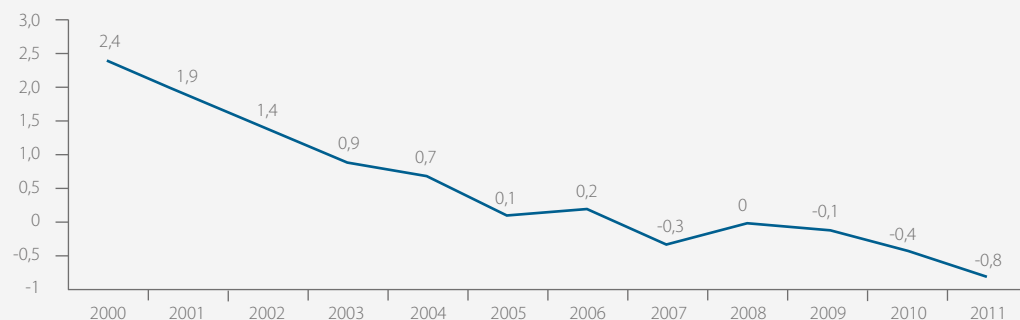
¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Populacijsko odjeljenje UN-a procjenjuje da trenutni očekivani životni vijek u BiH iznosi 76,3 godine.

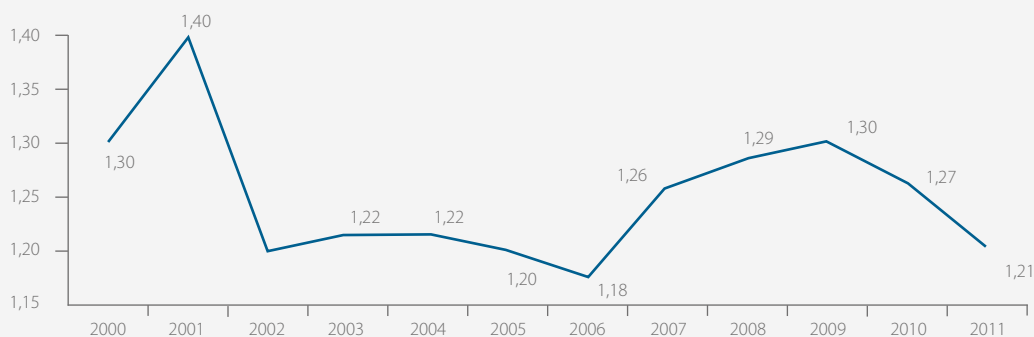
Grafikon 12: Stope nataliteta i mortaliteta u BiH 2000-2011.

Grafikon 13: Stopa prirodnog priraštaja stanovništva BiH od 2000. do 2011.

Grafikon 14: Stopa fertiliteta u BiH od 2000. do 2011.

Izvor: BHAS, Tematski bilten o demografiji, 2012.

Fertilitet je usko povezan sa planiranjem porodice, s obzirom da pristup kontracepcijskim sredstvima i informacijama o planiranju porodice smanjuje broj neželjenih trudnoća. Čini se da se obrazac korištenja kontracepcijskih sredstava tokom proteklih pet godina poboljšao, premda je efikasnost metoda koje se koriste i dalje niska. Uzimajući u obzir nisku efikasnost najčešće korištenih kontracepcijskih sredstava, postoji snažna potreba za tačnim brojkama o fertilitetnim preferencama, razlozima za nemanje djece, broju neželjenih trudnoća i namjernih prekida trudnoća.

Veliki broj pobačaja se ne registrira u skladu sa zakonskim propisima i slučajevi se dosta ne prijavljuju u privatnom sektoru, uglavnom zbog izbjegavanja oporezivanja. Stopa pobačaja u Tuzlanskom kantonu iznosila je 97 na svakih 100 živorođenih¹⁷⁷, ukoliko je ista stopa pobačaja bila prisutna i u 2012., u BiH se godišnje obavilo preko 30.000 abortusa. U 1999. godini je 35,6% žena u RS i 29,7% žena u FBiH izjavilo da su imale jedan ili više abortusa, dok je 9,2% u RS i 7% u FBiH izjavilo da su obavile 3 ili više abortusa.¹⁷⁸ Premda su i dalje na snazi liberalni zakoni o abortusima, određene vjerske i konzervativne snage mogu zastupati ograničavanje zakona i politika koje osiguravaju ženama pristup ovakvim uslugama.

¹⁷⁷ 2010 UNFPA BiH CPAP 1 dokument

¹⁷⁸ 1999 UNFPA-WHO – saradnja na sveobuhvatnom reprezentativnom istraživanju seksualnog i reproduktivnog zdravlja žena u BiH

Znanje o metodama kontracepcije i korištenje kontracepcijskih sredstava

Putem MICS4 ankete su sve ispitanice u dobi od 15 do 49 godina pitane da li su čule za različite metode planiranja porodice,¹⁷⁹ istraživanje je pokazalo da skoro sve žene u dobi od 15 do 49 godina poznaju barem jednu od metoda kontracepcije. Znanje o savremenim metodama je nešto šire poznato nego znanje o tradicionalnim: 99% svih žena je čulo za barem jednu od savremenih, a 95% žena znalo je za barem jednu tradicionalnu metodu. Najpoznatija savremena metoda je muški kondom (98%), potom pilula (96%) pa unutarmaterični umetak /kontracepcijska spirala (92%). Najpoznatija među tradicionalnim metodama je metoda prekinutog snošaja (93%) te periodična apstinencija/ritmička metoda (87%). Visok udio žena koje nisu udane znale su za hitnu kontracepciju, ženski kondom, pjenu/gel, implantate, injekcijsku kontracepciju i dijafragmu. U prosjeku su žene poznavale 9,4 različite metode kontracepcije.

Odgovarajuće planiranje porodice je važno za zdravlje žena i djece u smislu (1) prevencije preranih ili prekasnih trudnoća, (2) povećanja perioda između rađanja i (3) ograničavanja broja djece. Pristup svih parova informacijama i uslugama za prevenciju preranih trudnoća, prečestih, prekasnih ili prevelikog broja trudnoća u tom je smislu od ključne važnosti. Istraživanje pokazuje da u BiH neki od metoda kontracepcije koristi 46% udanih ili žena koje žive u izvanbračnoj zajednici: 54% u RS i 43% u FBiH. Najpopularnija metoda kontracepcije je prekinuti snošaj, koja čini 30% slučajeva, a stopa je slična i u RS (33%) i u FBiH (29%). Sljedeća metoda po popularnosti je muški kondom (6%). Među ostalim metodama kontracepcije, 4% žena je koristilo kontracepcijsku spiralu, 4% je prakticiralo periodičnu apstinenciju, a 2% ih je koristilo pilule.

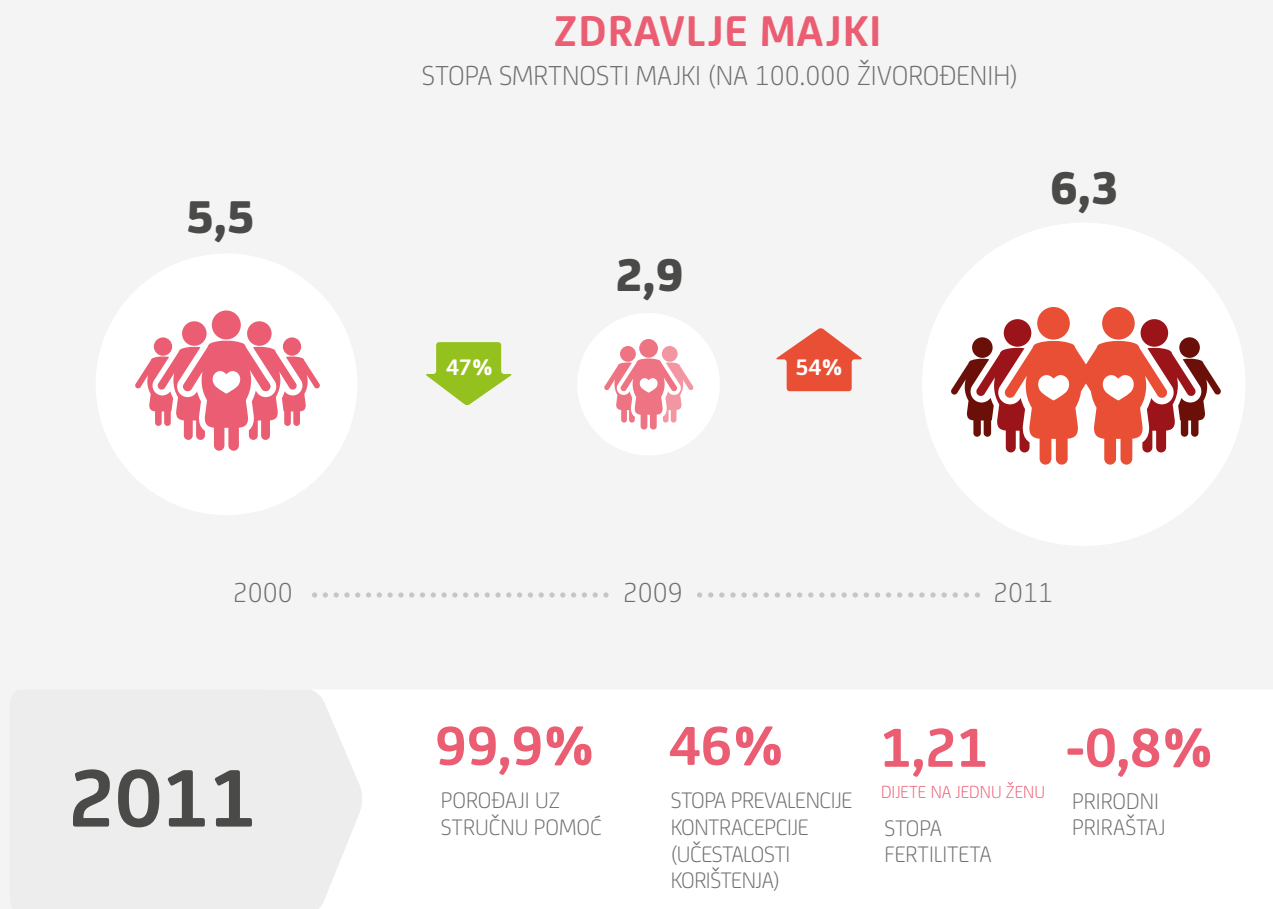
Prevalenca bilo koje od metoda kontracepcije razlikovala se ovisno o nivou obrazovanja žena i bila je najviša među ženama sa višim stepenom obrazovanja (55%). Procent upotrebe muškog kondoma i pilule povećavao se sa stepenom obrazovanja žena. Tako su muški kondom obično u najvećoj mjeri koristile žene s višim obrazovanjem (14%), a u najmanjoj mjeri žene koje su imale završenu samo osnovnu školu (2%), dok su ovi procenti za upotrebu pilule iznosili 6% i manje od 1%. Vidljiva je i pozitivna korelacija između prevalencije kontracepcije i broja živorođenih. Ukupna ispunjenost potrebe za kontracepcijom u BiH bila je prisutna među 46% žena u dobi od 15 do 49 godina: 54% žena u RS i 43% žena u FBiH. Žene s višim stepenom obrazovanja pokazivale su i viši stupanj zadovoljenja potreba (55%) u poređenju sa ženama sa osnovnim i srednjim obrazovanjem (45% i u jednom i u drugom slučaju).

Značajan dio mladih muškaraca i žena su prijavili da su koristili kondom tokom posljednjeg spolnog odnosa s povremenim partnerom (više od 70% ukupno i za mladiće i za djevojke u BiH, 49% za romske mladiće).¹⁸⁰ Podaci također ukazuju i na razlike u smislu seksualnog iskustva, rizičnog ponašanja, te u stopi živorođenih među mlađom populacijom. Visok udio mladih Romkinja koje su rodile prije 18. godine života (31%) povezan je s visokim stopama seksualnog iskustva, te nižim stopama korištenja kondoma u poređenju s općom populacijom.

¹⁷⁹ Sterilizacija žena i muškaraca, IUD (unutarmaterični ulošci – kontracepcijske spirale), injekcioni oblici kontracepcije, implantati, pilula, muški kondom, ženski kondom, pjena/gel, metoda laktacijske amenoreje (LAM), periodična apstinencija/ritmička metoda, prekinuti snošaj i urgentna/postkoitalna kontracepcija. Među ovim metodama, tradicionalnim se smatraju metode periodične apstinencije/ritmička metoda i prekinuti snošaj dok se ostale smatraju savremenim oblicima kontracepcije.

¹⁸⁰ Podaci iz MICS 4 za 2011-12. i istraživanje o Romima za 2011-12.

Grafikon 15: Pregled zdravlja majki

Druga pitanja vezana za zdravlje

Zloćudne neoplazme predstavljaju razlog za zabrinutost i čest uzrok smrti među ženama. Glavni uzrok smrti za žene među malignim oboljenjima predstavlja rak dojke, dok je drugi vodeći uzrok rak grlića materice. Prema raspoloživim podacima WHO-a, stopa incidence raka grlića materice iznosi 13,2, a godišnji broj smrti nastalih kao posljedice raka grlića materice u BiH je 119. Stopa raka grlića materice u FBiH je 2007. iznosila 17 na 100.000 stanovnika, a stopa smrtnosti od istog 7,4 na 100.000 stanovnika, što su prilično visoke stope incidence i smrtnosti.¹⁸¹ I dok su vlasti u FBiH bile aktivne na razvijanju i pilotiranju projekata prevencije raka dojke te programa liječenja, niti u Republici Srpskoj niti u Federaciji BiH ne postoje standardizirani pristupi prevenciji raka, ne postoje baze podataka niti uspostavljeni indikatori. Skrininzi/ispitivanja za rak su nasumični, bez redovnog sistema skrininga ili standardnih citoloških kontrola, što predstavlja prepreku adekvatnom i pravovremenom liječenju bolesti u njenim ranim stadijima.

¹⁸¹ Federalno ministarstvo zdravstva

Stečena iskustva i pouke

Postizanje MRC-ja vezanog za unapređenje zdravog materinstva će zahtijevati veću podršku u Bosni i Hercegovini. Premda je BiH bila uspješna u održavanju niske stope mortaliteta majki, još uvijek mora ulagati više kako bi osigurala univerzalan pristup reproduktivnom zdravlju i proizvodima za zaštitu reproduktivnog zdravlja. Zdravo materinstvo je potrebno unaprijediti i kroz uspostavu strateških okvira poput onih namijenjenih prevenciji raka grlića materice, koji predstavlja jedan od najvećih uzročnika smrtnosti među ženama u Bosni i Hercegovini. Vidljiv je napredak u BiH po pitanju temeljnih zdravstvenih ishoda poput smanjenih stopa smrtnosti majki i djece (vidjeti tabelu na početku ovog poglavlja). Holistični pristup i stav je potreban kako bi se uzeli u obzir ekonomski i društveni faktori koji utiču na reproduktivno i zdravlje majki i djece. Kako bi se osigurala dodatna unapređenja u oblastima reproduktivnog zdravlja i zdravog majčinstva, neophodno je dalje educirati stanovništvo BiH i unaprijediti postojeće usluge zdravstvene i socijalne zaštite.

BiH se suočila s opadajućim trendom u stopama prirodnog priraštaja i fertiliteta kao i porastom stope mortaliteta tokom proteklog desetljeća, što će imati značajan uticaj na stanovništvo zemlje i reforme postojećih sektorskih politika. Važno je da BiH prepozna ove demografske trendove kroz dostupne informacije, koje se uvelike zasnivaju na procjenama. Demografski će trendovi imati značajan uticaj na sektore zdravstva i socijalne zaštite pa će stoga biti potrebne tačne i detaljne analize demografskih indikatora kako bi se uspostavile pouzdane polazne osnove za izradu odgovarajuće populacijske politike.

Nedovršeni procesi i preporuke

- Neophodno je podići svijest među stanovništvom o metodama kontrole rađanja i planiranja porodice. Takva intervencija bi zasigurno doprinijela unapređenju zdravlja žena i smanjenju stope namjernih prekida trudnoće.
- Stopa prirodnog priraštaja stanovništva u BiH znatno opada, a takav negativan trend popraćen je migracijama mladih, što dodatno komplicira demografsku situaciju u BiH. Trenutno stanje zahtijeva snažan i koordiniran odgovor institucija vlasti, posebno u sektorima zdravstva i socijalne zaštite koji bi trebali preuzeti vodeću ulogu u nastojanjima na poboljšanju stope prirodnog priraštaja. Potrebno je stvoriti adekvatne uslove kako bi ljudi u reproduktivnoj dobi zasnivali porodice i razmatrali mogućnost da imaju više od jednog djeteta, ali kako bi se to dogodilo preduslov su značajna socio-ekonomska poboljšanja.
- Potrebno je unaprijediti pristup uslugama reproduktivnog zdravlja kako bi svi građani BiH imali adekvatan pristup i tretman, uključujući i ugrožene grupe, a posebno Romkinje kod kojih je ovaj problem posebno izražen. Neophodni su edukacijski/promotivni programi za podizanje svijesti namijenjeni ugroženim grupama, Romkinjama i adolescentima u opštoj populaciji, kako bi se borilo protiv negativnih efekata preranog rađanja, abortusa i unaprijedilo reproduktivno zdravlje žena.
- Neophodna su redovna demografska istraživanja o zdravstvenom stanju stanovništva kako bi se pratilo i analiziralo trenutno stanje te razvijali planovi za buduće intervencije.

MRC 6

Suzbijati HIV/AIDS i tuberkulozu

MRC 6

Suzbijati HIV/AIDS i tuberkulozu

Tabela 11: Indikatori za MRC6

Cilj/Zadatak/Indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto					
a	b	c	d	e	f	g	h	
CILJ 6: Suzbijati HIV/AIDS, malariju i druge zarazne bolesti								
6.A Zadatak: Do 2015. zaustaviti i početi suzbijati širenje HIV/AIDS-a								
6.1. Odrasli sa HIV/AIDS-om, broj novih AIDS slučajeva /broj smrtnih slučajeva	111/5/3 (2004.)	n/a	n/a	151/4/1	164/2/1 (2009.) 171/7/0 (2010.) 197/7/0 (2011.)	<50 (godišnje)	postignuto	
6.2. HIV prevalenca kod odraslih u %	< 1 0,2 (2004.)		< 1	< 1	0,7 (2011.)	< 1	postignuto	
6.B Zadatak: do 2015. zaustaviti širenje i početi sa suzbijanjem pojave malarije i drugih teških bolesti								
6.3. Prevalenca i smrtnost od tuberkuloze /100.000	slučajevi	50	30	55	30	66 (2011.)	20	neizvjesno/ postavljen nerealan cilj
	stopa smrtnosti	4	0	8	<6	6,8 (2011.)	2	
6.4. Proporcija TBC slučajeva otkrivenih i liječenih pod DOTS-om/100.000	90	n/a	100	n/a	98 (2011.)		nema podataka vezanih za zadatak / uočeni pozitivni trendovi	
Dodatni indikatori za BiH								
6.5. Registrirani ovisnici o drogama	n/a	n/a	3.499	4.900	1.544 registrirano, 7.500 IDU procjena (2010)	<7500	izvjesno	

Cilj/Zadatak/Indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto				
a	b	c	d	e	f	g	h
6.6. Procenat BDP-a za zdravstvo u %	b1) 4,8 b2) 7,3 b3) 7,7	6,7 FBiH 5,9 RS	9,8	9,8 (2007.)	10,2 (2011.)	8	postignuto
6.7. Procenat zdravstveno osiguranih stanovnika u %	78	100	FBiH 83,65 RS 70 BD 90,26	FBiH 83,65 RS 70 BD 90,26	FBiH 85,6 RS 65,25 (2011.)	100	neizvjesno
6.8. Broj ljekara na 1000 stanovnika	1,5	1,5	1,4	1,5	1,7 (2011.)	1,7	postignuto
6.9. Broj bolničkih kreveta na 1000 stanovnika	3,2	3,2	n/a	3,5 (2008.)	3,5 (2010.) 3,7 (2011.)	3,2	neizvjesno

Napomena: za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Stanje po pitanju HIV/AIDS-a

Zaraza virusom humane imunodeficijencije (HIV) koja rezultira sindromom stečene deficijencije imuniteta (AIDS) je jedna od najgorih bolesti u historiji ljudskog roda. Na svjetskom nivou epidemija AIDS-a polako mijenja svoj tok, a incidenca HIV-a, kao i broj smrtnih slučajeva izazvanih AIDS-om se smanjuje. Infekcija HIV-om, međutim, i dalje predstavlja značajno pitanje u smislu javnog zdravlja i zdravstva u Evropi. Od početka epidemije HIV-a, u Evropskoj uniji/Evropskom ekonomskom prostoru (EU/EEA) prijavljena su 420.564 dijagnosticirana slučaja, od čega 297.388 kod muškaraca i 119.977 kod žena (omjer 3:1 muškaraca naspram žena).¹⁸² U 2011. su prijavljena 53.974 dijagnosticirana slučaja HIV-a iz 50 od 53 zemlje u Evropskoj regiji Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), od čega su 28.038 prijavile zemlje unutar EU/EEA prostora što je rezultiralo stopom od 5,7 na 100.000 stanovnika. Četiri zemlje s najvišom stopom dijagnosticiranih slučajeva HIV-a u 2011. godini su bile Estonija (27,3), Latvija (13,4), Belgija (10,7) i Velika Britanija (10,0). U 15 zemalja u regiji Srednje Evrope i Balkana (WHO regija Centralne Evrope), stopa slučajeva HIV-a povećala se sa 0,8 na 100.000 stanovnika u 2004. na 1,6 na 100.000 stanovnika u 2011. U svih petnaest zemalja došlo je do povećanja stope, izuzev u BJR Makedoniji gdje stope ostaju na izuzetno niskom nivou i stabilne su još od 2004. godine.

BiH je zemlja s niskom prevalencom HIV-a, procijenjenom na <0,1%.¹⁸³ Prema izvještajima BiH dostavljenim Evropskom centru za prevenciju i kontrolu bolesti (ECDC) broj slučajeva AIDS-a u zemlji se od 2002. godine stabilizirao. Uvođenjem visokoaktivne antiretroviralne terapije (HAART) rast broja slučajeva AIDS-a i smrtnih slučajeva kao posljedice AIDS-a se, kako se čini, usporio dok se povećao broj HIV pozitivnih slučajeva. Zbog niskog stepena epidemije, mjere u zemlji se uglavnom fokusiraju na promoviranje preventivnog ponašanja za ključne populacije izložene povećanom riziku

¹⁸² ECDC i Regionalni ured WHO za Evropu, izvještaj o praćenju stanja – HIV/AIDS Surveillance in Europe – Praćenje stanja HIV/AIDS-a u Evropi, 2011

¹⁸³ Vijeće ministara BiH, Strategija za odgovor na HIV i AIDS u BiH za period 2011-2016. godine.

od HIV infekcije: muškarce koji imaju seksualne odnose s muškarcima (MSM), seksualne radnik/ce (SW) i njihove klijente, tražioce azila, izbjeglice, zatvorenike, interno raseljene osobe (IDP), populaciju u prolazu, injekcione korisnike droga (IDU), mlade i osobe koje žive na ili ispod granice siromaštva kao i one osobe izložene HIV-u u svom profesionalnom svojstvu poput zdravstvenih radnika koji dolaze u kontakt s tjelesnim tekućinama, kao i drugim profesionalnim djelatnicima poput policajaca, vojnika, službenika u kaznenim zavodima, vatrogascima, pripadnicima službe spašavanja i članovima udruženja i fondacija koje osiguravaju usluge usmjerene na smanjenje štete i slične usluge.

Prvi slučaj HIV-a u BiH registriran je 1986. godine. Do kraja septembra 2012. godine registriran je ukupno 221 slučaj HIV infekcije i 120 slučajeva AIDS-a.¹⁸⁴ Omjer u smislu infekcije u BiH je 5:1 muškaraca/žena.¹⁸⁵ Podaci iz monitoringa pokazuju da su 81% zaraženih HIV-om muškarci i da je najčešći oblik prenošenja HIV-om putem heteroseksualnog odnosa (52%). Do danas je zabilježen samo jedan slučaj prenošenja sa majke na dijete (MTCT), i to 2006. Trenutno 74 osobe dobijaju antiretroviralnu terapiju. Izazov nedostatka antiretroviralne terapije u BiH se rješava kroz program Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije, koji implementira Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP). Antiretroviralni tretman započeo je 2007. godine i to kroz javni sistem zdravstvene zaštite.

Uloženi su znatni naponi na prevenciji i otkrivanju HIV/AIDS-a, sa savjetovanjem prije i nakon testiranja koje je u BiH uspostavljeno 2005. godine putem Centara za dobrovoljno povjerljivo savjetovanje i testiranje (VCCT). VCCT centri su povećali broj osoba koje dolaze na testiranje. Povećana dostupnost i korištenje testiranja na HIV je neophodan preduslov za dijagnosticiranje i pružanje odgovarajućeg tretmana i skrbi za osobe koje žive s HIV-om (PLHIV). Trenutno postoje 22 VCCT centra, 14 u FBiH i 8 u RS. VCCT centri svoje djelovanje usmjeravaju na skupine stanovništva koje su u najvećem riziku, IDU, MSM, SW, pružanjem besplatnog, dobrovoljnog i povjerljivog testiranja na HIV/AIDS. Deset drop-in centara injekcionim korisnicima droga osiguravaju sterilne igle i šprice i distribuiraju kondome, te informativni materijal o HIV/AIDS-u, a vrše i upućivanje u VCCT centre.

Prevalenca HIV-a

VCCT centri su u 2010. prijavili 15 HIV pozitivnih slučajeva od ukupno 7.196 urađenih testova, dok su u 2011. ovi centri prijavili 32 HIV pozitivna slučaja od ukupno 6.011 urađenih testova. Tokom perioda od januara 2011. do septembra 2012. dijagnosticirana su ukupno 24 slučaja. Uzimajući u obzir omjer populacijskih grupa koje su testirane u VCCT-ima i broj HIV pozitivnih slučajeva, te uzimajući u obzir prezastupljenost ključnih populacijskih grupa u riziku koje se testiraju u VCCT centrima, vjerovatna se stopa prevalencije kod onih koji su testirani u VCCT centrima kreće između 0,1 i 0,5%.¹⁸⁶

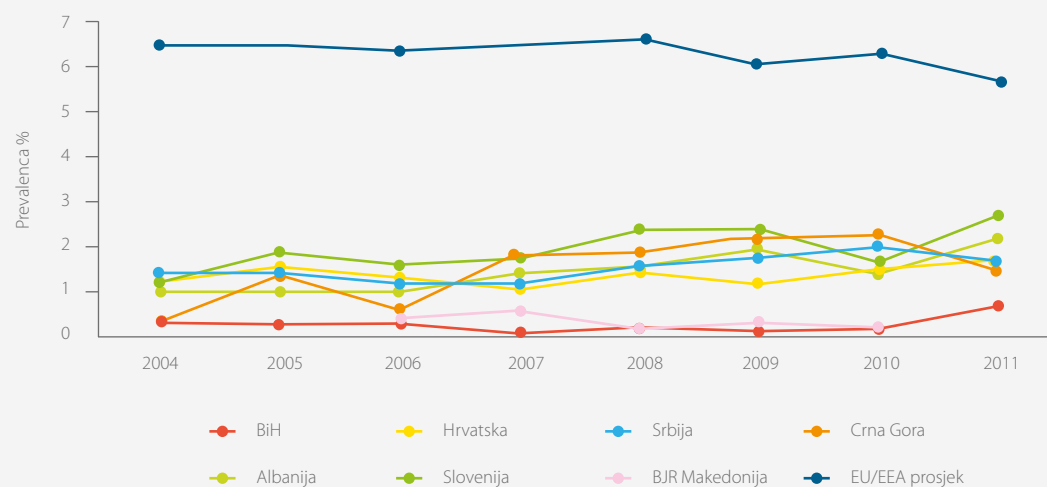
Vijeće ministara BiH je u septembru 2011. usvojilo Strategiju za odgovor na HIV/AIDS u BiH za period od 2011. do 2016. godine. Glavna vizija Strategije za BiH je da postane jedna od država koja će doživjeti postepeni pad broja novoizaraženih osoba virusom HIV-a, te stvoriti okruženje koje će osigurati dugoročan i kvalitetan život za sve osobe koje žive s HIV-om. Identificirani strateški ciljevi za period od 2011. do 2016. fokusiraju se na (1) univerzalni pristup prevenciji, tretmanu, njezi i društvenoj

¹⁸⁴ UNDP-jev projekat: Srazmjerno povećanje univerzalnog pristupa za najrizičnije populacije u BiH (HIV/AIDS), Jedinica za monitoring i evaluaciju

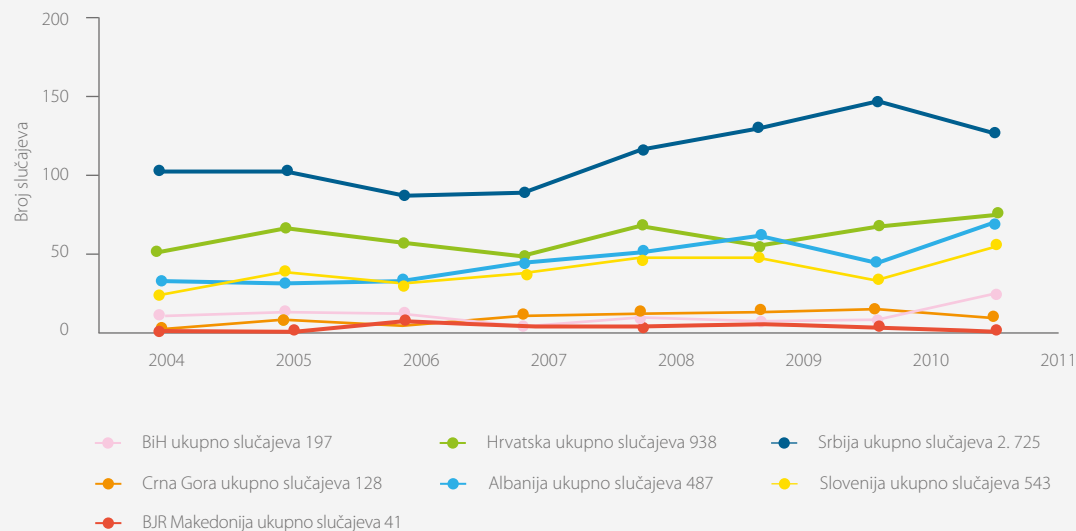
¹⁸⁵ Izvještaj ECDC/WHO za 2011.

¹⁸⁶ Vijeće ministara BiH, Strategija za odgovor na HIV i AIDS u BiH za period 2011-2016. godine

Grafikon 16: Stopa prevalencije HIV-a na 100.000 stanovnika u regiji i prosjek u EU/EEA

Grafikon 17: Novi slučajevi HIV-a i ukupni iznosi u regiji na godišnjoj osnovi

Izvor: Izvještaj ECDC/WHO za 2011.

podrški; (2) jačanje nadzora nad HIV-om i AIDS-om, (3) jačanje intersektorske i multisektorske saradnje, (4) izgradnja i jačanje kapaciteta svih aktera uključenih u borbu protiv HIV/AIDS-a, (5) jačanje pravnog okvira za promociju, poštivanje i zaštitu ljudskih prava i (6) smanjenje stigme i diskriminacije povezane s HIV-om i AIDS-om. BiH je uspostavila Državno koordinaciono tijelo za razvoj i praćenje implementacije programa Globalnog fonda za borbu protiv HIV/AIDS-a, malarije i tuberkuloze u BiH (CCM) kako bi se osigurala odgovornost domaćih institucija i participatorno odlučivanje u implementaciji programa koje finansira Globalni fond za borbu protiv AIDS-a, malarije i tuberkuloze. Kapaciteti agencija zaduženih za koordinaciju i implementaciju odgovora na HIV i AIDS u BiH su značajno ojačani kroz podršku Globalnog

fonda UN-a i uspostavljanje resursnih centara, opštinskih zdravstvenih vijeća te jedinica za monitoring i evaluaciju (M&E) (zavodi za javno zdravstvo), što ukazuje na povećan angažman vlasti u BiH.

Rezidentni koordinator UN-a i Zajednički tim za HIV/AIDS u BiH, zajedno sa Populacijskim fondom UN-a (UNFPA) kao predsjedavajućim, pružio je tehničku pomoć u prikupljanju i objedinjavanju postojećih informacija/setova podataka unutar zemlje i pružio podršku razvoju Strategije za odgovor na HIV i AIDS u BiH za period od 2011. do 2016. Sistem monitoringa i evaluacije je uspostavljen, a zadatak mu je praćenje svih indikatora povezanih s HIV/AIDS-om na nivou BiH i entiteta; sistem je namijenjen korištenju širom zemlje kako bi se povezala ministarstva, stručne zdravstvene ustanove, nevladine organizacije aktivne u pogledu dosezanja rizičnih grupa te klinički centri. Sistem monitoringa i evaluacije razvija se uz pomoć GFATM-a i Svjetske banke. Monitoring i evaluacija HIV/AIDS-a locirani su u okviru Jedinice za upravljanje programima UNDP-a, s predstavnicima koje su nominirala ministarstva zdravstva kako bi nadgledali implementaciju programa UNDP/GAFTM-a. Kroz uspostavljeni sistem u okviru Jedinice za monitoring i evaluaciju prikupljaju se podaci o 151 indikatoru vezanom za HIV i TB na nivou BiH.

Psihosocijalnu podršku za osobe koje žive s HIV/AIDS-om pružaju organizacije civilnog društva. Programi koje je finansirao Globalni fond bavili su se i pitanjima istovremene zaraze i komorbiditeta TB-a i HIV/AIDS-a. WHO pruža pomoć u području HIV/AIDS-a kroz izgradnju kapaciteta i podršku učešću i prisustvu zdravstvenih djelatnika BiH na međunarodnim sastancima o HIV/AIDS-u, tuberkulozi, sigurnosti krvi i općenito o monitoringu prenosivih bolesti. WHO je aktivno djelovao i na jačanju praksi zasnovanih na dokazima na nivou zemlje, što podrazumijeva i kliničke protokole za tretman i skrb u slučajevima HIV/AIDS-a za Evropsku regiju WHO-a. UNFPA je dao doprinos u vidu izgradnje kapaciteta na multidisciplinarnom nivou obučavanjem zdravstvenih djelatnika, psihologa, socijalnih radnika i učitelja/nastavnika po pitanju pristupa prilagođenih mladima u domeni seksualnog i reproduktivnog zdravlja, uključujući i HIV/AIDS.

Mladi 'u' i 'izvan' školskog sistema dobijaju informacije o prevenciji HIV-a kroz vršnjačku edukaciju. Tokom perioda od decembra 2010. do novembra 2012., obuhvaćeno je 10.602 školaraca u dobi od 10 do 24 godine i 19.373 mladih 'izvan škole' u dobi od 14 do 24 godine. Informacije o savjetovanju vezanom za HIV dobile su i ugrožene populacije, a posebno Romi, migranti i populacija izbjeglica – povratnika: u periodu od decembra 2010. do decembra 2012. je obuhvaćeno ukupno 9.964 Roma, migranata i izbjeglica-povratnika. Do danas je oko 2-3% ukupne populacije obavilo besplatno i povjerljivo testiranje na HIV.¹⁸⁷ Kako bi se procijenila znanja u vezi s HIV-om i spolno prenosivim bolestima, rizičnosti ponašanja i analizirali trendovi među osobama koje injektiraju droge (PWID), MSM i SW, u 2012. su provedena biobihejvioralna istraživanja (IBBS). Indikatori ishoda koji prate trendove za PWID pokazali su povećanje korištenja sterilne opreme za ubrizgavanje (zadnji put kada su injektirali drogu): 91% u 2012. u poređenju sa 79 % u 2009. IBBS za MSM pokazali su stopu od 67% za korištenje kondoma sa posljednjim muškim partnerom u 2012. u poređenju sa 49,2% u 2008. IBBS za SW provedeno u 2012. pokazalo je stopu od 88% za korištenje kondoma s posljednjim klijentom u 2012. u poređenju sa 76% u 2008.

¹⁸⁷ UNDP-jev projekat: Srazmjerno povećanje univerzalnog pristupa za najrizičnije populacije u BiH (HIV/AIDS), Jedinica za monitoring i evaluaciju

Stanje po pitanju tuberkuloze

Napredak na ostvarivanju globalnih zadataka u smislu smanjenja broja slučajeva i smrtnih slučajeva koji nastaju kao posljedica tuberkuloze (TB) se nastavlja. Zadatak iz Milenijumskog razvojnog cilja (MRC) da se do 2015. zaustavi i počne smanjivati epidemija TB-a već je postignut. Broj novih slučajeva se smanjuje već nekoliko godina i opao je na stopu od 2,2% između 2010. i 2011. Stopa mortaliteta od TB-a je od 1990-tih opala na 41%, a svijet je na pravom putu da postigne globalni zadatak – smanjenje za 50% do 2015. godine.¹⁸⁸ Međutim, globalno opterećenje TB-om i dalje je ogromno. Procijenjeno je da je u 2011. registrovano 8,7 miliona novih slučajeva TB-a (13% predstavlja koinfekciju s HIV-om) dok je od TB-a umrlo 1,4 miliona ljudi, uključujući i gotovo milion smrtnih slučajeva kod HIV-negativnih pojedinaca i 430.000 među osobama koje su bile HIV pozitivne. TB i dalje ostaje jedan od glavnih 'ubica' žena, sa 300.000 smrtnih slučajeva među ženama koje su HIV negativne i 200.000 takvih slučajeva među HIV pozitivnim ženama u 2011. Globalni napredak je otkrio i regionalne varijacije: afričke i evropske regije nisu na putu da do 2015. godine prepolove nivo mortaliteta iz 1990-tih.¹⁸⁹

Ugrožene grupe, uključujući osobe koje žive u siromaštvu, nezaposlene, interno raseljene osobe (IDP) i manjine poput romske populacije, još uvijek imaju poteškoće u pristupanju osnovnim zdravstvenim uslugama. Masovna migracija stanovništva, nezdravi uslovi života, fizički i psihološki stres, loša prehrana i s njom povezano siromaštvo, skupa s nedostatkom lijekova i podrške za pacijente izuzetno ugrožavaju kontrolu tuberkuloze u zemlji.

Bosna i Hercegovina spada u one zemlje koje su 'srednje' opterećene tuberkulozom (TB), unutar Evropske regije Svjetske zdravstvene organizacije, s incidencom TB koja se procjenjuje na 49 na 100.000 stanovnika u 2011. Opterećenje TB-om u BiH je ostalo stabilno tokom proteklih nekoliko godina. BiH ima prilično razvijenu mrežu zdravstvene infrastrukture, ali je ovu infrastrukturu potrebno unaprijediti. Procijenjena prevalenca u 2011. iznosila je 66 na 100.000 stanovnika.

Stopa mortaliteta iznosila je 6,8, stopa sojeva otpornih na lijekove iznosila je 0,17% kod novih slučajeva TB, a 2,1% kod slučajeva ponovljenog liječenja TB-a.¹⁹⁰ Posljednje istraživanje o otpornosti na lijekove protiv TB-a provedeno je 2000. godine i rezultati su pokazali prevalencu od 0,1% za tuberkulozu otpornu na više vrsta lijekova (MDR-TB) u novodijagnosticiranim slučajevima TB-a, a 2,0% u onim koji su ranije već liječeni. Uspješnost liječenja u novim slučajevima potvrđenim razmazom bila je 98%, dok je u slučajevima ponovljenog liječenja kod slučajeva potvrđenih razmazom iznosila 96% za kohortu pacijenata oboljelih od TB-a iz 2010.¹⁹¹

Za koordinaciju entitetskih aktivnosti i ispunjavanje međunarodnih obaveza BiH u sektoru zdravstva zadužen je Sektor za zdravstvo Ministarstva civilnih poslova BiH. Upravljanje TB-om u BiH je pod nadležnošću Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite u Republici Srpskoj, Ministarstva zdravstva Federacije Bosne i Hercegovine i kantona(u Federaciji BiH), te Odjela za zdravstvo i druge usluge Brčko Distrikta. U Republici Srpskoj, Federaciji BiH i Brčko Distriktu BiH, za skrb o pacijentima s TB-om zadužena je mreža javnih bolnica/klinika za TB, dispanzera i timova porodične medicine. Obavještavanje o pacijentima

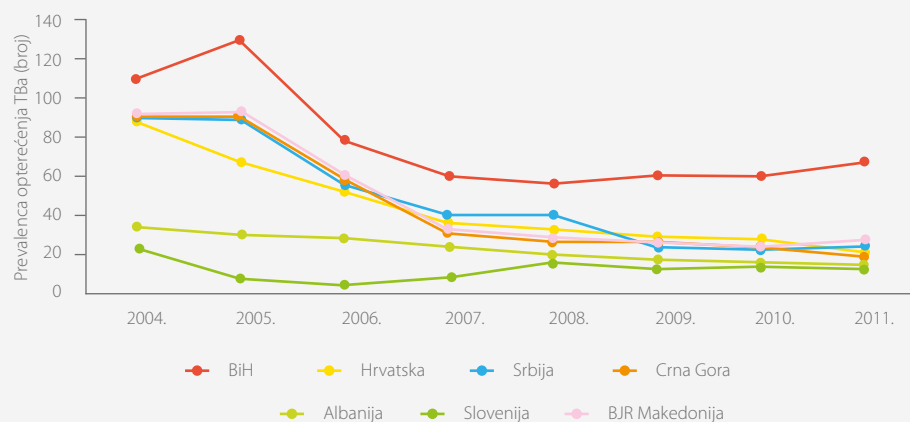
¹⁸⁸ WHO, Global Tuberculosis Report 2012 – Globalni izvještaj o tuberkulozi za 2012.

¹⁸⁹ Ibid.

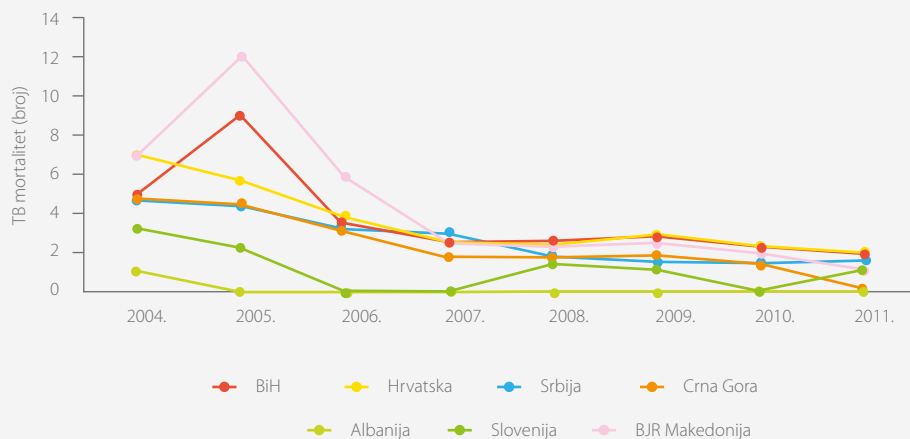
¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ 2012 Global AIDS Response Progress Report Bosnia and Herzegovina – Izvještaj o napretku u odgovoru na AIDS u Bosni i Hercegovini: period izvještavanja januar 2010-decembar 2011.

Grafikon 18: Prevalenca opterećenja TB-om na 100.000 stanovnika u regiji

Grafikon 19: Stopa mortaliteta od TB-a na 100.000 stanovnika u regiji

Izvor: WHO, Globalni izvještaj o tuberkulozi za 2012.

s TB-om polazi od doktora porodične medicine/dispanzera za TB ka regionalnim/kantonalnim koordinadorima za TB, a potom ka entitetskim TB koordinadorima. Ne postoji zvanično uspostavljena centralna struktura za koordinaciju i nadzor nad aktivnostima u regijama/kantonima. Svaki od entiteta ima centralnu referentnu laboratoriju, dok Brčko Distrikt ima Centralnu laboratoriju za TB; brojne nezavisne laboratorije za TB rade nalaze razmaza i kultura, većinom u okviru bolnica za TB, s izuzetkom RL RS koja je smještena u Zavodu za javno zdravstvo. Među ovim laboratorijima ne postoje zvanične mreže saradnje. Nacionalne referentne laboratorije u Sarajevu i Banjaluci su povezane sa Supranacionalnom referentnom laboratorijom za mikobakterije iz Borstela, koja pruža opštu kontrolu kvalitete u pogledu rada ovih laboratorija i pruža im podršku u smislu kvalitete rada drugih (ostalih) laboratorija.

BiH ima funkcionalno Državno koordinaciono tijelo (CCM) za razvoj i praćenje implementacije programa Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, malarije i tuberkuloze u BiH. CCM pokriva sve sektore društva koje je historijski definirao Globalni fond: predstavnike institucija vlasti, nevladine organizacije, akademske institucije, međunarodne organizacije, vjerske organizacije i PLWHA. CCM zasluđuje pohvalu za uspješnu izradu aplikacije BiH prema GFATM-u koja je bila efektivna i

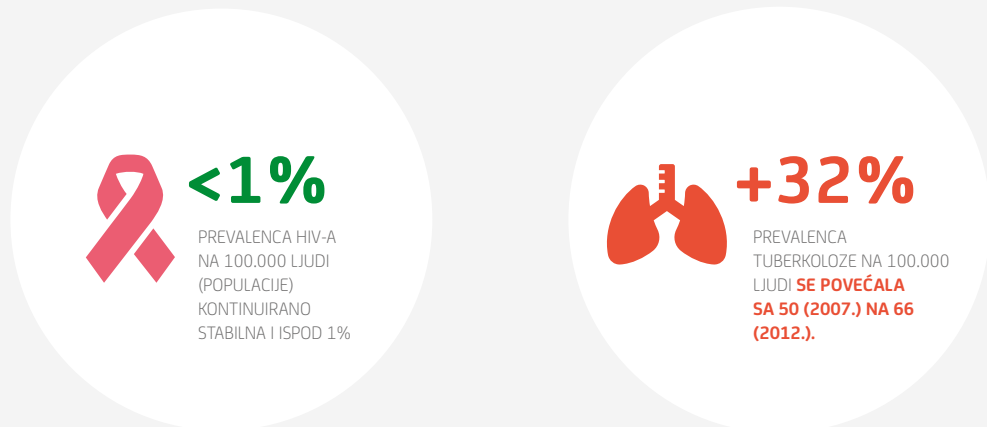
transparentna. Ovaj projekat se u velikoj mjeri oslanja i nadograđuje na ciljeve postavljene u šestoj rundi granta za TB namijenjenoj Bosni i Hercegovini. Osmišljen je kao proširenje i jačanje postojećeg Direktno nadziranog kratkotrajnog liječenja (tuberkuloze) (DOTS) na osnovu Nacionalnog programa borbe protiv tuberkuloze (NTP). Postojeće strategije vezane za TB u zemlji u potpunosti odražavaju strategiju WHO-a pod nazivom Stop TB, dok DOTS elementi predstavljaju kamen temeljac te strategije. Unaprijeđeni ishodi u slučajevima tuberkuloze koji se očekuju od ovih strategija su u skladu sa međunarodno zacrtanim zadatkom da se otkrije najmanje 70% novih slučajeva pozitivnih na TB razmazom ispljuvka i izliječi najmanje 90% ovih slučajeva.

Režim koji trenutno preporučuje WHO za nove slučajeve TB osjetljive na lijekove je visokoefikasan, sa stopom izlječenja od oko 90% kod HIV negativnih pacijenata. Međutim, sa lijekovima prve kategorije potrebno je šest mjeseci terapije – radi se o kombinaciji rifampicina, isoniazida, ethambutola i pirazinamida u toku dva mjeseca, sa fazom nastavka od četiri mjeseca u kojoj se koristi rifampicin i isoniazid. Režimi za liječenje MDR-TB koje trenutno preporučuje WHO podrazumijevaju 20 mjeseci liječenja lijekovima druge kategorije kod većine pacijenata i povezani su sa višestrukim (i ponekad ozbiljnim) popratnim pojavama te nižim stopama izlječenja. Također postoje i interakcije između tretmana protiv TB-a i antiretroviralne terapije (ART) za osobe koje žive s HIV-om. Za skraćivanje i pojednostavljivanje tretmana TB-a, za unapređenje efikasnosti i tolerancije na tretman za MDR-TB i unapređenje tretmana TB među osobama koje žive s HIV-om, potrebni su novi lijekovi. Novi bi lijekovi mogli doprinijeti i u tretmanu latentne infekcije TB-om bez aktivnog TB oboljenja; trenutno se preventivna terapija obično sastoji od 6 do 9 mjeseci monoterapije isoniazidom.

Pitanja istovremene zaraze i komorbiditeta TB-a i HIV/AIDS-a se rješavaju kroz programe koje finansira Globalni fond. Projekat GFATM-a koji se odnosi na tuberkulozu ostvaruje napredak u smislu troškovno efikasnog i održivog smanjenja opterećenja TB-om u BiH: smanjenje sa 2.373 u 2007. na 1.413 slučajeva TB u 2012¹⁹². Značajan napredak postignut je i u kontroli TB-a u BiH u smislu unapređenja otkrivanja slučajeva TB-a, neprekinutog snabdijevanja lijekovima protiv TB-a prve i druge kategorije za sve registrirane pacijente oboljele od TB-a i to besplatno, kao i ojačanih i regionaliziranih nacionalnih programa za borbu protiv tuberkuloze (NTP) i mreže TB laboratorija, sa sveobuhvatnim sistemom za bilježenje i izvještavanje kao dijela djelotvornog monitoringa i evaluacije.

¹⁹² Informacija od projekta GFATM TB u BiH.

Grafikon 20: Pregled stanja - HIV/AIDS i TB

Podrška laboratorije fokusira se na razvijanje i implementaciju mjera za unapređenje kvalitete za sve laboratorije u BiH (uključujući nabavku najpotrebnije laboratorijske opreme) kako bi se postigli standardi sigurnosti i mehanizmi kontrole kvalitete koji omogućavaju da svaki pacijent s plućnom TB ima pristup kvalitetnim kontroliranim pregledima kulture i DST-u. Program se uz to fokusira i na jačanje sistema zdravstva kako bi se pružila adekvatna zdravstvena skrb, s fokusom na TB, Rome i ostale ugrožene grupe stanovništva, potom na unapređenje TB skrbi unutar zajednice, podršku nastojanjima NVO usmjerenim na odgovarajući pristup zdravstvenoj skrbi, kao i na zagovaranje, komunikaciju i socijalnu mobilizaciju.

Problematična područja i izazovi

Iako je incidenca HIV/AIDS-a u BiH i dalje niska, kao i druge zemlje u tranziciji, BiH se suočava sa brojnim izazovima po pitanju socijalnih i demografskih promjena, s povećanim brojem korisnika droga, seksualnih radnik/ca i spolno prenosivih bolesti. Dostupnost zdravstvenog sistema ugroženim grupama stanovništva u BiH, posebno pojedincima koji nisu obuhvaćeni zdravstvenim osiguranjem, inkorporiranje dijagnoze i tretmana i dalje predstavlja problem koji je potrebno adekvatno riješiti kako bi se održale trenutne stope prevalence HIV/ AIDS-a i TB-a.

Nepostojanje strategije o zdravstvenom sistemu na nivou BiH rezultira nemogućnošću bavljenja pitanjima povezanim s HIV/AIDS-om i tuberkulozom u smislu usvajanja širokog pristupa zdravstvenoj skrbi. Strategije primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite usvojene su na entitetskom nivou, dok strategija primarne zdravstvene zaštite postoji na nivou BiH. FBiH je usvojila Strateški plan za razvoj zdravstva u FBiH za period od 2008. do 2018., dok je u 2012. Republika Srpska usvojila Politiku za unapređenje zdravlja stanovništva u Republici Srpskoj do 2020 godine. Strategija razvoja zdravstva u Brčko Distriktu BiH za period 2008. do 2013. usvojena je 2008. godine; postojeća strategija se implementira i predstavlja ključnu osnovu za implementaciju Programa porodične medicine u skladu sa Strategijom razvoja Brčko distrikta 2008-2017.

Istraživanja/studije obično preduzimaju i provode međunarodne agencije, s obzirom da vlasti kako na BiH tako i na entitetskom nivou za ovu oblast nemaju kapaciteta. Potrebno je podržati izgradnju domaćih kapaciteta kako bi se unaprijedila kvaliteta podataka, dezagregirano prikupljanje podataka, analiza i tumačenje podataka, pisanje izvještaja i distribucija, korištenje rezultata i dokaza za potrebe programiranja i izrade politika, kao i za pružanje redovnih povratnih informacija onima koji prikupljaju podatke u svrhe nadzora i praćenja kao i drugim relevantnim akterima. Također je važno integrirati laboratorije u sistem izvještavanja. Potrebno je unaprijediti i sistem upućivanja između zdravstvenih službi zaduženih za seksualno i reproduktivno zdravlje i VCCT-a. Programi prevencije HIV/AIDS-a trebaju ponuditi i druge kontracepcijske proizvode osim kondoma kao i lijekove za druge spolno prenosive bolesti. Izazov koji tek predstoji je pitanje spremnosti institucija vlasti da preuzmu odgovornost za finansiranje i upravljanje po završetku programa Globalnog fonda.

Nekoliko je potencijalnih rizika povezanih s tuberkulozom i implementacijom Nacionalnog programa protiv tuberkuloze (NTP). Potrebno je dodatno razviti odgovarajući strateški i regulatorni okvir te isti ažurirati i uskladiti s NTP-om. Potrebno je da se, u okviru zdravstvenog sistema, a kako bi se osigurala kvaliteta usluga vezanih za TB namijenjenih stanovništvu BiH u skladu s preporukama WHO, angažira dovoljan broj profesionalnih medicinskih djelatnika-kako doktora i medicinskih tehničara specijaliziranih za TB, tako i mikrobiologa i laboratorijskih

tehničara. Još jedno ključno pitanje koje je potrebno riješiti je neometana nabavka i opskrba lijekova za HIV/AIDS i TB (i to TB lijekova i prve i druge skupine) kao i istražiti mogućnosti zajedničke/jedinstvene procedure za nabavku lijekova kako bi se osigurao i kontinuitet opskrbe i povoljnije cijene. Adekvatna nabavka i opskrba odgovarajućim laboratorijskim materijalom potrebna za rano dijagnosticiranje HIV-a i TB-a (uključujući i DST na tečnim medijima i dijagnostičke trake za molekularnu dijagnozu), kao i održavanje različite opreme koja je nabavljena (npr. u laboratorijama za TB i odjelima za multirezistentne tipove TB, nabavljena putem GFATM-a) predstavljaju preduslov za održivost ulaganja i nastojanja koje je GFATM uložio u oblasti kontrole HIV/AIDS-a i TB-a.

Stečena iskustva i pouke

Tokom perioda od 2010. do 2012., BiH je ostvarila značajan napredak u borbi protiv HIV/AIDS-a i tuberkuloze. Posebno je u proteklih nekoliko godina pod kontrolom držana infekcija HIV-om. Definirani ciljevi za stopu HIV-a manju od 1% u općoj populaciji i manju od 5% u svakoj od ključnih populacijskih skupina izloženih većem riziku, se uspješno postižu. Tokom godina, došlo je do malog povećanja prevalencije TB-a, ali se i ovaj zadatak (manje od 1% stanovništva) uspješno ostvaruje. U BiH još uvijek nije u potpunosti razvijen integrirani pristup rješavanju problema HIV/TB-a. Postoji cijeli niz pitanja koja je potrebno riješiti kako bi se održao postojeći uspjeh u postizanju MRC 6.

Nedovršeni procesi i preporuke

- Povećati obuhvat stanovništva zdravstvenim osiguranjem, a posebno ugroženih i rizičnih grupa stanovništva. Implementacija ovog prioriteta unaprijedit će ukupno dobrostanje društva u BiH, a istovremeno smanjiti dimenzije ugroženosti, isključenosti i siromaštva za građane BiH.
- Identificirati dodatne izvore finansiranja za promoviranje zdravlja i prevenciju bolesti kao temeljnih elemenata sveobuhvatne zaštite zdravlja kojom se povećava svijest ljudi kao i njihova odgovornost za vlastito zdravlje.
- Unaprijediti referalne mehanizme (mehanizme upućivanja) između zdravstvenih servisa za seksualno i reproduktivno zdravlje i VCCT-ova.
- Razviti nacionalne statističke i kapacitete za monitoring i evaluaciju, kako bi se ojačala odgovornost za, odnosno, vlasništvo nad metodama prikupljanja podataka, analiza podataka i njihovo tumačenje kao i korištenje dokaza za potrebe globalnog izvještavanja i nacionalnog programiranja i razvijanja politika.
- Dodatno uskladiti odgovarajući strateški i regulatorni okvir sa Nacionalnim planom za borbu protiv tuberkuloze.
- Osigurati adekvatan broj profesionalnih zdravstvenih djelatnika, uključujući mikrobiologe i laboratorijske tehničare, u okviru zdravstvenog sistema, kako bi se osigurala kontinuirana kvaliteta usluga iz oblasti TB u skladu s preporukama WHO.
- GFATM projekat završava s 2015. godinom, te BiH treba osigurati održivost za nastavak djelovanja uspostavljenih koordinacionih struktura i funkcija, te funkcije monitoringa i evaluacije
- Alocirati adekvatne budžete za kontinuiranu nabavku i opskrbu lijekova za HIV/AIDS i TB, laboratorijski materijal i održavanje opreme.
- Istražiti mogućnosti zajedničke/jedinstvene procedure za nabavku lijekova kako bi se osigurao i kontinuitet opskrbe i povoljnije cijene.

MRC 7

Osigurati održivost okoliša

MRC 7

Osigurati održivost okoliša

Tabela 12: Indikatori za MRC7

Cilj/Zadatak/Indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto					
a	b	c	d	e	f	g	h	
CILJ 7: Osigurati održivost okoliša								
7.A Zadatak: Integrirati principe održivog razvitka u politike i programe zemalja i obrnuti trend gubitka prirodnih resursa								
7.1. Procenat tla pokrivenog šumom (% zemljišnog područja)	b1) 44,6 b2) 55,6 b3) 42,8	52	42,7	53	42,8 (2011.)	60	neizvjesno	
7.2. Procenat zemljišnih područja zaštićenih radi održavanja biodiverziteta u %	0,5	1,5	0,8	<2 (2009.)	0,6 (2010.) 2 (2011.)	6	neizvjesno	
7.3. BDP po jedinici iskorištene energije (konstanta PPP \$ po kg naftnog ekvivalenta)	3,8	n/a	4,7	4,7 (2007.)	4,4 (2011.)	4,9	moguće	
7.4. Emisija karbon dioksida	metrička tona po glavi stanovnika	6,1 (2000.) 5,4 (2001.)	3,5	6,8 (2005.)	7,3 (2006.)	8,0 (2009.)	5,0	neizvjesno
	Kg po 2005 PPP \$ BDP-a	99,4	n/a	99,0	99,2	103 (2011.)	100	ne postoje podaci vezani za ovaj zadatak
7.B Zadatak: Do 2015 prepoloviti broj ljudi kojima nisu stalno dostupni zdrava voda za piće i osnovne sanitarije								
7.5. Procenat stanovništva priključenog na sistem vodosnabdjevanja	53	58	65 (2008.)	65 (2008.)	61,7 (2011.)	67	moguće	
7.6. Procenat stanovništva koje ima pristup kanalizacijskim sistemima	33	36	36 (2008.)	36 (2008.)	36 (2008.)	40	izvjesno	
Dodatni indikatori za BiH								
7.7. Potrošnja el.energije/pc (kwh/pc)	540	1,050	2,381	2,381 (2007.)	3,110 (2010.)	2,500	postignuto	
7.8. Postotak deminiranih površina	b1) 5 b2) 6,12	20	n/a	64	(20%) / 310 km ² smanjenje tokom perioda 2009-2012	80 100 do kraja 2019	neizvjesno	

Napomena: za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Analiza stanja

BiH je u posljednjoj deceniji povećala napore u rješavanju okolišnih izazova, te uskladila pravne aspekte zaštite okoliša u oba entiteta kroz set zakona o zaštiti okoliša pripremljenih u skladu sa direktivama Evropske unije. Ključni zakonski akti koji se odnose na ovaj sektor su zakoni o zaštiti okoliša Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), Republike Srpske (RS) i Brčko distrikta¹⁹³ (BD) Bosne i Hercegovine, kao i zakoni o vodama¹⁹⁴.

BiH je preuzela sukcesijom bivše SFRJ niz međunarodnih sporazuma koji se odnose na okoliš. BiH je potpisnica velikog broja međunarodnih ugovora i konvencija o okolišu, uključujući Konvenciju o biološkoj raznovrsnosti (2002), Okvirnu konvenciju Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (2000), Konvenciju Ujedinjenih nacija za suzbijanje dezertifikacije u zemljama pogođenim jakim sušama i/ili dezertifikacijom (2002), Bazelsku konvenciju o kontroli prekograničnog kretanja opasnog otpada i njegovog odlaganja (2001), Dunavsku konvenciju (2006), Arhušku konvenciju (2008), Bernsku konvenciju (2008), Konvenciju o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka (2008), Kartagenski protokol (2008), Protokol iz Kyota (2009), ESPO Konvenciju (2009), Stockholmsku konvenciju o persistentnim organskim polutantima (2010) i Pekinški amandman na Protokol iz Montreala Bečke konvencije o zaštiti ozonskog omotača (2011).

U periodu od 2000. do 2012. izrađeni su brojni strateški dokumenti koji predstavljaju osnovu za kontinuirane napore u BiH na implementaciji reformi u sektoru okoliša: Strategija za upravljanje čvrstim otpadom (2002), Akcioni plan zaštite okoliša za Bosnu i Hercegovinu BiH – NEAP BiH (2003), UNECE EPR1 – Prvi pregled stanja okoliša (2004), Prvi nacionalni izvještaj o implementaciji UN-ove konvencije za suzbijanje dezertifikacije/degradacije zemljišta u BiH (2007), Prvi nacionalni izvještaj po UNFCCC (2009), I, II, III i IV izvještaj BiH po UN konvenciji o biološkoj različitosti (2005-2010), Strategija i akcioni plan za zaštitu biološke i pejzažne različitosti (2010), UNECE EPR2 – Drugi pregled stanja okoliša (2011), Izvještaj NCSA (Nacionalna samoprocjena kapaciteta iz 2012), dokument 'BiH u procesu Rio + 20' – Izvještaj BiH po UN-ovoj konvenciji o održivom razvoju (UNSDC) na samitu održanom u Rio de Janeiru od 20. do 22. juna 2012., te Vodna politika u BiH (2011) i Drugi nacionalni izvještaj BiH prema UNFCCC koji čekaju na usvajanje. U periodu od 2000. do 2012. u FBiH i RS su izrađeni neki od najvažnijih dokumenata iz oblasti okoliša: Strategija zaštite okoliša FBiH 2008-2018. (2008), Strategija upravljanja vodama FBiH 2010-2022. (2011), Federalni plan upravljanja otpadom 2012-2017. (2011), Strategija zaštite prirode RS (2011), Nacrt strategije za integralno upravljanje vodama u RS do 2024. (nacrt strategije, prvo ponavljanje, 2012) i drugi.¹⁹⁵

Nacionalna samoprocjena kapaciteta provedena je s ciljem da se identificiraju prioriteti na nivou zemlje kao i potrebe za izgradnjom kapaciteta usmjerenom na rješavanje globalnih pitanja vezanih za okoliš, a posebno kako bi se unaprijedili kapaciteti Bosne i Hercegovine za ispunjavanje njenih postojećih obaveza po četiri prioritetne UN-ove konvencije. Usvojena je Strategija i akcioni plan za zaštitu biološke raznovrsnosti (NBSAP) u skladu s Konvencijom o

¹⁹³ Zakon o zaštiti okoliša (Službene novine FBiH, broj: 33/03 i 38/09), Zakon o zaštiti životne sredine (Službeni glasnik RS, broj: 28/07, 41/08 i 29/10), Zakon o zaštiti životne sredine (Službeni glasnik BD, broj: 24/04, 1/05, 19/07 i 9/09).

¹⁹⁴ Zakon o vodama (Službene novine FBiH, broj: 70/06), Zakon o vodama (Službeni glasnik RS, broj: 50/06 i 92/09), Zakon o zaštiti voda u BD (Službeni glasnik BD, broj: 25/04, 1/05 i 19/07).

¹⁹⁵ BiH State of Environment Report for 2012 – Izvještaj o stanju okoliša u BiH za 2012.

biološkoj raznovrsnosti (CBD) za period 2008-2015., ali se isti trenutno revidiraju kako bi ispunili zahtjeve iz Strateškog plana Konvencije o biološkoj raznovrsnosti za period 2011-2020. i Aichi ciljeva. Kroz redovno izvještavanje i trenutno elaboriranje i usklađivanje Nacionalnog akcionog plana po UNCCD se ispunjavaju i obaveze prema UN konvenciji za suzbijanje dezertifikacije u zemljama pogođenim jakim sušama i/ili dezertifikacijom (UNCCD).

BiH je uz podršku UN-a, pod vodstvom UNEP-a i uz saradnju glavnih domaćih aktera, izradila prvi Izvještaj o stanju okoliša u Bosni i Hercegovini (SOER 2012) korištenjem DPSIR metodologije, kojim je obuhvaćen period od 1990. do 2012. i koji obuhvata 284 okolišna indikatora (pokazatelja). Osim pregleda stanja okoliša i procjene efikasnosti implementiranih mjera zaštite, u izvještaju se identificiraju i ključna pitanja vezana za zaštitu i unapređenje postojećeg stanja okoliša. Rad na SOER-u je ukazao i na nedovoljne ljudske i tehničke kapacitete za ispunjavanje međunarodnih obaveza BiH u oblasti zaštite okoliša.

Dostupnost podataka o okolišu

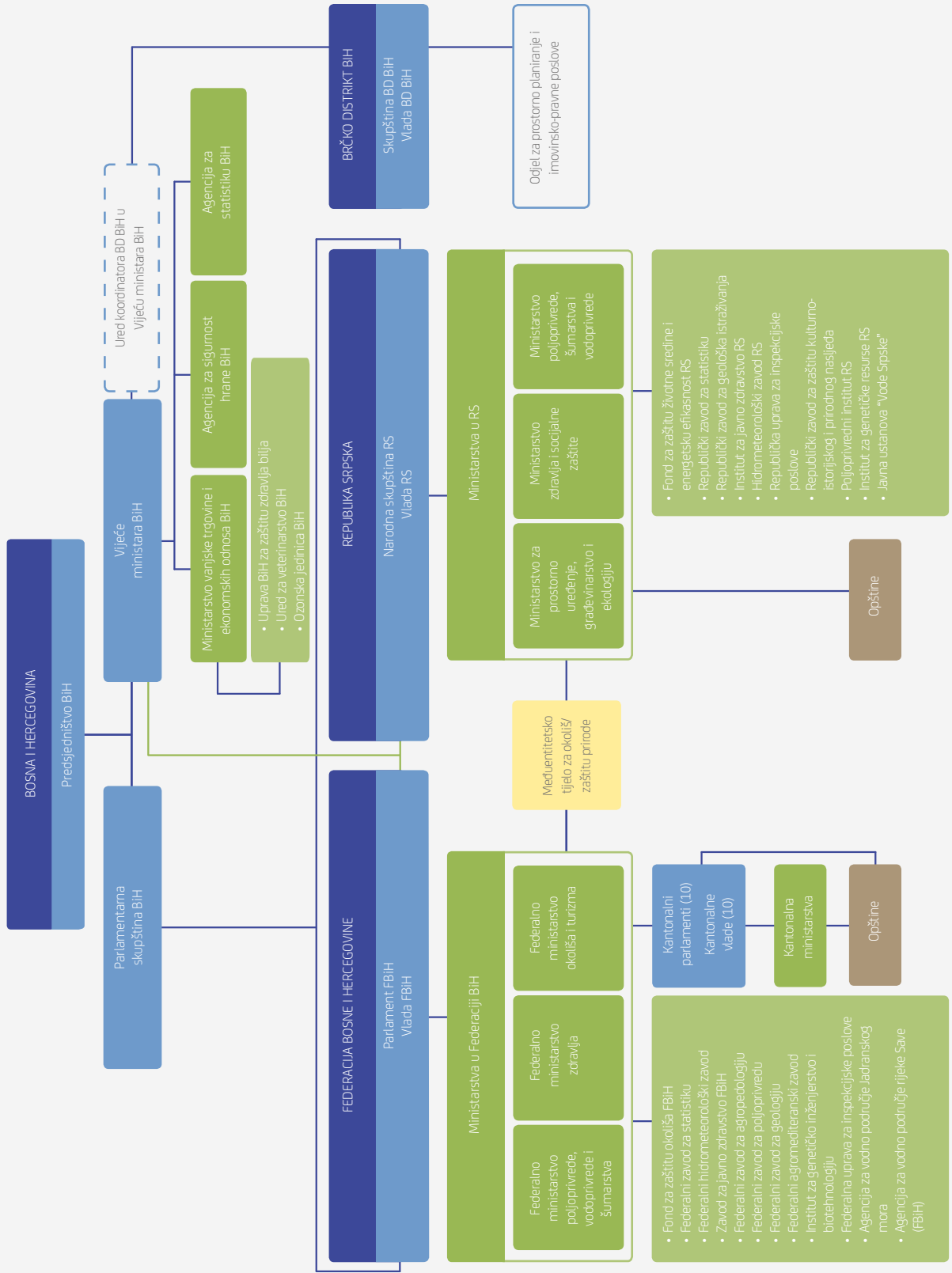
U BiH ne postoji sistematsko praćenje (monitoring) okoliša niti sistem izvještavanja, zbog kompleksne podjele odgovornosti i obaveza između države, entiteta, kantona i opština. Agencija za statistiku BiH, Zavod za statistiku FBiH i Zavod za statistiku RS prikupljaju i obrađuju određene podatke o okolišu, u skladu sa Statističkim programom i Planom rada. Prikupljanje i obrada podataka se ne vrše u skladu sa smjernicama EU, te su podaci često neuporedivi (isti podaci prikupljeni u dva entiteta često se ne mogu uporediti zbog razlika u metodologijama) ili su nekompletni (emisije se mjere za samo jednu godinu). U nekim je sektorima monitoring podataka o okolišu bolji nego u drugima. Agencije za vode redovno prate različite okolišne parametre za površinske vode i redovno pripremaju izvještaje o kvaliteti površinskih voda; to nije slučaj sa podzemnim vodama. Hidrometeorološki zavodi redovno mjere zagađenje zraka u Sarajevu i Banjaluci i pripremaju godišnje izvještaje, ali je broj stanica u BiH nedovoljan da bi se utvrdilo stanje kvalitete zraka za cijelu zemlju. Neki od podataka vezanih za okoliš dijelom ili u potpunosti nedostaju, poput podataka o biološkoj raznovrsnosti, klimatskim promjenama, zemljišnim resursima i učinku pokretačkih snaga ekonomije (poljoprivrede, industrije, rudarstva, turizma i prostornog i urbanog planiranja) na okoliš. Razlog tome je nedostatak zakonodavstva u nekim od spomenutih područja, neadekvatni mehanizmi prenosa podataka i koordinacije, te nedostatak zvanične institucionalne saradnje između sektora nadležnih za pitanja okoliša.¹⁹⁶

Okolišno upravljanje

Upravljanje okolišem i korištenje prirodnih resursa u nadležnosti su entiteta i Brčko distrikta koji pitanja vezana za okoliš reguliraju kroz zakone, propise i standarde. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH (MoFTER) ima koordinirajuću ulogu za oblast okoliša u BiH. S obzirom da su okoliš i korištenje prirodnih resursa od interesa više sektora i ministarstava, administrativna struktura je složena i treba odgovarajuće mehanizme saradnje.

¹⁹⁶ Ibid.

Grafikon 21: Okolišno upravljanje u Bosni i Hercegovini

Pokrivenost šumom, biološka različitost, prijetnje od klimatskih promjena

Šume predstavljaju izuzetno značajan prirodni resurs u BiH. Šumski pokrivač se prostire na 50% ukupne teritorije BiH i jednako je raspoređen između dva entiteta. Većina šumskih područja klasificirana su kao visoke šume. Prvi popis šuma i šumskih područja u BiH proveden je tokom perioda od 1964. do 1968. Novi popis šuma počeo je 2006. godine i trenutno je u završnoj fazi. Očekuje se da će podaci iz novog popisa poslužiti kao solidna osnova za praćenje stanja šuma tokom predstojećeg perioda. BiH ima dugu tradiciju iskorištavanja drvnih resursa. Prije sukoba se godišnja količina posjećene drvene građe kretala od 5,5 do 6,5 miliona m³/godišnje, dok danas ova količina iznosi 4,5 miliona m³/godišnje.¹⁹⁷ Osim šumskih požara koji predstavljaju najveću prijetnju šumama i biološkoj raznovrsnosti generalno, negativan utjecaj na upravljanje šumskim resursima ima i prisustvo mina. Zbog nedostupnosti određenih područja, ograničene su mogućnosti tretiranja šuma i njihove rehabilitacije u svrhu upravljanja zdravljem šuma i zaštite od požara.

Smatra se da je BiH među prvih pet zemalja u Evropi u smislu biološke raznovrsnosti, s velikim brojem endemskih i reliktnih vrsta. U BiH je identificirano više od 5.000 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, više od 100 vrsta riba, više od 320 vrsta ptica i drugih komponenti biološke raznovrsnosti.¹⁹⁸ Međutim, podaci o biološkoj raznovrsnosti u BiH su rijetki i BiH još uvijek nije uspostavila centralno ili koordinacijsko tijelo za praćenje statusa biološke raznovrsnosti. Površine teritorija označenih kao zaštićene površine u BiH su relativno male i izuzetno niske u smislu procenta zaštićene teritorije u poređenju s ukupnom teritorijom BiH, što je daleko ispod evropskog standarda. Upravljanje postojećim zaštićenim područjima je još jedno od pitanja koje daje razloga za zabrinutost. Ova područja se ne prate niti se njima upravlja na odgovarajući način, te i dalje nedostaje osoblja i ista nemaju odgovarajuću podršku nadležnih nivoa vlasti, što je rezultiralo degradacijom ovih lokacija i potencijalnim gubitkom biološke osnove za njihov zaštićeni status. Kompleksnost biološke raznovrsnosti u BiH zahtijeva novi pristup upravljanju zaštićenim područjima uz povećano korištenje naučno zasnovanog monitoringa. Još jednu prijetnju neditnutim ekosistemima u zemlji predstavljaju i pritisci iz energetskog sektora.

BiH se smatra zemljom visokoosjetljivom na prijetnje koje donose klimatske promjene zbog svojih 'klimatski osjetljivih' i ekonomskih sektora, poput poljoprivrede, šumarstva i hidroenergetskog sektora. Emisije od industrijskih procesa su se smanjile u odnosu na predratni period te je, s obzirom da još nisu dostignuti nivoi predratne proizvodnje, stanje kvalitete zraka u BiH bolje nego prije devedesetih. Međutim, zbog specifičnih klimatskih uslova i temperaturne inverzije, zagađenje zraka u velikim urbanim područjima u BiH je značajno izraženo tokom zimskih mjeseci, posebno u gradovima smještenim u dolinama gdje emisije bivaju 'zarobljene' kroz duže vremenske periode. Iako parametri nekih od zagađenja poput dima i SO₂ (sumpor dioksida) ne prelaze dopuštene granice, hemijski 'koktel' zagađenog zraka obično ima daleko štetniji učinak na ljudsko zdravlje i okoliš, što se u izvještajima ne uzima u obzir. Došlo je do značajnog unapređenja praćenja i izvještavanja o kvaliteti zraka poput instaliranja online stanica za praćenje i redovnog izvještavanja ka EIONET-u (Evropskoj informacijskoj i opservacijskoj mreži za okoliš)

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Ibid.

pri Evropskoj agenciji za okoliš. Zakoni o zaštiti okoliša u FBiH, RS i BD i novi propisi u vezi s praćenjem kvalitete zraka, kao i definicije vrsta zagađenja zraka koje su u oba entiteta usvojene 2012., definiraju metodologiju i procedure za praćenje kvalitete zraka u skladu sa direktivama EU. Međutim, da bi se dobilo ukupno stanje po pitanju kvalitete zraka u BiH neophodno je prikupiti i analizirati više podataka iz različitih stanica širom zemlje.

Najznačajniji izvor emisija CO₂ u BiH je energetska sektor koji sa 74% doprinosi ukupnoj emisiji. U sektoru energetike, najveći udio imaju čvrsta goriva (ugalj) (77%), potom tečna goriva (17%) i gas (6%). Ostali izvori emisija uključuju poljoprivredu, industrijske procese i otpad, čiji udio čini 12%, 11% i 3% ukupnih emisija CO₂, redom. Prvi nacionalni izvještaj BiH prema UNFCCC (Okvirna konvencija o klimatskim promjenama) obuhvatio je 1990. godinu kao polaznu godinu u popisu stakleničkih plinova. Ova procjena ugroženosti u smislu prilagođavanja klimatskim promjenama pokazuje da BiH ima potencijala da smanji emisije CO₂. Šume u BiH predstavljaju značajan mehanizam za upijanje CO₂ u iznosu od 7.423,53 stakleničkih plinova CO₂ od polazne 1990. godine.¹⁹⁹ Svjetska banka prati emisije CO₂ na globalnom nivou i procjenjuje da su se emisije CO₂ po glavi stanovnika u BiH povećale od 2000. u odnosu na zadatak i željeno smanjenje do 2015. godine (vidjeti MRC indikator 7.4). Emisije CO₂ po kg po PPP\$ BDP-a iz 2005. su se donekle smanjile.

Potencijali obnovljive energije i biomase

BiH posjeduje značajne resurse za proizvodnju energije. Teoretski hidropotencijal u BiH iznosi otprilike 99.256 GWh/godišnje, a tehnički 23.395 GWh/godišnje. Energetski potencijal malih hidroelektrana u BiH iznosi do 3.520 GWh godišnje. BiH ima i značajan potencijal solarnog zračenja koji se kreće od 1.240 kWh/m² na sjeveru do 1.600 kWh/m² na jugu, dok prosječni broj sunčanih sati godišnje iznosi 1.840,9. Teoretski potencijal solarne energije u BiH iznosi do 67,2 pWh, što nadilazi ukupnu potrošnju energije u zemlji. Trenutno u BiH nema vjetroelektrana koje su povezane s visokonaponskom mrežom, ali su od 1999. do 2012. godine identificirane potencijalne lokacije za njihovu izgradnju. Trenutno je identificirano 16 makrolokacija, s tehničkim potencijalom za eksploataciju u FBiH sa ukupnom izlaznom snagom od oko 1400 MW, dok je u RS takvih makrolokacija 13, sa ukupnom izlaznom snagom od 640 MW koje su određene kao poželjne tj. odgovarajuće za izgradnju vjetroelektrana (Strateški plan i program razvoja energetskog sektora Federacije BiH, 2009. i Strategija razvoja energetike Republike Srpske, 2012). Uredba Vlade Republike Srpske o proizvodnji i potrošnji energije iz obnovljivih izvora i kogeneracije definirala je 100 MW iskoristivih kapaciteta do 2020., kako bi podstaknula proizvodnju električne energije u vjetroelektranama.²⁰⁰

Za BiH je imperativ da se počnu uvoditi čisti izvori energije poput biomase. Dosad je biomasa uglavnom izvožena, dok je ugalj loše kvalitete i lož ulje bilo korišteno za zagrijavanje domaćinstava u BiH. Biomasa koja potječe od šumarstva (drva za ogrjev, šumskog otpada i drvnog otpada iz drvoprerađivačke industrije) i poljoprivrede ima najveći ekonomski potencijal i nudi najbolju priliku za zapošljavanje i smanjenje emisija stakleničkih plinova. Ukupni tehnički potencijal u smislu dobivanja energije iz biomase u BiH iznosi i do 33,518 PJ.²⁰¹

¹⁹⁹ Prvi nacionalni izvještaj BiH prema UNFCCC, objavljen 2009.

²⁰⁰ BiH State of Environment Report for 2012 – Izvještaj o stanju okoliša u BiH ZA 2012

²⁰¹ Ibid.

Održiv pristup pitkoj vodi i sanitarnim uslugama

Iako je BiH bogata vodenim resursima, pristup pitkoj vodi procijenjen prema procentu stanovništva koje ima kontinuiran pristup odgovarajućoj količini pitke vode (iz vodoopskrbe) kod kuće²⁰², još uvijek nije u potpunosti osiguran za sve grupe stanovništva. Međutim, pristup vodi je premašio polaznu odrednicu od 53% u 2000/2001. i u 2011. iznosio je 61,7%; stoga je moguće da će do 2015. godine biti ostvaren zadatak od 67% stanovnika koji imaju pristup ovim uslugama. Pristup javnom (centralizovanom) kanalizacionom sistemu²⁰³ također je premašio polaznu osnovu od 33% i dostigao 36%, a cilj do 2015. za pokrivanje 40% stanovništva će biti vjerovatno ostvaren.

BiH je rangirana kao jedna od vodom bogatih zemalja koja se vodom uglavnom snabdijeva iz izvora. Posjeduje gustu riječnu mrežu u slivu rijeke Save, manje razvijenu mrežu površinskih voda u jadranskom slivu te značajne kraške podzemne vodotokove. Stanje rijeka u BiH je generalno dobro u smislu sadržaja kisika u vodi, uprkos tome što je rijeka Bosna znatno zagađenija u odnosu na druge rijeke. Koncentracija nitrata u rijekama u zemlji u poslijeratnom periodu je beznačajna, uglavnom zbog sporog poljoprivrednog i industrijskog razvoja. Jedan od rijetkih izuzetaka u tom smislu je rijeka Spreča u kojoj su utvrđene visoke koncentracije nitrata, s obzirom na to da se industrija u ovoj regiji znatno razvila.

Ukupno godišnje zahvatanje vode za potrebe javne vodoopskrbe iznosi oko 1% godišnje obnovljive količine vode. Od posebne su važnosti podzemne vode i izvori koji se uglavnom koriste za vodoopskrbu (89%), dok 10,2% vode za ove svrhe dolazi iz rijeka, a 0,2% iz prirodnih jezera i vještačkih rezervoara. Pa ipak, postojeći infrastrukturni kapacitet sistema vodoopskrbe je pitanje koje daje razloga za ozbiljnu zabrinutost. Zbog oštećenja i neodržavanja tokom rata (1992-1995), većina vodovodnih i kanalizacionih sistema, koji su stariji od 25 godina, pokazuju veliki stepen gubitaka (curenja) u mreži. Gubici u vodoopskrbnoj mreži procjenjuju se na između 30% i 50%, dok se količina vode koja se zbog toga ne može obračunati i naplatiti kreće od 25% do 75%.²⁰⁴

U nekim urbanim zonama javna komunalna preduzeća ne mogu osigurati opskrbu dovoljnim količinama pitke vode tokom sušne sezone, kada je potražnja za vodom najveća. Istovremeno se ruralna područja, koja obično nisu povezana s centraliziranim sistemom vodoopskrbe, oslanjaju na male seoske vodovode nad kojima se ne provodi redovna kontrola kvalitete vode. Pristup pitkoj vodi za ugrožene i marginalizirane skupine u ruralnim područjima je lošiji jer su često kapaciteti javnih komunalnih preduzeća za vodoopskrbu zatrpani velikim brojem zahtjeva povratnika i ograničenom obnovom oštećenja na postojećim postrojenjima. Romska populacija koja često živi u neformalnim naseljima, često nema na raspolaganju niti osnovne mogućnosti poput pristupa pitkoj vodi.²⁰⁵

²⁰² Ovaj pokazatelj je korišten umjesto globalnog MRC indikatora kojim se procjenjuje pristup unaprijeđenim izvorima pitke vode, što uključuje povezanost vodovoda sa domaćinstvom, javne česme, bušotine, zaštićena vrela, zaštićena izvorišta i kišne slivnike.

²⁰³ BiH je usvojila pokazatelj kojim se procjenjuje procenat stanovništva koje ima pristup javnom kanalizacionom sistemu, umjesto globalnog MRC pokazatelja, „Procenat ljudi koji koriste unaprijeđene sanitarne usluge“, što uključuje nužnike sa vodokotlićem ili zahodski i cijevni sistem kanalizacije, septički spremnik ili jamu; zahod sa ventilacijom jame; zahod sa poklopcem preko jame ili nužnik/zahod za prikupljanje gnojiva.

²⁰⁴ BiH State of Environment Report for 2012 – Izvještaj o stanju okoliša u BiH za 2012.

²⁰⁵ UNDP (2007) National Human Development Report 2007: Social Inclusion in Bosnia and Herzegovina – Izvještaj o humanom razvoju u BiH ZA 2007: Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini.

Kanalizacioni sistem u BiH je neadekvatan u smislu kapaciteta i tehnologije koja se koristi. Kanalizacioni sistemi postoje samo u centralnim dijelovima gradova, dok su rubnim dijelovima grada i seoskim područjima dostupne uglavnom neadekvatne i neodgovarajuće septičke jame, što ozbiljno ugrožava kvalitet površinskih i podzemnih voda, koje predstavljaju značajne izvore opskrbe pitkom vodom. Glavnom kanalizacionom sistemu se nove kanalizacione cijevi često pridodaju na neplanski način, sa širenjem gradskog područja, što doprinosi smanjenju kvaliteta sistema. Osim slabe pokrivenosti javnog kanalizacionog sistema, veoma je ograničen i tretman prikupljenih otpadnih voda. U BiH postoji samo sedam postrojenja za tretman otpadnih voda za kanalizacionu vodu, u kojima se obrađuje samo 2% otpadnih voda u BiH (1,9% u FBiH i manje od 1% u RS). Niska stopa prikupljanja otpadnih voda i niska cijena za pružanje javnih usluga, naročito cijena vode koja je umnogome ispod nivoa operativnih troškova komunalnih kompanija, predstavlja jedan od izazova u unapređenju infrastrukture, održavanju i kvaliteti pružanja usluga.

Kako bi se spomenuti prioriteti u sektoru vodosnabdijevanja i sanitacije riješili, FBiH je sa Evropskom investicijskom bankom 2008. godine potpisala sporazum o finansiranju za kredit od 60 miliona eura za projekte vezane za vodosnabdijevanje i otpadne vode; dvije godine kasnije sličan sporazum u iznosu od 50 miliona eura potpisan je i sa RS. Cilj ovih sporazuma je bio finansijski podržati izgradnju i obnovu vodoopskrbne i kanalizacione (sanitacione) infrastrukture u BiH. Paralelno s tim, Delegacija EU u BiH je potpisala sporazum s EIB-om o sufinansiranju ovog kredita kroz IPA 2009 (12 miliona eura za FBiH) i IPA 2010 (10 miliona eura za RS) fondove. Pored ovoga je i Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju pristala sufinansirati/podržati ovaj projekat sa ukupnim iznosom od 12 miliona eura. Nadalje, EBRD je usvojila individualni pristup prema opštinama u BiH potpisivanjem kredita u iznosu od 5 miliona eura za razvoj sistema vodosnabdijevanja u Čapljini, uz ukupne troškove projekta procijenjene na 12 miliona eura; ovaj projekat je još uvijek u fazi pripreme implementacije. Dodatni fondovi su izdvojeni za tehničku pomoć sektoru vodosnabdijevanja i sanitacije – poput Fonda za pripremu IPA projekata: PPF sa 2,5 miliona eura i 2,2 miliona eura koje je dodijelila SIDA.²⁰⁶

Upravljanje otpadom

Otpad također predstavlja jedan od glavnih okolišnih izazova koji narušavaju kvalitet života u BiH. Prikupljanje podataka, monitoring i izvještavanje u sektoru upravljanja otpadom zaostaje za drugim sektorima poput zraka i vode. Količina komunalnog otpada koja se generira u BiH po glavi stanovnika se povećava, dok udio stanovništva koji je obuhvaćen organiziranim prikupljanjem otpada i odlaganja istog na deponije iznosi do 68% (2011.). Materijali za reciklažu koji se izdvoje iz mješovitog komunalnog otpada čine manje od 5% od ukupne mase otpada, dok se najmanje 95% prikupljenog mješovitog komunalnog otpada odlaže uglavnom na nesanitarna odlagališta. Opštinske (komunalne) deponije uglavnom su otvorenog tipa i smještene u područjima koja nisu regulirana u skladu sa principima za sanitarne deponije. U 2010. je u BiH postojalo ukupno 91 registrirano odlagalište otpada, ali se tek njih pet moglo smatrati sanitarnim deponijama. Uprkos nastojanjima da se zatvore ilegalne deponije, širom BiH ih je još u upotrebi oko 1.100 i predstavljaju rizik po javno zdravlje i okoliš. Zbog nedostatka adekvatnog tretmana i postrojenja za odlaganje bezopasnog i opasnog otpada nastalog u proizvodnim aktivnostima i medicinskog otpada, ovaj otpad često završava na postojećim opštinskim (komunalnim) deponijama.²⁰⁷

²⁰⁶ UNDP, *Water Supply in BiH - Status and the Steps Ahead – Vodosnabdijevanje u BiH – stanje i koraci naprijed*, 2012.

²⁰⁷ BiH State of Environment Report for 2012 – Izvještaj o stanju okoliša u BiH za 2012.

Problem prisustva mina i proces deminiranja

Sedamnaest godina nakon završetka rata BiH se još uvijek suočava s problemom visokog stepena zagađenosti minama i neeksplozivnim ubojitim sredstvima. BiH je minama najzagađenija zemlja u Evropi i zasigurno jedna od najzagađenijih u svijetu. Uprkos nastojanjima koja su uložena i značajnim unapređenjima u upravljanju protuminskim djelovanjem, mine i neeksplozivna ubojita sredstva još uvijek predstavljaju jednu od glavnih prijetnji sigurnosti građana i ekonomskom i socijalnom razvoju u BiH. Iako je puno rada uloženo u proces identifikacije i čišćenja područja zagađenih minama, ista se još uvijek mogu naći u cijeloj zemlji. Identificiranje lokacija minskih polja u BiH je veoma složeno, s obzirom da ih većina nije ispravno dokumentirana ili su te informacije izgubljene. Dodatna specifičnost problema u BiH, koja njegovo rješavanje još više usložnjava, je činjenica da većina minskih polja ima nepoznate obrasce, s pojedinačno postavljenim minama ili rijetko raspoređenim skupinama mina na širokim područjima.

Na početku 2009. je u novoj Strategiji za protivminsko djelovanje u BiH minama zagađeno područje u BiH procijenjeno na 1.573 km².²⁰⁸ U BHMAL izvještaju za 2012 godinu, minski sumnjiva površina je procijenjena na 1.263 km² ili 2,5% ukupne površine BiH.²⁰⁹ U 2012. godišnji plan redukcije minski sumnjive površine realizovan je sa 53%, dok je godišnji plan operacija humanitarnog deminiranja realizovan sa 28%. U 2012. se dogodilo ukupno 9 nesreća uzrokovanih minama u kojima je smrtno stradalo ili ozlijeđeno 12 osoba. U poslijeratnom periodu do danas, 1.689 osoba su bile žrtve takvih nesreća, uključujući 593 smrtno stradalih.

Protivminsko djelovanje u Bosni i Hercegovini počelo je 1996. godine uspostavljanjem UN-ovog Centra za uklanjanje mina (UNMAC). Centar je osnovan kako bi se izgradila domaća struktura potrebna za upravljanje i rukovođenje, te operativni kapaciteti za protivminsko djelovanje. Svi dostupni podaci o minskim poljima (18,600) prikupljeni su putem SFOR-a i uspostavljena je centralna baza podataka kao osnovni instrument za dalje planiranje i izvještavanje. Operativne aktivnosti uklanjanja mina su intenzivno realizirane kroz programe UN-a i Svjetske banke, te kroz angažman određenih međunarodnih NVO i komercijalnih organizacija. U julu 1998. godine su odgovornost za aktivnosti uklanjanja mina preuzele BiH strukture, ali je nastavljena finansijska, stručna i tehnička pomoć koju je pružala međunarodna zajednica. Osnovani su entitetski centri za protivminsko djelovanje u RS (RSMAC) i FBiH (FMAC), pod okvirom koordinacijskog centra (BHMAL).

Usvajanjem Zakona o deminiranju u 2002. uspostavljen je centar BHMAL na nivou BiH u okviru Ministarstva civilnih poslova BiH. Iste godine je izrađena prva Strategija protivminskog djelovanja za period 2002 - 2009. Krajem 2004. je, kroz evaluaciju programa, zaključeno da je vizija u prvoj strategiji bila preoptimistična i nerealna, te da veličina i složenost problema daleko nadilaze raspoloživa finansijska sredstva, tehnologiju, kao i dostupnu podršku za implementaciju programa. BiH je 2008. godine usvojila novu strategiju protivminskog djelovanja. Cilj Strategije protivminskog djelovanja za period od 2009. do 2019. je u potpunosti eliminirati minski sumnjivu površinu prve i druge prioritete kategorije do kraja 2018., smanjujući je kroz opšta i tehnička izviđanja i uklanjanje mina, te u potpunosti ukloniti prioritete sumnjive površine treće kategorije korištenjem mjera zabrane i aktivnostima izviđanja.

²⁰⁸ Strategija protivminskog djelovanja u BiH za period od 2009. do 2019.

²⁰⁹ Izvještaj BHMAL-a za 2012.

Prva, urgentna, faza uklanjanja mina realizirana je uprkos nepovoljnim okolnostima i preprekama, posebno značajnim nedostatkom finansijskih sredstava. Deminiranje urbanih područja je finalizirano kroz deminiranje lokacija koje su se smatrale prioritetima za povratak izbjeglica i raseljenih lica i za obnovu osnovne infrastrukture. Izgrađena je struktura za protivminsko djelovanje, kao i operativni kapaciteti i standardi za organizaciju, implementaciju na terenu, evidenciju i kontrolu kvalitete operativnih aktivnosti.

Međutim, iskustva do danas ukazuju na veliki nesrazmjer između stvarne potrebe za protivminskim djelovanjem u BiH i mogućnosti zemlje i onih koji joj osiguravaju podršku. Uzimajući u obzir postojeći stepen napretka u pogledu protivminskog djelovanja i čišćenja tla od mina čini se neizvjesnim da će ciljevi strategije biti postignuti do 2019.; razlog za to je prvenstveno nedovoljno finansijskih sredstava: postojeća strategija navodi godišnje finansijske potrebe za deminiranjem u iznosu od oko 80 miliona KM (40 miliona eura).

Potrebno je istaknuti da dosad, niti za jednu od godina nisu izdvojena planirana godišnja sredstva u punom iznosu, te su kao posljedica toga, raspoloživi operativni kapaciteti ostali u znatnoj mjeri neiskorišteni. Zbog nerealiziranih finansijskih projekcija, strateški plan, iako revidiran, neće moći biti u potpunosti implementiran. Učešće donatora i dalje je umjereno, a iako je vidljivo povećano učešće lokalnih zajednica u finansiranju protivminskog djelovanja, ono je i dalje nedovoljno.

Grafikon 22: Pregled stanja okoliša

Nedovršeni procesi i preporuke

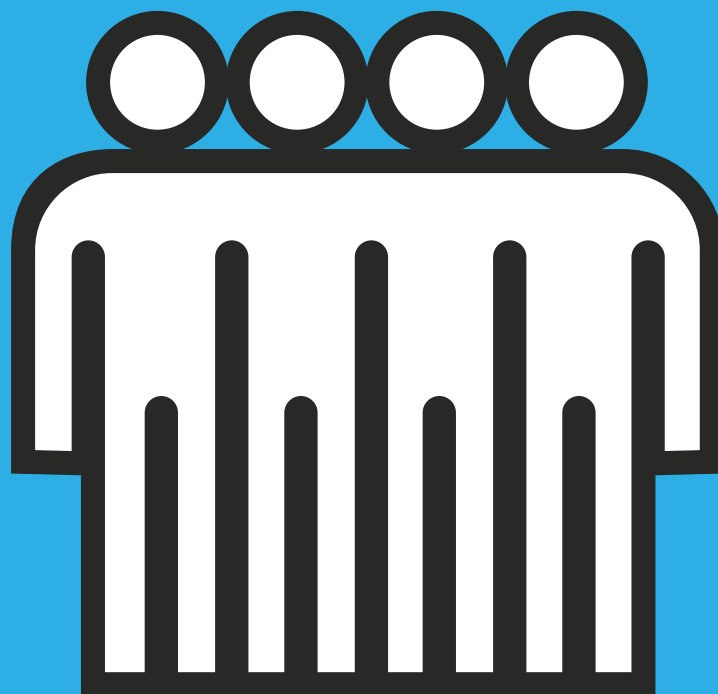
U narednom periodu, bilo bi potrebno dalje jačati institucije za zaštitu okoliša i ljudske i tehničke kapacitete na svim nivoima, uključujući inspeksijske službe. Odgovarajuće upravljanje pitanjima i rizicima koji se odnose na okoliš zahtijeva odlučivanje na znanstvenoj osnovi i adekvatnim podacima. Kvalitetnije prikupljanje i upotreba podataka o okolišu, na osnovu pouzdanih i pravovremenih inputa/unosa i informacija predstavlja preduslov za adekvatno planiranje, monitoring i izvještavanje.

Za dugoročnu zaštitu okoliša neophodni su održivi izvori finansiranja, što uključuje napore da se utvrde prioritete i koordiniraju programi investicija te da se u punom obimu iskoriste već raspoloživa sredstva (poput onih u sektoru voda). Konačno, sveobuhvatna zaštita okoliša se može osigurati jedino kroz uvrštavanje potreba zaštite okoliša u planske i razvojne procese svih sektora koji utiču na okoliš. Brojne aktivnosti trebaju biti fokus napora u predstojećem periodu:

- Unaprijediti postojeći zakonski i institucionalni okvir, vertikalnu i horizontalnu koordinaciju, te ojačati kapacitete na svim nivoima potrebne za adekvatno upravljanje sektorom okoliša.
- Poboljšati prikupljanje podataka, okolišne statistike, praćenje i izvještavanje o okolišu.
- Unaprijediti prikupljanje podataka i uspostaviti mehanizam koordinacije za praćenje stanja biološke raznovrsnosti.
- Poboljšati kapacitete i upravljanje postojećim zaštićenim područjima i obezbijediti adekvatno finansiranje.
- Unaprijediti prikupljanje podataka, praćenje i izvještavanje u sektoru upravljanja otpadom, te povećati udio stanovništva obuhvaćenog organiziranim prikupljanjem otpada.
- Riješiti pitanja nedovoljnog recikliranja otpada, ilegalnih deponija, te adekvatnog odlaganja opasnog i medicinskog otpada.
- Uvesti dodatne stanice za praćenje stanja zraka da bi se širom BiH mogao obavljati sveobuhvatniji i kvalitetniji monitoring kvalitete zraka.
- Povećati korištenje obnovljive energije i biomase i uvesti evropske standarde i propise za goriva od biomase.
- Unaprijediti postojeće vodovodne i kanalizacijske sisteme koji su zastarjeli, produciraju znatne gubitke vode i postaviti adekvatne tarife za vodu i usluge poslovnim subjektima i stanovništvu.
- Osigurati kvalitetnije integriranje potreba zaštite okoliša u drugim sektorskim politikama.
- Osigurati adekvatno i kontinuirano finansiranje potrebno da bi se zemlja riješila prijetnje od mina do 2019. godine

MRC 8

Uspostaviti globalno partnerstvo
za razvoj

MRC 8

Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

Tabela 13: Indikatori za MRC8

Cilj/Zadatak/Indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto				
a	b	c	d	e	f	g	h
CILJ 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj							
8.A Zadatak: Dalje razvijati otvoren, na pravilima zasnovan, predvidiv, nediskriminatoran trgovinski i finansijski sistem							
8.1. Indeks percepcije korupcije	n/a	n/a	3,3	3,2 (2008.)	3,0 (2009.) 4,2 (2012.)	4	postignuto
8.2. Izvoz izražen kao procenat od uvoza (u %)	30,8	n/a	42,7	44,8	53,0 (2011.) 51,0 (2012.)	80,0	neizvjesno
8.3. Direktno strane investicije kao procenat BDP-a (u %)	2,1	n/a	13,5	2,9	2,4 (2011.) 3,8 (2012.)	7,0	neizvjesno
8.4. Učešće zvanične razvojne pomoći (ODA) – kao procenat BDP-a (u %)	11,1	n/a	2,97	2,6	2,3 (2011.)	1,0	izvjesno
8.B Zadatak: Baviti se, sveobuhvatno, problemima zaduženosti zemalja u razvoju kroz mjerenja na nacionalnom i internacionalnom nivou da bi se dug učinio dugoročno održivim i uporedivim							
8.5. Ukupan omjer javni dug/BDP (u %)	35,2	n/a	18,2	21,8	27,5 (2012.)	25	neizvjesno
8.6. Omjer izvoz/BDP (u %)	17,9	n/a	27,3	23,2 (2009.)	30,4 (2012.)	43	neizvjesno
8.C Zadatak: U saradnji sa privatnim sektorom, učiniti dostupnim koristi od novih tehnologija, posebno informacijskih i komunikacijskih							
8.7. Personalni kompjuteri na 100 stanovnika	3,9 (2000.)	4,0	6,4	6,4 (2008.)	6,4 (2008.)	12,0	izvjesno
8.8. Telefonske linije na 100 stanovnika	22,6	15,0	28,2	27 (2008.)	25 (2011.)	26,0	postignuto
8.9. Pretplatnici mobitela na 100 stanovnika	11,9	n/a	64,9	84 (2008.)	85 (2011.)	90,0	postignuto
8.10. Internet korisnici na 100 stanovnika	1,11	4,0	27,9	34,7 (2008.)	60 (2011.)	15,0	postignuto

Napomena: za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Bruto domaći proizvod

U periodu od 2000. do 2008. BiH je zabilježila značajan ekonomski rast, s BDP-om koji je prosječno rastao za oko 6% godišnje. Generatori ovakvog rasta su bili visoka stopa izvoza, snažna domaća potrošnja i rast investicija i novčanih doznaka iz inostranstva, te visoka cijena bh. proizvoda na svjetskom tržištu (metala npr.). Ovakav rast BDP-a pratilo je smanjenje siromaštva.²¹⁰ Prema Svjetskoj banci/Direkciji za ekonomsko planiranje BiH, procent stanovništva koje živi ispod linije siromaštva (stope apsolutnog siromaštva), definiran kao nivo potrošnje od 205 KM po osobi mjesečno, spao je između 2004. i 2007. sa 18% na 14%, pri čemu je u 2007. godini relativna stopa siromaštva iznosila 18,2%. Podaci iz 2011. godine ukazuju da je stopa apsolutnog siromaštva povećana na 15%, a da je stopa relativnog siromaštva blago pala na 17,9%²¹¹

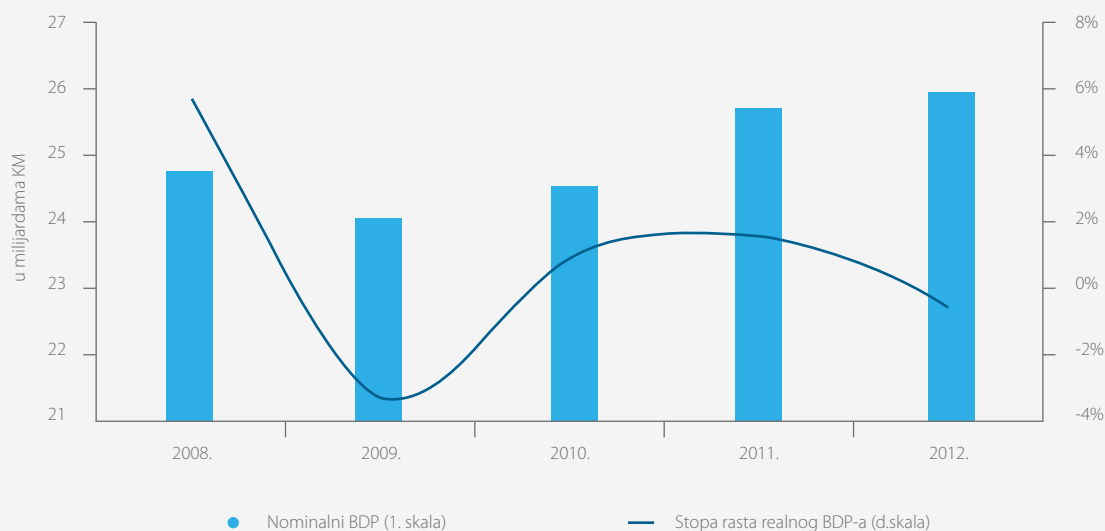
Od 2008. godine ekonomija BiH nije zabilježila nikakav značajniji ekonomski rast, te je naredne godine obilježila značajna recesija praćena periodima stagnacije i izuzetno sporog oporavka. Rast od iznad 5%, iz perioda prije krize, koji je neophodan ne samo za dostizanje životnog standarda u razvijenim nego i većini susjednih zemalja u tranziciji, je sada, kako se čini, izvan dosega i bez izgleda ostvarivanja u narednim godinama. U 2012. je zabilježen negativan rast BDP-a (-0,5%), zbog dodatnog produbljivanja krize u eurozoni i kod drugih glavnih vanjskotrgovinskih partnera BiH, kao i nezadovoljavajuće ekonomske aktivnosti unutar zemlje.²¹²

²¹⁰ Za više detalja vidjeti: WB/DEP. *Protecting the Poor during the Economic Crisis: 2009 Bosnia and Herzegovina Poverty Update – Zaštita siromašnih tokom ekonomske krize: Izvještaj za BiH za 2009. godinu*, 18. decembar 2009. str. 8-9.

²¹¹ Za više informacija i izvore podataka pogledati sekciju MRC1.

²¹² Godišnji izvještaj Centralne banke BiH za 2012.

Grafikon 23: Stope rasta nominalnog i stvarnog BDP-a u periodu od 2008. do 2012.

Izvor: Centralna banka Bosne i Hercegovine, Godišnji izvještaj za 2012.

Recesija u eurozoni trajala je šest kvartala zaredom, ali se situacija u bh. ekonomiji zakomplicirala tek kada su se pogoršale okolnosti u njemačkoj ekonomiji. Glavni efekti ekonomske stagnacije u eurozoni, a koji su se osjetili na domaćoj ekonomiji, su oni koji su se odrazili u smanjenju vanjske potražnje za izvozom iz BiH i nedovoljnom prilivu kapitala. Regiju je potom ponovno pogodila recesija (primarno Hrvatsku i Srbiju) što je, sve skupa, stvorilo prilično nepovoljne vanjske uslove. Interno su postojali problemi vezani za restriktivnu fiskalnu politiku, loše stanje domaće privatne potrošnje i niskog nivoa ulaganja (posebno u privatnom sektoru). Javna ulaganja su se donekle povećala, ali nisu uspjela postići svoj puni potencijal. Finansijska medijacija bila je niskog intenziteta i nije osigurala neophodni stimulans za ukupnu ekonomsku aktivnost. Inflacija je u većini zemalja u Jugoistočnoj Evropi rasla tokom 2012., što je dijelom i odraz povećanih stopa PDV-a i rasta u cijenama hrane. Najveća inflacija zabilježena je u Srbiji i do kraja godine dostigla je 12%. BiH je zemlja koja je bila najmanje pogođena inflacijom u JIE, sa stopom od 1,8%.²¹³

Prema procjeni Međunarodnog monetarnog fonda, ekonomija u 2013. pokazuje male znake oporavka (rast BDP-a u 2013. procjenjuje se u razmjeri od 0,5% do 1%). Industrijska proizvodnja i izvoz su u prvom kvartalu 2013. u odnosu na isti period prošle godine porasli. Iako je ovo u velikoj mjeri odraz daleko blaže zime i viših nivoa vode koji su potaknuli proizvodnju električne energije i njen izvoz, izgledi za skroman ekonomski oporavak ove godine, su se poboljšali za oko 0,5%. Inflacija je nastavila opadati i do aprila 2013. dosegla je 0,5%, uglavnom zbog nižih cijena hrane i goriva. Stopa nezaposlenosti međutim porasla je na 28%. U periodu nakon 2013., očekuje se da će se rast ubrzati u skladu s predviđenim postepenim oporavkom u Evropi i očekuje se da će taj rast pokretati povećanje izvoza u kombinaciji s velikim i stabilnim prilivima novčanih doznaka iz inostranstva koje bi trebale podstaknuti prihode, potrošnju i uvoz. Ekonomsku bi aktivnost trebala podržati i javna ulaganja u infrastrukturne projekte. Za brži će pak ekonomski rast biti potreban značajan napredak u implementaciji strukturnih reformi.²¹⁴

Industrijska proizvodnja i građevinarstvo

Industrijska proizvodnja u BiH je u 2012. zabilježila ozbiljan pad. Nakon dvije godine pozitivnog rasta (sa 1,6% u 2010. i 5,6% u 2011.) vidan je značajan pad u industrijskoj proizvodnji od 5,2% u 2012. S obzirom da je dodatna vrijednost industrijske proizvodnje sudjelovala sa oko 18% od ukupne bruto dodane vrijednosti može se smatrati kao prilično pouzdanim indikatorom pada ukupnih ekonomskih aktivnosti. Analiza strukture indeksa industrijske proizvodnje u BiH pokazuje da je došlo do pada u rezultatima proizvodnje u sve tri oblasti ekonomske aktivnosti.²¹⁵

U rudarstvu i prerađivačkoj industriji zabilježen je skoro identičan pad u proizvodnji: u rudarstvu je pad iznosio 4,9%, a u prerađivačkoj industriji 4,7%. Što se tiče snabdijevanja električnom energijom, gasom i vodom, pad u proizvodnji iznosio je 7,1%. U rudarstvu je u eksploataciji energetskih sirovina (uglja, mrkog uglja i treseta) došlo do pada u proizvodnji od 3,9%, dok je u eksploataciji

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Međunarodni monetarni fond: - Bosnia and Herzegovina: Third Review Under the Stand-By Arrangement and Request for Waiver of Applicability of a Performance Criterion – Treći pregled po Stand-by aranžmanu i zahtjevu za odricanje od primjene kriterija performanse za Bosnu i Hercegovinu – izvještaj i priopćenje za javnost, juli 2013.

²¹⁵ Godišnji izvještaj Centralne banke BiH za 2012.

drugih ruda i kamena došlo do pada proizvodnje od 9,2%. U prerađivačkoj industriji, svega su dva od četrnaest podpodručja zabilježila rast proizvodnje: proizvodnja hemijskih proizvoda i umjetnih vlakana (8,2%) te proizvodnja gume i plastičnih proizvoda (0,8%). Visoke stope pada proizvodnje zabilježene su u proizvodnji mašina i uređaja (-26,2%), ostaloj prerađivačkoj industriji (-22,5%), te u proizvodnji električnih i optičkih uređaja (-19,0%). U preostalim devet podpodručja pad proizvodnje kretao se od -0,9% (proizvodnja baznih metala i metalnih proizvoda) do -15,8% (proizvodnja ostalih proizvoda od nemetalnih minerala). Takav trend u industrijskoj proizvodnji ukazuje da je domaća ekonomija u periodu recesije i da je potrebno preduzeti urgentne mjere ukoliko se ekonomija želi oporaviti i rast proizvodnje ponovo pokrenuti.²¹⁶

Građevinarstvo predstavlja veoma važnu djelatnost u domaćoj ekonomiji, na koju otpada više od 4% bruto dodatne vrijednosti i koja zapošljava 5,0% ukupnog broja zaposlenih. Tokom perioda od 2005. do 2008. vrijednost izvedenih radova u ovoj aktivnosti u FBiH se povećala za 79,2%, a u RS za 97,8%. Za razliku od ovog perioda, kada su zabilježene visoke stope rasta u vrijednosti izvedenih građevinskih radova, u 2009.g. je, a posebno u 2010.g., zbog recesije došlo do pada u vrijednosti izvedenih građevinskih radova. Tokom 2011. su zaustavljeni negativni trendovi, te je primijećen blagi oporavak koji je pak bio popraćen daljim padom u 2012. od 2,7% u FBiH i 7,9% u RS – u poređenju s prethodnom godinom.²¹⁷

Tekući račun, trgovina i direktna strana ulaganja

Deficit tekućeg računa u 2012. iznosio je 9,5% BDP-a (isto kao i u 2011), što pokazuje da se, uprkos stagnaciji u ekonomskim aktivnostima, domaća ekonomija oslanjala na vanjsko finansiranje i pod takvim uslovima. Na povećanje deficita tekućeg računa najveći uticaj je imalo produbljanje robnog vanjskotrgovinskog deficita i smanjenje suficita na računu usluga, dok su pozitivan uticaj na kretanja na tekućem računu imala povećanja suficita na računima primarnog i sekundarnog dohotka. Na kapitalnom računu je zabilježen stabilan, ali stagnirajući, priliv sredstava, kao i u prothodnim godinama²¹⁸.

Ukupan obim vanjskotrgovinske razmjene u 2012. iznosio je 23,1 milijardu KM, te je u odnosu na prošlu godinu zabilježeno blago smanjenje obima trgovine za 2,7%. Odnos vanjskotrgovinske razmjene i BDP-a iznosi 89,2%, što potvrđuje da domaća ekonomija ima visok stepen otvorenosti. Smanjen obim vanjskotrgovinske razmjene je posljedica smanjenja i izvoza i uvoza roba tokom godine. Pokrivenost uvoza izvozom je u protekloj godini pogoršana u odnosu na prethodnu godinu i iznosila je 51,0%. Ukupna vrijednost uvoza iznosila je 15,25 milijardi KM, što predstavlja godišnje smanjenje za 272,5 miliona KM ili 1,7%. Vrijednost izvoza je iznosila 7,86 milijardi KM, što je niže za za 364,2 miliona KM ili 4,4%. Vanjskotrgovinski deficit iznosi 7,39 milijardi KM (odnosno 28,5% BDP-a), što je više za 1,3% nego u 2011. godini.²¹⁹

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Godišnji izvještaj Centralne banke BiH za 2012.

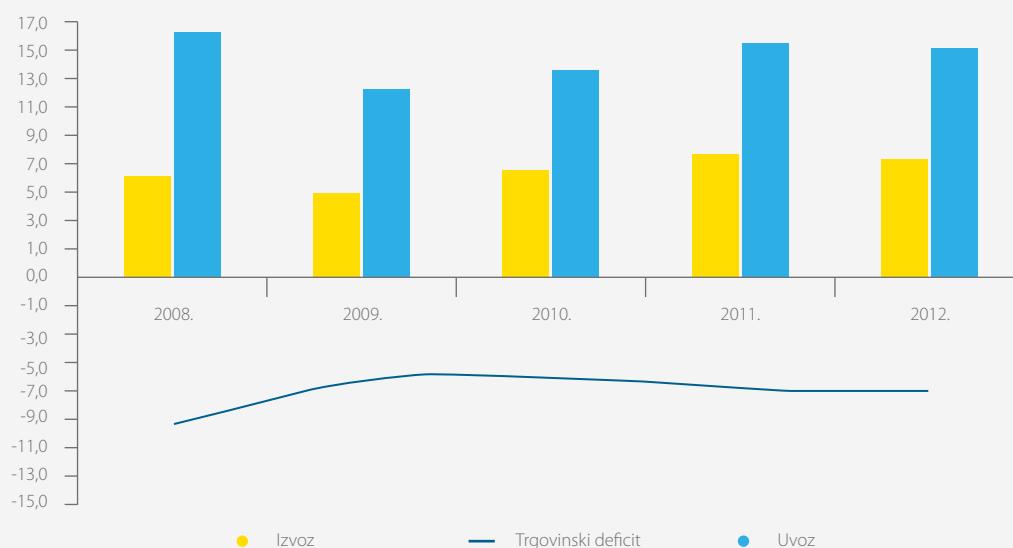
Većinu izvezenih roba činili su bazni metali (24,3%), proizvodi mineralnog porijekla (11,1%), mašine, i mašinski i električni uređaji (10,1%), proizvodi hemijske industrije (6,8%) i namještaj (6,2%). Od ovih pet glavnih grupa proizvoda, samo je kod namještaja iz skupine ostalih proizvoda zabilježen rast izvoza u odnosu na prethodne godine te je on doprinio ublažavanju pada izvoza na godišnjem nivou. Pad izvoza je uglavnom bio uzrokovan padom u izvozu proizvoda mineralnog porijekla (mineralnih goriva i nafte te električne energije) od 33,7%. Ovo smanjenje je najviše rezultat duplo manjeg obima izvoza električne energije, uglavnom u Srbiju, s tim da je rast izvoznih cijena električne energije donekle ublažio pad. Najviše uvožena roba su proizvodi mineralnog porijekla (uključujući naftu 21,2%), potom mašinski i mehanički uređaji (12,3%), proizvodi hemijske industrije (10,0%), prehrambeni proizvodi (9,9%) i bazni metali (8,7%). Prema ekonomskoj svrhi, najveći udio uvoza odnosi se na polugotove proizvode (29,9%), netrajne potrošačke robe (25,3%) i energije (20,5%). U poređenju s prethodnom godinom, struktura i udio određenih grupa proizvoda u ukupnom uvozu ostali su nepromijenjeni. Udio kategorija kapitalnih proizvoda bio je znatno niži nego u periodu prije krize, što sugerira da se investicije oporavljaju sporije od opće potrošnje.²²⁰

Proizvodi mineralnog porijekla (nafta i naftni derivati) i transportna sredstva su grupa proizvoda koja su u najvećoj mjeri djelovali na produblivanje trgovinskog deficita u 2012. Njihov udio u povećanju trgovinskog deficita iznosio je 32,0% i 14,8%. Analiza izvoza prema ekonomskoj svrhi pokazuje da su unutar strukture izvoza najveći udio imali polugotovi proizvodi i proizvodni materijali – 41,2% ukupnog izvoza; tokom godine se udio ove grupe proizvoda u ukupnom izvozu povećao: na godišnjem se nivou izvoz ove grupe proizvoda povećao za 2,3%.²²¹

220 Ibid.

221 Ibid.

Grafikon 24: Izvoz, uvoz i trgovinski deficit u periodu od 2008. do 2012. (u milijardama KM)

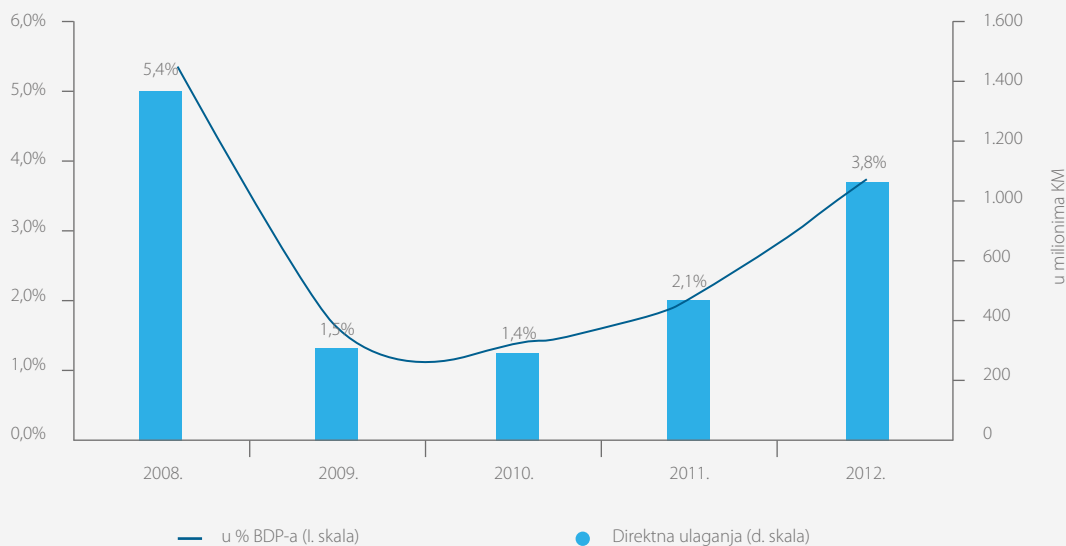
U smislu geografske distribucije, vanjskotrgovinska razmjena je u 2012. bila uglavnom fokusirana na zemlje članice EU i susjedne zemlje. Na dvije grupe zemalja (EU27 i JIE) odnosi se 87,3% ukupnog izvoza, dok je njihov udio u ukupnom uvozu bio 72,1%. Hrvatska i Njemačka se ističu kao vodeći partneri kako u izvozu, tako i kao zemlje iz kojih BiH najviše uvozi. Izvoz u Hrvatsku pao je za 3,3%, dok je uvoz iz Hrvatske bio niži za 1,1%. Vrijednost izvoza u Njemačku zabilježila je pad od 0,5% u poređenju s prethodnim godinama, paralelno s povećanjem uvoza od 4,7%. Udio uvoza iz drugih zemalja se smanjio i ukupan uvoz iz Rusije opao je za 7%. Najveći trgovinski deficit BiH je zabilježila sa Ruskom Federacijom (19,4%), zatim Hrvatskom (14,0%), Kinom (11,0%), Srbijom (9,8%) i Njemačkom (7,0%).²²²

Direktna strana ulaganja su se nastavila povećavati, s obećavajućim trendom u 2012. godini koji je znatno nadmašio iznose iz protekle godine; priliv ulaganja se odvijao uglavnom u nefinansijskim sektorima ekonomije. Ukupna vrijednost priliva direktnih ulaganja u 2012. iznosila je 992,7 miliona KM, što je za 458,1 milion ili 85,7% više u poređenju s prethodnom godinom. U smislu odnosa spram BDP-a, direktna strana ulaganja dosegla su 3,8%, što je daleko bliže iznosima zabilježenim prije krize. Najveći rast u ulaganjima zabilježen je u proizvodnji baznih metala i trgovini na veliko.²²³

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

Grafikon 25: Direktna strana ulaganja u periodu od 2008. do 2012.

Izvor: Godišnji izvještaj Centralne banke BiH za 2012.

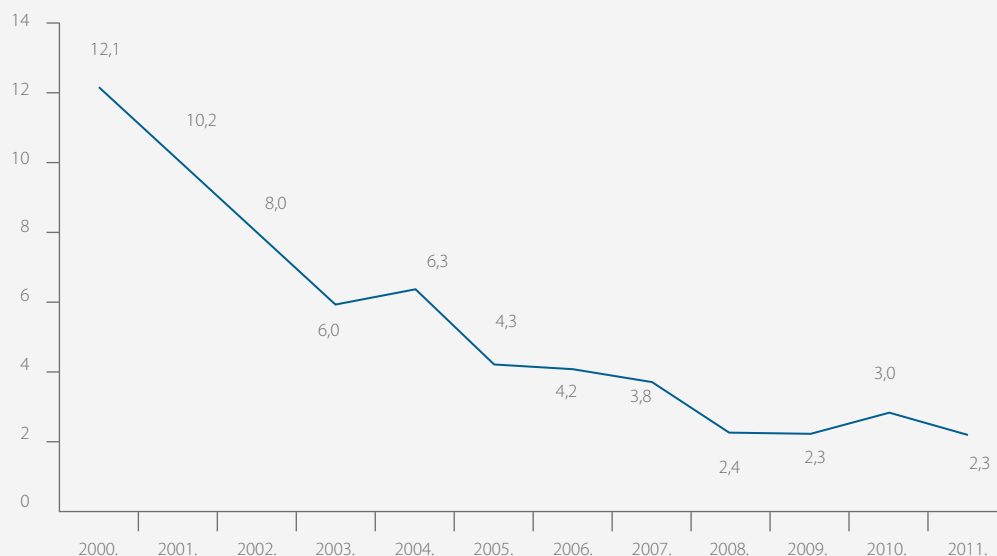
Zvanična pomoć za razvoj (ODA) namijenjena BiH

Prema brojnim procjenama, BiH je u poslijeratnom periodu primila najviše donatorske pomoći po glavi stanovnika u historiji; međutim, nije moguće utvrditi precizne brojke, pa čak ni približno pouzdane procjene o količini pomoći primljene u periodu do 2000. godine. Evidencije o primljenoj pomoći, BiH vlasti su počele djelomično uspostavljati i održavati tek 2000. godine. Dobijena pomoć bila je namijenjena humanitarnoj pomoći, ekonomskom oporavku i obnovi, a do promjene u fokusu došlo je od 2000. godine kada se ona preusmjerava na demokratizaciju, izgradnju institucija, izgradnju kapaciteta, podršku sektorima, itd. U 2000. godini je zvanična pomoć za razvoj (ODA) bila veoma velika i iznosila više od 12% BDP-a, a u narednim je godinama opadala, pa je tako u 2011. iznosila 2,3%.

S ciljem djelovanja u smislu neophodnosti koordinacije međunarodne pomoći, uključujući i monitoring efikasnosti i transparentnosti, 2005. je formiran Forum za koordinaciju donatora (DCF), a 2008. je u okviru Ministarstva finansija i trezora BiH osnovan Sektor za koordinaciju međunarodne ekonomske pomoći (SCIA); ovaj sektor je zadužen za koordinaciju međunarodne pomoći²²⁴. Vijeće ministara BiH je usvojilo Parišku deklaraciju o djelatnosti pomoći 2009. godine, putem koje su se vlasti u Bosni i Hercegovini obavezale da će ispuniti 56 partnerskih obaveza u pet glavnih područja koje obuhvata Deklaracija: odgovornost odnosno 'vlasništvo' domaćih aktera, usklađivanje ciljeva, harmonizacija, upravljanje zasnovano na rezultatima i uzajamna odgovornost. BiH je 2010.

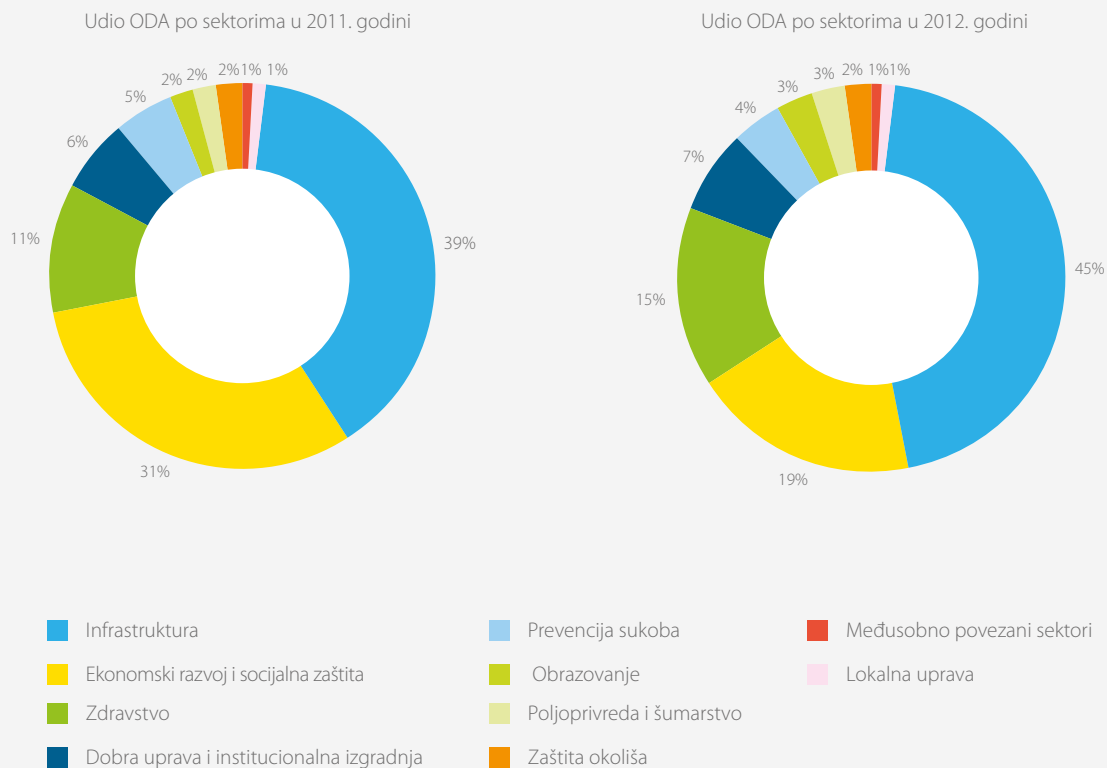
²²⁴ S izuzetkom pomoći koja se dobija iz EU.

Grafikon 26: Zvanična pomoć za razvoj (ODA) namijenjena BiH iskazana kao procent BDP-a

Izvor: Svjetska banka.

Grafikon 27: Udio ODA po sektorima u 2011. i 2012.

Izvor: Ministarstvo finansija i trezora BiH, Pregled aktivnosti donatora 2011-2012.

godine zvanično dodana na listu zemalja potpisnica Pariške deklaracije²²⁵. DCF svoj rad zasniva na rotirajućem predsjedavanju DCF članova²²⁶, a Ministarstvo finansija i trezora/SCIA ima funkciju Sekretarijata Forumu. Nivo ODA koji će BiH nastaviti primati po glavi stanovnika će i dalje ostati visok, premda će se ODA svake godine smanjivati. Nekoliko bilateralnih partnera je tokom proteklih godina smanjilo ili će pak u skorijoj budućnosti smanjiti svoju pomoć zbog drugih globalnih pritisaka i prioritetnijih zemalja, kao i vjerovatnoće da se BiH u budućnosti pridruži EU; proces EU integracija je tokom proteklih nekoliko godina bio u zastoju. Ukupna izdvajanja članica DCF-a za BiH u 2011. su iznosila 541,36 miliona eura, od čega 171,26 miliona eura u obliku nepovratnih sredstava (grantova) i 370,10 miliona eura u obliku zajmova. U poređenju s prethodnim periodom, u 2011. je vidljiv značajan pad ODA u obliku grantova. Najveći udio ODA u 2011. osiguran je za sektor infrastrukture, ekonomski razvoj, te sektore socijalne i zdravstvene zaštite.²²⁷ Prema podacima od 31. jula 2012. ukupna izdvajanja članica DFC-a za BiH iznosila su 443,68 miliona eura, od čega 176,31 milion eura u obliku grantova i 267,37 miliona eura u obliku zajmova. Struktura ulaganja po sektorima tokom prvih sedam mjeseci 2012. bila je veoma slična onoj iz 2011.²²⁸

²²⁵ Više informacija na www.mft.gov.ba

²²⁶ Više informacija na www.donormapping.ba

²²⁷ Ministarstvo finansija i trezora BiH: Pregled aktivnosti donatora 2011-2012.

²²⁸ Ibid.

Tokom posmatranog perioda, tri najveće međunarodne finansijske institucije, Evropska investicijska banka (EIB), EBRD i Svjetska banka osigurale su zajmove, skupa s Njemačkom kao bilateralnim donatorom. Istovremeno je u smislu direktne bilateralne pomoći uočen postepeni opadajući trend, te kanalisanje pomoći kroz pomoć Evropske unije. U 2011. su Španija/AECID, Ujedinjeno Kraljevstvo/DFID i Holandija okončale svoje aktivnosti i zatvorile svoje urede u BiH, dok će Austrija/ADC postepeno smanjiti i okončati svoju bilateralnu tehničku pomoć.²²⁹

Osnivanje Forum za koordinaciju donatora (DCF) predstavlja važnu inicijativu i primjer koji bi trebali slijediti svi donatori koji djeluju u BiH; međutim, prema Direktoriju donatora iz januara 2012. godine, u zemlji je bilo aktivno 209 donatora, od kojih je bilo svega 22-člana DCF-a.²³⁰

Prema izvještaju Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD)²³¹ o djelotvornosti pomoći iz 2011. godine, i institucije BiH i donatori trebaju uložiti više napora kako bi se osigurala veća kvaliteta implementacije Pariške deklaracije u zemlji. U 2010, BiH je po prvi put učestvovala u istraživanju za potrebe ovog izvještaja, ali je zadovoljila tek dva od deset indikatora. Jedan od ciljeva koji je postavio OECD je da 40% donatorskih misija na terenu treba biti realizirano zajednički. U BiH je tek 10% od 131 donatorske misije bilo koordinirano. UN je implementirao najveći broj misija u BiH (59) od čega ih je 10 (17%) bilo koordinirano s drugim donatorima, dok je EU koordinirala najveći dio svojih misija (50%). Pariška deklaracija naglašava da se djelotvornost pomoći povećava kada donatori koriste uzajamne mreže i koordiniraju upravljanje i realizaciju podrške. Partnerske zemlje imaju obavezu definirati jasne programe i strategije dok su donatori odgovorni za korištenje domaćih sistema u pripremi, implementaciji, finansijskom upravljanju, monitoringu i evaluaciji svojih programa. Iako se alociranje pomoći na osnovu programa (*programme-based approach – programski zasnovan pristup*) ističe u Pariškoj deklaraciji, svega 35% pomoći namijenjene BiH u 2010. bilo je programski zasnovano, što je znatno manje od zacrtanog cilja od 66%. Svega šest donatora je pomoć alociralo na ovaj način, od čega je 88% sredstava izdvojila Svjetska banka, u obliku budžetske podrške.²³²

²²⁹ Ibid.

²³⁰ IBHI/SIF, Donatori u BiH: Podrška razvoju nevladinog sektora, (ne)naučene lekcije, Inicijativa za bolju i humaniju inkluziju (IBHI) i Fondacija za socijalno uključivanje u BiH (SIF u BiH), Sarajevo, 2013.

²³¹ OECD, *Aid Effectiveness 2005–10: Progress in implementing the Paris Declaration – Djelotvornost pomoći 2005-10: Napredak u implementaciji Pariške deklaracije*, 2011.

²³² IBHI/SIF, Donatori u BiH: Podrška razvoju nevladinog sektora, (ne)naučene lekcije, Inicijativa za bolju i humaniju inkluziju (IBHI) i Fondacija za socijalno uključivanje u BiH (SIF u BiH), Sarajevo, 2013.

Vanjski javni dug

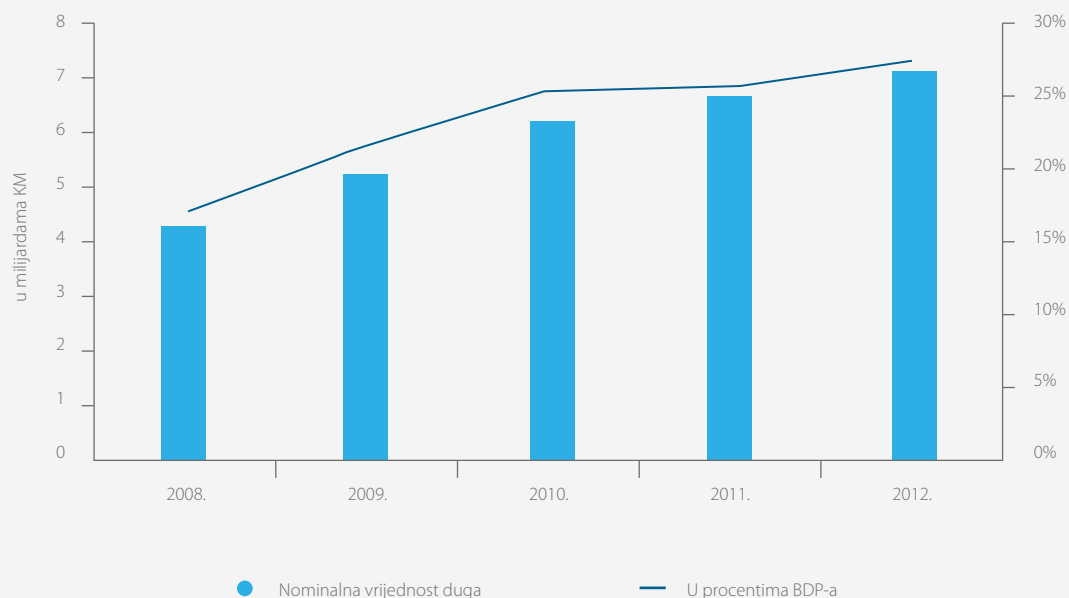
Vanjski javni dug u BiH je u 2012. povećan, te je do kraja godine iznosio 7,13 milijardi KM, za 470,8 miliona KM ili 7,1% viši u poređenju sa situacijom s kraja 2011. Izraženo u procentu BDP-a, vanjski javni dug iznosio je 27,5%.²³³

Glavni dio povećanja duga odnosi se na povećanje duga kod Evropske investicijske banke (EIB) u iznosu od 268,7 miliona KM, s IMF-om u iznosu od 165,6 miliona KM, EBRD u iznosu od 141,8 miliona KM i sa SB – Međunarodnom asocijacijom za razvoj (IDA) – u iznosu od 33,9 miliona KM. U ukupnoj bilansi vanjskog javnog duga, najveći dio na kraju 2012. godine odnosio se na zajmove od Svjetske banke - IDA (zajmovi povučeni nakon rata pod povoljnim uslovima) u ukupnom iznosu od 1,77 milijardi KM ili 24,8%. Zatim slijede dugovanja prema EIB u iznosu od 973,3 miliona KM ili 13,6%, dugovanja IMF-u u iznosu od 950,4 miliona KM, Pariškom klubu 781,7 miliona KM ili 11% udjela, SB – Međunarodna banka za obnovu i razvoj (uglavnom dugovanja nastala prije 1992.) u iznosu od 675,7 miliona KM ili 9,5% udjela te Londonskom klubu sa 479,3 miliona KM ili 6,7% udjela.²³⁴

²³³ Godišnji izvještaj Centralne banka Bosne i Hercegovine za 2012.

²³⁴ Ibid.

Grafikon 28: Vanjski javni dug (iskazan u nominalnim vrijednostima i kao procent BDP-a)

Izvor: Centralna banka Bosne i Hercegovine, Godišnji izvještaj za 2012.

Iznos ugovorenih, a još neangažovanih, kreditnih sredstava (koja će biti povučena u narednom periodu) je vrlo visok i ona će doprinijeti daljem porastu duga u 2013. i narednim godinama. Ova sredstva na kraju 2012. iznose 1,78 milijardi KM, što predstavlja smanjenje u iznosu od 10,6% u odnosu na prethodnu godinu. Najveći dio ovih neangažovanih sredstava je s Evropskom investicijskom bankom u iznosu od 559,4 miliona KM ili 31,5%, Evropskom bankom za obnovu i razvoj u iznosu od 326,4 miliona KM ili 18,4%, Svjetskom bankom – IBRD u iznosu od 65,5 miliona KM ili 3,7%. Što se tiče neangažovanih sredstava od stranih vlada i vladinih agencija, najveći pojedinačni neangažovani iznos je od Vlade Japana u iznosu od 213,9 miliona KM ili 12%.²³⁵

Sve obaveze u smislu servisiranja vanjskog javnog duga su u 2012. godini u potpunosti izmirene. Otplata vanjskog javnog duga iznosila je 413,3 miliona KM, dok je za otplatu glavnice izdvojeno 305,4 miliona KM ili 73,9% od ukupne otplaćene sume dok je za otplatu kamata uplaćeno 107,9 miliona KM ili 26,1%. Otplata duga je bila znatno viša u poređenju s 2011. kada je ukupno otplaćeno duga u iznosu od 340,0 miliona KM, pri čemu se na otplatu glavnice odnosilo 235,5 miliona KM a otplatu rata 104,5 miliona KM. U poređenju s 2011. rast u smislu otplate glavnice bio je 29,7%, a kamate 3,2%.²³⁶

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Ibid.

Grafikon 29: Pregled stanja globalnog partnerstva

Korupcija

Bosna i Hercegovina je napravila korake ka prevenciji korupcije kroz uspostavu Agencije za prevenciju i koordinaciju borbe protiv korupcije i usvajanje Strategije za borbu protiv korupcije 2009. godine. Iako su uspostavljeni zakonski i institucionalni okviri za borbu protiv korupcije, potrebno je dalje jačati provedbu politika i zakona. Za rješavanje ovog ozbiljnog i široko rasprostranjenog problema, BiH treba preduzeti ozbiljne korake na implementiranju Strategije borbe protiv korupcije. Ukoliko ista bude implementirana u potpunosti i s jasno definiranim antikorupcijskim mjerama, doprinijet će ukupnom procesu borbe protiv korupcije i povećanju povjerenja u strukture vlasti.

Razmjere ovog problema istaknute su u Izvještaju Evropske komisije o napretku BiH za 2012. godinu: *“Korupcija i dalje utječe na sve sfere života, ekonomski razvoj i vladavinu prava... (Ona) je i dalje široko rasprostranjena u javnom sektoru i javno-privatnom partnerstvu”*.²³⁷ Evidentne su koruptivne aktivnosti u politici i javnom sektoru gdje je još uvijek nezadovoljavajuća kontrola nad finansiranjem političkih partija, postupcima javnih nabavki i pružanjem javnih usluga poput zdravstva i obrazovanja. Postupak započinjanja biznisa i izdavanje dozvola je također izloženo korupciji, što ukupno investicijsko okruženje u BiH stavlja u rizik i u kratkoročnom i u dugoročnom smislu.

Studija koju je u augustu 2010. proveo UN-ov Ured za droge i kriminal (UNODC) navodi da su *“u polovini slučajeva bakšiši (mito) plaćeni kao odgovor na direktni ili indirektni zahtjev javnog zvaničnika, a gotovo 40% mita su u stvari građani ponudili sami. To pokazuje nedostatak uvjerenja nekih od građana BiH da javna uprava može da funkcioniše bez plaćanja neke vrste mita za olakšavanje birokratskih procedura”*.²³⁸ Ovaj je dokument također naglasio široku prisutnost korupcije. U 12 mjeseci prije istraživanja, 20,1% građana u BiH bilo je izloženo, direktno ili putem člana domaćinstva, iskustvu s mitom koje je uključivalo javnog zvaničnika.²³⁹

Prema indeksu percepcije korupcije Transparency International-a za 2012., BiH se nalazi na 72. mjestu od 176 zemalja i trenutno se nalazi iza svih postojećih i mogućih budućih članica EU, s izuzetkom Srbije i Albanije koje zauzimaju 80. i 113. mjesto.

²³⁷ Izvještaj EK o napretku za 2012., online na:
http://www.dei.gov.ba/dei/media_servis/vijesti/default.aspx?id=10835&langTag=bs-BA

²³⁸ UNODC: *“Corruption in Bosnia and Herzegovina, Bribery as Experienced by the Population – Korupcija u Bosni i Hercegovini – mito po iskustvima građana.”*

²³⁹ Ibid.

Dostupnost informacijske i komunikacijske tehnologije

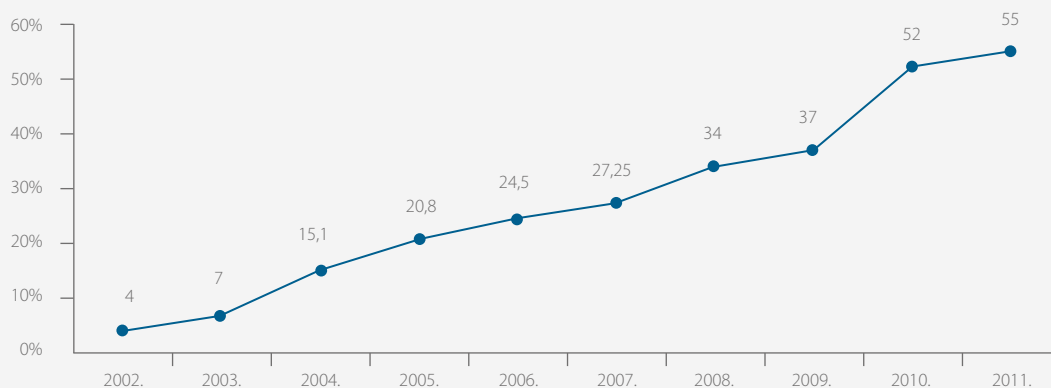
Posljednji od MRC zadataka odnosi se na razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Informacijske i komunikacijske tehnologije (ICT) u sve većoj mjeri zauzimaju centralno mjesto u strategijama koje imaju za cilj povećanje konkurentnosti zemalja širom svijeta. U poređenju s 2003., u BiH je značajno unaprijeđena dostupnost informacijskih i komunikacijskih tehnologija.

S obzirom na to u kolikoj je mjeri ICT važan u smislu omogućavanja srednje razvijenim zemljama da dosegnu više nivoe razvoja i ekonomske i socijalne transformacije, BiH sebi ne može dopustiti da bude isključena iz procesa ekspanzije informacijske tehnologije. Preobrazba iz klasičnog u informacijsko društvo je jedan od preduslova integracije u EU. Preduslov za uspostavu informacijskog društva leži u razvoju široko rasprostranjene ICT infrastrukture kao kanala za protok informacija, a koju čine telekomunikacijske mreže i strateški informacijski sistemi.

Strateški okvir vezan za razvoj informacijskog društva u BiH definiran je kroz tri ključna strateška dokumenta koje je Vijeće ministara BiH usvojilo u novembru 2004: Politiku, Strategiju i Akcioni plan za razvoj informacionog društva u BiH. Ova tri dokumenta sadrže glavne smjernice i principe, strategiju i mehanizme, definirane prioritete i aktivnosti za održiv i kontinuirani razvoj Bosne i Hercegovine kao društva zasnovanog na znanju i intenzivnom korištenju informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Strategija definira pet stupova razvoja: (1) zakonsku infrastrukturu, (2) e-obrazovanje, (3) e-upravu, (4) ICT infrastrukturu i (5) ICT industriju. U godinama koje su uslijedile, međutim, uspostava zakonske infrastrukture za razvoj informacijskog društva nije realizirana u skladu s planom.

Regulatorna agencija za komunikacije BiH (RAK) je regulatorno tijelo ovlašteno za reguliranje telekomunikacija i emitiranja te organizaciju radio-frekventnog spektra u BiH. U okviru svojih redovnih aktivnosti, Agencija kontinuirano provodi godišnje analize tržišta pružalaca internetskih usluga. Prema anketi RAK-a, u BiH je u 2011. bilo registrirano ukupno 515.296 internetskih pretplatnika. RAK procjenjuje da je u istom izvještajnom periodu bilo ukupno 2.113.100 internetskih

Grafikon 30: Rast upotrebe interneta u BiH u periodu od 2002. do 2011.

korisnika, čime se stopa korištenja interneta u BiH popela na 55%. Glavna vrsta internetskog pristupa u 2011. bio je xDSL sa 48,1% od ukupnog broja pretplatnika u BiH, drugo mjesto je zauzimao kablovski internet koji je koristilo 22,3% od ukupnog broja internetskih pretplatnika u BiH.

Postoje jasne indikacije da je korištenje interneta u BiH u stalnom porastu uz naglasak koji se daje korištenju širokopoljnih (broadband) usluga. Dalja liberalizacija tržišta telekomunikacija i uvođenje novih tehnologija će unaprijediti prisutnost kvalitetnih usluga i održavanje pozitivnog trenda u BiH po pitanju upotrebe interneta. Ponuda bržeg i jeftinijeg pristupa internetu predstavlja preduslov za razvoj informacijskog društva, kao i za budući prosperitet ekonomije i društva u cjelini.

Zaključci

U periodu od 2000. do 2013., BiH je stvorila solidne uslove za sudjelovanje u globalnom partnerstvu. Zavisnost zemlje o zvaničnoj pomoći za razvoj (ODA) je znatno smanjena tokom proteklog perioda, te je uspostavljen mehanizam za koordinaciju razvojne pomoći, kako bi se osiguralo bolje upravljanje razvojnom pomoći u skladu s nacionalnim prioritetima i strategijama, kao i Pariškom deklaracijom. U 2000. je nivo ODA bio veoma visok, i činio je gotovo 12% BDP-a, ali je narednih godina taj nivo opadao te je u 2011. iznosio 2,3%.

Uz izuzetak direktnih stranih ulaganja (FDI), većina ekonomskih indikatora pokazuje stagnaciju, a neki parametri i recesiju: od 2008. godine BiH nije doživjela značajniji rast. U 2012. je zabilježen negativan rast BDP-a (-0,5%) zbog produblivanja krize u eurozoni, te nezadovoljavajuće ekonomske aktivnosti u zemlji. Ali, BiH je ipak zemlja koja je, sa 1,8%, najmanje pogođena inflacijom u JIE. Skromni pokazatelji oporavka mogli bi se vidjeti u 2013; IMF-ove projekcije predviđaju rast BDP-a u rasponu od 0,5% do 1% u 2013. Industrijska proizvodnja je u opadanju, a trenutni deficit tekućeg računa za 2012. iznosi 9,5% BDP-a. Pokrivenost uvoza izvozom u prethodnoj godini je pogoršana – u poređenju s prethodnom i iznosi 51,0%. Ukupna vrijednost vanjskotrgovinske razmjene u 2012. iznosila je 23,1 milijardu KM, što predstavlja pad u obimu trgovine od 2,7%. FDI su nastavile rasti, s ohrabrujućim trendom: ukupna vrijednost FDI u 2012. iznosila je 992,7 miliona KM, dakle za 458,1 milion ili 85,7% više u poređenju s prethodnom godinom. U odnosu na BDP, direktna strana ulaganja dosegla su 3,8%, te se približila predratnim nivoima.

U 2012. se vanjski javni dug u BiH povećao, te je do kraja godine iznosio 7,13 milijardi KM, po čemu je dug bio za 470,8 miliona KM ili 7,1% veći u odnosu na stanje s kraja 2011. Izraženo u procentima, vanjski javni dug iznosio je 27,5%. Iznos ugovorenih, a ne realiziranih sredstava iz zajmova i dalje je veoma visok i iznosi 1,78 milijardi KM. Prema indeksu percepcije korupcije za 2012, BiH zauzima 72. mjesto i nalazi se iza svih trenutnih i potencijalnih budućih članica EU osim Srbije i Albanije koje zauzimaju 80. i 113. mjesto. BiH je loše rangirana i u drugim međunarodnim poređenjima: 81. u svijetu po pitanju humanog razvoja, 98. u svijetu u smislu demokratije, te 126. u lakoci poslovanja. Stopa korištenja interneta u BiH se popela sa 4% u 2002. na 55% u 2011.

Preporuke

- Primjeniti sveobuhvatan pristup promjeni poslovnog okruženja kako bi isto postalo vitalno, atraktivno, efikasno i transparentno, jer pojedinačne mjere neće moći dovesti do potrebnih promjena. Povoljno poslovno okruženje je ključno za ekonomski razvoj zemlje i za privlačenje adekvatnog nivoa ulaganja koji će omogućiti stvaranje radnih mjesta, smanjenje nezaposlenosti, veće prihode, konkurentnije proizvode i usluge i veći izvoz.
- Riješiti pitanje korupcije.
- Vanjski javni dug je dosegao 27,5% BDP-a i predstavlja glavnu prepreku razvoju zemlje, pogotovo što su javna sredstva koja se koriste za razvojne svrhe nedovoljna. Uz smanjenje vanjskog javnog duga, neophodna je sveobuhvatna reforma javne administracije.
- Pitanje ugovorenih, ali nerealiziranih kreditnih sredstava koji iziskuju skupo servisiranje, potrebno je pod hitno riješiti.

MRC

Nedovršeni procesi Milenijumskih
razvojnih ciljeva i agenda za BiH
nakon 2015. godine

Nedovršeni procesi Milenijumskih razvojnih ciljeva i agenda za BiH nakon 2015. godine

Procjena postizanja indikatora u odnosu na postavljene ciljne vrijednosti

Tokom razdoblja 2000-2013. godine napredak u procesu ostvarivanja MRC u Bosni i Hercegovini bio je neravnomjeran, sa značajnim nivoima napretka postignutim u određenim oblastima, dok je u drugim oblastima napredak bio dosta ograničen. Od 68 indikatora koji se koriste za praćenje napretka ispunjenja MRC u zemlji, manje od polovine njih (31) su u potpunosti ispunjeni ili će po svim prilikama biti ispunjeni do 2015. godine, dok nema izgleda za postizanje preostalih 37 indikatora do kraja 2015. godine ili je njihovo postizanje tek potencijalno.

Tabela 14: Napredak u postizanju 68 indikatora MRC za BiH

	U potpunosti postignuti	Veliki izgledi da se postignu	Potencijalno mogu biti postignuti	Bez izgleda da se postignu
	preko 95% napretka	80-95% napretka	50-80% napretka	ispod 50% napretka
OD 68 INDIKATORA...	22	9	7	30

Ukoliko uzmemo cijeli set indikatora koji se koriste za praćenje napretka u odnosu na svaki od postavljenih ciljeva, vidjet ćemo da nijedan MRC nije u potpunosti ostvaren u BiH. Ukoliko se posmatra samo jedan, najvažniji indikator koji se odnosi na određeni MRC, može se zaključiti prema raspoloživim podacima da je na osnovu tog ključnog indikatora samo jedan od osam ciljeva u potpunosti ostvaren - MRC 4: Smanjenje smrtnosti djece. Međutim, čak i ostvarenje ovog cilja zasjenjuje stepen nejednakosti koja pogađa određene grupe stanovništva poput Roma; stopa smrtnosti romske djece ostaje izuzetno visoka i između tri i četiri puta je veća od stope zabilježene među opštom populacijom.

Značajni napreci vidljivi su po pitanju MRC 2 - obrazovanje, MRC 6 - HIV/AIDS i MRC 8 - globalno partnerstvo (a posebno u smislu smanjenja zvanične razvojne pomoći). Određeni stepen napretka ostvaren je prema MRC 3 - jednakost spolova i MRC 5 - unapređenje zdravog materinstva, dok je tek ograničen napredak ostvaren u realizaciji MRC 7 - zaštita okoliša. Najniži stepen napretka zabilježen je u ostvarivanju MRC 1 - smanjenje siromaštava. Detalji o stepenu napretka ostvarenom u odnosu na postavljene ciljne vrijednosti koje je potrebno postići do 2015. su dati u proširenoj tabeli indikatora kao Prilog 1 ovog izvještaja.

Napredak u ostvarivanju MRC 1: Iskorjeniti krajnje siromaštvo i glad

BiH je u prvu deceniju 21. stoljeća ušla pod teretom još uvijek primjetnih posljedica rata 1992-1995, a to se posebno odnosi na ogromne ljudske i materijalne gubitke, gubitak BDP-a tokom cijelog perioda rata, kao i na odljev ljudskih kapaciteta uslijed iseljavanja velikog dijela kvalificirane radne snage. Stepenn ekonomskog razvoja u BiH je na početku stoljeća bio daleko ispod onog neposredno prije rata. BiH je tada prolazila kroz proces tranzicije i privatizacije, a naročito uvođenja institucija tržišta kapitala i tek je započinjala sa stvaranjem temelja za dinamični razvoj. Upravo je ovo podloga na kojoj su postavljene polazne osnove/polazne vrijednosti u 2000/2001. godini. Određeni stepenn napretka u ostvarivanju ovog cilja koji je zabilježen u prethodnom izvještaju o napretku u realizaciji MRC iz 2010. godine je izgubljen, dok je sveukupni napredak u realizaciji MRC 1 bio ograničen i nema izgleda za ostvarivanje većine MRC1 indikatora i ciljnih vrijednosti do 2015. godine. Svako šesto domaćinstvo u zemlji je siromašno, stopa nezaposlenosti je sve veća, a između opšte populacije i ugroženih grupa i dalje vladaju nejednakosti.

Prosječni godišnji rast BDP-a od 6% zabilježen do 2007. godine je u godinama nakon udara globalne krize izostao i dostigao negativne vrijednosti (-3,2 u 2009. i posljednja stopa od -0,5 u 2012. godini) sa izgledima za veoma spor oporavak tokom narednih 3-5 godina. Visoka stopa nezaposlenosti, viša nego prosječna stopa u regiji i značajno viša od prosjeka u EU-27 (28% u 2012. naspram 10,9% prosjeka EU-27 u 2013.), i dalje ostaje problem. Stopa nezaposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 dostigla je visokih 63,1% u 2012. u poređenju sa 22,8% u EU-27 i referentnom stopom od 34,8% iz 2000. godine.

Primijećen je određen napredak u pogledu relativne stope siromaštva sa smanjenjem od 0,3%, sa 18,2% u 2007. na 17,9% u 2011. godini. U istom je periodu stopa apsolutnog siromaštva porasla sa 14,4% na 15%. Ne postoje ni dokazi pozitivnih trendova u pogledu udjela kojeg najsiromašnija petina stanovništva zauzima u nacionalnoj potrošnji, omjera nezaposlenosti, procenta populacije ispod minimalnog nivoa potrošnje energetske vrijednosti hrane, Ginijevog indeksa (u očekivanju računice Svjetske banke) ili učešća u neformalnom sektoru. Jedini zadatak koji je ispunjen u vezi sa MRC 1 predstavlja prosječna godišnja stopa inflacije koja se konstantno od 2000. godine drži ispod ciljnih 4%.

Održiv i inkluzivni razvoj u BiH će teško biti realiziran bez holističkog pristupa rješavanju kompleksnih i međusobno povezanih pitanja. Potrebno je izvršiti sveobuhvatnu analizu postojećih sistema penzijskog osiguranja i socijalne zaštite. Stanovništvo BiH se i dalje suočava sa mnogim rizicima uključujući rizike od dugoročne nezaposlenosti, nezaposlenosti mladih, obolijevanja, niskih obrazovnih standarda, nasilja u porodici, rasta broja socijalno ugrožene djece, nezadovoljstva mladih, starijeg stanovništva sa povećanom potrebom za adekvatnim uslugama njege i daljnje marginalizacije ranjivih grupa stanovništva kao što su Romi, osobe sa invaliditetom, izbjeglice i povratnici. Pažnju također treba posvetiti regionalnim nejednakostima i pronaći rješenja za ravnomjerniji proces razvoja širom zemlje u pogledu infrastrukture, usluga, ekonomskih mogućnosti i socijalne pomoći/zaštite.

Napredak u ostvarivanju MRC 2: Postizanje sveobuhvatnosti osnovnog obrazovanja

Dobro obrazovanje je preduslov dobrog života ispunjenog mogućnostima, te je stoga postizanje ovog cilja važno jer predstavlja odskočnu dasku za sve ostale razvojne ciljeve i ciljeve socijalne inkluzije. Sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja predstavlja, naravno, prioritet, jer je to osnova na kojoj počiva sav mogući napredak na višim nivoima obrazovanja. I dok je stopa upisa u osnovnu školu u BiH ostala kontinuirano visoka još od 2000. godine - preko 97%, čini se da je do 2-3% populacije osnovnoškolske dobi i dalje iznimno teško doći i istu obuhvatiti ovim obrazovanjem. Od polazne je godine ostvaren određeni stepen napretka (sa 97% u 2000. do 97,6 % u 2012.), ali stopu od 100% upisa do kraja 2015. će vjerovatno biti teško postići. Ipak, ova stopa u ravni je sa stopom upisa u EU-27 od 97,6%. Procenat učenika koji završe zadnji razred u poređenju sa brojem onih koji su upisali prvi razred je također stalno visoka (99% u 2000. i 99,5% u 2012.), dok je stopu od 100% moguće postići do kraja 2015.

Značajan napredak je postignut kada je u pitanju stopa upisa u srednju školu (sa 68,3% u 2000. na 91,8% u 2012. godini) te stopa upisa u ustanove višeg obrazovanja (sa 23% u 2000. na 38% u 2011. godini) i obje ciljne stope, od 85% za prvi slučaj i 35% za drugi, su ostvarene. Stopa upisa djece u predškolske ustanove se povećala sa 4,3% u 2000. do 13,1% u 2012. godini, ali će ciljnu stopu od 25% biti teško ostvariti, imajući u vidu prilično spor rast stope upisa u predškolsko obrazovanje kroz godine. Stopa pismenosti kod odraslih, dobne grupe 15-24, je ostala visoka i iznosila je 97,9% u 2010. godini, te je ciljnu stopu od 99% moguće ostvariti do 2015. Procenat BDP-a koji se odvaja na obrazovanje je bio 4,88% u 2010, što je blizu prosjeka EU27 od 5,44 u 2011. godini; međutim, nema izgleda za postizanje stope od 7,5% do 2015. pa se čini da je ista postavljena na nerealno visokom nivou.

Ono što je važno je da BiH konstantno mjeri svoj napredak u odnosu na EU standarde, jer širenje jaza u pogledu općeg obrazovanja, znanja i obrazovanja radne snage sveukupno može negativno uticati na dugoročni napredak zemlje, što uvelike zavisi od dobrih rezultata ostvarenih u sektoru obrazovanja. Problem nejednakosti u vezi sa obrazovanjem koje pogađaju ranjive grupe je potrebno je hitno rješavati, jer odsustvo obrazovanja ili nizak nivo obrazovanja usporava prosperitet, kvalitet života i ugrožava sposobnost izdizanja iz siromaštva. Nejednakosti sa kojima se suočava romska populacija su dosta ozbiljne prirode pa bez sveobuhvatnog, ubrzanog i višesektorskog pristupa rješavanju višestrukih problema romske populacije nema izgleda za ostvarivanje značajnijeg napretka u daljoj budućnosti.

Napredak u ostvarivanju MRC 3: Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena

Tokom razdoblja 2000-2013. ostvaren je značajan napredak na polju razvijanja pravnog i institucionalnog okvira potrebnog za unapređenje jednakosti polova i osnaživanje žena. S druge strane, u stvarnosti su zabilježene umjerene pozitivne promjene vezane za prakse zapošljavanja, mogućnosti stvaranja prihoda i sudjelovanja u političkom životu.

Omjer djevojčica i dječaka u obrazovanju i omjer pismenih žena u odnosu na muškarce dobne skupine 15-24 od 100% su ostvareni, dok se učešće žena u plaćenom radu u nepoljoprivrednom sektoru donekle povećalo sa 39,2% u 2000. godini do 42% u 2011. godini i ima potencijala za dostizanje ciljnog procenta od 45% do 2015. godine. Procenat žena zastupnica u Parlamentu BiH je pao sa 14,3% u 2000. na 10,5% u 2008. godini, ali se zatim povećao na 19% u 2011.godini, te postoje izgledi za ostvarivanje ciljnih 25% nakon predstojećih izbora u 2014. godini. Međutim, ovaj uspjeh se čini površnim ukoliko se uporedi sa situacijom u lokalnoj samoupravi i zastupanju BiH u inostranstvu: samo 2,8% žena je izabrano na pozicije načelnika/gradonačelnika i samo 15,5% žena postavljeno na pozicije ambasadora ili konzula.

Udio žena u zaposlenoj populaciji se povećao sa 37,2% u 2000. na 40,8% u 2013. godini, te je ciljnih 40% i ostvareno. Procenat žena u izvršnoj vlasti se značajno povećao sa 2,38% u 2000. na 30% u 2013. pa je i tu ostvareno 10% postavljenih kao cilj za ovaj indikator. Učešće u političkom životu se u poređenju sa prethodnim godinama unaprijedilo u izvršnoj vlasti, u Vijeću ministara BiH (VM), ali žene ipak ne obnašaju niti jednu ministarsku poziciju na nivou BiH. Ciljna brojka za ovaj indikator je ostvarena, jer su u VM šest zamjenika ministara žene.

Iako su žene jednake s muškarcima kada je u pitanju osnovno i srednje obrazovanje, i tokom nekoliko posljednjih decenija čak i prevazilaze muškarce u oblasti višeg obrazovanja, ova prednost se nije odrazila na stanje na polju rada i zapošljavanja. Čak i u sektorima kao što su obrazovanje i zdravstvena zaštita u kojima žene čine većinu, žena faktički nema u upravljačkim strukturama i strukturama u kojima se izrađuju politike navedenih sektora. Bosna i Hercegovina se još uvijek bori sa duboko ukorijenjenim patrijarhalnim stereotipima u pogledu uloge i odgovornosti žena i muškaraca u porodici i društvu uopšte.

Napredak u ostvarivanju MRC 4: Smanjiti smrtnost djece

Prema službenim statističkim podacima, stopa smrtnosti dojenčadi na 1.000 živorođene djece se smanjila za 35%, sa 7,6 u 2000. na 5,0 u 2012. godini, što znači da je cilj da se stopa smrtnosti dojenčadi u BiH smanji na 5,0 ostvaren. Navedeno predstavlja značajan i kontinuiran napredak u poređenju sa postratnim godinama kada je stopa smrtnosti dojenčadi bila 14 u 1996. godini. Procijenjena stopa smrtnosti djece ispod pet godina se također smanjila za 20%, sa 9,6 u 2000. na 7,7 u 2011. godini. Pod pretpostavkom da se o uzrocima smrti djece tačno izvještava, može se zaključiti da će daljnje smanjenje smrtnosti djece u BiH dosta zavisi od rješavanja problema smrtnosti novorođenčadi koji se mogu spriječiti. Mala težina pri rođenju je jedan od ključnih faktora rizika koji se vežu sa povećanim obolijevanjem i smrtnošću kod djece. Procent dojenčadi koji teže manje od 2.500 grama se također smanjio sa 4% u 2000. na 3,1% u 2011/2012. godini.

Međutim, situacija kada su u pitanju stope smrtnosti i zdravlje romske djece u BiH je alarmantna. Stope smrtnosti dojenčadi (24) i djece (27) su jako visoke, što ukazuje na to da je vjerovatnoća smrtnosti romske djece pri rođenju, tokom prve godine njihovog života ili tokom prvih pet godina života tri do četiri puta veća nego kod djece koja dolaze iz opšte populacije. I dok se 3% djece rađa sa manje od 2.500 grama, 14% romske djece se rađa ispod normalne težine. Najveće nejednakosti su možda vidljive iz stopa imunizacije: samo 4% romske djece je vakcinisano, u poređenju sa 68% vakcinisane djece iz opšte populacije. Što se tiče blagostanja djece u BiH, pored sveobuhvatnih mjera koje treba poduzeti za romsku djecu i djecu iz drugih ranjivih grupa, potreban je daljnji napor kako bi se osigurala opšta vakcinacija za svu djecu, pronašle alternative institucionalizaciji djece sa posebnim potrebama i dalje jačale mjere za zaštitu djece i prevenciju nasilja nad djecom.

Napredak u ostvarivanju MRC 5: Unapređenje zdravog materinstva

Postizanje MRC5, unapređenje zdravog materinstva, će zahtijevati veći stepen podrške u Bosni i Hercegovini. Od 2000. su evidentna određena poboljšanja. Broj smrti majki na 100.000 živorođene djece se smanjio sa 5,05 u 2000. na 1,0 u 2007.godini, 2,9 u 2009. i 3,0 u 2010. godini, ali se zatim brojka naglo popela na 6,3 u 2011. godini. Fokus na ovim brojkama treba zadržati i za 2012. i 2013. godinu kako bi se vidjelo da li se kojim slučajem pojavljuje negativni trend u pogledu povećanja smrtnosti majki u BiH kao i koji su uzroci koji do toga dovode. Procent porođaja uz pomoć medicinskog osoblja u 2012. godini je i dalje ostao visokih 99,9%.

Iako je BiH bila dosta uspješna, zadržavajući stopu smrtnosti majki na niskom nivou, ona ipak mora uložiti dodatni napor kako bi osigurala univerzalni pristup reproduktivnom zdravlju i proizvodima za reproduktivno zdravlje, te treba unaprijediti zdravlje majki uspostavljanjem strateških okvira, kao što su oni za prevenciju raka grlića maternice, što predstavlja jedan od najčešćih uzroka smrtnosti žena u Bosni i Hercegovini. Potreban je holistički pristup i pogled koji će obuhvatiti ekonomske i društvene faktore koji negativno utiču na reproduktivno zdravlje, zdravlje majki i djece. Kako bi se osigurao daljnji napredak u reproduktivnom zdravlju i zdravlju majki, neophodna je daljnja edukacija bh. stanovništva i unapređenje postojeće zdravstvene njege i usluga socijalne zaštite.

BiH se, tokom prošle decenije, suočavala sa opadanjem stope nataliteta i fertiliteta, kao i sa povećanom stopom mortaliteta svog stanovništva, što će imati značajnog uticaja na stanovništvo zemlje i reforme sektorskih politika. Demografski trendovi će značajno uticati na sektore zdravstva i socijalne zaštite pa je precizna i detaljna analiza demografskih indikatora neophodna kako bi se stvorile pouzdane osnove za izradu odgovarajuće populacijske politike.

Napredak u ostvarivanju MRC 6: Suzbijanje HIV/AIDS-a i tuberkuloze

Tokom perioda 2000-2012. BiH je ostvarila značajan napredak u borbi protiv HIV/AIDS-a i tuberkuloze. Posebno se tokom prethodnih nekoliko godina infekcija HIV-om držala pod kontrolom. Postavljeni ciljevi, i to: manje od 1% opće populacije zaražene HIV-om i manje od 5% bilo koje od ključnih grupa populacije koje su izložene većem riziku, su uspješno ostvareni. Tokom prethodnih godina došlo je do blagog rasta u smislu prevalencije tuberkuloze, međutim i ovaj zadatak (ispod 1% populacije) je također uspješno realiziran.

Napredak u ostvarivanju MRC 7: Osigurati održivost okoliša

Ostvaren je ograničen napredak na polju održivosti okoliša i postizanja MRC 7. Procenat površine pokrivene šumom je od 2000. ostao isti i iznosi 43,8%, pa će ciljnu stopu od 60% biti teško dostići. Procenat zaštićenih površina za potrebe održavanja biološke raznovrsnosti također ostaje prilično nizak sa samo blagim povećanjem sa 0,5% u 2000. do 2% u 2011. pa se čini da ciljnu stopu od 6% neće biti moguće postići. Smanjenje emisije CO₂ na 5 metričkih tona po glavi stanovnika do 2015. godine se također čini nedostižnim imajući u vidu činjenicu da je posljednji podatak iz 2009. godine iznosio 8,0 po glavi stanovnika. Procenat stanovništva koje ima pristup sistemu vodoopskrbe se povećao sa 53% u 2000. na 61,7% u 2011. godini, pa je cilj od 67% možda moguće i postići do 2015. godine. Procenat stanovništva sa pristupom sistemu kanalizacije se također povećao sa 33% u 2000. na 36% u 2008.godini, pa će ciljnih 40% vjerovatno i biti ostvareno do 2015. S obzirom na trenutni stepen napretka na polju deminiranja i čišćenja zemljišta od mina, čini se nerealno da će se ciljevi strategije BiH za deminiranje ostvariti do 2019. godine; glavni uzrok tome je nedovoljno finansijskih sredstava. Postojećom strategijom se, u smislu godišnjih finansijskih potreba za deminiranje, navodi iznos od prosječno 80 miliona KM (40 miliona eura). Procjenjuje se da trenutna minski sumnjiva površina čini 1.263 km² ili 2,5% ukupne površine BiH. U posljednjem periodu do danas, od mina je stradalo 1.689 ljudi, sa 593 smrtna slučaja.

Napredak u ostvarivanju MRC 8: Razvijati globalno partnerstvo za razvoj

U periodu od 2000. do 2013. godine BiH je stvorila solidne uslove za učešće u globalnom partnerstvu. Zavisnost BiH od zvanične razvojne pomoći (ODA) značajno se smanjila - sa preko 12% BDP-a u 2000. godini na 2,3% u 2011. Izuzevši direktna strana ulaganja koja su dostigla stopu od 3,8% u 2012. godini i stopu inflacije koja je držana pod kontrolom i dostigla stopu od svega 1,8% u istoj godini, svi ostali ekonomski indikatori ukazuju na ekonomsku stagnaciju i, u nekim slučajevima, recesiju, s obzirom na to da od 2008. godine nije zabilježen značajniji ekonomski rast. U 2012. godini zabilježena je negativna stopa rasta BDP-a (-0,5%). Deficit tekućeg računa je iznosio 9,5% BDP-a, pokrivenost uvoza izvozom je manja u poređenju na prethodnu godinu i iznosi 51,0%, a ukupna vrijednost vanjskotrgovinske razmjene iznosila je 23,1 milijarde KM, što predstavlja pad obima trgovinske razmjene za 2,7%. Vanjski javni dug BiH se povećao na 7,13 milijarde KM, što predstavlja rast od 7,1% tokom 2011. godine; vanjski javni dug BiH, izražen kroz procenat BDP-a, je dostigao stopu od 27,5%. Iznos ugovorenih, a neiskorištenih kreditnih sredstava iznosio je čak 1,78 milijardi KM. Što se tiče korupcije, BiH zauzima 72. mjesto i rangirana iza je svih sadašnjih i potencijalnih zemalja članica EU, izuzev Srbije koja je na 80. i Albanije koja zauzima 113. mjesto. U ostalim međunarodnim poređenjima BiH se nalazi na 81. mjestu u pogledu društvenog razvoja, na 98. mjestu na svjetskom poretku kada je u pitanju demokratija, te zauzima 126. mjesto po lakoći poslovanja. Stopa korištenja interneta u BiH se povećala sa 4% u 2002. na 55% u 2011. godini.

Budući prioriteti i agenda za BiH nakon 2015.

Kao što je to predstavljeno analizom iz ovog poglavlja, različiti nivoi napretka su zabilježeni u ostvarivanju osam MRC-ova u Bosni i Hercegovini, sa mnoštvom razvojnih pitanja koja još uvijek zahtijevaju fokus i napor svih nivoa vlasti kako bi se na adekvatan način i riješila.

Nedovoljna pažnja se tokom godina posvećivala MRC-ovima u zemlji, uglavnom zbog postojanja percepcije da, bez obzira što predstavljaju ciljeve i vrijednosti globalnog razvoja, MRC-jevi prenaplaćavaju određene potrebe nerazvijenih dijelova svijeta poput Afrike. Stoga se na njih gleda kao da nisu dovoljno sveobuhvatni kako bi adekvatno odgovorili na domaće razvojne ciljeve i vrijednosti potkrijepljene željom pridruživanja zemlje EU. Ovo mišljenje dijele mnoge zemlje²⁴⁰ i generalna je kritika da MRC-ovi nedovoljno odražavaju mnoga pitanja utvrđena Milenijumskom deklaracijom, kao što su zapošljavanje i pristojan posao, održivost i klimatske promjene, smanjenje nejednakosti i diskriminacije, kao i ostala izostavljena pitanja.

Drugi razlog zbog kojeg se MRC-ovima posvećivalo nedovoljno pažnje u zemlji je postojanje drugih konkurentnih pitanja koja su zasjenila sve ostale razvojne potrebe zemlje, kao što su postratne potrebe za rekonstrukcijom i zahtjevi u vezi sa pristupanjem EU u pogledu institucionalnog razvoja i promjena zakonodavnog okvira.

²⁴⁰ Regionalni centar UNDP-a u Bratislavi: Reflections on the MRCs and the post-2015 agenda, from Europe and Central Asia. Human Development Working Paper - Refleksije o MRC i program aktivnosti nakon 2015. godine, iz Evrope i Centralne Azije. Radni dokument o humanom razvoju 2013/01, januar 2013.

Način na koji BiH napreduje u pogledu razvoja i način na koji ona mjeri napredak u regiji i u odnosu na EU standarde obuhvata se različitim dokumentima i analizama; ovaj izvještaj objedinjuje ključne podatke na jednom mjestu pa tako može poslužiti kao relevantna početna referentna tačka za procjenu ključnih parametara u pogledu situacije u kojoj se BiH nalazila 2000. godine, situacije u kojoj se trenutno nalazi i one u kojoj kao društvo želi biti u budućnosti. Neki problemi poput siromaštva i nezaposlenosti su toliko dalekosežni da se bez hitnih, fokusiranih, proaktivnih i inovativnih intervencija potrebne promjene neće desiti u bliskoj budućnosti.

Ovakvo razvojno 'propitivanje' nije potrebno samo u BiH, nego i globalno, s obzirom na to da svjetske vođe tragaju za novim razvojnim planom kako bi se pokrenuo ekonomski oporavak i izgradila jaka i pravična društva širom zemaljske kugle; koji bi se trebao nadovezati na lekcije naučene tokom petnaestogodišnjeg globalnog plana razvoja MRC-ova. Ozbiljni razgovori o aktivnostima koje se planiraju nakon 2015. godine su počeli od 2010. godine, kada je izvršena sveobuhvatna globalna analiza i procjena stanja u pogledu ostvarivanja MRC-ova. Novi razvojni pristup je drugačiji od svih prethodnih u pogledu transparentnosti, širokih globalnih i nacionalnih diskusija, i ponajprije, učešća građana putem iznošenja njihovog mišljenja o prioritetima i važnim razvojnim pitanjima, i o njihovom viđenju onoga što misle da je hitno i neophodno kako bi njihovi životi postali bolji.

Iako BiH nije bila jedna od 50 država u kojima su se održavale široke nacionalne konsultacije o prioritetima nakon 2015. godine, tim UN-a u BiH je tokom ljeta 2013. proveo anketu i pitao partnere iz vladinog sektora, nevladinog sektora, međunarodne zajednice, osoblje UN-a i građane BiH za njihovo mišljenje o ključnim razvojnim prioritetima na koje bi se UN u BiH trebao fokusirati tokom narednog srednjoročnog razdoblja. UN namjerava iskoristiti podatke iz navedene ankete, ovaj MRC izvještaj i Izvještaj UN-a o zajedničkoj procjeni stanja razvoja u zemlji za 2013. godinu (CCA) tokom izrade sljedećeg Okvira razvojne pomoći Ujedinjenih nacija (UNDAF) u BiH za period 2015-2019.

Svrha ovog izvještaja je, pored procjene stanja napretka prema ostvarivanju MRC-jeva, i u narednom periodu stimulirati razgovore o sveobuhvatnim razvojnim pitanjima u zemlji, osiguravanjem najpouzdanijih raspoloživih podataka i informacija o trendovima utvrđenim na osnovu prikupljenih i analiziranih podataka.

Svaki od gore navedenih prioriteta je složene prirode i zahtjeva holistički pristup, dok su svi razvojni prioriteti međusobno povezani. Neki od prioriteta međutim imaju veći potencijal za stvaranje pozitivnih efekata na druge prioritete i njihovo unapređenje bi imalo transformacijski efekat na mnoga druga pitanja. Jasno je da bi aktivnosti namijenjene rastu, ekonomskom razvoju i stvaranju novih radnih mjesta stvorile podlogu za razvijanje svih ostalih procesa.

Tabela 15: Razvojni prioriteti u BiH prema nalazima UN ankete

SOCIJALNA INKLUZIJA/NEJEDNAKOSTI
Socijalna zaštita
Socijalna inkluzija i nejednakost (uključujući i ekonomske nejednakosti, jednakost polova, osobe sa invaliditetom, Rome, mlade, manjine, stare osobe, itd.)
Obrazovanje (uključujući predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, univerzitetsko obrazovanje, obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje)
Nasilje (nasilje u porodici, seksualno nasilje/rodno zasnovano nasilje, nasilje nad djecom, itd.)
Zdravlje (uključujući zdravlje djece i majki, seksualno i reproduktivno zdravlje, planiranje porodice, javno zdravstvo, itd.)
Zaštita djece
Kulturno naslijeđe
NERAVNOMJERAN RAZVOJ
Ekonomski razvoj i zapošljavanje
Ruralni i lokalni razvoj
Poljoprivredni razvoj
Razvoj infrastrukture
STABILNOST I SIGURNOST
Pravda, vladavina zakona, ljudska prava i zaštita izbjeglica
Borba protiv korupcije i organiziranog kriminala
Deminiranje i smanjenje količine malog (malokalibarskog) oružja
ENERGIJA I OKOLIŠ
Voda, energetska efikasnost i održivost okoliša

ANEKS 1

Indikatori za praćenje Milenijumskih
razvojnih ciljeva Bosne i Hercegovine

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.				2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi	c	d					
a	b	c	d	e	f	g	h	i		
CILJ 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad										
1.A Zadatak: Prepoloviti, između 1990. i 2015, udio ljudi sa prihodom ispod jednog dolara dnevno										
1.1. Procenat stanovništva koji živi ispod apsolutne linije siromaštva %	19,5	16,0	14,0	14,4 (2007.) Ruralno: 17,78 Urbano: 8,23	15,0 (2011.) Ruralno: 19,0 Urbano: 9,2	9,0		b) Svjetska banka (WB), Procjena siromaštva 2003. godina, podaci iz Ankete o mjerenu životnog standarda (LSMS) 2000/2001. d) Anкета o potrošnji domaćinstava (HBS) iz 2007. godine, rezultati WB e) Ibid. f) HBS 2011. godine, IBHl rezultati Napomena: Procijenjeno je da veoma mali procenat živi ispod međunarodno određene granice na 1,25 USD dnevno (0,04%) i ispod 2 USD dnevno (0,19%). Apsolutna granica siromaštva u državi, prema WB/LSMS 2001. godine je postavljena na 205 KM mjesečno. Cilj za 2015. je identifikiran u MRC izvještaju iz 2004. godine. Apsolutna granica siromaštva od 205KM po članu domaćinstva iz 2007. zasniva se na cijenama iz 2007. Cijene za 2011., iz proširene HBS ankete, prilagođene su u odnosu na inflaciju za period od 2007. do 2011. za 479 proizvođa na nivou entiteta. Korištenjem ove metodologije prilagođena je apsolutna granica siromaštva, na osnovu apsolutne granice siromaštva iz 2007. Inflacija je u periodu 2007-2011. iznosila oko 14%, te tako prilagođena granica siromaštva za 2011. iznosi oko 235 KM po članu domaćinstva mjesečno.	neizvjesno	
1.2. Relativna stopa siromaštva u %	18,3 (2004.)	n/a	18,2	18,2 (2007.)	17,9 (2011.) FBH: 17,1 RS: 19,5 DB: 14,7	14,0		a) HBS 2004. godina, Agencije za statistiku BiH (BHAS). b) HBS 2007. godina, publikacija BHAS. e) Ibid. f) HBS 2011. godina, publikacija BHAS Napomena: Relativna granica siromaštva je definirana na 60% medijane potrošnje ekvivalenta odrasle osobe. OECD-modificirana skala ekvivalencije koristi se za računanje ujednačene veličine domaćinstva. Takva granica definirana je na 311 KM u HBS-u iz 2004. godine, 386 KM mjesečno za ekvivalenta odrasle osobe u HBS-u iz 2007. godine i 416,40 KM mjesečno za ekvivalenta odrasle osobe u HBS-u iz 2011. godine. Relativna stopa siromaštva nije računata za 2000./2001. godinu. Nedostajući cilj za 2015. godinu predloženi je u izvještaju o napretku u realizaciji MRC iz 2010. godine, uzimajući u obzir druge ciljeve i trendove podataka.	neizvjesno	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.			2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi	c					
1.3. Učešće najsiromašnije petine u nacionalnoj potrošnji u %	9,5	n/a	7,2	7,2 (2007.)	7,2 (2007.)	>10	b) LSMS 2000/2001 d) HBS 2007. godina, publikacija BHAS, e) Ibid. f) Ibid. Novi podaci od WB dostijevaju u oktobru 2013. godine. Napomena: Nedostajući cilj za 2015. godinu predložen je u MRC izvještaju o napretku iz 2010. godine, uzimajući u obzir druge ciljeve i trendove.	neizvjesno	
1.B Zadatak: Postići puno i produktivno zapošljavanje i pristojan posao za sve, uključujući žene i mlade									
1.4. Stopa zaposlenosti u odnosu na radno sposobno stanovništvo u %	36,1	n/a	31,2	33,1 (2009.) 32,5 (2010.)	31,7 (2012.)	37,3	b) Živjeti u BiH, panel anketa, izvještaj 4. val, 2004. godina d) Anketa o radnoj snazi (LFS) 2007. godina, BHAS e) LFM 2009, 2010., BHAS f) Godišnji indikatori BHAS-a, 2012. godina Napomena: Iako ga nema u prethodnim MRC indikatorima za BiH, ovaj indikator nalazi se u (globalnoj) listi MRC indikatora iz 2008. godine. Nedostajući cilj za 2015. godinu predložen je u MRC izvještaju o napretku iz 2010. godine, uzimajući u obzir druge ciljeve i trendove.	neizvjesno	
1.C Zadatak: Prepoloviti, između 1990. i 2015, udio ljudi koji gladuju									
1.5. Neuhranjenost djece do 5 godina u %	4,2 (2000.)	n/a	1,5 (2006.)	1,5 (2006.)	1,6 (2011./12.)	0	b) Statistički odjel UN-a, UNICEF d) Istraživanje višestrukih indikatora (MICS) 2006. godina e) Ibid. f) MICS BiH 2011.-2012. godina	moгуće	
1.6. Udio stanovništva koji živi ispod nivoa minimalne potrebne kalorične vrijednosti ishrane u %	Manje od 5 (2002.)	n/a	d1) 0,52 (2007.) d2) manje od 5 (2004-06)	e1) 0,52 (2007.) e2) manje od 5 (2004-06.)	5 (2011.)	Blizu nula	b) Odjel za statistiku UN-ove Organizacije za poljoprivredu (FAOSTAT) d1) HBS 2007. godina d2) FAOSTAT e) Ibid. f) Podaci Svjetske banke Napomena: d1) Procenat stanovništva koje živi ispod linije ekstremnog siromaštva (linija hrane), s ukupnim izdacima za potrošnju, prehrambenu i neprehrambenu.	neizvjesno	
Dodatni indikatori za BiH									
1.7. Ginijev indeks	26,0	25,0	33,3	33,3 (2007.)	33,3 (2007.)	20,0	b) Svjetska banka d) Svjetska banka, Ažurirani izvještaj o siromaštvu u BiH za 2009. godinu. e) Ibid. f) Ibid. Novi podaci WB koji dostijevaju u oktobru 2013. godine.	neizvjesno	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi						b
1.8. Stopa nezaposlenosti u %	Definicija ILO	22,9	22	290	24,1 (2009) 29,9 (2010)	27,6 (2011.) ... FBiH 29,2 RS 24,5 DB 39,0 ... M 29,9 Ž 26,1 28,0 (2012.)	22,0	b) Žvjjeti u BiH, panel anketa, izvještaj 4. vala, 2004. godina d) Anketa o radnoj snazi u 2009. i 2010. godini e) Ibid. 2011. f) Ibid 2011. i Godišnji indikatori BHAS-a za 2012. godinu Napomena: Prema definiciji nezaposlenosti Međunarodne organizacije rada (ILO): http://laborsta.ilo.org/app/8/data/c3e.html .	neizvjesno
		43,4	30	44,1	42,7	43,8 (2012.) 44,5 (2013.)	30,0	b) Statistika zaposlenosti BHAS-a d/e) Ibid f) Agencija za rad i zapošljavanje BiH, statistički bilten, septembar 2012. godine, i informacije o registriranoj stopi nezaposlenosti za april 2013. godine. Napomena: Registrirana nezaposlenost, službeni statistički podaci iz biroa za zapošljavanje. Cilj za 2015 godinu kao u PRSP-u. Cilj u Strategiji zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010. – 2014. je godišnje povećanje zaposlenosti za 2 %.	neizvjesno
1.9. Učešće neformalnog sektora u ukupnoj zaposlenosti u %		36,5	n/a	336 (2006)	33,6 (2006.)	F1) 36,3 F2) 33,4 (2010.)	25	b) ILO i Vijeće Evrope, 2007/08 "Pregled politika zapošljavanja Bosna i Hercegovina", izračun zasnovan na LMSM 2000/2001. e) ILO i Vijeće Evrope, 2007/08 "Pregled politika zapošljavanja Bosna i Hercegovina", izračun zasnovan na Anketi o radnoj snazi iz 2006. godine f) WB, Bosna i Hercegovina - Bosna i Hercegovina: Izazovi i preporuke za reforme, Pregled javnih rashoda i institucija, februar 2012. godine F1 – Neformalno zaposleni (bez penzije, isključujući javni sektor) F2 - Neformalno zaposleni (bez zdravstvenog osiguranja, isključujući javni sektor), procjene na osnovu podataka LFS-a iz 2010. godine Napomena: Nedostajući cilji za 2015. godinu predloženi su u izvještaju o napretku u realizaciji MRC iz 2010. godine, prema izračunu ILO-Vijeće Evrope.	neizvjesno
1.10. Odnos najbogatije i najsiromašnije petine stanovništva (najbogatiji/ najsiromašnji 20%)		3,8	n/a	5,7	5,7 (2007.)	4,9 (2011.)	-	b) LSMS 2000/2001 d) HBS 2007. godina e) Ibid. f) HBS 2011. godina, BHAS	primijećen negativan trend
1.11. Stvarna godišnja stopa rasta BDP-a u %		4,1	5,5	6,2	-3,2	1,6 (2011.) -0,5 (2012.)	5,0	b) Centralna banka BiH (CBBH), Bilten 4/2002 d) CBBH, Bilten 4/2009 e) CBBH, Godišnji izvještaj, 2009. f) CBBH Godišnji izvještaj, 2011. i Godišnji izvještaj, 2012.	neizvjesno

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.			2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi	d					
1.12. Stopa nezaposlenosti za starosnu grupu 15-24 godine u %	34,8 (Dobna grupa 19-24)	30	58,4	47,5 (2008.) 48,7 (2009.)	57,5 (2010.) 57,9 (2011.) FBiH 59,7 RS 53,2 DB 70,9 M 56,4 Ž 60,5 63,1% (2012.)	12	b) LSMS 2000/2001 d) Anketa o radnoj snazi iz 2007. godine e) BHAS Anketa o radnoj snazi iz 2009. godine / LFS 2011. godina f) BHAS LFS 2011. godina i 2012. godina Napomena: Cilj postavljen za 2015. godinu je nerealan. Cilj u Strategiji zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010 – 2014. je smanjenje stope nezaposlenosti na 30 %. Država je i dalje veoma daleko od dostizanja ovih 30%.	neizvjesno	
1.13. Prosječna godišnja stopa inflacije u %	3,1	2,2	1,5	-0,4	3,7 (2011.) 1,8 (2012.)	Manje od 4	b) CBBH, Godišnji izvještaj, 2007. d/e) CBBH, Godišnji izvještaj, 2009. f) CBBH Godišnji izvještaj, 2011. godinu i Godišnji izvještaj, 2012.	postignuto	
CILJ 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja									
2.A Zadatak: Osigurati da, do 2015, djeca svugdje, dječaci i djevojčice, mogu završiti osnovno obrazovanje									
2.1. Neto stopa upisa u osnovnu školu u %	b1) 97,0	95	98,4 (2005./6.)	96	97,6 (2011./12.)	100	b1) Izvještaj o humanom razvoju za Bosnu i Hercegovinu (BiH HDR) 2002. godina b2) LSMS	Moguće	
	b2) 98,9						d) MICS 2006. godina e) Statistika obrazovanja FBiH, RS i BD; f) MICS 2011-2012. godina		
2.2. Stopa učenika koji dopiju do završnog razreda u odnosu na broj onih koji su se upisali u prvi razred	ukupno 99,0	99	99,8	99,8	99,5	100	b) MICS 2000. godina d) MICS 2006. godina e) Ibid. f) MICS 2011-2012. godina	izvjesno	
	muškarci 99,2		99,6	99,6	99,0				
	žene 98,8		100,0	100,0	100				
2.3. Stopa pismenosti dobi od 15 – 24 godine u %	ukupno 99,6	99	n/a	99,2	99,6	100	b) Zajednička studija stanja u BiH – indikatori razvoja, konačni nacrt, 2002. godina d) MICS 2006. godina e) UN-ova službena baza MRC indikatora za 2008. godinu f) MICS 2011-2012. godina	izvjesno	
	muškarci 99,6		n/a	99,7	99,9				
	žene 99,7		99,6	98,7	99,3				

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.			2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ciljevi postignuti	d					
a	b	c	d	e	f	g	h	i	
Dodatni indikatori za BiH									
2.4. Stopa upisa u srednje škole u %	b1) 56,8 b2) 72,6 b3) 68,3	75	79,3 (2005/06) M 77,9 Ž 81,1	77	91,8 (2011./12.) M 90,4 Ž 93,1	85	b1) Izvještaj o humanom razvoju u BiH (NHDR) 2002. godina b2) Procjena siromaštva WB iz 2003. godine, podaci zasnovani na LSMS 2000/2001. b3) LSMS 2000/2001. d) Neto stopa pohađanja srednje škole, MICS 2006. godina e) Statistika obrazovanja FBiH SJ, RSSI i BD; i rezultati LFS 2009. godine. f) MICS 2011.-2012. godina	postignuto	
2.5. Stopa upisa u visoko obrazovanje u %	b1) 19,8 b2) 24,2 b3) 23,0	25	d1) 25 (2004) d2) 33,5 (2007)	e1) 34 (2008) e2) 50 (2009)	38 (2011.)	35	b1) NHDR BiH 2002. godina b2) Procjena siromaštva WB iz 2003. godine, podaci zasnovani na LSMS 2000/2001. d1) Ministarstvo civilnih poslova BiH, Izvještaj "Razvoj obrazovanja u BiH", 2004. godina d2 i e1) Podaci Svjetske banke (bruto stopa), procjena e2) Statistika obrazovanja FBiH/SJ, RSSI i BD; i rezultati LFS iz 2009. godine. f) Podaci Svjetske banke, procjena (upisi u škole - tercijarno) Napomena: e2) Revidirana procjena zasnovana na promjeni trendova u usporedbi sa Milenijumskim razvojnim ciljevima (MRC) za 2003. godinu.	postignuto	
2.6. Obuhvat djece predškolskim obrazovanjem u %	4,3	12	6,4 M 4,7 Ž 8,0	9,9	13,1 (2011./12.)	25,0	b) Procjena siromaštva WB iz 2003. godine, podaci se zasnivaju na LSMS 2000/2001 d) MICS 2006. godina e) Izračun baziran na statistici obrazovanja FBiH/SJ, RSSI i BD. f) MICS 2011.-2012. godina Napomena: Sudjelovanje u obrazovanju u ranom djetinjstvu. Djeca u dobi od 36 do 59 mjeseci.	neizvjesno	
2.7. Procenat BDP-a za obrazovanje	b1) 5,2 b2) 6,0 b3) FBiH 6,8 RS 3,6	FBiH 5,6 RS 4,5	4,14	4,51 (2008)	4,88 (2011)	7,5	b1) Procjena, NHDR MDG 2003 b2) BiH od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti - ESCSPE, 2002 b3) WB Procjena siromaštva iz 2003. godine d) i e) BHAS Bilten 10/09 f) BHAS Najava BDP-a za BiH u 2011. godini Napomena: Cilj postavljen za 2015. godinu je nejasan i nije u skladu sa planovima vlasti vezanim za smanjenje kako je naznačeno u cilju iz 2007. godine. Neke zemlje u razvoju nastoje povećati potrošnju BDP-a na obrazovanje. Prosjek OECD bio je 5,6% u 1998. godini i 6,1% u 2006. godini (OECD Education at A Glance – Kratak uvid u stanje obrazovanja). Cilj za 2015. godinu od 7,5% je i dalje veoma visok – u poređenju sa zemljama OECD-a.	neizvjesno	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.			2009. ili posljednji dostupni podaci (iz izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi	d					
a	b	c	d	e	f	g	h	i	
2.8. Stopa pismenosti stanovništva iznad 15 godina starosti u %	b1) 85,9 b2) 88,9	90	98	97,6	97,9 (2010.)	99,0	b1) BH NHDR 2002. godina b2) LSMS 2001. godina d) WDI 2010. godina e) HDR 2009. godina f) HDR 2010. godina	izvjesno	
CILJ 3: Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena									
3.A Zadatak: Eliminirati rodne nejednakosti u osnovnom i srednjem obrazovanju, po mogućnosti do 2005. a na svim nivoima obrazovanja najkasnije do 2015.									
3.1. Odnos broja djevojčica i dječaka u obrazovanju visokom (Broj djevojčica na 100 dječaka)	osnovnom	94,7	n/a	94,9	95,0	100	101 (2011.)	100	b) BHAS, Žene i muškarci u BiH, 2009. godina; BHAS, Žene u BiH, 2005. godina (podaci za školsku godinu 2000/01).
	srednjem	99,4	n/a	99,0	99,2	100	103 (2011.)	100	d) BHAS, Žene i muškarci u BiH, 2009. godina i Statistika obrazovanja za 2009. godinu (podaci za školsku godinu 2007/08).
	visokom	122,2	n/a	126,6	127,4	100	129 (2011.)	100	e) BHAS; Saopštenje – Statistika obrazovanja broj 1/2010 (podaci za školsku godinu 2009/10). f) Podaci Svjetske banke / BHAS Žene i muškarci u BiH 2011. godina
3.2. Omjer pismenosti žena i muškaraca, u grupi od 15-24 godina u %	1,01	n/a	0,99 (2008)	0,99 (2008)	1,00 (2011./12.)	1		postignuto	
3.3. Udio žena zaposlenih u nepoljoprivrednom sektoru u %	39,2	40,0	33,8	34,9	42 (2011)	45		izvjesno	
3.4. Procenat žena na zastupničkim mjestima u Parlamentu BiH	14,3	16	10,5 (2008)	10,5 (2008)	19 (2011)	25		postignuto	
Dodatni indikatori za BiH									
3.5. Stopa registrirane nezaposlenosti žena u %	49,4	n/a	49,2	48,1	50,2 (2013.)	40,0		neizvjesno	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.			2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi	c					
3.6. Stopa zaposlenosti žena (učesće zaposlenih žena u ženskoj populaciji) u %	17	13	20,7	23,7	23 (2011.)	20	b) Izračun baziran na broju žena zaposlenih u martu 2001. godine, BHAS "Žene i muškarci u BiH", 2005. godina i radno sposobnog stanovništva iz popisa 1991. godine. d) BHAS "Žene i muškarci u BiH", 2009. godina f) BHAS "Žene i muškarci u BiH 2011. godina Napomena: Nejasno je kako je definiran cilj za 2015. godinu i isti se čini isuviše skroman.	postignuto	
3.7. Udio žena među zaposlenim stanovništvom %	37,2	38,0	34,4	37,1	40,8 (2013.)	40,0	b) NHDR BiH 2002. godina d) Anketa o radnoj snazi, 2009. godina e) Ibid f) Izračun zasnovan na BHAS saopštenju Zaposleni po područjima iz marta 2013. godine Napomena: Nejasno je kako je definiran cilj za 2015. godinu i isti se čini suviše skroman.	postignuto	
3.8. Učesće žena u izvršnoj vlasti u %	2,38	4	15	10 (2008.)	30 (2013.)	10	b) CEDAW, čl. 7 – učesće žena u političkom i javnom životu d) BHAS "Žene i muškarci u BiH", 2009. godina; e) Ibid f) web stranica Vijeća ministara Napomena: Ovaj indikator mjeri procenat žena na ministarskim mjestima u Vijeću ministara BiH. U 2010. godini za ministra nije izabrana nijedna žena. Šest zamjenika ministara su žene (od ukupno 20 pozicija ministara/zamjenika ministra)	postignuto	
CLJ 4: Smanjiti smrtnost djece									
4.A Zadatak: Smanjiti za dvije trećine, između 1990. i 2015., smrtnost djece do 5 godina									
4.1. Stopa smrtnosti djece do pet godina, na 1000 živorođenih	9,6	9,3	8,5	8,3 (2008.) 8,1 (2009.)	7,9 (2010.) 7,7 (2011.)	7,0	d) BHAS, Bilten br. 02/2009 Demografija. b), d), e) i f) Nivo i trendovi smrtnosti djece, procjene je napravila UN-ova Međugodišnja grupa za procjenu smrtnosti djece (UNICEF, WHO, Svjetska banka, UN DESA, UNPD).	izvjesno	
4.2. Smrtnost novorođenčadi (mlađe od 1 godine) na 1000 živorođenih	7,6	7,0	6,6	6,9 (2008.) 6,5 (2009.)	6,4 (2010.) 5,8 (2011.) 5,0 (2012.)	5,0	b) BHAS, Bilten 2/2003. d) BHAS Bilten br. 02/2009 Demografija e) Ibid e) i f) BHAS Demografija u 2011. godini i BHAS Demografija u 2011. godini, prethodni – prvoobjavljeni podaci (mart 2013. godine)	postignuto	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.			2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi	c					
a	b	c	d	e	f	g	h	i	
4.3. Procenat djece vakcinisane protiv boginja (measles) do 1. godine starosti %	80,7 do 95,1	98	75 (2006)	75 (2006.)	79,9 (2011./12.)	100	b) FBiH PHI, Fond HP RS, FBiHSI d) MICS 2006. godina e) Ibid. f) MICS 2011-2012. godina	neizvjesno	
Dodatni indikatori za BiH									
4.4. Procenat novorođenčadi težine 2.500 grama i manje %	4	3	4,5 (2006)	4,5 (2006.) 4,7 (2009)	3,1 (2011./12.)	1	b) FBiH PHI, Fond HP RS, FBiHSI d) MICS 2006. godina e) Ibid i TransMonnee 2011. godina (za 2009. godinu) f) MICS 2011-2012. godina	moгуće	
4.5. Djeca mlađa od 6 mjeseci hranjena isključivo dojenjem %	2,1	5	17,6 (2006)	17,6 (2006.)	18,5 (2011./12.)	15	b) FBiH PHI, Fond HP RS, FBiHSI d) i e) MICS 2006. godina f) MICS 2011-2012. godina	postignuto	
CILJ 5: Unapređenje zdravog materinstva									
5.A Zadatak: Smanjiti za tri četvrtine, između 1990. i 2015, stopu smrtnosti trudnica i porodilja									
5.1. Smrtnost majki (na 100.000 živorođenih)	5,05	4,0	3 (2006) 1 (2007)	1 (2007.) 2,9 (2009)	3,0 (2010.) 6,3 (2011.)	2,5	b) Zajednička studija stanja u BH – indikatori razvoja, konačni izvještaj, 2002. godina d) i e) TransMonnee 2009. godina i 2011. godina f) TransMonnee 2011. godina	moгуće	
5.2. Procenat rođenih uz stručnu pomoć u %	b1) 99 b2) 99,6	100	99,5	99,9	99,9 (2011./12.)	100,0	b1) FBiH PHI, Fond HP RS, FBiHSI, b2) Zajednička studija stanja u BH – indikatori razvoja, konačni nacrt, 2002. godina d) TransMonnee 2009 e) Strategija socijalne uključenosti; Strategija razvoja sektora zdravstva f) MICS 2011-2012. godina	postignuto	
5.B Zadatak: Dostići do 2015. univerzalni pristup reproduktivnom zdravlju									
5.3. Stopa prevalencije kontracepcije	49 (2001.)	55	35,7 (2006)	35,7 (2006.)	46 (2011./12.)	65	b) Zajednička studija stanja u BH – indikatori razvoja, konačni nacrt, 2002. godina d) i e) MICS 2006. godina, procenat žena u dobi od 15 do 49 godina udatih ili koje žive u zajednici koje koriste (ili njihov partner koristi) metod kontracepcije f) MICS 2011./2012. godina, procenat žena u dobi od 15 do 49 godina udatih ili koje žive u zajednici koje koriste (ili njihov partner koristi) metod kontracepcije	neizvjesno	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.			2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ciljevi postignuti ciljevi	d					
Dodatni indikatori za BiH									
5.4. Stopa fertiliteta (ukupan broj živorođenih na jednu ženu (%))	1,4	1,5	1,17	1,19 (2008)	1,21 (2011)	1,7	b) BHAS Bilten br. 03/2003 Demografija d) i e) BHAS Bilten br. 02/2009 Demografija f) BHAS Demografija, 2011. godina	neizvjesno	
5.5. Stopa nataliteta (%)	9,9	11,5	8,8	8,9 (2008)	8,3 (2011)	13,5	b) BHAS Bilten br. 03/2003 Demografija d) i e) BHAS Bilten br. 02/2009 Demografija f) BHAS Demografija, 2011. godina	neizvjesno	
5.6. Stopa prirodnog priraštaja (%)	1,9	3,7	-0,3	0,0	-0,8 (2011)	7,0	b) BHAS Bilten br. 03/2003 Demografija d) i e) BHAS Bilten br. 02/2009 Demografija f) BHAS Demografija, 2011. godina Napomena: Cilj za 2015. godinu je postavljen nerealno visoko	neizvjesno	
5.7. Očekivani životni vijek pri rođenju	ukupno	73	73,5	75	75,2 (2008)	74	b) WB WDI 2002	postignuto	
	muškarci	71	n/a	72,4	72,4 (2011)		d) Podaci Svjetske banke e) BH Monee 2009 statistički predložak, UNICEF		
	žene	76	n/a	77,7	77,7 (2011)		f) TransMonee profil zemlje - BiH 2012. godina		
CILJ 6: Suzbijati HIV/AIDS, malariju i druge zarazne bolesti									
6.A Zadatak: Do 2015. zaustaviti i početi suzbijati širenje HIV/AIDS-a									
6.1. Odrasli sa HIV/AIDS-om, broj novih AIDS slučajeva /broj smrtnih slučajeva	111/5/3 (2004.)	n/a	n/a	151/4/1	164/2/1 (2009.) 171/7/0 (2010.) 197/7/0 (2011.)	< 50 (godišnje)	b, d, e i f) Nadzor nad HIV/AIDS-om u Evropi, 2011. godina Napomena: Prema Projektu Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, malarije i tuberkuloze (GFATM) za HIV/AIDS, do danas je u BiH registriran 221 slučaj HIV-a, 116 slučajeva AIDS-a i 55 smrtnih slučajeva (2011/2012. godina). Cilj za 2015. godinu je cilj R9 Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, malarije i tuberkuloze	postignuto	
	6.2. HIV prevalenca u odraslih u %	0,2 (2004.)	< 1	< 1	0,7 (2011)	< 1	b, d, e i f) Nadzor nad HIV/AIDS-om u Evropi, 2011. godina	postignuto	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.			2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi	c					
6.B Zadatak: do 2015. zaustaviti širenje i početi sa suzbijanjem pojave malarije i drugih teških bolesti									
6.3. Prevalenca i smrtnost od tuberkuloze /100.000	50	30	55	30	66 (2011.)	20	b) Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) d) BH-Federalno ministarstvo zdravstva (FmoH)-Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske (MoHHSWRS) e) Ibid f) Globalna kontrola TB, 2012. godina Napomena: Cilj za 2015. godinu je nerealan i nije jasno kako je određen.	Neizvjesno / zadatak nerealan postavljen	
	4	0	8	<6	6,8 (2011.)	2			
6.4. Proporcija TBC slučajeva otkrivenih i liječenih pod DOTs-om/100.000	90	n/a	100	n/a	98 (2011.)		b) WHO d) BH-FmoH-MoHHSWRS f) 2012 Global AIDS Response Report – Globalni izvještaj o odgovoru na AIDS – BiH period 01/2010 -12/2012	ciljna vrijednost nije postavljena/ primijećeni pozitivni trendovi	
Dodatni indikatori za BiH									
6.5. Registrirani ovisnici o drogama	n/a,	n/a	3.499	4.900	1.544 registriranih, 7.500 IDU procjena (2010.)	<7500	d) BH-FmoH-MoHHSWRS e) Ibid, procjena f) Europski centar za nadzor droga i ovisnosti o drogama (EMCDDA) Godišnji izvještaj o stanju po pitanju droga u BiH iz 2011. godine	izvjesno	
6.6. Procenat BDp-a za zdravstvo u %	b1) 4,8 b2) 7,3 b3) 7,7	6,7 FBiH 5,9 RS	9,8	9,8 (2007)	10,2 (2011.)	8	b1) NHDR MDG 2003. godine, procjena b2) BiH od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti - ESCSPE, 2002 b3) WB, Procjena siromaštva 2003. godina d) WB WDI 2010. godina f) WB WDI 2011. godina	postignuto	
6.7. Procenat zdravstveno osiguranih stanovnika u %	78	100 83,65 RS 70 BD 90,26	100	FBiH 83,65 RS 70 BD 90,26	FBiH 85,6 RS 65,25 (2011.)	100	b) FBiH PHI, RS PHI f) Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja Federacije BiH i Fond zdravstvenog osiguranja Republike Srpske i Republički zavod za statistiku (izračun)	neizvjesno	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.			2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ciljevi postignuti	d					
a	b	c	d	e	f	g	h	i	
6.8. Broj jekara na 1000 stanovnika	1,5	1,5	1,4	1,5	1,7 (2011.)	1,7	b) FBIH PHI, RS PHI d) WB WDI 2010. godina e) Federalni zavod za programiranje razvoja, Socio-ekonomski indikatori u FBIH za 2008. godinu, Institut za javno zdravstvo RS – Publikacija o zdravstvenom stanju stanovništva za 2008. godinu f) Podaci Svjetske banke 2011. godina	postignuto	
6.9. Broj bolničkih kreveta na 1000 stanovnika	3,2	3,2	n/a	3,5 (2008.)	3,5 (2010.) 3,7 (2011.)	3,2	b) FBIH PHI, RS PHI e) Federalni zavod za programiranje razvoja, Socio-ekonomski indikatori u FBIH za 2008. godinu, Institut za javno zdravstvo RS – Publikacija o zdravstvenom stanju stanovništva za 2008. godinu f) Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBIH 2011. godina / Podaci Svjetske banke 2010. godina	neizvjesno	
CILJ 7: Osigurati održivost okoliša									
7-A Zadatak: Integrirati principe održivog razvika u politike i programe zemalja i obrnuti trend gubitka prirodnih resursa									
7.1. Procenat tla pokrivenog šumom (% zemljišnog područja)	b1) 44,6 b2) 55,6 b3) 42,8	52	42,7	53	42,8 (2011.)	60	b1) WB WDI 2002. godina, b2) NHDR MDG 2003. godina b3) WB WDI 2011. godine (podaci za 2000. godinu) d) WB WDI 2009. godine e) Prvi nacionalni izvještaj BiH u skladu sa Okvirnom konvencijom UN o klimatskim promjenama (UNFCCC), 2009. godina f) WB Podaci 2011. godine Napomena: Nejasno je kako je utvrđen cilj za 2015. godinu. Prema Izvještaju o stanju okoliša u BiH iz 2012. godine (BIH SOER), prvi popis (inventura) šuma u BiH je proveden u periodu između 1964. godine i 1968. godine. Popis novog stanja pokrenut je 2006. godine i sada je u svojoj finalnoj fazi. Rezultat novog popisa šuma će osigurati relevantne informacije o stanju šumskih resursa na BiH i entitetskim nivoima.	neizvjesno	
7.2. Procenat zemljišnih područja zaštićenih radi održavanja biodiverziteta u %	0,5	1,5	0,8	<2 (2009.)	0,6 (2010.) 2 (2011.)	6	b) WDI 2002. godine, Svjetski institut za resurse (WRI), UN statistika (Unstats) d) WDI 2009. godine e) Nacionalni izvještaj BiH u skladu sa Okvirnom konvencijom UN o klimatskim promjenama (UNFCCC), 2009. godina f) Podaci Svjetske banke 2010. godina g) Izvještaj BIH SOER 2012. godina	neizvjesno	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi					
a	b	c	d	e	f	g	h	i
7.3. BDP po jedinici iskorištene energije (konstanta PPP \$ po kg naftnog ekvivalenta)	3,8	n/a	4,7	4,7 (2007.)	4,4 (2011.)	4,9	b) DataWorldBank d) WB WDI 2009. godine e) WB WDI 2010. godine f) Podaci Svjetske banke 2010. godine Napomena: Nedostajući cilj za 2015. godinu predložen je u MRC izvještaju iz 2010. godine. uzimajući u obzir druge predložene ciljeve i trendove podataka.	moгуће
7.4. Emisija karbon dioksida	6,1 (2000.) 5,4 (2001.)	3,5	6,8 (2005.)	7,3 (2006.)	8,0 (2009.)	5,0	b) DataWorldBank d) WBs WDI 2009 e) DataWorldBank f) WBData 2009	neizvjesno
	Kg po 2005 PPP \$ BDP-a	n/a	1,2 (2005.)	1,2 (2006.)	1,1 (2009.)	n/a	b) d) e) DataWorldBank f) WBData 2009	nema podataka
7.B Zadatak: Do 2015. prepoloviti broj ljudi kojima nije stalno dostupna zdrava voda za piće i osnovne sanitarije (kanalizacija)								
7.5. Procenat stanovništva priključenog na sistem vodosnabdjevanja	53	58	65 (2008.)	65 (2008.)	61,7 (2011.)	67	b) NHDR MDG 2003. godina, procjena d) i e) WB, Od stabilnosti do učinka - lokalna uprava i pružanje usluga u BiH, 2009. godina, f) UN u BiH, Generalna analiza vodosnabdjevanja i njegove funkcije u humanom razvoju u BiH 2011. godina, procjena Napomena: Ovaj indikator razlikuje se od globalnog MRC indikatora „Udio populacije koji koristi kvalitetnije izvore vode“. U 2005. godini 98%, populacije koristilo je kvalitetnije izvore vode, a 99% u 2008. godini. Izvor: Službena baza MRC indikatora UN-a (unstats.un.org)	moгуće
7.6. Procenat stanovništva koje ima pristup kanalizacijskim sistemima	33	36	36 (2008.)	36 (2008.)	36 (2008.)	40	b) NHDR MDG 2003. godina, procjena d) e) WB, Od stabilnosti do učinka - lokalna uprava i pružanje usluga u BiH, 2009. godina Napomena: Ovaj indikator razlikuje se od globalnog MRC indikatora „Udio populacije koji koristi kvalitetnije sisteme sanitacije“. U 2005. godini 95%, populacije koristilo je kvalitetnije sisteme sanitacije, a isto je i u 2008. godini. Izvor: Službena baza MRC indikatora UN-a (unstats.un.org)	izvjesno

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.		
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi						a	b
Dodatni indikatori za BiH										
7.7. Potrošnja električne energije/pc (kwh/pc)	540	1.050	2.381	2.381 (2007.)	3.110 (2010.)	2.500	b) WB WDI 2002. godina d) WB WDI 2009. godina e) Ibid. f) WB WDI 2010. godina	postignuto		
7.8. Postotak deminiranih površina	b1) 5 b2) 6,12	20	n/a	64	(20%) / 310km ² sman- jenje tokom perioda od 2009. do 2012.	80 100 do kraja 2019.	b1) NHDR MDG 2003. godina b2) Zajednička studija stanja u BH – indikatori razvoja, konačni nacrt, 2002. godina e) i f) Izvještaj o protivminskom djelovanju BHMAC-a za 2012. godinu / izračuni autora g) Strategija BHMAC-a za period 2009.-2019. godina Napomena: Strategija BHMAC-a utvrdila je minama zagađeno područje od 1 573 km2 u 2008. godini. Trenutno sumnjiva područja (Izvještaj BHMAC iz 2012. godine) su 1 263 km2 ili 2,5% ukupno površine BiH. Godišnji plan za 2012. godinu realiziran je na 53% za smanjenje broja mina i 28% za čišćenje tla. U 2012. godini, dogodilo se 9 minskih nesreća, 12 ljudi je poginulo ili ranjeno. Do danas je, u postratnom periodu, 1 689 osoba bilo žrtvama mina, od čega ih je 593 smrtno stradalo.	neizvjesno		
CILJ 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj										
8.A Zadatak: Dalje razvijati otvoren, na pravilima zasnovan, predvidiv, nediskriminiran trgovinski i finansijski sistem										
8.1. Indeks percepcije korupcije	n/a	n/a	3,3	3,2 (2008)	3,0 (2009) 4,2 (2012)	4	d) Transparency International BiH, Korupcija u BiH, 2009. e) Ibid f) Transparency International BiH Napomena: Cilj za 2015. je nejasan i postavljen je veoma nisko, međutim, isti je postignut. Indeks percepcije korupcije koji koristi Transparency International mjeri percipirani stepen korupcije u javnom sektoru. Kompozitni indeks se zasniva na 13 različitih eksperimnih i poslovnih istraživanja sa rezultatima na ljestvici od 0 (percepcija visokog stepena korumpiranosti) do 10 (percepcija niskog stepena korupcije).	postignuto		

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi					
8.2. Izvoz izražen kao procenat od uvoza (u %)	30,8	n/a	42,7	44,8	53,0 (2011) 51,0 (2012)	80,0	b) CBBH, Godišnji izvještaj, 2007. d) CBBH, Godišnji izvještaj, 2009. e) Ibid. f) CBBH, Godišnji izvještaj, 2011. i Godišnji izvještaj, 2012.	neizvjesno
8.3. Direktno strane investicije kao procenat BDP-a (u %)	2,1	n/a	13,5	2,9	2,4 (2011) 3,8 (2012)	7,0	b) CBBH, Godišnji izvještaj, 2007. d) CBBH, Godišnji izvještaj, 2009. e) Ibid. f) CBBH, Godišnji izvještaj, 2011. i Godišnji izvještaj, 2012.	neizvjesno
8.4. Učešće zvanične razvojne pomoći (ODA) – kao procenat BDP-a (u %)	11,1	n/a	2,97	2,6	2,3 (2011)	1,0	b) BDP CBBH – Bilten broj 4/2004; ODA DataWorldBank b) Svjetska banka e/f) Ibid.	izvjesno
8.B Zadatak: Baviti se, sveobuhvatno, problemima zaduženosti zemalja u razvoju kroz mjerenja na nacionalnom i internacionalnom nivou da bi drug učinili dugoročno održivim i uporedivim								
8.5. Ukupan omjer javni dug/BDP (u %)	35,2	n/a	18,2	21,8	27,5 (2012)	25	b) CBBH Bilten broj 4/2009, d) Ibid, e) Ibid. f) CBBH Godišnji izvještaj, 2012. Napomena: Nedostajući cilj za 2015. je predložen u izvještaju o napretku u realizaciji MRC iz 2010., uzimajući u obzir ostale ciljeve i trendove podataka. Procjene IMF-a za 2015. iznose 28,2% te je stoga neizvjesno da će cilj biti postignut.	neizvjesno
8.6. Omjer Izvoz/BDP (u %)	17,9	n/a	27,3	23,2 (2009)	30,4 (2012)	43	b) CBBH Bilten broj 4/2004 d) CBBH Bilten broj 4/2009 e) Ibid f) CBBH Godišnji izvještaj, 2012.	neizvjesno
8.C Zadatak: U saradnji sa privatnim sektorom, učiniti dostupnim koristi od novih tehnologija, posebno informacijskih i komunikacijskih								
8.7. Personalni kompjuteri na 100 stanovnika	3,9 (2000)	4,0	6,4	6,4 (2008)	6,4 (2008)	12,0	b) DataWorldBank d) Ibid. e) Ibid. f) Ibid. Napomena: Nema dostupnih novijih podataka. Vrijednost indikatora ostaje ista kao i u izvještaju o napretku u realizaciji MRC u BiH iz 2010.	izvjesno

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.			2009. ili posljednji dostupni podaci (iz izvještaja o realizaciji MRC 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MRC ciljevi za 2015.	Izvori i komentari	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	postignuti ciljevi	d					
a	b	c	d	e	f	g	h	i	
8.8. Telefonske linije na 100 stanovnika	22,6	15,0	28,2	27 (2008.)	25 (2011.)	26,0	b/d/e) DataWorldBank f)WBWDI 2011	postignuto	
8.9. Pretplatnici mobitela na 100 stanovnika	11,9	n/a	64,9	84 (2008.)	85 (2011.)	90,0	b) DataWorldBank d) lbid. e) lbid. f)WBWDI 2011	postignuto	
8.10. Internet korisnici na 100 stanovnika	1,11	4,0	27,9	34,7 (2008.)	60 (2011.)	15,0	b) UN statistika d/e) DataWorldBank f)WBWDI 2011	postignuto	

Opis napretka na realizaciji cilja Značenje

Cilj postignut

Napredak u realizaciji viši od 95%

Izvjesno je da će cilj biti postignut

Dosadašnji napredak kreće se otprilike od 80%-95%

Moguće je da će cilj biti postignut

Moguće ga je ostvariti ako se uvedu određene promjene; dosadašnji napredak otprilike od 50% - 80%

Neizvjesno je hoće li cilj biti postignut

Dosadašnji napredak u realizaciji manji od 50%

ANNEX 2

Korišteni izvori

Aneks 2

Korišteni izvori

Agencija za ravnopravnost spolova BiH i EUPM (2010) *Žene u politici: stanje u Bosni i Hercegovini - Women in Politics: Condition in Bosnia and Herzegovina.*

Agencija za ravnopravnost spolova BiH i MHRR: *Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u BiH*, 2013.

Agencija za statistiku BiH: *Anketa o potrošnji domaćinstava*, 2011.

Agencija za statistiku BiH: *Anketa o radnoj snazi*, 2012.

Agencija za statistiku BiH: *Bilten - Demografija za 2011.*, 2012.

Agencija za statistiku BiH: *Statistika obrazovanja*, 2013.

Agencija za statistiku BiH: *Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini*, tematski bilten, decembar 2011.

Bureau of Democracy, Human Rights, and Labour – Biro za demokratiju, ljudska prava i rad: *2009 Country Reports on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina – Izvještaj o praksama u domeni ljudskih prava po zemljama za 2009. godinu: Bosna i Hercegovina*, Human Rights Report, mart 2010.

Centralna banka Bosne i Hercegovine: *Godišnji izvještaj*, 2012.

Četvrti i peti periodični izvještaj BiH po CEDAW konvenciji, maj 2011.

Dell’Anno i Piirisild: *Estimate of Non-Observed Economy in Bosnia and Herzegovina – Procjena neregistrirane ekonomije u Bosni i Hercegovini*, USAID, 2004., na: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadg958.pdf

Direkcija za ekonomsko planiranje BiH: *Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004.-2007. (PRSP) – Konačni izvještaj o implementaciji Akcionog plana*, mart 2008.

ECDC i Regionalni ured Svjetske zdravstvene organizacije za Evropu: *HIV/AIDS Surveillance in Europe – Nadzor nad stanjem HIV/AIDS-a u Evropi*, Izvještaj o nadzoru za 2011., revidiran u decembru 2012.

EUROSTAT : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Evropska komisija: *Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine za 2012*, radni dokument osoblja Komisije, prilog uz dokument *Komunikacija Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću - Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement strategy and main challenges 2012 – 2013 – Strategija proširenja i glavni izazovi*

Evropska komisija: *Okvir EU za nacionalne strategije za integraciju Roma za period do 2020. - EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020*, 2011.

Evropski centar za prava Roma/osoba u stanju potrebe: *Breaking the Silence-Trafficking in Roma Communities – Prekid šutnje – trgovanje ljudima u romskim zajednicama*, 2010.

Evropski centar za prevenciju i kontrolu bolesti: <http://www.ecdc.europa.eu/en/Pages/home.aspx>

Federalni zavod za statistiku: *Popisi stanovništva 1961. – 1991.*, na: <http://www.fzs.ba/Dem/Popis/NacPopE.htm>, pristupljeno 23. maja 2013.

Federalno ministarstvo zdravstva

Fond za obrazovanje Roma: *Advancing Education of Roma in Bosnia and Herzegovina – Unapređenje obrazovanja Roma u Bosni i Hercegovini*, Analiza stanja i strateške smjernice, 2009., na: http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ca_bosnia_english_2010.pdf

Global AIDS Response Progress Reporting for Bosnia and Herzegovina 2012 – Izvještaj o globalnom odgovoru na AIDS za Bosnu i Hercegovinu, 2012., izvještajni period: januar 2010. – decembar 2011.

Globalna web stranica UNFPA: <http://www.unfpa.org/public/>

Globalni fond za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije: *CCM Bosnia and Herzegovina – Tuberculosis – CCM u BiH - tuberkuloza, aplikant – profil bolesti, generirano: 11. avgusta 2011.*

HelpAge International: *A generation in transition - Older people's situation and civil society's response in East and Central Europe – Generacija u tranziciji – stanje starih osoba i odgovor civilnog društva u Istočnoj i Srednjoj Evropi, maj 2002.*

Helsinški komitet za ljudska prava BiH: *Izvještaj o ljudskim pravima u BiH, 2007.*

ILO: *Employment diagnostic analysis - Bosnia and Herzegovina – Dijagnostička analiza zapošljavanja – Bosna i Hercegovina, 2011.*

ILO: *A comparative Overview of Informal Employment in Albania, Bosnia and Herzegovina, Moldova and Montenegro – Komparativni pregled u oblasti neformalnog zapošljavanja u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Moldaviji i Crnoj Gori, Budimpešta, 2011.*

ILO: *ABC of women workers' rights and gender equality – Abeceda ženskih radničkih prava i rodne ravnopravnosti, drugo izdanje, 2007.*

ILO: *Decent Work Country Program of Bosnia and Herzegovina 2012-2015 – Program za osiguravanje pristojnog zaposlenja u Bosni i Hercegovini 2012.-2015.*

ILO: *Global Employment Trends for Youth 2012 – Globalni trendovi zapošljavanja za mlade 2012., maj 2012.*

Inicijativa za bolju i humaniju inkluziju (IBHI) i Fondacija za socijalno uključivanje u BiH (SIF u BiH): *Donatori u BiH: Podrška razvoju nevladinog sektora, (ne)naučene lekcije, Sarajevo, 2013.*

Inicijativa za bolju i humaniju inkluziju (IBHI): *Poverty in BiH 2011 – Trends and Achievements and Indicators of the Targeting Accuracy of Budgets Transfers for Social Protection in BiH in 2011 – Siromaštvo u BiH: trendovi i postignuća i indikatori preciznosti usmjerenosti budžetskih transfera za potrebe socijalne zaštite, Sarajevo, 2013.*

Izborni zakon BiH, Službeni glasnik BiH, broj 23/01, 7/2, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 77/05

Izvještaj BHMCA-a za 2012.

Izvještaj EU o napretku, oktobar 2011.

Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu po Dablinskoj deklaraciji 2012., izvještajni period: januar 2010. - decembar 2011.

Kamenica, A.: *Strengthening Social Partnership in Bosnia and Herzegovina - Addressing the Problem of Undeclared Work in the Construction Sector through Social Partnership - Jačanje socijalnog partnerstva u Bosni i Hercegovini: Rješavanje problema neprijavljenog rada u sektoru građevinarstva kroz socijalno partnerstvo, 2009.*

Kepes, Nusreta: *Identification and Etiology of Current Status and Position of Older Persons in Bosnia and Herzegovina - Utvrđivanje i etiologija trenutnog stanja i položaja starijih osoba u Bosni i Hercegovini, studija koju su finansirali Age UK i EU, 2012.*

Međunarodni monetarni fond: *Bosnia and Herzegovina - Third Review Under the Stand-By Arrangement and Request for Waiver of Applicability of a Performance Criterion - Treći pregled po Stand-by aranžmanu i zahtjevu za odricanje od primjene kriterija performanse za Bosnu i Hercegovinu,*

izvještaj osoblja i saopćenje za medije, juli 2013.

Milenijumska deklaracija Ujedinjenih nacija, koju su UN usvojile u okviru Rezolucije 55/2, 8. septembar 2000., na: <http://www.un.org/millennium/declaration/dres552e.htm>

Milic, S.: *Roma in an Expanding Europe: Challenges for the Future – Needs Assessment Study for the Roma Education Fund - Romi u široj Evropi: Izazovi za budućnost - Studija o procjeni potreba za Romski obrazovni fond*, Crna Gora, 2004.

Ministarstvo finansija i trezora BiH i UNCT: *Napredak u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini*, juli/avgust 2010.

Ministarstvo finansija i trezora BiH: *Pregled aktivnosti donatora*, 2011-2012.

Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva RS: *Strategija razvoja energetike Republike Srpske*, 2012.

Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH: *State of Environment Report - Izvještaj o stanju okoliša*, 2012.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH et al.: *Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) o romskoj populaciji u Bosni i Hercegovini (MICS) 2011.-2012.*

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Agencija za ravnopravnost spolova BiH: *Godišnji izvještaj Vijeću ministara BiH o statusu spolova u Bosni i Hercegovini za 2008.*

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH: *Registracija Roma i romskih domaćinstava*, citat analize iz Statističkog biltena Zavoda za statistiku BiH broj 233, 1993.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH: *Akcionni plan Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite*, Sarajevo, 2008.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH: *Inicijalni izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom iz 2012.* na: http://www.mhrr.gov.ba/Javni_poziv/INICIJALNI%20%20IZVJESTAJ%20BIH.pdf

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH: *Revidirana Strategija Bosne i Hercegovine za implementaciju Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma*, 2010.

Müller, S.: *Nacionalne politike u odnosu na Romkinje na Zapadnom Balkanu*, CARE, Sarajevo, 2011.

Odjel Ujedinjenih nacija za socijalna i ekonomska pitanja - UNDESA: *Izvještaj misije UNDESA-e u Bosni i Hercegovini*, 2013.

OECD: *Aid Effectiveness 2005/10 - Progress in implementing the Paris Declaration - Djelotvornost pomoći 2005-10: Napredak u implementaciji Pariške deklaracije*, 2011.

OSCE BiH arhiva vijesti: <http://www.oscebih.org/public/cro/default.asp?d=6&article=show&id=2298>

Oxford Poverty and Human Development Initiative: *Country Briefing - Bosnia and Herzegovina - Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu* (bazirano na podacima istraživanja MICS3 iz 2006. godine), 2011.

Papić, Cenić, Hadžović, Dmitrović: *Politička, ekonomska i socijalna kriza u BiH 2012/2013 – Put ka novim politikama*, izvještaj, Inicijativa za bolju i humani inkluziju, Sarajevo, 2013.

Pilot projekat iz oblasti socijalnog stambenog zbrinjavanja i Strategiji Aneksa VIII: *Annex VII Progress Analysis Report – Analiza napretka po Aneksu VII*, Delegacija EU, Sarajevo, June 2012.

Populacijski odsjek UN-a: *World Population Prospects – Procjene svjetskog stanovništva*, revidirana verzija iz 2012.

Prava za sve/Helsinški parlament građana: *Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW konvencije i ženskim ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2010.

Prava za sve: *Stop nasilju! Izvještaj o nasilju u porodici nad Romkinjama u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2010.

Prvi nacionalni izvještaj BiH po UNFCCC, 2009.

Regionalni centar UNDP-a u Bratislavi, *Reflections on the MDGs, and the post-2015 agenda, from Europe and Central Asia – Refleksije o MRC i razvoju nakon 2015. iz Evrope i Azije*, Human Development Working Paper - Radni dokument o humanom razvoju broj 2013/01, januar 2013, dostupno na: <http://europeandcis.undp.org/ourwork/poverty/show/DE3AB5C7-F203-1EE9-BEA99DAC37193F6D>

Regulatorna agencija za komunikacije BiH: *Godišnja anketa korisnika RAK dozvola za pružanje internet usluga u BiH za 2011. godinu.*

Rezolucija Vijeća UN-a za ljudska prava: *Guidelines for the Alternative Care of Children – Smjernice za alternativno zbrinjavanje djece*, 2009., dostupno na: http://www.unicef.org/aids/files/UN_Guidelines_for_alternative_care_of_children.pdf

Romski informativni centar: *BiH joins the Decade – BiH se pridružuje Dekadi*, 2008., na: http://bhric.ba/?page_id=50http://www.oscebih.org/public/cro/default.asp?d=6&article=show&id=2298

Rosas, Corbanese, O'Higgins, Roland i Tanovic: *Employment Policy Review Bosnia and Herzegovina - Pregled politike zapošljavanja Bosne i Hercegovine*, Strazbur, Vijeće Evrope, 2009.

Save the Children: *Surviving the First Day, State of the World's Mothers - Preživjeti prvi dan, stanje majki u svijetu*, izvještaj za 2013. godinu.

Schneider, Friedrich G: *Shadow Economies of 145 Countries all over the World- First Results over the Period 1999 to 2003 – Ekonomije iz sjene iz 145 zemalja svijeta – Prvi rezultati u periodu od 1999. do 2003.*, Univerzitet u Lincu, 2004., na: <http://ftp.iza.org/dp1431.pdf>

Strateški plan i program razvoja energetskog sektora FBiH, 2009.

Svjetska banka/Direkcija za ekonomsko planiranje BiH: *Protecting the Poor during the Economic Crisis- 2009 Bosnia and Herzegovina Poverty Update - Zaštita siromašnih tokom ekonomske krize: Izvještaj za BiH za 2009. godinu, 2009.*

Svjetska banka/Međunarodna finansijska korporacija: *Ease of Doing Business 2013 Rankings – Lakoća poslovanja – rangiranje za 2013.* : <http://www.doingbusiness.org/rankings>

Svjetska banka: *Bosnia and Herzegovina - Challenges and Directions for Reform - A Public Expenditure and Institutional Review - Izazovi i uputstva za provođenje reforme – Javna potrošnja i institucionalni pregled*, februar 2012.

Svjetska banka: *Bosnia and Herzegovina Country Economic Memorandum - Ekonomski memorandum Bosne i Hercegovine*, izvještaj broj 29500-BA, Vašington, 2005.

Svjetska banka: *Bosnia Herzegovina Poverty Assessment - Bosna i Hercegovina, Procjena siromaštva*, 2003.

Svjetska banka: *Education Report for BiH - Izvještaj o obrazovanju za BiH*, 2006.

Svjetska banka: *Public Expenditure and Institutional Review Report - Pregled javnih rashoda i institucija*, 2012.

Svjetska zdravstvena organizacija: *Bosnia and Herzegovina Tuberculosis Profile – Profil BiH u oblasti tuberkuloze*, generiran: 22.03.2012.: https://extranet.who.int/sree/Reports?op=Replet&name=%2FWHO_HQ_Reports%2FG2%2FPROD%2FEXT%2FTBCountryProfile&ISO2=BA&LAN=EN&outtype=html

Švedska delegacija za pitanja Roma: *Romers rätt – en strategi for romer i Sverige*, Statens Offentliga Utredningar, Stockholm, 2010.

Švedska međunarodna razvojna agencija: *An analysis of current and possible future models for supporting people with disabilities in Bosnia and Herzegovina – Analiza trenutnih i mogućih budućih modela podrške za osobe s invaliditetom u Bosni i Hercegovini*, decembar 2011.

The Economist Intelligence Unit: *Democracy Index 2012- Democracy at a standstill - Indeks demokratije za 2012: Demokratija u zastoju*, izvještaj, EIU Limited, 2013.

TransMonee: <http://www.transmonee.org/>

Transparency International: *Corruption Perception Index 2012 – Indeks percepcije korupcije za 2012.*, na: <http://www.transparency.org/cpi2012/results>

Ujedinjene nacije: *BiH Regional Disparity Assessment 2010 – Procjena regionalnih dispariteta za BiH za 2010.*

UN/MDG-F: *Glasovi mladih – Istraživanje o mladima u BiH – Rezultati kvantitativnog istraživanja*, 2012.

UNDP BIH: *National Human Development Report – Rural Development in Bosnia and Herzegovina: Myth and Reality – Izvještaj o humanom razvoju u BiH – Ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini – mit i stvarnost*, juli 2013.

UNDP/WB/EC: *Regional Survey of Roma 2011 – Data on Vulnerability of Roma: Bosnia and Herzegovina – Regionalno istraživanje o Romima – Podaci o ugroženosti: Bosna i Hercegovina*, 2011, na: <http://europeandcis.undp.org/data/show/D69F01FE-F203-1EE9-B45121B12A557E1B>

UNDP: *At Risk – The Social Vulnerability of Roma, Refugees and Displaced Persons in Southeast Europe – U riziku – socijalna ugroženost Roma, izbjeglica i raseljenih osoba*, Bratislava, 2006.

UNDP: *Izvještaj o humanom razvoju/Milenijumskim razvojnim ciljevima*, 2003.

UNDP: *Socijalna inkluzija u Bosni i Hercegovini – Izvještaj o humanom razvoju u Bosni i Hercegovini*, 2007.

UNDP: *The Rise of the South - Human Progress in a Diverse World – Uspon Juga – humani razvoj u svijetu različitosti*, izvještaj o humanom razvoju 2013.

UNDP: *Water Supply in BiH - Status and steps ahead – Vodosnabdijevanje – stanje i naredni koraci*, 2012.

UNESCO: *Culture for Development Indicator Suite for Bosnia and Herzegovina – Set indikatora za Bosnu i Hercegovinu u oblasti kulture i razvoja*, 2012. na: <http://www.sustcult.eu/news-26-unesco-culture-for-development-indicator-suite-for-bosnia-and-herzegovina-presented.html>

UNFPA: *Ageing in the Twenty-First Century- A Celebration and A Challenge – Starenje u dvadeset i prvom vijeku – slavlje i izazov*, 2012.

UNFPA-WHO: *Collaboration for a comprehensive representative survey of SRH of women in BiH – Saradnja za potrebe sveobuhvatnog reprezentativnog istraživanja o SRH među ženama u BiH*, 1999.

UNHCR: *Survey on Displaced Persons in Tuzla Canton from the Podrinje Area, Eastern Republika Srpska – Istraživanje o raseljenim osobama u Tuzlanskom kantonu iz Podrinja, Istočna Republika Srpska*, 2003.

UNHCR: *They see us but they don't see us – Gledaju nas, ali nas ne vide*, izvještaj o Romima – raseljenim osobama u Sjevernoj BiH, Tuzla, 2004.

UNICEF BiH: *Izvještaj MICS 4 2011-2012*, 2013.

UNICEF u Bosni i Hercegovini: *Knowledge, Attitude, Practice research on children with disabilities – Istraživanje o znanju, stavovima i praksama vezanim za djecu s invaliditetom/poteškoćama*, 2013.

UNICEF: *Determinant Analysis of Early Childhood Education in BiH – Analiza determinanti u obrazovanju u ranom djetinjstvu u BiH*, 2012.

UNICEF: *How to Improve Responsiveness of Service Providers in Identifying, Reporting and Referring Cases of Violence Against Children – Kako unaprijediti prijemljivost pružalaca usluga u identificiranju, izvještavanju i upućivanju slučajeva nasilja nad djecom*, tematska studija, 2012.

UNICEF: *Nepohađanje i napuštanje obrazovanja - studija (YERP)*, 2011.

UNICEF: *The Status of Roma Children and Families in Bosnia and Herzegovina – Status romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini*, nacrt, juli 2013.

Universal Access in the Health Sector Reporting 2012 – Izvještavanje o univerzalnom pristupu u sektoru zdravstva za 2012.

UNODC: *Corruption in Bosnia and Herzegovina, Bribery as experienced by the population - Korupcija u Bosni i Hercegovini – iskustva građana*, 2011.

UN-ova Međuagencijska grupa za procjenu smrtnosti djece (2012), *Levels & Trends in Child Mortality Report 2012 - Izvještaj o nivoima i trendovima u smrtnosti djece za 2012. godinu*.

Vaughan, E. J.: *Social insurance in Yugoslavia – Socijalno osiguranje u Jugoslaviji*, Žurnal rizika i osiguranja, 32(3): 385-393, 1965.

Vijeće ministara BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje: *Strategija socijalne uključenosti*, nacrt dokumenta, 2010.

Vijeće ministara BiH: *Strategija protivminskog djelovanja BiH 2009. – 2019.*

Vijeće ministara BiH: *Strategija za odgovor na HIV/AIDS u Bosni i Hercegovini 2011.–2016.*

Vijeće ministara BiH: *Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010.–2014., juli 2010.*

WHO, UNICEF, UNFPA i Svjetska banka: *Trends in Maternal Mortality - 1990 to 2010 – Trendovi materalne smrtnosti od 1990. do 2010., izvještaj*, 2010.

WHO: *Global Tuberculosis control report 2012 – Globalni izvještaj o kontroli TBC za 2012.*

WHO: *Global tuberculosis report 2011 - Globalni izvještaj o kontroli TBC za 2011.*

WHO: *The Stop TB Strategy, Building on and enhancing DOTS to meet the TB-related Millennium Development Goals – Strategija STOP TB – izgradnja i unapređenje DOTS u svrhu realizacija Milenijumskih razvojnih ciljeva koji se odnose na TB*, 2006.

WHO: *World Health 2013 – Svjetski izvještaj o zdravlju za 2013.*

Zakon o ravnopravnosti polova – izmijenjeni tekst, Službeni glasnik BiH, broj 32/10

Zakon o vodama FBiH, Službene novine FBiH, br. 70/06.

Zakon o vodama RS, Službeni glasnik RS, br. 50/06, 92/09.

Zakon o zaštiti okoline BD, Službeni glasnik BD, broj 24/04, 1/05, 19/07, 9/09.

Zakon o zaštiti okoliša FBiH, Službene novine FBiH, br. 33/03 i 38/09.

Zakon o zaštiti voda BD, Službeni glasnik BD, broj 25/04, 1/05, 19/07.

Zakon o zaštiti životne sredine RS, Službeni glasnik RS, br. 28/07, 41/08, 29/10.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS, Službeni glasnik RS, br. 106/09

Zakon o zdravstvenoj zaštiti u FBiH, Službene novine FBiH, br. 29/97

Zakon o zdravstvenom osiguranju u FBiH, Službene novine FBiH, br. 30/97, 7/02 i 70/08

Ministarstvo finansija/financija i
trezora Bosne i Hercegovine

Trg BiH 1
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

Tel: +387 (33) 205 345
Fax: +387 (33) 202 930
e-mail: trezorbih@mft.gov.ba
www.mft.gov.ba

Ured rezidentnog koordinatora UN-a
u Bosni i Hercegovini

Zmaja od Bosne b.b.
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

Tel: +387 (33) 293 400
Fax: +387 (33) 552 330
e-mail: registry.ba@undp.org
www.un.ba